VIIIe jaargang Januari 1936
vember 1936

TIJDSCHRIFT voor PARAPSYCHOLOGIE

waarin opgenomen de
mededeelingen van de

Studievereeniging voor Psychical Research

Gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang

Onder redactie van :
Dr. P. A. DIETZ en
Dr. W. H. C. TENHAEFF

Uitgever: EMIL WEGELIN Eikenlaan 3 Bussum telefoon 5031

Tijdschrift voor Parapsychologie

waarin opgenomen de Mededeelingen van de Studievereeniging voor „Psychical Research", gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang,

onder Redactie van Dr. P. A. DIETZ en Dr. W. H. C. TENHAEFF

Secretaris der Redactie: J. J. POORTMAN

met medewerking van: Mej. Dr. R. A. BIEGEL, Dr. H. A. C. DENIER VAN DER GON, H. N. DE FREMERY, Dr. K. H. E. DE JONG, Prof. Dr. A. H. DE HARTOG, Prof. Dr. M. C. VAN MOURIK BROEKMAN, Ir. FELIX ORTT, Dr. D. H. PRINS Jr., HARRY PRICE (Londen), Dr. RUDOLF TISCHNER (München), Dr. A. VLOEMANS, Dr. GERDA WALTHER (München), Dr. HERMAN WOLF e.a.

8e Jaargang

Uitgever: E. Wegelin - Heuvellaan 27 - Bussum

INHOUD.

Bestuur der S. P. R.
* Het laboratorium der S. P. R. gereed en geopend 46
Burger, G. A.
Een ontmoeting met Ir. Ossowiecki 140
Denier van der Gon, Dr. H. A. C.
Weten of pseudo-weten? 131
Dietz, Dr. P. A.
Weten of pseudo-weten? 29
Een conform prognostische droom 115
Antwoord aan de Heeren Dr. Prins en Dr. Denier v. d. Gon 138
Kritische beschouwing omtrent retrograde psychoskopie . . 193
Wat zijn „invallende gedachten"? 275
Hana, Herman
Een vraag 92
Koopman, Ir. L. J.
* Aard- of wichelroede-straling 241
Kruisinga, J. C. M.
Proeve van subjectieve beoordeeling van een twijfelachtig geval van proscopisch effect 70
Dunne-effect of toeval? 209
Lek, Dr. H. A. A. van der
Telepathie tusschen dier en mensch 118
Melai, Aug.
Een mogelijk geval van Dunne-effect 117
Oppenheim, Dr. G.
Electrische verschijnselen van het menschelijk lichaam . . . 97
Ortt, Ir. Felix
Het wezen der contrôles 36
Dunne's tijdsopvatting 43
De duivel verjaagd door een klontje 187
Os, Prof. Dr. Ch. H. van
De vierde dimensie 253
Ouwerkerk, Ir. P. D. van
* Aard- of wichelroede-straling 241

Poortman, J. J.
Een antwoord op de vraag van den heer Hana 111
* Jaarverslag van den penningmeester der S. P. R. over 1935 233
Een blijkbaar geval van Dunne-effect 281
Prins, Dr. D. H.
Weten of pseudo-weten? 131
Redactie
Charles Richet † 47
Berichten 96, 239, 288
Belangstelling voor Nederlandsche onderzoekingen in het buitenland 143
Tenhaeff, Dr. W. H. C.
Beschouwingen over mediums en mediumschap 1, 49
Pathopsychologie en Parapsychologie (paranormale verschijnselen bij zwakzinnigen) 77
Onjuiste voorlichting 93
Bij gelegenheid van den zeventigsten verjaardag van Ir. Felix Ortt 158
* Catalepsie 180
* Jaarverslag van den secretaris der S. P. R. over 1935 . . 184
* Verslag jaarvergadering S. P. R. 185
Occultisme op Groenland 188
J. W. F. Werumeus Buning over het ontstaan van zijn gedicht „Maria Lecina" 237
Volkskunde en parapsychologie 261
Wolf, Dr. Herman
Nieuwe experimenten met het trance-Medium Mrs. Osborne Leonard 145
* Bibliotheek van de Ned. S. P. R. 236

BESPROKEN BOEKEN

P. A. Dietz: Mensch en Droom 47
K. H. E. de Jong: De Parapsychologie 190
S. P. Hayes: Facial Vision or the Sense of Obstacles 191
G. van Rijnberk: Un thaumaturge au XVIIIe siècle, Martines de Pasqually 282
F. Moser: Der Okkultismus 284
Parapsychologische Studiën 286

De met * gemerkte artikelen zijn Mededeelingen der S. P. R.

BESCHOUWINGEN OVER MEDIUMS EN MEDIUMSCHAP

door Dr. W. H. C. TENHAEFF.

1. De parapsychologie behoort tot de speciale psychologie.

Men maakt in de psychologie (zooals in zoovele andere wetenschappen) onderscheid tusschen een algemeen gedeelte (algemeene psychologie) en een bijzonder gedeelte (speciale psychologie). [1])

De algemeene psychologie stelt zich tot taak „wetten te zoeken die zich in het bewustzijnsleven van elken individueelen mensch aan het licht laten brengen" (Heymans), zooals b.v. de associatie-wetten, die zeggen, dat een voorstelling, om een andere in het bewustzijn te voorschijn te kunnen roepen, daarmede òf gelijkenis moet vertoonen, òf er in vroegere ervaring mee verbonden moet zijn geweest.

Bij het zoeken naar deze wetten blijkt ons al dra, dat er zich individueele verschillen voordoen. Zoo spelen, om hier op het gebied der associatie-wetten te blijven, bij den een de associaties door gelijkenis, bij den ander die door ervaring de hoofdrol.

De speciale psychologie komt echter niet alleen in aanraking met bijzondere vormen van algemeen voorkomende verschijnselen, zij heeft tevens aan het licht gebracht, dat er verschijnselen zijn, die alleen bij bepaalde groepen van menschen (in uitgesproken vorm) voorkomen. Men denke hier slechts aan het dichten, den drang tot schilderen, componeeren, enz.

Tot die verschijnselen, die slechts bij bepaalde individuen (men noemt ze wel „mediums") in uitgesproken vorm zich voordoen, behooren die der telepathie, gedachtenlezen, „helderziendheid" en andere paranormale verschijnselen. Zij behooren tot het studie-gebied van den parapsycholoog.

De parapsycholoog is dus een psycholoog, die zich beweegt op het gebied der „speciale psychologie", en wel op dat onderdeel der speciale psychologie, dat men parapsychologie noemt en dat de „mediums" als studie-objecten heeft.

2. Wij zijn in aanleg allen mediums.

Mediums zijn dus menschen, bij wie vermogens als dat van het gedachtenlezen, dat der z.g. helderziendheid e.d. manifest geworden zijn, althans zich in meer uitgesproken vorm openbaren dan bij den gemiddelden mensch het geval is.

---

1) Zie G. Heymans: „Inleiding tot de speciale psychologie", Haarlem, 1929.

Dat de z.g. mediumieke vermogens in wezen vermogens zijn, welke elk mensch in aanleg vertoont, mogen wij niet alleen op gronden van biologischen aard a priori veronderstellen, maar ook de ervaring is daar, om ons dit te leeren.

Ik denk hier in de eerste plaats aan het feit, dat enquête-onderzoekingen, betrekking hebbend op z.g. spontane paragnosie, gelijk deze door o.m. de Engelsche S.P.R. zijn ingesteld [2]), hebben uitgewezen, dat vele personen, van wie men niet kan zeggen dat zij „mediums" zijn, in hun leven, zij het ook slechts één maal, een z.g. geloofwaardige hallucinatie hebben gehad. Dit wijst reeds op het feit dat zij „in aanleg" „mediums" waren en geeft ons recht te zeggen, dat ieder mensch de kans loopt in zijn leven één of meermalen geloofwaardig te hallucineeren. [3])

Maar ook met behulp van het experiment kunnen wij aantoonen, dat elk mensch in aanleg paragnostische (om ons voorloopig tot het gebied der paragnosie te bepalen) vermogens bezit. Ik denk hier aan onderzoekingen, gelijk ten onzent door Dr. P. A. Dietz genomen werden. [4])

---

2) Zie mijn opstel over: „„Hallucinations véridiques", waarnemingen van het supernormale en supernormale waarnemingen", in: „T. v. P.", I, pag. 197, alsmede de verhandelingen van Ir. J. M. J. Kooy over het Dunne-effect in: „T. v. P.", VI, pag. 144, VII, pag. 241.

3) De verwezenlijking van deze kans is, in een aantal gevallen, afhankelijk van omstandigheden welke de „ontvanger" niet in zijn macht heeft.

4) Zie: „T. v. P.", I, pag. 97 e.v.
Deze proeven berusten op de navolgende redeneering: De theorie der kansrekening leert, dat ook het toeval, schijnbaar zoo grillig, aan wetten onderworpen is, welke ons in staat stellen, den uitslag van een aantal proefnemingen met zekerheid te voorspellen, mits dat aantal proefnemingen groot is. Wanneer ik raad naar de kleur van een kaart, die ik op goed geluk trek uit een volledig spel, dan zal de theoretische kans, dat ik goed raad, $1/4$ zijn. Niemand kan nu echter voorspellen, hoeveel malen ik goed zal raden, als ik deze proef b.v. acht maal herhaal. Het kan wezen dat ik werkelijk $1/4 \times 8 = 2$ maal goed raad, maar ik kan net zoo goed altijd misraden, of 3, 4 of zelfs nog meer keeren goed raden. De afwijkingen van de theoretische kans kunnen dus wel 100, 150, desnoods nog meer procent bedragen.
Anders wordt het, als ik de proeven voortzet. Naarmate het aantal grooter en grooter wordt, zal, *indien niets anders dan het pure toeval de resultaten bepaalt*, de uitslag meer en meer de gemiddelde theoretische trefkans nabij komen. Wordt het aantal flink groot, b.v. een paar duizend, dan zal het werkelijke resultaat van het theoretisch vereischte niet al te veel verschillen. Met behulp der wiskundige kansrekening laat zich dus den uitslag van een reeks proeven, mits het een groote reeks is, binnen bepaalde, vrij nauw getrokken grenzen, vooruit berekenen.
Wijkt nu de uitslag daarvan af, dan hebben wij het recht, hieruit de conclusie te trekken, *dat er iets anders dan het toeval in het spel is*. De afwijking behoeft niet eens zoo bijzonder groot te zijn, als ze maar constant is. Volkomen zekerheid kan deze methode eigenlijk nooit geven, maar de waarschijn-

Ch. Richet was de eerste, die deze methode toepaste — later zijn verscheidene andere onderzoekers tot toepassing daarvan overgegaan. In Amerika is deze methode kortgeleden door Dr. J. B. Rhine met goed gevolg toegepast. In zijn: „Extra Sensory Perception" [5]) bespreekt hij de resultaten van meer dan 90.000 kaartproeven, genomen aan de Duke University en ten doel hebbend, om door toepassing van de kansrekening paragnostische faculteiten bij zijn proefpersonen te constateeren. Als zoodanig traden studenten op en al spoedig bleek bij het onderzoek, dat de één een grootere geschiktheid om als „ontvanger" bij telepathische experimenten op te treden bezat dan de ander.

Zoo stelt toepassing dezer methode ons dus niet alleen in staat aan te toonen, dat alle menschen in aanleg telepathen, gedachtenlezers, „helderzienden" zijn, maar ons is daarmede tevens een middel in de hand gegeven om „mediums" te ontdekken....

3. Hoe proefpersonen gevonden worden.

De parapsycholoog zal zijn experimenten bij voorkeur nemen met personen, bij wie het een of andere paranormale vermogen zich op onmiskenbare wijze voordoet. Wij kunnen deze menschen dus door middel van proefnemingen — voor zoover het de paragnosie betreft — vrij gemakkelijk ontdekken. Meestal geschiedt deze ontdekking echter bij toeval.

Van Pascal Forthuny vertelt Osty ons, dat hij eens in een vriendenkring een reeks spottende opmerkingen maakte over psychoskopisten e.d. Hij had, voor de grap, om een paar „voorwerpen" (inductoren) gevraagd. Hij nam ze één voor één in de hand en begon er wat over te vertellen.

Tot verbazing der aanwezigen (en ook van zichzelf) zei hij, die meende dat hij er maar op los fantaseerde, „rake dingen" met betrekking tot de eigenaren der inductoren. Zoo werd hij, door een „toevalligen" samen-

---

lijkheid, dat een dergelijk afwijkend resultaat steeds weer door het toeval wordt veroorzaakt, wordt (ook alweer bij een groot aantal proeven) zoo gering, dat wij ze als praktisch gelijk nul mogen stellen.

Om dus nog eens op onze kaarten terug te komen. Terwijl bij onze acht proefnemingen een variatie mogelijk is van: geen succes tot, laten wij zeggen: vier maal goed raden, dus zoowel in positieve als in negatieve richting een verschil van 100 % met de theoretische trefkans (= 2), wordt dit anders als wij er vier duizend nemen. Hier is de trefkans = 1000, en reeds een verschil van 100, dus 10 %, te veel of te weinig moet als in hooge mate onwaarschijnlijk worden aangemerkt.

5) Boston, 1934. Zie: „T. v. P.", VII, pag. 100 e.v.

loop van omstandigheden, opmerkzaam op zijn eigen geschiktheid om als psychoskopist op te treden. [6])

Eusapia Palladino nam als 14-jarig meisje deel aan een spiritistische séance. De deelnemers merkten op dat in haar tegenwoordigheid de verschijnselen (tafelbeweging) zich ongemeen krachtig voordeden. Zoo stond zij reeds spoedig bekend als een goed „medium". [7])

Het mediumschap van Willy Schneider werd, evenals dat van zijn broeder Rudi, in een spiritistenkring ontdekt. Dr. Gerda Walther heeft ons in den zesden jaargang [8]) van dit tijdschrift verteld, hoe Willy van soldaten uit het garnizoen Braunau van spiritistische séances hoorde. Hij wilde daar meer van weten, en toen hij van de soldaten enkele aanwijzingen had gekregen over het gebruik van de planchette begon hij, met zijn broer Rudi, te „experimenteeren". Dit spel bracht aan het licht dat hij een goed „medium" was. Imitatiedrang en machtsstreven leidden er toe dat Rudi zich als ideaal begon te stellen ook een goed medium te worden, gelijk zijn oudere broeder. [9])

Onderscheidene personen komen tot de ontdekking, dat zij psychoskopisten zijn, nadat zij getuigen zijn geweest van het optreden van personen als mevrouw Akkeringa, mevrouw Schiferli e.d. Dit was o.m. het geval bij mevr. L. v. Strahl—Mahlstedt [10]). Zij begon met in den huiselijken kring „voorwerpen" in de hand te nemen met het doel na te gaan, of deze ook haar „indrukken" zouden doen toekomen. Toen bleek dat dit inderdaad het geval was, zette zij haar proefnemingen voort en ontwikkelde zich tot een bruikbaar proefpersoon.

Het lezen van Dunne's werk: „An experiment with time" alsmede het feit, dat hij bij zichzelf enkele markante gevallen van profetische droomen met fragmentarische congruentie ontdekte, leidde Ir. J. M. J. Kooy Jr. er toe een systematische studie van zijn eigen droomleven te gaan maken. [11]) Een publicatie van de hand van den heer Kooy deed

6) „Revue Métapsychique", 1931, pag. 95.

7) H. Carrington: „Eusapia Palladino", London, T. Werner Laurie, pag. 19.

8) Pag. 84 e.v.

9) Zie v. Schrenck Notzing: „Die Phänomene des Mediums Rudi Schneider", Berlijn, 1933.

10) In 1929 nog mevr. Plaat—Mahlstedt. Zie mijn rapport over de met haar genomen proefnemingen in: „T. v. P.", II, pag. 1.

11) Zie: „T. v. P.", VI, pag. 144, VII, pag. 241.

Notaris J. C. M. Kruisinga besluiten, mede een systematisch onderzoek van zijn eigen droomleven te gaan instellen. [12])

De heer van Dam [13]) ontdekte zijn geschiktheid om als „ontvanger" op te treden bij gelegenheid van het optreden van Rubini, dien men zocht te imiteeren....

Het behoort nu, vanzelfsprekend, tot de taak van den onderzoeker dat hij het daarheen leidt, dat het nieuws van de ontdekking van de een of andere proefpersoon (medium) hem zoo spoedig mogelijk ter oore komt. Contact met vereenigingen van spiritisten e.d. is derhalve zeer gewenscht. [14]) Hij moet het daarheen trachten te leiden, dat deze „aankomende" media zich aan hem toevertrouwen en zichzelf beschikbaar stellen voor zijn proefnemingen met hen in zijn laboratorium.

Hoort hij van personen die een spontane telepathische ervaring hebben gehad, een voorspellenden „droom" enz., zoo moet hij er niet alleen naar streven zoo'n geval nauwkeurig te onderzoeken, gelijk reeds in de jaren na 1882 door de onderzoekers der Engelsche S.P.R. [15]) gedaan werd, maar hij moet tevens trachten na te gaan, of deze personen ook voor observatie onder experimenteele omstandigheden in aanmerking komen.

Hetzelfde geldt met betrekking tot hen, bij wie z.g. Poltergeist-verschijnselen worden waargenomen. [16])

Men moet nu echter niet meenen, dat de onderzoeker er steeds in slagen zal personen, bij wie zich spontaan verschijnselen van paranormalen aard hebben voorgedaan, tot in het laboratorium bruikbare proefpersonen op te leiden. Meer dan eens zien wij dat dergelijke personen tot „niets" in staat zijn, wanneer ( ) wij hun de een of andere opdracht geven, welke zij op een bepaald tijdstip te vervullen hebben....

(Z'] NIET IN EIGEN OMGEVING EN EIGEN FAMILIE ZIJN)

4. Over twee typen media.

Bij onzen omgang met personen, die over paranormale vermogens beschikken, blijkt ons, dat wij twee typen kunnen onderscheiden. Socrates en Heinrich Zschokke zijn twee markante vertegenwoordigers van deze beide typen.

---

12) Zie: „T. v. P.", VII, pag. 241, 262.
13) „Mededeelingen der S. P. R.", No. I.
14) Hier ligt een taak voor onderscheidene onzer leden!
15) Zie Myers c.s.: „Phantasms of the Living", Londen, 1886.
16) Zie mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 98 e.v.

Wat betreft Socrates, wij weten, dank zij zijn biografen, dat hij van zijn jeugd af een stem hoorde, die hem steeds weerhield, telkens wanneer hij op het punt stond „iets verkeerds te doen." „De oorzaak hiervan (d.i. dat hij zich principieel buiten alle politiek hield) ligt in datgene, wat gij mij vaak en bij veel gelegenheden hoort zeggen, n.l. dat er zich iets goddelijks, iets daimonisch in mij laat hooren.... Dat begon bij mij reeds in mijn jongensjaren; een stem laat zich vernemen, en als zij zich laat vernemen, waarschuwt zij mij steeds voor datgene, wat ik op het punt sta te doen. Zij spoort mij echter nooit tot iets aan. Dat is het wat er mij van weerhoudt, mij met politieke aangelegenheden in te laten." [17])

Zooals ik in mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research" [18]) heb trachten aan te toonen, moeten wij de stem, welke Socrates vernam, beschouwen als een geloofwaardige gehoorshallucinatie, als — om hier met F. W. H. Myers [19]) te spreken — de drager van een bericht van het subliminale zelf aan het supraliminale zelf, gekomen langs den weg der sensorische automatismen en blijk gevend van het feit, dat het subliminale zelf o.m. in staat blijkt om te profeteeren. [20])

Het merkwaardige is voor ons hier nu gelegen in het feit, dat de stem in hoofdzaak tot Socrates over Socrates sprak, al zijn er ook wel eenige feiten uit het leven van den denker bekend, waaruit blijkt dat de stem ook wel tot hem heeft gesproken over het leven van anderen. [21])

Nemen wij nu de autobiografie van Heinrich Zschokke [22]) ter hand, zoo lezen wij daarin o.m., dat het hem bij herhaling gebeurde, dat hij, wanneer hij met iemand kennis maakte, geloofwaardige gezichtshallucinaties kreeg met betrekking tot het verleden van zoo iemand. Zoo gebeurde het hem — om hier een voorbeeld te geven — dat hij, op een marktdag in de stad Waldshut komende, daar zijn intrek nam in de herberg: „Zum Rebstock." Hij at daar dien avond in gezelschap van de andere gasten. Het gesprek kwam op helderziendheid en daaraan verwante verschijnselen. Een jonge man, die tegenover hem zat, begon op de meest uitgelaten wijze

17) Plato: Verdedigingsrede van Socrates.

18) den Haag, 1926, III, pag. 55 e.v.

19) „De menschelijke persoonlijkheid", Ned. vert., Amsterdam, 1921.

20) Zie pag. 60 van mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", III. Men vindt t. p. melding gemaakt van een profetisch slaapgezicht van Socrates. Naast de stem (geloofwaardige gehoorshallucinatie) hier het gezicht (geloofwaardige gezichtshallucinatie).

21) Zie mijn, hierboven genoemd, werk, III, pag. 60.

22) „Eine Selbstschau", Aarau, 1843.

daarmede te spotten. Zschokke vervolgt nu: „Juist was diens leven mij voorbijgezweefd. Ik vroeg hem of hij eerlijk zou antwoorden, als ik hem het geheimste uit zijn leven verhaalde, terwijl hij mij zoo weinig kende als ik hem.... Hij beloofde het ronduit te zullen bekennen, als ik de waarheid sprak. Daarop verhaalde ik wat mijn visioen mij had laten zien en het geheele gezelschap vernam de geschiedenis van den jongen koopman. Zijn leerjaren, zijn kleine afdwalingen, eindelijk ook een kleine zonde, die hij tegen de kas van zijn patroon begaan had. Ik beschreef daarbij het onbewoonde vertrek met gewitte muren, waarin slechts de bruine deur was en links op een tafel het zwarte geldkistje had gestaan. In het gezelschap heerschte een doodsche stilte onder dit verhaal, dat ik slechts nu en dan afbrak om te vragen, of ik de waarheid sprak. De ontstelde jonkman bevestigde alle omstandigheden, zelfs hetgeen ik niet verwacht had, de laatste. Toen reikte ik, door zijn oprechtheid getroffen, hem over de tafel vriendelijk de hand...."

Voor zoover ik dit heb kunnen nagaan, hadden de geloofwaardige pseudo-hallucinaties van dezen „ziener" slechts betrekking op het leven van de personen met wie hij in aanraking kwam.

Naar het mij voorkomt dienen wij het voor zich zelf „zien" („hooren" enz.) als het primaire te beschouwen. Het „zien" en „hooren" voor anderen dient, m.i., beschouwd te worden als een verlengstuk van het voor zichzelf „zien" enz. Wie dit niet vermag te „verstaan" beginne met zich te verdiepen in de beschouwingen, welke A. Maeder ons over den droom heeft geschonken. [23]) Op grond van zijn droomstudies kwam hij tot de overtuiging, dat wij geenszins in onze innerlijke conflicten verstrikt zijn, maar dat er een hulp in onszelf is. Buiten ons bewuste ik werkt een sturende kracht en heeft een zoeken naar bevrijding plaats. Deze sturende kracht noemt hij (die geheel neo-vitalistisch [24]) denkt) „de eigenlijke arts, de ware arts, welke huist in de ziel van den zieke zelf."

Maeder heeft zeer juist ingezien, dat het door hem „ontdekte" droomtype — de prospektief georiënteerde droom — verwant geacht dient te worden aan den geneesmiddelen-droom, waarvan de antieke auteurs over den tempelslaap gewag maken en waaraan du Prel zulk een interessante studie wijdde. [25]) Immers hij (Maeder) zegt dat „de ouden — en vooral

23) „Genezing en ontwikkeling in het zieleleven", Ned. vert., Amsterdam, 1919. „De nieuwe zielkunde en het godsdienstig leven", Ned. vert., Amsterdam, 1929.

24) Zie de verhandeling over: „Ideoplastie" in mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934.

25) „Studiën", Ned. vert., Amersfoort, 1909.

de Grieken, die de droomen van den priester tijdens de incubatie in den tempel als de onmiddellijke taal van Asklepios, den god der geneeskunde beschouwden — inderdaad een juist voorgevoel hadden omtrent de droomfunctie; want de droomen, in elk geval de prospektief georiënteerde, wijzen duidelijk naar het toekomstige doel der ontwikkeling, als naar een richting, welke het onbewuste den mensch aanraadt om in te slaan." [26])

Hier staan wij voor het probleem der zichzelf recepten voorschrijvende somnambules, waarvan wij bij herhaling gewag gemaakt vinden in de geschriften der achttiende en negentiende eeuwsche volgelingen van F. A. Mesmer. [27]) De ervaring leerde dezen „magnetiseurs" echter al spoedig dat er onder de „slaapwandelaren" personen aangetroffen werden, die in staat bleken te zijn niet slechts voor zichzelf, maar ook voor anderen te „zien" en recepten voor te schrijven. [28]) Zij zochten dit te verklaren door aan te nemen, dat deze „slaapwandelaren" met de personen, voor wie zij „sliepen" in „magnetisch rapport" [29]) stonden. Deleuze spreekt van een „vereenzelviging" van den „slaapwandelaar" met zijn patiënt. [30]) Moderne onderzoekers spreken van een „Persönlichkeitserweiterung um das Du." [31])

Ofschoon het — op grond van bovenstaande beschouwingen — thans duidelijk moge zijn dat het bij een normalen ontwikkelingsgang te verwachten is, dat de proefpersoon begint met voor zichzelf te „zien" en later dit ook voor anderen gaat doen, zoo leert de ervaring ons hier nochtans, dat er gevallen zijn waarbij het is alsof de proefpersoon begint als „ziener" voor anderen. Bij herhaling hooren wij proefpersonen er over klagen, dat zij „nooit iets voor zichzelf zien." Dit doen niet alleen de „medische somnambulen" maar ook de „waarzegsters" e.d. Bij ondervraging blijken sommige dezer personen echter voor zichzelf weleens vage „voorgevoelens" te hebben, een bewijs, dat zij toch ook wel voor zichzelf kunnen „zien." Dat dit voor zichzelf „zien" echter minder duidelijk is dan

---

26) „Genezing en ontwikkeling", pag. 38.

27) Zie R. Tischner: „F. A. Mesmer, Leben, Werk und Wirkungen", München, 1928; J. Kerner: „Die Seherin von Prevorst", Leipzig, Reclam-uitgave.

28) Ook onze huidige onderzoekers hebben dergelijke personen leeren kennen. Zie W. Kröner: „Mediale Diagnostik", Mutze, Leipzig en C. G. N. Noë: „Parapsychologische onderzoekingen van medischen aard" in: „T. v. P.", V, pag. 145.

29) Volgens du Prel e.a. berust dit op Od-vermenging. Zie du Prel, l.c., pag. 195 (II).

30) „Praktisch onderrigt nopens het dierlijk magnetismus", Ned. vert., Rotterdam, 1828, pag. 367.

31) Zie: „T. v. P.", V, pag. 262 e.v.

het „zien" voor anderen resulteert, m.i., uit remmingsverschijnselen. Men wil het „liever niet" weten! [32])

5. Het onderzoek moet aangepast zijn aan de geaardheid van het medium.

Het spreekt wel vanzelf dat wij bij ons pogen om personen, bij wie zich spontaan paranormale verschijnselen voordeden, „op te voeden" tot in het parapsychologisch laboratorium bruikbare media, er in de allereerste plaats naar moeten streven om te komen tot observatie onder experimenteele omstandigheden van dat vermogen, dat zich spontaan reeds openbaarde. Zoo zullen wij b.v. iemand, die eenige malen profetische „droomen" had, vragen zich beschikbaar te stellen voor proeven met kaarten, waarbij hij (zij) de opdracht krijgt te voorspellen, welke kaart de proefleider trekken zal. [33])

Het zou „onpraktisch" zijn wanneer wij begonnen met een dergelijk iemand te verzoeken na te gaan of het hem ook mogelijk is b.v. het verschijnsel der stigmatisatie te vertoonen. Ons onderzoek behoort gericht te zijn op het „vermogen", dat zich spontaan reeds openbaarde, al dienen wij het geenszins uitgesloten te achten, dat onze proefpersoon ook andere „vermogens" tot ontwikkeling kan brengen. Of dit echter gewenscht is, is een vraag welke door sommige onderzoekers ontkennend wordt beantwoord. „Un médium très jeune est un médium universel, capable de toutes les potentialités. Puis il se spécialise." (Geley [34])).

Wanneer wij er naar streven te komen tot observatie onder experimenteele omstandigheden van het „vermogen" dat de proefpersoon op de een of andere wijze bij zichzelf ontdekte, dan zullen wij er ook dan nog naar moeten blijven streven, dat ons onderzoek zooveel mogelijk aangepast is aan de geaardheid van de proefpersoon. Ik wil dit met een voorbeeld toelichten.

Toen in het jaar 1919 de heer van Dam tot de ontdekking kwam, dat telepathische proeven bij hem gelukten en hij zich, na deze „ontdekking" bij Prof. Heymans vervoegde en zich als proefpersoon ter beschikking stelde van dezen geleerde, waarvoor hem ons aller dank toekomt [35]),

---

32) „Helderziend" zijn is niet onder alle omstandigheden te beschouwen als een „zegen". Zie de ervaringen van J. Kerner („T. v. P.", VI, pag. 213) en J. W. Semmler („T. v. P.", VII, pag. 153).

33) Men kan dergelijke proeven ook met dobbelsteenen nemen. De proefpersoon krijgt opdracht te voorspellen, hoeveel „oogen" er geworpen zullen worden.

34) „L'Ectoplasmie et la Clairvoyance", Parijs, 1924, pag. 6.

35) „Mededeelingen der S. P. R.", No. I.

begon men met een onderzoek, dat gericht was op de overdracht van smaak-, kleur- en vormwaarnemingen. Dit onderzoek had wel een positief, maar toch niet een opvallend resultaat. „Al spoedig bleek evenwel, dat de heer van Dam in het bijzonder vatbaar was voor het opnemen van *motorische voorstellingen;* inderdaad deelde hij ons mede, dat hij ook willekeurig zich moeilijk gezichtsbeelden voor den geest kan brengen, en zich dus b.v. geometrische figuren niet door gezichts- maar door bewegingsvoorstellingen pleegt te veraanschouwelijken." Uit dien hoofde besloten de onderzoekers nu „een proefinrichting tot stand te brengen, waardoor, bij zoo streng mogelijke uitsluiting van inwerking door tusschenkomst van de zintuigen, en op een wijze, die exacte bepaling der toevalskansen veroorloofde, deze overdracht van *bewegingsvoorstellingen* kon onderzocht worden."

Bij onze onderzoekingen op het gebied der psychoskopie zal ons blijken, dat er proefpersonen zijn die den onderzoeker nopen zich in de keuze zijner inductoren te beperken; Raphael Schermann is één van hen.

Reeds als kind, nog voordat hij lezen en schrijven kon, verzamelde hij, volgens zijn zeggen, de couverten van de handelsbrieven zijns vaders en hij werd door een onweerstaanbaren drang bezield, het handschrift te analyseeren, het te vergelijken met dat van anderen en er conclusies uit te trekken met betrekking tot het karakter van den schrijver. Op school legde hij een autografen-album aan, waarin hij zijn „intuïtief" verkregen karakterkennis bij de handschriften neerschreef.

Onderzoekingen van O. Fischer [36]) e.a. hebben aangetoond, dat Schermann een psychoskopist is die slechts handschriften als inductoren gebruikt. Een aantal jaren geleden kwam ik in aanraking met een psychoskopist die weigerde metalen voorwerpen als inductor te gebruiken, omdat, volgens zijn zeggen, „metaal het fluïde niet vasthoudt."

Deze proefpersoon had „voor zichzelf" een theorie opgebouwd, waarmede hij de psychoskopische verschijnselen zocht te verklaren. Volgens deze theorie zouden metalen voorwerpen „slechte" inductoren zijn. Nam hij een metalen voorwerp als inductor in de hand, dan wist hij reeds vooruit dat hij weinig of geen succes zou hebben. Van zelf sprekend had hij dit nu ook omdat hij zichzelf dit gesuggereerd had.

Hij vermocht dit echter niet in te zien en zag, ten onrechte, in zijn

---

36) O. Fischer: „Experimente mit Raphael Schermann", Weenen, 1924.

geringe successen met metalen inductoren een bevestiging van zijn theorie. [37]) Tegenover de bijzondere psychoskopisten staan de algemeene en het komt mij nu voor, dat tusschen beide groepen geen principieel verschil aanwezig dient te worden geacht. De bijzondere psychoskopist dient gezien te worden als een geremde algemeene psychoskopist. Deze remmingen kunnen van verschillenden aard zijn. Hier is het een theorie, daar een zekere gemakzucht, een angst voor mislukkingen [38]) die de proefpersoon een bijzondere psychoskopist doet zijn. Bij het wegvallen der remmingen ontwikkelt de bijzondere psychoskopist zich tot een algemeene....

Bij de bestudeering van den inhoud der geloofwaardige pseudo-hallucinaties der proefpersonen blijkt ons, dat de persoonlijkheid van het medium hier een rol van groote beteekenis speelt. Er zijn „helderzienden" die ons allerlei bijzonderheden vertellen met betrekking tot de lichamelijke en ziellijke gesteldheid der dragers der inductoren; andere daarentegen zijn meer gericht op de personen, met wie de dragers der inductoren in aanraking komen, enz. [39])

Het behoeft wel geen betoog dat dit samenhangt met de belangstelling en de aandachtsrichting der proefpersonen. Ik kom op dit probleem hier nog nader terug.

6. Over het gebruik van hulpmiddelen.

Bij ons streven te komen tot observatie onder experimenteele omstandigheden zal het in een aantal gevallen gewenscht zijn den proefpersonen van een of ander hulpmiddel te voorzien. Zoo zal het aanbeveling verdienen bij proeven met telepathen, psychoskopisten e.d. een glazen bol („kristal") „bij de hand" te hebben. Krijgt de proefpersoon slechts vage beelden (indrukken) dan zal men bij herhaling kunnen constateeren, dat deze beelden (indrukken) duidelijker worden, wanneer de proefpersoon een tijd lang in het „kristal" gestaard heeft. Door te staren op het glas

---

37) Iets dergelijks zien wij bij de wichelroedeloopers. Sommige kunnen slechts „loopen" met een roede, gesneden in een bepaalde maand of uit een bepaald soort hout. Wij weten thans dat de roede hier een zeer ondergeschikte rol speelt en zelfs gemist kan worden. Zie mijn werkje: „Supernormale Vermogens", Amsterdam, 1922.

38) „Het gaat altijd goed met brieven; waarom zou ik nu andere voorwerpen gaan gebruiken" zegt de „schuchtere" mensch. Angst voor het onbekende, vrees voor mislukkingen, spelen hier een rol bij personen met een „minderwaardigheidsbewustzijn".

39) Zie F. Freudenberg: „Psychometrische Disposition" in: „Zeitschrift für Parapsychologie", 1931, pag. 245. („T. v. P.", V, pag. 218).

brengt de proefpersoon zichzelf in een toestand van auto-hypnose [40]); er vindt een verlaging van zijn bewustzijnsniveau plaats, waardoor voldaan is aan een der voorwaarden, waaronder berichten van het subliminale zelf aan het supraliminale zelf gemakkelijk doorkomen.

Bij proefpersonen welke tot het auditieve type behooren is het gewenscht, in plaats van een „kristal" een schelp te nemen en hen naar het geruisch te laten luisteren (schaalhooren). In tegenstelling met de „beelden" welke de kristalziener „ziet" en welke een hallucinatoir karakter dragen [41]) zou ik de woorden, welke de schaalhoorder verneemt, een illusionoir karakter willen toekennen — althans overwegend.

Van geloofwaardige illusies zou ik ook daar willen spreken waar de proefpersoon, in plaats van van een „kristal" zich van koffiedik of lood [42]) bedient. [43])

Soms blijkt de proefpersoon er bij gebaat te zijn, wanneer men een schermpje maakt van wit of gekleurd papier en hem dit als achtergrond aanbiedt, waarop hij zijn „beelden" kan projecteeren.

40) Zie mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", II, pag. 26 e.v., den Haag, 1926, alsmede J. H. Schultz: „Hypnose-Technik. Praktische Anleitung zum Hypnotisieren für Aerzte", Jena, 1935.

41) Zie mijn opstel over: „ „Hallucinations véridiques", waarnemingen van het supernormale en supernormale waarnemingen" in: „T. v. P.", I, pag. 197 e.v. Zeer waarschijnlijk doen wij in een aantal gevallen beter om van geloofwaardige pseudo-hallucinaties te spreken, daar de „zieners" zich in een aantal gevallen bewust zijn dat hetgeen zij „zien" („hooren") slechts in schijn aanwezig is.

42) De grillige figuren, welke in het indrogende koffiedik ontstaan of door het uitgegoten stoltende (gesmolten) lood gevormd worden, kunnen vergeleken worden met de grillige figuren, welke door de inktdruppels gevormd worden, welke men volgens de door Rorschach aangegeven methode behandelt. Rorschach bediende zich van zijn inktvlakken voor doeleinden van psychodiagnostischen aard (psychische constellatie); men illusioneert met betrekking tot die dingen waarvan men „vervuld" is, waarheen de belangstelling uitgaat. Zie F. C. Bartlett: „Remembering", Cambridge, 1932, pag. 34 e.v.
Het kan m.i. aan geen twijfel onderhevig zijn, of bij het gebruik van Rorschach-„figuren" bij ontvangers bij telepathische experimenten zal ons blijken, dat onderscheidene van hen zullen illusioneeren met betrekking tot datgene, waarop de afzender zijn aandacht richt. Wij hebben dan te doen met een geloofwaardige illusie. Dr. Dietz maakte melding van een geval van geloofwaardige illusie in den eersten jaargang (pag. 274) van dit tijdschrift. Het velen uit ervaring bekende verschijnsel dat men, op straat loopende, A voor B aanziet en kort daarop B ontmoet (zonder dat te verwachten) plaatst ons wel in een aantal gevallen voor het verschijnsel der geloofwaardige illusie.

43) Heymans („Over de verklaring der telepathische verschijnselen" in: „Mededeelingen der S. P. R.", No. 10, pag. 13 e.v.) blijkt de meening te zijn toegedaan, dat wij reeds bij het „kristalzien" met geloofwaardige illusies te doen hebben. Dit zal m.i. alleen daar het geval zijn, waar het kristal voor een niet-effen achtergrond c.q. op een niet-effen ondergrond staat. Bij het schaalhooren neemt de proefpersoon een geruisch waar, dat hij verkeerd opvat. De aanwezigheid van het geruisch doet ons hier van illusie spreken. Qui bene distinguit, bene docet.

Een beproefd middel om latente vermogens manifest te doen worden is voorts het vormen van een kring rond een tafel, gelijk dit door de spiritisten wel gedaan wordt. Menigmaal heb ik gezien dat personen, die in een „spiritisten"-kring opgenomen waren, de neiging begonnen te vertoonen in trance te geraken of automatisch te gaan schrijven, neigingen, welke zij te voren nimmer bij zichzelf ontdekt hadden.

Dat ook het gebruik van haschisch en andere bedwelmende middelen in een aantal gevallen voorwaarden kan scheppen, waaronder de proefpersoon „helderziend" wordt is algemeen bekend. 44) Heymans constateerde een gunstige werking van alcohol op van Dam's „ontvankelijkheid." 45)

In plaats van de hypnose te verwekken met behulp van narcotica kan men dit ook op andere wijzen trachten te doen. In de kringen der „spiritisten" bedient men zich bij voorkeur van de methode Mesmer 46) („magnetiseeren").

7. Iets over chirologie.

Vele personen die thans als goede media bekend staan, zouden, zeer waarschijnlijk, hun leven lang onkundig zijn gebleven van het feit, dat zij „helderzienden" waren, indien zij er niet toe gebracht waren „studie" te gaan maken van handlijnkunde, astrologie, oogendiagnostiek, waterkijken of schriftkunde. Mevr. Fraya, een zeer bekende Fransche helderziende, kwam tot de ontdekking van haar „helderziendheid" nadat zij aan handlijnkunde was gaan doen. 47) Zij was toen omstreeks 25 jaar oud, en haar omstandigheden waren van dien aard, dat zij naar een middel van levensonderhoud moest omzien. Zij ontmoette een schrijver die haar den raad gaf zich met de chiromantie te gaan bezighouden — een intelligente vrouw zou daar zeker een bestaan in kunnen vinden. Mevr. Fraya kocht een boek over handlijnkunde en begon er, zonder veel belangstelling voor deze kunst, in te lezen. Zij bekeek de handen van vrienden en bekenden met het doel na te gaan of de beweringen, welke in dit boek stonden, met de werkelijkheid overeenstemden. Ze was nog maar heel kort met de „studie" bezig en allen — zijzelf incluis — stonden verbaasd over de dingen die zij zeide. Zij onthulde allerlei intimiteiten uit het leven van

---

44) E. Pascal: „Un révélateur du subconscient: le haschich" in: „Revue Métapsychique", 1930, pag. 53 e.v.

45) „Mededeelingen der S. P. R.", No. I, pag. 6 e.v.

46) Zie mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", II, pag. 26.

47) „Revue Métapsychique", 1931, pag. 98.

personen die zij niet of nauwelijks kende. Al spoedig bleek haar, dat zij haar kennis van de handlijnkunde in het geheel niet noodig had, maar haar kennis op paranormale wijze verkreeg. Zij bleek „helderziend" te zijn. Waarschijnlijk zou zij nimmer tot deze erkenning zijn gekomen, indien zij niet was begonnen met de „studie" der handlijnkunde op te nemen. Deze „studie" bracht haar er (ongewild) toe, voorwaarden te scheppen waaronder haar paragnostische vermogens konden functionneeren.

In het begin van 1935 kwam ik in aanraking met den heer Edgar Hirson. Hij werd aan mij voorgesteld als een „wetenschappelijk menschenkenner", die zijn desbetreffende kennis in hoofdzaak zou ontleenen aan hetgeen voor hem uit de handen der personen, met wie hij in aanraking kwam, te lezen stond. De heer Hirson gaf mij een door hem geschreven boekje, [48]) waaruit een ieder „handlezen" zou kunnen leeren.

De z.g. chiromantie, d.i. de kunst van het „waarzeggen" uit de (lijnen van de) hand is reeds zeer oud.

Men heeft in enkele bijbelteksten (Job 37: 7; Jesaja 49: 16) wel aanleiding gevonden om de meening te zijn toegedaan, dat de oude Joden met de chiromantie bekend waren. Dat er onder de oude Grieken personen waren, die deze kunst beoefenden staat vast. Zoowel Anaxagoras als Aristoteles meenden, dat men uit de lijnen der hand de toekomst kan leeren kennen en ook in het oude Rome waren er personen, die deze kunst beoefenden. Na de invoering van het Christendom hoort men in Europa eeuwenlang weinig van chiromanten. De Kerk was geneigd hen als heidensche toovenaars te beschouwen. Toch schreef Michael Scotus, in opdracht van den Duitschen keizer Frederik II, een en ander over de chiromantie, een kunst, waarin deze vorst, die zich ook sterk voor de astrologie interesseerde, zeer veel belang stelde.

In het Renaissance tijdperk nam de belangstelling voor de chiromantie weer toe. Niet alleen omdat men er in de geschriften van Aristoteles e.a. aandacht aan besteed vond, maar ook door toedoen van de Zigeuners. Een Fransch auteur maakt melding van een groep „Bohemers", welke in 1427 de burgers van Parijs uit de lijnen der hand de toekomst voorspelden. Ten onzent wees Cats („Spaens Heidinnetje") op de beteekenis der Zigeuners voor de verbreiding van het geloof aan de handlijnkunde.

In 1522 verscheen te Frankfurt het werk: „Introductiones apotelesmaticae in Chiromantiam" van de hand van den Duitschen arts Indagine. Deze auteur ziet de chiromantie als een onderdeel van de astrologie, een meening, waarin hij geenszins alleen stond. Talrijke chiromantische „vaktermen" herinneren ons nog heden aan het feit, dat de meeste chiromanten van weleer tevens astrologen waren en de chiromantie beschouwden als een onderdeel der astrologie.

---

48) „Handen. Wetenschappelijk leerboek voor practische chirologie", Amsterdam, 1935.

Andere bekende schrijvers over de chiromantie uit het Renaissance-tijdperk waren o.m. de la Chambre, lijfarts van Lodewijk XIV, Adrien Sicler (die een grondige studie maakte van de teekens, welke men op de huid kan vinden), Johann Prätorius en L. H. Lutz.

In de 18de en 19de eeuw was men, onder invloed van de „Aufklärungs"-filosofen en materialisten, veelal geneigd alles wat naar chiromantie zweemde a priori te verwerpen. In onze dagen is daar een kentering in gekomen.

In 1856 verscheen het werk: „Chirognomie ou la science de la main" van de hand van S. d'Arpentigny; drie jaar later Desbarolles': „Les Mystères de la main révélés". Deze werken zijn de eerste van een reeks geschriften over de chiromantie, waarvan ook de kortgeleden verschenen geschriften van Noel Jaquin 49) en Edgar Hirson deel uitmaken. 50)

De moderne psychologie heeft ons geleid tot het inzicht, dat er een zeker verband bestaat tusschen lichaamsbouw en temperament. En daar er ook een verband aanwezig dient te worden geacht tusschen temperament en karakter (Heymans), zoo is daar wel allerminst aanleiding om ons te verbazen over het feit, dat de psycholoog onzer dagen tot op zekere hoogte in staat is bij het „zien" van een menschelijk lichaam een en ander te vertellen over de karaktereigenschappen welke de „bewoner" van dit lichaam (vermoedelijk) bezit. E. Kretschmer, de schrijver van het belangrijke werk: „Körperbau und Charakter"[51]) wijst er op, dat de „intuïtieve" menschenkenners, reeds lang voordat de wetenschappelijke menschenkennis (karakterologie) tot dit inzicht kwam, zich bewust waren van een verband tusschen lichaamsbouw en karakter, zooals ons reeds blijkt uit de prentkunst. De goedhartige volksvrouw met het „gezonde" verstand is kogelrond en heeft haar handen in de zijde. De in zichzelf verzonken boetprediker daarentegen ziet men afgebeeld als een lange en smalle man....

Kretschmer onderscheidt een drietal lichaamsbouw-typen, t.w. het asthenische type, het athletische type en het pyknische type. Elk dezer typen kenmerkt zich niet alleen door een bijzonderen vorm van den romp, maar ook door zijn schedelbouw, zijn vorm van het gelaat en zijn beharing.

Is het nu niet waarschijnlijk te achten, dat een verder doorgevoerd onderzoek ons hier tot de erkenning zal leiden, dat elk dezer typen zich mede kenmerkt door een bijzonderen, voor dat type karakteristieken,

---

49) „De hand van den mensch", Ned. vert., Den Haag, J. P. Kruseman.

50) Een beknopt historisch overzicht van de chiromantie vindt men op pag. 104 e.v. van mijn werkje: „Supernormale Vermogens", Amsterdam, 1922.

51) Berlijn, J. Springer.

bouw van de handen, zoodat men b.v. het pyknische type niet alleen zal kennen aan o.m. het gedrongen figuur, het week gemodelleerde en breede gezicht, maar mede aan o.m. den handvorm, de vingers, de nagels, de huid....

Wanneer wij nu bij Hirson lezen, dat „een ernstige, tobberige, filosofisch aangelegde natuur knokige vingers bezit met afgeronde vingertoppen, waarvan de duim goed geproportionneerd is en de gewrichten duidelijk te voelen zijn", zoo is dit voor mij een aanleiding het vermoeden uit te spreken, dat deze „kenmerken" meer bij leptosomen (personen behoorende tot het asthenische en athletische type) dan bij pyknici worden aangetroffen, in aanmerking genomen, hetgeen ons thans bekend is met betrekking tot de psychologie van den filosofeerenden mensch.[52]) Indien voortgezet onderzoek ons aantoont, dat de handen van den asthenischen mensch anders gevormd zijn dan die van het athletische type en dat deze, op haar beurt, weer verschillen van die van den vertegenwoordiger van het pyknische type, zoo zullen wij — althans in theorie en binnen zekere grenzen — niet alleen in staat zijn iemand, bij het beschouwen van zijn handen, enkele algemeenheden te vertellen met betrekking tot zijn karakter, maar tevens zullen wij hem enkele algemeenheden kunnen zeggen met betrekking tot zijn lichamelijken en geestelijken gezondheidstoestand. Er bestaat immers een verband tusschen lichaamsbouw en bepaalde ziekten [53]) eenerzijds en karakter en psychose [54]) anderzijds.

Wij kunnen echter, althans in theorie, nog verder gaan, daar wij weten, dat er niet alleen een zeker verband bestaat tusschen lot en (verworven) karakter [55]) maar ook tusschen karakter en lot [56]). De ervaringen der vrouwen, die met leptosome mannen gehuwd zijn, zijn zeer zeker andere, dan die van haar, die zich in het bezit verheugen van een „goedmoedigen" pyknischen echtgenoot. Daarom acht ik het volstrekt

---

52) Zie A. Herzberg: „Zur Psychologie der Philosophie und der Philosophen", Leipzig, 1926.

53) Bij pyknici wordt bij herhaling diabetes gediagnostiseerd; lijders aan tuberculose worden bij herhaling onder de asthenici aangetroffen.

54) Zie E. Wiersma: „Capita Psychopathologica", Groningen, 1931.

55) A. Adler en F. Künkel hebben gewezen op den invloed van het milieu op de ontwikkeling van het karakter. Zie A. Adler: „Menschenkenntnis", Leipzig, Hirzel.

56) Men denke hier slechts aan het verschijnsel der „Milieuprovokation" waartoe schuldbewustzijn en strafbehoefte kunnen leiden. In den volksmond leven uitdrukkingen welke er op wijzen, dat men de milieu-provocatie reeds eeuwen geleden heeft opgemerkt, ofschoon niet heeft kunnen verklaren. Eerst Freud en zijn school schonk ons daartoe de gelegenheid.

niet onmogelijk, dat een chiroloog (die studie heeft gemaakt van de moderne karakterologie) ons, op grond van den bouw onzer handen, een en ander kan vertellen over onze verhouding tot onze medemenschen in verleden, heden en toekomst — over ons lot. En dit te meer niet, waar de meeste chirologen zich niet bepalen tot het „bestudeeren" van de handen hunner bezoekers, maar hun gansche persoonlijkheid voor zich zien en gesprekken met hen voeren. Zoo krijgen zij reeksen gegevens toegevoerd, welke den chiroloog in staat kunnen stellen zich een juist beeld met betrekking tot zijn bezoeker te vormen.

Een bewijs dat dit inderdaad zoo is, ligt wel in het feit, dat de praestaties van z.g. wetenschappelijke chirologen (gelijk mij eenige malen gebleken is) dadelijk minder worden, wanneer wij het met behulp van een scherm daarheen leiden, dat zij „slechts" de handen van hun bezoeker te zien krijgen.

8. Proefnemingen met Edgar Hirson.

In mijn studie over: „Paragnosie en „„Einfühlen""[57]) heb ik er op gewezen, dat niet slechts voorwerpen (vulpenhouders, zakmessen, brieven, portretten e.d.) den psychoskopist als inductor kunnen dienen, maar dat ook personen dit kunnen doen. Heinrich Zschokke is een voorbeeld van een psychoskopist, die zich van menschelijke inductoren bediende. Ook Hirson dient, m.i., als zoodanig beschouwd te worden. Zijn menschenkennis wordt voor een belangrijk deel „intuïtief"[58]) verkregen, al wil ik gaarne aannemen dat hij ook in staat is langs zuiver verstandelijken weg een aantal gegevens te verkrijgen met betrekking tot het karakter van zijn bezoeker.

Dat Hirson psychoskopist is staat wel vast, en hij is dan ook allerminst geneigd dit te ontkennen. Hij is echter de meening toegedaan, dat wij den wetenschappelijken chiroloog Hirson streng moeten scheiden van den intuïtieven chiroloog (d.i. dus de psychoskopist die de hand van zijn bezoeker als inductor gebruikt) Hirson. De wetenschappelijke chiroloog Hirson „leest de hand, precies als een boek, van het begin tot het einde door, om te weten wat er in geschreven staat"; hij vindt „de vereischte combinaties" en „verwerkt" deze[59]). De intuïtieve chiroloog Hirson kan desnoods buiten de hand van zijn bezoeker.

---

57) „Tijdschrift voor Parapsychologie", V, pag. 195 e.v.

58) D.i. paragnostisch. Zie mijn studie: „Paragnosie en „Einfühlen"."

59) De „studie" der geschriften der chiromanten bracht hem, volgens zijn zeggen, de kennis der teekens en leerde hem hun beteekenis kennen. Eigen ervaring bracht hem eigen (nieuwe) vondsten.

Dat in een aantal gevallen de wetenschappelijke chiromant Hirson en zijn tegenspeler, de intuïtieve chiromant van dien naam, zich met elkaar vermengen en samen een ganschheid vormen, staat voor mij vast. [60]) Alleen dan, wanneer Hirson het wilsbesluit heeft genomen (c.q. de instructie heeft aanvaard) om „slechts" wetenschappelijk chiromant of, in het andere geval, „slechts" psychoskopist te zijn, hebben wij redenen om de meening te zijn toegedaan, dat de determineerende strekking, d.i. de specifieke invloed welke van het genomen wilsbesluit (c.q. de aanvaarde instructie) uitgaat, er toe leidt, dat wij slechts met een der beide „helften" van den chiromant Hirson te doen hebben. [61]) Hiermede zijn wij gekomen bij het trance-vraagstuk.

9. *Alle proefpersonen gaan in trance. Oefening.*

Van *oefenen* spreken wij „wanneer door het opzettelijke herhaalde doen bepaalde handelingen, *vaardigheden,* worden aangeleerd; loopen, schrijven en schaatsenrijden zijn er voorbeelden van". [62]) „Früh übt sich, was ein Meister werden will" zegt Schiller [63]), daarmede erkennende, dat oefening leidt tot een verbetering van quantitatieven en qualitatieven aard, optredende tengevolge van (veelvuldige) herhaling bij lichamelijke en geestelijke verrichtingen.

Wij stellen nu de vraag, of de proefpersonen, waarvan de parapsychologen zich bedienen, door oefening kunnen komen tot een verbetering hunner praestaties. Het komt mij voor, dat het antwoord op deze vraag bevestigend moet luiden. Een der oorzaken hiervan is gelegen in het feit, dat de verslapping van den voorstellingssamenhang (de dissociatie van het bewustzijn, het passief worden of in een toestand van passiviteit geraken), welke voorwaarde is voor het doorkomen van berichten van

---

60) Hetzelfde zien wij bij de intuïtieve grafologen. Zie: „T. v. P.", V, pag. 220 e.v.

61) Voor zoover ik hierover — op grond van eigen ervaringen — kan oordeelen, overschat de „wetenschappelijke" chiromant Hirson zichzelf zeer. Proeven door mij met hem als zoodanig genomen in een ziekenhuis, in samenwerking met den geneesheer-directeur, mislukten nagenoeg alle. De patiënten lagen onder lakens, proefpersoon kreeg slechts hun handen te zien. Het waren alle lijders aan kwalen, wier teekens, volgens hem, gemakkelijk in de handen te zien waren.
Aan zijn z.g. ontdekkingen hecht ik weinig waarde. Het komt mij voor dat hij verkeerde verbanden legt en voorbarige conclusies trekt — valsche kenteekenen voor ware houdt.
Zijn mislukkingen schreef hij toe aan het feit dat hij niet gedisponeerd was. Een dergelijke verontschuldiging past eer in den mond van een intuïtieven- dan van een wetenschappelijken chiromant.

62) S. Zwanenburg: „Inleiding tot de psychologie", Utrecht, 1926, pag. 144.

63) Wilhelm Tell, III, 1.

het subliminale zelf aan het supraliminale zelf [64]), gemakkelijker bereikt wordt, naarmate men hier meer geoefend heeft. Aan het begrip oefenen dient hier een ruime beteekenis te worden gehecht.

De leek is in den regel geneigd te spreken van media, welke in trance gaan en media welke „bij vol bewustzijn blijven". Ofschoon deze onderscheiding m.i. foutief is, zoo past ons nochtans de erkenning dat zij de schijn heeft juist te zijn en het is derhalve zeer begrijpelijk dat men tot haar gekomen is. Stellen wij slechts tegenover elkaar een psychoskopiste zooals mevr. Lotte „Plaat" en een zooals mevr. Maria Reyes de Z. [65]), dan zien wij dat er een in het oog loopend verschil tusschen beiden bestaat wat betreft haar gedragingen tijdens de zittingen. Terwijl e.g. tijdens de proefnemingen „normaal" schijnt te blijven, geraakt l.g. reeds bij den aanvang der zitting in een toestand van hypnose. Zij brengt zichzelf in dezen toestand door op een blinkend voorwerp te staren en vertelt ons dat zij, bij het in auto-hypnose geraken, de wereld om haar heen weg voelt zinken. Slechts haar proefleider (Dr. G. Pagenstecher) bestaat in dezen toestand nog voor haar. „Ik hoor nog slechts Uw stem en zie nog slechts Uw persoon die tegenover mij staat. Van dit oogenblik af aan houdt alle denken op en ik voel, dat ik zonder Uw hulp, niet denken kan."

Het ontwaken uit dezen toestand, waarin zij zich dus tijdens de proefnemingen bevindt, beschrijft zij aldus: „Als alles zich heeft afgespeeld, voel ik mijn hoofd heelemaal leeg. Dan is het oogenblik gekomen, waarop ik op Uw herhaald vragen of ik slaap, antwoord met: „Nu slaap ik." Als ge mij het antwoord „slapen" niet in den mond gelegd hadt, zou ik, op grond van mijn ervaring, welke zich over vele jaren uitstrekt, antwoorden met: „Nu is het rapport tusschen ons tot stand gekomen", want slapen doe ik niet [66])...... Als het bevel tot ontwaken gegeven is, schijnt de wereld langzaam ook voor mij wederom te beginnen te bestaan, en

---

64) Zie mijn opstel over: „Pathopsychologie en Parapsychologie" in: „T. v. P.", VII, pag. 77.

65) Zie G. Pagenstecher: „Die Geheimnisse der Psychometrie oder Hellsehen in die Vergangenheit", Leipzig, 1928, pag. 132 e.v.

66) „Veroorloof mij allereerst de opmerking te maken, dat de uitdrukking „slaap" voor den toestand, waarin ik tijdens elke zitting geraak, al zeer weinig passend genoemd moet worden. Want het gebruik van het woord slaap duidt op een toestand van volledige bewusteloosheid, terwijl bij mij daarentegen een toestand intreedt van verhoogde hersenwerkzaamheid." Aldus mevr. Maria Reyes de Z. l.c., pag. 132.
Wat betreft deze verhoogde werkzaamheid tijdens de trance, mogen wij Dr. F. Cazzamalli gelooven, zoo zou deze aantoonbaar zijn. Zie pag. 290 van den vorigen jaargang van dit tijdschrift.

mijn zintuigen beginnen opnieuw op normale wijze te functionneeren. Ik ontwaak lichtelijk vermoeid. In den waaktoestand kan ik mij steeds slechts datgene herinneren, wat ik mij, krachtens het bevel dat gij mij gegeven hebt, herinneren moet. Al het overige is radicaal vergeten, althans in den normalen waaktoestand. Zoodra ik mij echter wederom in mijn trance-toestand bevind, ben ik in staat, ook zonder dat ik daar bevel toe gekregen heb, mij al datgene te herinneren, wat zich bij gelegenheid van vorige zittingen heeft voorgedaan. Het is alsof ik twee, naast elkaar staande, geheugens heb."

Ik ben nochtans de meening toegedaan, dat ook bij Lotte „Plaat" en andere psychoskopisten, van wie gezegd wordt „dat zij *niet* in trance gaan", wel degelijk sprake is van een trance-toestand, van een „inzinken", een „passief worden"; dat er geen melding van gemaakt wordt door deze proefpersonen komt wel, omdat zij niet geleerd hebben zichzelf nauwkeurig waar te nemen, terwijl vele proefleiders en bezoekers geneigd zijn eerst dan van „trance" te spreken, wanneer zij de proefpersoon in een diepen „slaap" voor zich zien en geen „oog" hebben voor die kleine veranderingen in de gedragingen van het medium, welke slechts dien parapsychologen opvallen, die tevens psychologen zijn — iets wat feitelijk elke proefleider op dit gebied behoorde te wezen. 67)

De heer van Dam — van wien velen zekerlijk geneigd zullen zijn geweest te zeggen, dat hij niet in trance ging — was er zich van bewust dat een toestand van passiviteit verwezenlijkt moest zijn, zou een telepathische overdracht bij hem tot stand kunnen komen. Deze toestand — aldus Brugmans 68) — „schijnt noodzakelijke voorwaarde te zijn. Het intreden van dezen z.g. passieven toestand is grootendeels afhankelijk van den wil van den proefpersoon; bij ons experimenteel onderzoek was het althans een toestand, die telkens weer door den proefpersoon bereikt werd op willekeurige wijze. Toch trad de toestand den eenen dag gemakkelijker in dan op een anderen, tegen het einde van een séance gemakkelijker dan in het begin, of omgekeerd. Soms scheen de wil geheel machteloos, en dan bleven positieve resultaten bij de proeven ook uit. De passieve toestand, als noodzakelijke voorwaarde voor het tot stand komen van de telepathische overdracht, zal van vele factoren afhankelijk zijn; de goede wil van den proefpersoon is daarbij echter een constante factor."

---

67) Zie: „T. v. P.", VII, pag. 296.

68) „De „passieve toestand" van een telepaath, door het psychogalvanisch phenomeen gecontroleerd" in: „Mededeelingen der S. P. R.", No. 7.

Bij gelegenheid van een reeks proeven met kaarten, genomen in mijn werkkamer met Ir. J. M. J. Kooy (proefpersoon kreeg de opdracht te voorspellen welke kaart ik trekken zou) constateerde ik, dat hij zich tijdens deze proefnemingen in een soort van opwindingstoestand bevond. Het was alsof het bloed hem naar het hoofd begon te stijgen. Hij begon zijn antwoorden te schreeuwen en gebruikte allerlei krachttermen. Daarbij kwam, dat geluiden, welke van de straat af tot hem kwamen, alsmede het klinken van de huisbel, hem in dien toestand onaangenamer dan in normalen toestand schenen aan te doen.....

In het: „Maandblad van de Vereeniging v. Psychisch Onderzoek en Toegepast Magnetisme" van Maart 1922 vertelt Dr. A. J. Resink van een openbare voordracht en séance van Leo Erichsen, welke hij te Dresden bijwoonde.

„... Na de pauze begon hij met zijn proeven. Onmiddellijk veranderden houding en gezicht. Hij nam de eigenaardige dansende „täudelnde" beweging aan, die ik bij natuurlijke mediums zag, en die vermoedelijk op een teenenloop (vermoedelijk de uitdrukking van een gespannen luisterhouding en sterke verwachtingsgevoelens) berust en hield de oogen gesloten, was evenwel volkomen wakker, reageerde normaal op prikkels uit de zaal, alleen was hij hyperaesthetisch. „Fluister niet, dat dreunt zoo in mijn hoofd", vroeg hij aan de doodstille zaal, die zoo groot was als de groote zaal van het Concertgebouw te Amsterdam en stampvol was...." De proeven bestonden o.m. uit het „raden" van cijfers die een ander had opgeschreven.

Het komt mij voor dat wij hier zoowel bij Ir. Kooy als bij Leo Erichsen van een „passieven toestand" mogen spreken, analoog aan dien waarin de heer van Dam tijdens het onderzoek geraakte. T.z.t. hoop ik dezen toestand bij Ir. Kooy in ons laboratorium nader te kunnen bestudeeren.

Van belang is hier ook het feit dat onderscheidene psychoskopisten, van wie het heet dat zij „niet in trance" gaan, ons vertellen dat zij na de zitting in den regel vergeten zijn wat zij tijdens de zitting gezegd hebben. Dit wettigt het vermoeden, dat zij zich tijdens de zitting wel degelijk in een soort van trance-toestand bevinden, zij het dan ook in een toestand van „lichte" trance. Wij kunnen hier een parallel trekken met het ontwaken uit den slaap. Even na het ontwaken herinnert men zich nog hetgeen men gedroomd heeft. Kort daarna blijken wij onzen droom niet meer te kunnen reproduceeren....

Ten slotte zij hier gewezen op de berichten van hen, die personen waarnemen die „het tweede gezicht” vertoonen. Zij spreken welhaast alle van een kortstondige verstijving, een afwezigheid van geest, zelfs van een tijdelijk niet reageeren op prikkels van buiten af van den ziener. [69])

Het feit, dat de ziener daar in den regel staat met wijd geopende oogen heeft menigeen ten onrechte doen zeggen, dat deze zieners zich niet in trance bevinden. H. Malfatti [70]) is hier echter dichter bij de waarheid, wanneer hij spreekt van een „Tiefschlaf bei wachendem Leibe.”

Naar mijn meening dient bij alle proefpersonen, tijdens het functionneeren hunner paragnostische vermogens, aangenomen te worden dat zij zich in een trance-toestand bevinden, al dient aan deze erkenning ook dadelijk toegevoegd te worden, dat er hier verschillende „diepte”-graden kunnen worden onderscheiden.....

10. Iets over trance-toestanden.

Eenige jaren geleden verscheen bij de N.V. van Gorcum en Comp. te Assen het werkje: „De goddelijke waanzin.” Wij hebben hier te doen met „vier studiën over de ekstase” van de hand van Dr. E. D. Baumann. De schrijver eindigt zijn laatste studie met de woorden: „Het probleem der ekstase [71]) is een al heel oud probleem, waarop reeds velen hun krachten hebben beproefd. En uit te roepen: „ziet, hier is nu de oplossing”, zoude niet alleen eigenwijs, maar vooral onwetenschappelijk wezen. Want de wetenschap — ook die der volkszielkunde — kent geen uiteindelijke oplossingen, maar alleen rustpunten. En die schrijver mag zich voor zijn arbeid reeds ten volle beloond achten, wiens rustpunt een steunpunt zal blijken voor anderen, die den moeilijken weg opwaarts verder zullen gaan.”

Dit is een verstandig woord in een werk, dat ons veel belangrijk

69) Zie: „T. v. P.”, VII, pag. 37.

70) „Menschenseele und Okkultismus”, Borgmeyer, Hildesheim, pag. 117.

71) Baumann ziet de ekstase als een trance-toestand. Nochtans mogen wij niet in alle trance-toestanden toestanden van ekstase zien. „De ekstase bleek een zelfstandig zielsverschijnsel, dat in den droom, in de hypnose, in de neurose en ook bij gezonden van geest kan optreden.” (L.c., pag. 100.) Zij is echter „niet slechts een zelfstandig verschijnsel, hetwelk wisselt van kleur alnaar de psyche, waarin het optreedt, maar ook een verschijnsel, dat in zichzelf een reeks van phasen vertoont, welke van meerdere gecompliceerdheid tot elementairen eenvoud in symptomen afvoert. En den grond van dezen „afbouw” — „afbouw” hier genomen in den zin van „afbreken” — hebben wij gevonden in een geleidelijk verval van het leidend zieledeel, waarin een dissociatie van den geest, met een zelfstandig worden van het onbewuste optreedt.” (L.c., pag. 105.)

feitenmateriaal brengt, maar overigens niet in staat is den zielkundige onzer dagen te bevredigen. De schrijver staat nog geheel op het standpunt der psychologen uit het laatst der vorige en het begin van deze eeuw, volgens wie wij in den trance-toestand slechts hebben te zien een toestand, waarin het aan zichzelf overgelaten „onderbewustzijn" zelfstandig begint te „werken" en nu droomerijen (visioenen der verbeelding), droomen, verwardheidstoestanden, automatisch schrijven, somnambulisme enz. doet ontstaan. Daarom kan hij nog schrijven met betrekking tot de profetische ekstase: „Oorspronkelijkheid wordt in de fantastische prestaties der profeten gemist en gemeenlijk zijn zij niets meer dan reproducties van wat in de diepten der ziel aan herinneringsbeelden aanwezig is. In theorie is het natuurlijk mogelijk, dat in den ekstatischen droom, als in den gewonen droom, een combinatie plaats grijpt van wat door voorafgaanden denkarbeid is voorbereid [72]) of dat een constellatie van herinneringsbeelden voert tot bepaalde voorstellingen aangaande de toekomst, welke zich inderdaad blijken te verwezenlijken: in de praktijk zijn echter eenigszins belangrijke praestaties in de profetische ekstase nimmer waargenomen.... Gebrek aan oorspronkelijkheid is dus kenmerkend voor de ekstatische visioenen en belevingen onzer „profeten"" (L. c., pag. 110/112.)

Indien de schrijver behoorlijk kennis had genomen van de geschriften der parapsychologen, zou hij er zich wel voor gewacht hebben in het jaar 1932 met een publicatie voor den dag te komen, waarvan de waarde als „rust- en steunpunt" reeds omstreeks het jaar 1900, dank zij den arbeid der Engelsche S. P. R., betwijfeld kon worden. Reeds in het onvolprezen standaardwerk van F. W. H. Myers vinden wij — zooals overigens te verwachten valt — beschouwingen over de ekstase, welke verre boven die van Baumann uitgaan en die van groote beteekenis dienen te worden geacht voor den godsdienstpsycholoog. [73]) Meer dan dertig jaar zijn verloopen na de verschijning van Myers' boek en in deze dertig jaar hebben de parapsychologen hun kennis belangrijk uitgebreid en verdiept. Wij weten thans dat de begrippen van het voorbewuste, het onderbewuste en het collectieve onbewuste het begrip van het ons onbewuste geenszins uitputten, doch dat daar diepere „lagen" moeten zijn van ongemeen groote beteekenis. Naast de visioenen der verbeelding, de hallucinaties, de pseudo-

---

72) Zie P. A. Dietz: „Mensch en Droom", Leiden, 1935, pag. 201 e.v.

73) Zie de Ned. vert. van dit werk, in 1921 te Amsterdam verschenen onder den titel: „De menschelijke persoonlijkheid en haar voortbestaan na den lichamelijken dood." (Pag. 357 e.v.)

hallucinaties e.a. waarnemings-anomalieën, waarvan Baumann ons spreekt en wier bestaan zeker geen modern psycholoog zal ontkennen, kennen wij, dank zij de uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen, de geloofwaardige (pseudo-) hallucinaties en de paranormale waarnemingen, waar Baumann geen „oog" voor heeft — kennelijk omdat zij niet passen in zijn wereldbeeld. Had hij er wel oog voor gehad, hij zou ingezien hebben, *dat er in de praktijk wel degelijk belangrijke praestaties in de profetische ekstase zijn waargenomen, en dat gebrek aan oorspronkelijkheid volstrekt niet kenmerkend is voor de ekstatische visioenen en belevingen onzer „profeten."* Alleen reeds de studie van Pagenstecher's genoemd werk en de publicaties, verschenen van de hand van onderscheidene onderzoekers over de visioenen van Theresia Neumann [74]) zouden hem hier tot andere gedachten hebben kunnen brengen, terwijl ook het verschijnsel der uit het hoofd rekenende kinderen en idioten [75]) hem hier tot het inzicht had kunnen brengen, dat zijn studie over de ekstase slechts een deel van het probleem naar voren heeft gebracht.

Zoo hebben dus de uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen niet alleen ons geleid tot het aanvaarden van het bestaan van diepere „lagen" dan slechts die van het voorbewuste, het onderbewuste en het collectieve onbewuste, maar tevens tot de erkenning dat er twee soorten van trance-toestanden zijn t.w. die trance-toestand waarin slechts verdrongen wenschen, „vergeten" namen e.d. naar voren treden [76]) en die ik de vulgaire trance zou willen noemen en de mediumieke trance, welke voorwaarde is voor het tot stand komen der „subliminal uprushes", voor het ontstaan van het verschijnsel der „unbewuszte Mehrleistung". [77])

„Oefening" schijnt er nu toe te leiden, dat het aannemen der „luisterhouding" op den duur vlotter gaat verloopen.

11. De Ervaring leidt tot verbetering der resultaten.

De producten der „unbewusste Mehrleistung" komen in een aantal gevallen tot ons langs den weg der automatismen [78]).

---

74) Zie J. Bauer: „Das Aramäische in Konnersreuth" in: „Zeitschrift für Parapsychologie", 1928, pag. 426.

75) Zie Myers, l.c., pag. 65.

76) Zie mijn opstel: „Cryptomnesie" in: „T. v. P.", I, pag. 126. Verslapping van den voorstellingssamenhang leidt tot „hypnotische" hypermnesie door het wegvallen van remmingen.

77) Zeer waarschijnlijk zal de oud-Indische psychologie in staat zijn ons inzicht hier te verdiepen. Zie Murdhna Djioti: „Seherschaft" in: „Sphinx", 1887, II, pag. 401.

78) Zie Myers, l.c., pag. 175.

Met Myers kunnen wij onderscheid maken tusschen den weg der motorische automatismen en dien der sensorische automatismen. Langs den weg der motorische automatismen komen de berichten, welke ontstaan door automatisch schrijven, spreken, enz.; langs dien der sensorischen automatismen die welke men „droomt", voor zich „ziet" (geloofwaardige (pseudo-) gezichts-hallucinaties), zich „hoort" toespreken (geloofwaardige (pseudo-) gehoors-hallucinaties) enz.

De ervaring leert ons nu dat de „oefening" hier een belangrijke rol speelt. Wie personen heeft geobserveerd, die zich tot z.g. automatisch schrijvende media beginnen te ontwikkelen weet, dat het schrijven allengs beter begint te gaan. Eerst komen er halen en krabbels. Daarna zien wij — vaak na verloop van een paar zittingen — dat er moeizaam woorden geschreven worden. Ten slotte zien wij — althans in een aantal gevallen — dat de proefpersoon met zeer groote snelheid woorden en zinnen neerschrijft.

Bij personen met geloofwaardige (pseudo-) hallucinaties kunnen wij bij herhaling constateeren dat „oefening" er toe leidt, dat zij hun praestaties verbeteren. Dr. Walther Kröner heeft ons in zijn geschrift: „Mediale Diagnostik" een en ander medegedeeld over de ontwikkeling van het „zienerschap" van Elisabeth F. Soms zien wij dat een proefpersoon, die zich aanvankelijk bewust was met geloofwaardige pseudo-hallucinaties te doen te hebben, langzamerhand (op grond van het feit dat de beelden steeds duidelijker worden) in de meening gaat verkeeren, dat hij met waarnemingen te doen heeft. Dr. G. Geley [79]) maakt melding van een proefpersoon, wiens „beelden" zoo duidelijk werden, dat hij den proefleider verzocht deze te fotografeeren. Deze voldeed aan dit verzoek, maar het resultaat was negatief. Het duidelijker worden leidde er toe, dat de pseudo-hallucinaties voor het sujet in hallucinaties overgingen. [80])

De ervaring leert den proefpersonen ook de beteekenis van zekere symbolen verstaan. Zoo kwam Ir. J. M. J. Kooy Jr. door ervaring tot de ontdekking dat sneeuw voor hem den dood en het sterven symboliseert. [81])

De ervaring leert de proefpersonen ook „oog" krijgen voor vergis-

---

79) „Revue Métapsychique", 1931, pag. 105.

80) Sinds Heymans' waardevolle beschouwingen over de verklaring der telepathische verschijnselen (Zie: „Mededeelingen der S. P. R.", No. 10), waarin wordt aangetoond, dat de geloofwaardige (pseudo-) hallucinaties vergeleken kunnen worden bij de „subjektive Anschauungsbilder" der eidetici, is ons hier veel duidelijk geworden.

81) Zie: „T. v. P.", VI, pag. 152, VII, pag. 271.

singen, die in wezen geen vergissingen zijn, doch vermomde treffers. Zoo geschiedde het op een openbare zitting, welke op 10 Februari 1926 te Parijs in het „Institut Métapsychique" gehouden werd, dat de „ziener" Forthuny, door de zaal loopende, plotseling bij twee jonge menschen, die daar voor de eerste maal aanwezig waren, bleef staan en tot hen zeide: „Kardinaal? Gij zijt twee personen voor wie het woord kardinaal gegeven wordt.... gij hanteert een lichtende, ontplofbare stof? Maar ge maakt toch geen buskruit! Gij maakt een verschrikkelijke stof! Gij maakt een stof om kardinalen te laten springen? Kardinaal uit de curie?...."

De beide heeren, tot wie Forthuny zich gewend had, waren, zooals later bleek, leerlingen van mevr. Curie. Het subliminale zelf van den proefpersoon had kennis gekregen (genomen) dat zij iets met radium en Mme Curie uitstaande hadden. Maar bij het „opstijgen" hadden deze woorden andere woorden doen „opstijgen" die met de woorden radium en Curie geassocieerd waren. Radium straalt en is in zekeren zin ontplofbaar te noemen (onder uitzending van stralen gaat het in een radioactief gas, de z.g. radio-emanatie, over) terwijl het voor een Franschman vanzelfsprekend geacht dient te worden, dat het woord Curie het woord cardinal oproept.....

Onderzoekingen op het gebied der telepathie hebben bij herhaling aan het licht gebracht, dat de proefpersoon een woord „ontvangt" dat in zijn bewustzijn geassocieerd is met het woord waarop de „afzender" zijn aandacht richt.[82]) Wie den naam van Gend afzendt, loopt de kans, dat zijn proefpersoon met „Loos" antwoordt! Het is de ervaring, welke de proefpersonen „oog" voor dit alles doet krijgen.

Ook in de automatisch geschreven mededeeling treffen wij bij herhaling teekeningen, opmerkingen e.d. aan, die proefpersoon moet leeren „ontcijferen". Anderer en eigen ervaring leert hem dat dingen, die aanvankelijk zinloos leken, later soms zinvol blijken te zijn.

12. Proefleider en proefpersoon.

Ten einde te voorkomen, dat te veel invloeden den proefpersoon beinvloeden is het gewenscht, dat proefleider en proefpersoon het aantal toeschouwers zooveel mogelijk beperken. De ervaring leert, dat de media in den regel zeer emotioneele menschen zijn. Er zijn personen, wier invloed zij als „bevorderend", anderen wier invloed wij als „storend" on-

82) Zie R. Warcollier: „La télépathie et l'imagination" in: „Revue Métapsychique", 1930, pag. 323; G. Walther: „Neuere Forschungen auf dem Gebiete der Telepathie" in: „Zeitschrift für Parapsychologie", 1932, pag. 492 e.v.

dergaan. De reden daarvan ligt vaak in het duister. Lotte „Plaat" verzocht tijdens een proefneming plotseling drie aanwezige dames zich te verwijderen. Een uur later trof ik haar met deze zelfde dames in een vroolijk gesprek aan. De aanwezigheid van den heer D. R. werkte echter stimuleerend op haar [83]). Ook Rhine [84]) heeft gewezen op den storenden invloed welken sommige personen op het verloop van een zitting uitoefenen. De proefleider moet de „gevoeligheden" van zijn sujet zooveel mogelijk ontzien. „Goede vrienden" te worden met de „contrôle" is in een aantal gevallen geboden. Wie bij Rudi Schneider „Olga" negeerde, beinvloedde de zitting negatief. [85]) Flournoy leerde de beteekenis der „Marsiaansche" woorden, welke Hélène Smith in trance sprak, door een krijgslist kennen.

Hij gaf Hélène een verkapte auto-suggestie door een brief aan haar „contrôle" „Leopold" te schrijven, waarin hij „hem" wees op de groote wetenschappelijke beteekenis van het probleem der „Marsiaansche" taal, en hem voorts verzocht het daarheen te willen leiden, dat hij (Flournoy) achter de beteekenis der „Marsiaansche" woorden zou kunnen komen, het „Marsiaansche" alfabet zou leeren kennen, alsmede de „Marsiaansche" spraakkunst. De onderzoeker stelde dezen brief in handen van Hélène, met verzoek hem, bij gelegenheid, aan „Leopold" ter hand te stellen.

Het middel werkte probaat. Na verloop van eenigen tijd verschafte „Leopold" aan Flournoy de gegevens. Toen bleek dat hij een merkwaardig geval van glossolalie ontdekt had. [86])

De goede proefleider weet de „contrôle" te ontzien en deze er toe brengen, dat „zij" („hij") er toe medewerkt, het medium op te voeden tot een in het laboratorium bruikbare proefpersoon.

Bij „speciale" psychoskopisten beginne men het onderzoek met die inductoren, welken de proefpersoon de voorkeur geeft....

Het is voorts gewenscht, de proefpersoon zooveel mogelijk te laten bepalen op welke uren de proefnemingen genomen zullen worden. Bij mijn onderzoek naar de paragnostische vermogens van Lotte „Plaat" stelde ik steeds in overleg met haar de tijdstippen vast, waarop wij zouden expe-

83) Zie: „T. v. P.", II, pag. 35 en 39.
84) Zie: „T. v. P.", VII, pag. 109.
85) Zie G. Walther: „Mijn ervaringen met het medium Rudi Schneider" in: „T. v. P.", VI, pag. 98.
86) Zie zijn: „Des Indes à la planète Mars. Etude sur un cas de somnambulisme avec glossolalie", Genève, Eggimann.

rimenteeren. Voelde zij zich dan niet gedisponeerd, zoo gingen wij wandelen, om het een uur later opnieuw te probeeren. [87])

Het behoort voorts tot de taak van den proefleider, dat hij zijn proefpersoon doet inzien, dat zijn „vermogen" aan een onberekenbaren eb en vloed is onderworpen, en dat hij teleurstellingen moet leeren dragen. Wanneer bij gelegenheid van een zitting met een „helderziende" de trance toestand moeilijk intreedt of de geloofwaardige pseudo-hallucinaties en daaraan verwante verschijnselen achterwege blijven, kan hij trachten het subliminale zelf van zijn proefpersoon „tegemoet te komen" door zijn proefpersoon gebruik te doen maken van hulpmiddelen, waarvan het kristal er een is. Met dat al is in het gebruik van hulpmiddelen geen waarborg gelegen dat de proefneming positieve resultaten zal opleveren. De proefpersonen moeten leeren zich over de teleurstelling, welke zittingen zonder positieve resultaten opleveren „heen te zetten"; zij moeten zich bewust worden, dat men het in den regel niet in zijn macht heeft de zittingen te doen slagen, zij mogen zich niet laten ontmoedigen door een mislukking, maar zij moeten zich bewust zijn van het feit, dat wat vandaag niet lukt, morgen wel kan lukken. De proefleider dient er tegen te waken, dat mislukte zittingen het medium in zijn zelfvertrouwen schokken, hetgeen ten gevolge heeft dat zijn „vermogen" negatief beïnvloed wordt. [88])

Het behoeft wel geen betoog, dat de opdrachten, welke de proefleider zijn proefpersoon geeft, eenvoudig dienen te zijn en aangepast aan het kunnen van den proefpersoon. Zij dienen met zorg gekozen te worden en ten doel te hebben het probleem, waarmede de proefleider zich bezighoudt, een stap nader tot zijn oplossing te brengen. Rhine's, hier reeds bij herhaling genoemde, onderzoekingen zijn een voorbeeld van onderzoekingen, die aan deze eischen voldoen.

Wie in de kringen der (openbarings-) spiritisten heeft rondgezien weet, hoe systeemloos en „ichhaft" de aanwezigen het medium (c.q. de geesten welke zich door hem heeten te manifesteeren en die in het meerendeel der gevallen slechts producten der dramatische splitsing zijner persoonlijkheid zijn) vaak ondervragen. Daarbij komt dat het meerendeel dezer lieden onbekend is met hetgeen zich „in" het medium afspeelt, waardoor zij (onbewust) allerlei fouten maken (zondigen tegen psychologische wetten).

---

87) Zie mijn rapport over mijn onderzoekingen met haar in: „T. v. P.", II, pag. 1.
88) Zie: „T. v. P.", VII, pag. 104.

Vele media, welke in de kringen der (openbarings-) spiritisten worden opgevoed, zijn in een groot aantal gevallen voor het wetenschappelijk onderzoek verloren. Vele van hen zijn er slechts op „gedresseerd" om te voldoen aan sensatie-lust, het brengen van troost en — last not least — het verdienen van geld....

13. De beroepsmedia.

Bijzondere aandacht vereischt het probleem der beroeps-media (hoe vele van hen werden niet in de kringen der geloofsspiritisten ontdekt!) T.z.t. hoop ik op dit vraagstuk in een afzonderlijk opstel terug te komen.

(Wordt vervolgd).

●

WETEN OF PSEUDO-WETEN?

door Dr. P. A. DIETZ.

De zeer uitgebreide weerlegging van mijn verweerartikel tegen de critiek van den heer Wadia, die van de hand van de heeren Dr. Prins en Dr. Denier van der Gon in de vierde aflevering van den vorigen jaargang van ons tijdschrift verscheen, bevat m.i. een en ander dat, hoe belangrijk ook op zich zelf beschouwd, tot de eigenlijke polemiek niet direct ter zake doet. Ik zal mij daarom in mijn antwoord zooveel mogelijk zien te beperken tot de kernpunten.

Laat ik beginnen met te verklaren, dat het mij niet te doen is geweest om critiek uit te oefenen op de moderne theosofie. Deze staat, als leer, als wereldvisie, evenzeer buiten en zoo ge wilt boven een beschouwing, die alleen wetenschappelijk wil zijn, als welke religie, welke moraal ook. Slechts voorzoover de theosofie over een *weten* beweert te beschikken, over een *weten* van buitenzinnelijke feitelijkheden, valt zij binnen de competentie der parapsychologische critische beschouwing.

Maar de geachte schrijvers zeggen het zelve uitdrukkelijk: „Weten en zinvolle bespiegeling loopen in het menschelijk denken steeds dooreen". Dit moge inderdaad zijn: „een bron van veel verwarring", het is anderszins wederom een teeken van weldadige eenheidsstreving in ons geestelijk leven. „Een geloof zonder de werken is een dood geloof" staat er in de Schrift, en zoo is ook een weten zonder verband met levensvisie een dood weten.

Nu zou ik „theosofie" en „theosofisch occultisme" niet hebben onderscheiden. Ik wil bij dezen wel verklaren, dat ik uitsluitend bedoeld heb het laatste, immers de vesting van waaruit Wadia de parapsychologie en haar methoden bestookte, te bestrijden. Maar de schuld dezer verwarring, meer een woord- dan een begripsverwarring trouwens, ligt toch niet in de eerste plaats bij mij. Het zijn de leiders en de toonaangevende leden der theosofische vereeniging zelven, die beide zoo hebben dooreengemengeld, dat het praktisch bijna ondoenlijk is, dit onderscheid te handhaven. Kan men zich een theosofisch boek, tijdschrift, cursus, lezing, voorstellen, waarin niet allerlei wetenswaardigheden resp. pseudo-wetenswaardigheden over wereldbollen en rassen, over hierarchiën en Meesters, over evolutietrappen en hoogere gebieden, over atomen en aura's breedvoerig worden uitgestald? Waar is hier de grens tusschen „theosofie" en „theosofisch occultisme"?

Wel hoor ik met bevrediging, dat er een aantal theosofen zouden zijn, die afwijzend hier tegenover staan, maar de groote, groote meerderheid der leden vindt in dit, naar mijn overtuiging pseudo-weten, nog altijd de grootste aantrekkelijkheid der theosofie. Deze laatsten en niet enkele uitzonderingen bepalen den geest der vereeniging.

De schrijvers voeren als een soort verontschuldiging aan, dat de theosofische occult-begaafden hun mededeelingen geen „gezag" zouden toekennen. Ik heb nimmer begrepen, wat zij met deze eenigszins zonderlinge mededeeling eigenlijk bedoelen. Er bestaat in onzen tijd gelukkig geen mogelijkheid meer tot het uitoefenen van eenig dwingend geestelijk gezag over wie dan ook. De ijverige betuigingen van verschillende theosofische schrijvers, die zij aan hun overigens zeer positief gestelde beweringen plegen te doen voorafgaan, dat wij hen niet op hun woord behoeven te gelooven, doen dan ook den buitenstaander min of meer komisch aan. Zij doen mij denken aan iemand, die mij op de publieke straat met groote welwillendheid en hartelijkheid verzekert, dat hij mij de volkomen vrijheid geeft daar te loopen en zich daarover niet het minste gezag aanmatigt!

Mijn geachte tegenstanders halen eenige uitlatingen uit de zeer talrijke geschriften van Leadbeater en Annie Besant aan, waarin deze zich eenigszins bescheidener uitdrukken. Maar eenige bladzijden verder worden aanhalingen gedaan uit dezelfde auteurs, die aan positiviteit niets te wenschen overlaten (pag. 174). Ik begrijp niet goed wat het zeggen wil als de heeren Pr. en v. d. G. daaraan toevoegen: „Deze zekerheid betreft het feit, dat zij een uitgebreidere

wereld kennen uit lange ervaring; zij heeft, zooals wij reeds zagen, geen betrekking op den inhoud van hun waarnemingen".

Maar juist op den inhoud komt het aan. In zulk een wereld, die uit jarenlange ervaring gekend wordt en die eenige regels verder als „psychische buitenwereld" wordt gekenschetst, leeft elke hallucineerende hystericus, elke visionair, à forteriori elke schizophreen. Het is een wereld, die als zoodanig wel een zekere psychologische belangwekkendheid heeft voor den psychiater, maar waaraan geen daarboven uitgaande realiteitswaarde mag worden toegekend. Het is een autistische, d.w.z. alleen voor dat bepaalde individu geldende wereld. Maar de theosofen maken aanspraak op een wetenschappelijke, d.w.z. objectieve geldigheid daarvan. Poortman zegt in zijn artikel „Theosofie" in het: „Encyclopædisch handboek van het moderne denken" onomwonden: „Ten opzichte daarvan hebben de genoemde vooraanstaande theosofen uitdrukkelijk aanspraak gemaakt op *getrainde* en *gedétailleerde* helderziendheid". (Deel II pag. 454—55).

Ik tel dan ook niet tot „rechtstreeksche toetsing" wat mijn opponenten daaronder verstaan, nl. de „herhaalde waarneming" van de helderzienden zelve. Het is toch meer dan genoeg bekend, dat tot hallucinaties geworden fantasieën zich door herhaling meer en meer plegen te fixeeren. Ik ben hier trouwens geheel in overeenstemming met de theosofische leer, die zij dan ook bij voorkeur op de „waarnemingen" van...... andere occultisten, religieuze visionairen enz., toepast.

Nog een ander punt van zeer principieel belang moet hier worden besproken. De heeren Prins en v. d. Gon stellen vast, dat voor het verkrijgen van zekerheid het een noodzakelijke voorwaarde is, „dat men zelf de tot ontwikkeling dezer vermogens vereischte scholing doormaakt om daarna een en ander aan rechtstreeksche ervaring te toetsen". Ware dit niet in den grond onjuist, het zou er voor de parapsychologie treurig uitzien. Zouden de parapsychologen zelf tot mediums, helderzienden, telepathen, moeten ontwikkelen, zouden zij zelf pogingen moeten gaan doen om telekinetische verschijnselen te weeg te brengen, alvorens van de echtheid dezer phænomenen overtuigd te kunnen worden? GEZIEN HUN HOUDING ... JA.

En welken weg daartoe in te slaan? „Mogen we graaf Keyserling gelooven" zeggen mijne opponenten, dan is „dieser Weg mit einer Genauigkeit überliefert, die nichts zu wünschen übrig läszt". Maar ik betwijfel zeer, of we graaf Keyserling wel mogen gelooven. De beide schrijvers drukken zich althans vrij wat voorzichtiger uit, als zij zeggen, dat men in de boeken van Annie Besant en Leadbeater er „een en ander" over vindt meegedeeld. Ook

Steiner en nog een groot aantal tweede-, derde- en vierderangs-occultisten hebben boeken volgeschreven over occulte trainingsmethoden. Het ligt dan zeker aan mijn eigen onbevattelijkheid, maar het is een feit, dat ik er nog steeds over verwonderd ben, hoe iemand er in slagen kan, zooveel bladzijden papier te vullen met zooveel woorden zonder iets van beteekenis te zeggen.

De titel van het werk van Rudolf Steiner b.v. „Hoe verkrijgt men bewustzijn op hoogere gebieden?" zou vrij wat beter zijn als zij luidde: „Hoe word ik hallucinant?" met den ondertitel: „en hoe het best er voor te zorgen, uitsluitend Steineriaansch te hallucineeren".

Nu noodigen ons de theosofische occultisten herhaaldelijk uit, van de zeer overvloedige litteratuur, die ons hunnerzijds wordt aangeboden, grondige studie te maken en daarna een oordeel te vormen. Het wordt ons echter gegeven in een vorm, die elke waarlijk ernstige studie onmogelijk maakt om de eenvoudige reden, dat ons alleen de uitkomsten dezer „onderzoekingen" worden voorgelegd, terwijl de wegen, volgens welke deze resultaten heeten te zijn verkregen, niet voor contrôle toegankelijk zijn. Het theosofisch occultisme wil zoo gaarne modern en wetenschappelijk heeten, maar stel u eens een oogenblik voor een wetenschappelijk onderzoeker, die alleen resultaten gaf, met de toevoeging, dat hij zijn methoden niet kon en de realiteit zijner uitkomsten niet wilde of „mocht" laten toetsen! Men is dus voor de keus gesteld, als men zich voor de theosofisch-occulte onthullingen interesseert, deze of zonder meer te accepteeren, of ze schouderophalend ter zijde te leggen. Het zal geheel afhangen van onze persoonlijke appreciatie, welke houding men de voorkeur geeft. Ze „voorloopig" te aanvaarden is een psychische onmogelijkheid. Theoriën kunnen voorloopig als werkhypothesen worden gebruikt en dan goede diensten doen, maar feiten (en daarom gaat het vooral in de onthullingen der ingewijden) moeten een grondslag van zekerheid hebben of ze zijn volkomen waardeloos materiaal. In de praktijk wordt al het geopenbaarde dan ook door degenen, die in de theosofische ingewijden vertrouwen stellen, geloofd zonder meer. De geest, die daardoor gekweekt wordt, kan ik het best illustreeren door een kleine anecdote. Schertsend zeide ik eens aan een volijverige theosofische dame, die mij tot in bijzonderheden de geschiedenis van het zonnestelsel benevens die der menschheid van af alle oertijden had uiteengezet, „een theosoof is toch maar een mensch, die alles weet!" En wat was het heerlijk-naïeve antwoord? „Och neen, niet alles". ALLEEN IETS MEER DAN EEN PARAPSYCHOLOOG.

Dat mijn opponenten nog een poging doen het totaal mislukte „Occult Chemistry" te redden verbaast mij waarlijk. Men kan zich natuurlijk nog beroepen op de nog niet onthulde geheimen van den atoomkern. Maar laten wij, als onweerlegbaar, dan toch durven constateeren, dat, voor zoover de moderne wetenschap een en ander (en weinig is dit niet) omtrent den atoombouw is te weten gekomen, de occulte beweringen volmaakt fiasco hebben geleden. Zij voeren tegen mij aan, dat ik mij te veel op dit eene geval blind gekeken zou hebben. Dat ik dit alleen aanvoerde, was omdat het zoo bijzonder duidelijk in 't licht stelde hoe onbetrouwbaar de helderziendheid dezer „occultisten" was. Het zou mij heusch niet aan meer materiaal hebben ontbroken, als het mij daarom te doen was geweest.

Denk maar eens aan de bewering omtrent het bestaan van het zoogenaamde „heilige" of „eeuwige" land aan de noordpool. Toen, blijkbaar zeer materialistisch ingestelde poolvaarders daar niets dan een sneeuw- en ijswoestijn vonden, zijn er heusch nog theosofen geweest (ik heb ze persoonlijk gekend en het waren overigens intelligente menschen) die volhielden dat de reizigers aan een hallucinatie hebben geleden. Ik meen dat het Annie Besant zelf was, die aan deze dwaasheid een eind maakte, door het heilige land fluks naar het astraal te expedieeren, waar lastige onderzoekingsreizigers het niet zoo gemakkelijk kunnen bereiken.

En nu zelfs de verbazingwekkende concessie van de onjuistheid der occulte berichten omtrent Atlantis. Atlantis was het pronkstuk der occulte onthullingen. Als dit in het niet moet verdwijnen, bestaat er toch wel eenig gevaar dat het geheele theosofisch occultisme mede in de diepte wordt gesleurd. Want hiermede wordt zulk een geweldige hap genomen uit de theosofische traditioneele leer, dat wij kunnen zeggen dat haar daarmede het hart is uitgerukt. Leadbeater koestert, zeer in tegenspraak met zijn beweerde voorzichtigheid, geen spoor van twijfel dat zijn gezichten waarnemingen eener werkelijkheid en geenszins gewone hallucinaties zijn. „I have seen these things and I know them". En nu zijn beschrijvingen van de incarnaties uit het Atlantistijdperk b.v.? De vurige beschrijvingen van de stad met de gouden poorten, haar verzonken pracht, de geschiedenis harer geweldige magiërs, de historie van haar ondergang, als dit alles, dat boekdeelen vult van het theosofische en ander occultisme, als dit alles hallucinatie is, waarlijk, dan blijft er maar een schrale rest over; het is niet mogelijk dit geweldige complex uit het geheel van het theosofisch wereldbeeld te rukken zonder het tot in den grond te ontwrichten.

En nu de positieve uitkomsten. Ik eer de innerlijke oprechtheid mijner

bestrijders, blijkend uit hun bescheiden uitdrukking: „De positieve uitkomsten lijken ons belangrijker dan de negatieve." Ik wil even bescheiden zijn in mijn antwoord, en als mijn meening uitspreken dat de weinige positieve mij minder belangrijk, zelfs veel minder belangrijk, lijken dan de negatieve, terwijl een groot deel der theosofische wetenschap uit haar aard voorloopig noch voor negatieve, noch voor positieve beoordeeling in aanmerking komt.

Als iemand, als Blavatsky, Besant, Leadbeater, letterlijk in alle richtingen er op los schiet, is het niet verwonderlijk dat hij nu en dan dicht bij de roos treft.

Er moet hier dus een element van persoonlijke appreciatie in het spel worden gebracht, dat gemakkelijk zou kunnen worden vermeden, als de theosofen maar hun verzet tegen objectief onderzoek wilden opgeven. Maar meteen geef ik hiermede in principe toe, dat er dan toch wel wat in schijnt te zitten, met name in de werken van Blavatsky. De door mijn opponenten aangevoerde voorbeelden kan ik niet alle even gelukkig noemen, hun bevestiging door de nieuwere wetenschap betreft toch te zeer algemeenheden om nu zoo buitengewoon indrukwekkend te zijn.

Maar ik geef toe, dat het toch niet aangaat al haar kosmologische beschouwingen als gewoon geleuter op zij te schuiven. Moeten wij daarom aanvaarden, dat zij haar gegevens ontleende aan de bezitters van een wijsheid, die alle menschelijke kennis in haar tegenwoordig stadium ver te boven gaat? Naar mijn opinie lijkt het er niet op. Maar één ding toegegeven: Het werk van Blavatsky is geniaal, en in het geniale is altijd klingendes Spiel. Zeker heeft deze merkwaardige vrouw waarheden intuitief aangevoeld, die in haar tijd ternauwernood tot het besef van den gemiddelden geleerde waren doorgedrongen. Men kent ze meer, zoo in de wetenschap als in de wijsbegeerte en in de religie, van die interessante figuren, bij wie de meest ongebreidelde fantasterij zich mengelt met waarlijk diepe intuitie, die zelfs in hun onverantwoordelijkste uitbundigheden nooit banaal worden, bij wie altijd weer een straal waarheid fonkelt door de dolste fantasieën. Zulke menschen beschikken over een soort zieleweten, dat hen zelfs dan niet verlaat als ze op de onverantwoordelijkste wijze doorslaan. Een nuchtere beschouwing doet zulke geestelijke condottiéri altijd onrecht; hun meest dwaze argumenten loopen soms uit op conclusies van verrassende juistheid, temidden van de waardelooze glasparels, waarmede zij hun wijsheid plegen op te sieren, vlamt plotseling de gloed op van een kostbare diamant, die zij zelf niet van de

prullen weten te onderscheiden. Menschen die, om in de beeldspraak mijner opponenten te blijven, merkwaardig dicht bij de roos plegen te treffen als ze maar luk raak schieten en die het geregeld mis hebben als ze probeeren te mikken. Zóó zie ik Blavatsky; een merkwaardig probleem, voorzeker, maar daarom nog geen gids, aan wie wij ons zelfs maar bij wijze van proef mogen toevertrouwen, willen wij niet onszelf ontrouw worden. Het waarheidzoeken is een ernstige bezigheid, en geen spel waarbij men tot zich zelf zegt: wel ja laat ik het ook eens daarmee probeeren, misschien valt het mee! Weten of pseudo-weten? is een ernstige vraag. Want pseudo-weten is erger dan onwetendheid. In den onwetende kan begeerte naar dit hooge goed, het weten, ontstaan, de pseudo-wetende, (wel te onderscheiden van den geloovige) blokkeert zijn geest. Niet zonder schade voor zijn ziel kan men voorloopig maar aannemen, wat deze of gene ziener ons belieft te presenteeren. „Der Geist ist auch ein Magen" zegt Nietzsche half in scherts half ernstig; de geest moet het opgenomene omzetten in eigene substantie, tot heil of nadeel alnaar den aard van het gebodene; het is ondoenlijk, het te slikken en onverteerd maar zoolang te bewaren. Pseudo-weten is geen neutrum, het is een positief kwaad.

Maar hier spelen nu al weer onvermijdelijkerwijze persoonlijke appreciaties hun spel, en ik verwacht dan ook geen oogenblik, dat mijn uiteenzetting ook maar één enkelen theosoof van zijn „voorloopig" geloof zal doen afwijken. Daarom is verder debat eigenlijk nutteloos. Maar een fundamenteele misvatting van de schrijvers van „Theosofie en Parapsychologie" moet ik ten slotte toch positief weerleggen. Ten onrechte betreuren zij, dat ik het theosofisch occultisme, of ook maar eenig ander occultisme, zou willen „links laten liggen". Integendeel, ik wil niets liever, dan er recht op af gaan. Maar helaas, dit en ook ander occultisme laat ons parapsychologen links liggen, ja schuift ons zelfs op zijde als wij naderen. Ik wil geen enkelen toegang versperren, integendeel ik wacht met smart, tot deze wijd wordt opengezet en wij onderzoeken kunnen.

Mijn geachte opponenten zinspelen niet onduidelijk op zulk een mogelijkheid. Ik hoop dat hun verwachting, die helaas voorloopig nog niet de mijne kan zijn, niet zal worden beschaamd. Ik kan de verzekering geven, dat ook maar bij de minste bereidheid van hun zijde het aan de mijne — en ik durf gerust in het meervoud spreken — aan de onze, niet zal ontbreken. Maar zoolang van theosofischen kant in de betreurenswaardige houding van afwijzing van onderzoek wordt volhard, vrees ik, dat wij met Poortman (l.c. II pag. 454) zullen moeten voortgaan te spreken van: „een

kloof, die blijvend tusschen de moderne theosofie en de moderne wetenschap bestaat".

●

HET WEZEN DER CONTROLES

door Ir. FELIX ORTT.

De uiterst belangrijke rede, 19 April voor de S.P.R. te Amsterdam gehouden door W. Whately Carington en in dit Tijdschrift van Juli opgenomen, verdient m.i. nadere beschouwing, niet alleen om de waarde van de studie, maar ook om de ver-gaande conclusies uit de waarnemingen getrokken.

Carington komt n.l. tot zeer positieve uitkomsten in zake het wezen der controles, in strijd met wat hij aanvankelijk gedacht had en wat de Amerikaan Hereward Carrington had meenen te vinden. Carington drukt het zoo uit dat z.i. thans *bewezen* kan worden geacht dat de „controles" van mediums *secundaire persoonlijkheden* zijn. „Ik ga zelfs zoo ver dat ik zeg *dat dit thans vast staat*" — zegt hij op blz. 232 van het T. v. Parapsychologie.

Daar het onderzoek van Carington zeer ingewikkeld is, en het betoog, dat tot deze conclusie leidt, niet gemakkelijk is te volgen, dreigt het gevaar, dat deze conclusie in parapsychologische kringen voetstoots ingang vindt. En nu een herhaalde bestudeering van de voordracht mij tot het inzicht gebracht heeft dat deze conclusie allesbehalve vast staat en zelfs vrij betwistbaar schijnt, meen ik dat een scherpere kritiek van Carington's beschouwingen wel noodig is.

Voor hen die het betoog van Carington niet precies meer in de gedachten hebben, wil ik eerst de hoofdlijnen ervan weergeven.

De voornaamste proefpersonen van Carington waren de z.g. Leonard-groep. Medium: Mevrouw Leonard; de „controle" van het medium, Feda; verder een drietal „geesten" die zich door het medium manifesteerden: John, Etta en Dora (door Carington „berichtgevers" genoemd) en eindelijk Mevrouw Leonard in niet geheel normalen toestand, even voor het begin van een zitting (in tegenstelling met Mevrouw Leonard in normalen toestand zal ik deze persoonlijkheid verder noemen Leonard II.) Carington heeft in zijn studie ook gebruik gemaakt van de proeven van Hereward Carrington met de Mevr. Garrett-groep en door analyse daarvan bevestiging gevonden van zijn eigen resultaten, maar voor het principieele overzicht en de zoo eenvoudig mogelijke weergave daarvan

zal ik mij hier tot de zwaarstwegende argumenten geput uit de Leonard-groep bepalen.

De persoonlijkheden van die groep, dus Mevrouw Leonard-normaal, Leonard II, Feda en de berichtgevers werden getest door reactiewoorden. Dit geschiedde aldus:

Een reeks bevattende omstreeks 100 reactiewoorden werd gebruikt; de woorden werden genoemd; de proefpersoon kreeg de opdracht zoo spoedig mogelijk met een ander woord te antwoorden. De tijd die verliep tusschen woord en antwoord, was de *reactietijd*. Deze werd gemeten, en op die metingen zijn in hoofdzaak de conclusies gebaseerd.

Een tweede testwijze bestaat in het nagaan der veranderingen, die ontstaan in de electrische stroom welke het antwoord begeleidt. Deze testwijze gaf aan Carington geen sprekende resultaten; die zullen we dus laten rusten.

Een derde testwijze is deze: de proefleider laat zijn proefpersoon voor de 2e maal de prikkelwoorden hooren en verzoekt het sujet, zoo mogelijk met hetzelfde woord te reageeren als de eerste maal. Deze test wordt de *reproductietest* genoemd. Bij geen twee personen vindt men dezelfde fouten of stoornissen in de reproductie; groote overeenkomst in twee gevallen kan dus wijzen op een gemeenschappelijke persoonlijkheidsbron. Wel is er verband tusschen de uitkomsten van de reproductietest en van de bepaling der reactietijden bij eenzelfde persoon.

De vergelijkingen op grond van de reproductietest gaven aan Carington wel merkwaardige resultaten, maar daar de kern van zijn betoog en het krachtigste argument voor zijn conclusies in de reactietijden ligt, zal ik mij hier tot een onderzoek van deze argumentatie bepalen.

De reactie-tijden bij eenzelfde proefpersoon zijn niet alle dagen precies dezelfde. Daarom wordt deze test op 5 of 6 verschillende dagen herhaald. Het gemiddelde resultaat hiervan karakteriseert de proefpersoon. Men vindt — zegt Carington — geen twee personen die volkomen op dezelfde wijze op de reeks van prikkelwoorden reageeren.

Het kernpunt van het onderzoek ligt nu hierin:

Een bepaalde persoon zal voor de geheele reeks een zekere gemiddelde reactietijd hebben. Bij het eene prikkelwoord zal het antwoord spoediger komen, de reactietijd dus korter zijn (K); bij een ander zal de reactietijd langer zijn (L). Hierin ligt het karakteristieke voor een bepaalde persoon. Want het antwoord, dat de proefpersoon geeft (het reactie-woord) welt op uit het onbewuste van die persoon: er is

geen tijd om een woord te bedenken; door het zoo vlug mogelijk antwoorden wordt de bewuste hersenwerking zoo goed mogelijk uitgeschakeld. Is er nu in het onbewuste iets, waardoor het prikkelwoord een innerlijk conflict raakt, dan ontstaat er een zekere verwarring, het reactiewoord dat opborrelt, wordt geremd of door een ander vervangen, en dit geeft verlenging van de reactietijd.

Niet alle prikkelwoorden geven duidelijke afwijkingen van de gemiddelde reactietijd. Waar dit wel het geval is, doet zich de mogelijkheid voor om de innerlijke gesteldheid van twee proefpersonen te vergelijken. Het kan n.l. gebeuren dat bij de 2 personen de reactietijden voor een zelfde prikkelwoord beide kort (K) of beide lang (L) zijn. Dan noemt men de reactiewijze van beide personen op dit woord „gelijk". Het kan ook zijn dat persoon A. op een woord kort, en persoon B. lang reageert; of A. lang en B. kort. Dan is de reactiewijze tegenovergesteld (countersimilar).

Wanneer men dergelijke vergelijkingen zou doen, zóó dat de uitkomsten zuiver toevallig waren, als bij het trekken van papiertjes uit een hoed, dan zou er evenveel reden zijn om gelijke (+) als tegenovergestelde of „countersimilar" reacties (—) te verwachten. We hebben echter met menschen te doen; alle proefpersonen hebben een gemeenschappelijk-menschelijke overeenkomst, en er kunnen dus prikkelwoorden verwacht worden, die uit hun aard een zelfde korte of lange reactietijd zullen geven bij iedere proefpersoon. Er zijn dus, bij de vergelijking van uitkomsten van verschillende menschen, in het algemeen wat meer + dan — uitkomsten te verwachten (een overwicht van gelijke boven „countersimilar" reacties dus). Dit is het uitgangspunt voor Carington's beschouwingen.

Bij de proeven met de Leonard-groep verkreeg hij 22 vergelijkingen van reeksen-uitkomsten der reactietijd-bepalingen. Daarvan gaven 13 reeksen overwegend een gelijke (+) reactie en 9 een overwegend tegenovergestelde (—). Dit klopt met de boven-genoemde aanname, dat er gemiddeld wat meer + dan — uitkomsten te verwachten zijn. Maar nu komt de merkwaardigheid, dat van die 9 countersimilare uitslagen er 8 zijn waarbij de controle Feda in het spel is.

In de rede van Carington lezen we dienaangaande: „Wij behoeven dus niet te aarzelen te zeggen, dat Feda's neiging een negatieve gelijkheid voort te brengen, wanneer zij met andere persoonlijkheden vergeleken wordt, zeer duidelijk naar voren treedt. Bovendien vertoont zij deze neiging niet alleen in 8 van de 10 gevallen, maar in één geval is het

effect zelf van belangrijke grootte, en zij vertoont het met betrekking tot elk van de andere 5 persoonlijkheden de een of de andere maal, met twee verschillende proefleiders en met 3 verschillende woordenlijsten."

De verklaring die Carington geeft van deze „countersimilarity" is, dat „Feda" = verdrongen bewustzijnselementen van Mevrouw Leonard. Als Mevrouw L. op een prikkelwoord antwoordt met het eerste het beste woord dat haar invalt, zal het verdrongen materiaal dicht aan de oppervlakte zijn. Het kenmerk van verdringing is echter, dat de verdrongen denkbeelden niet voor de normale persoonlijkheid aanvaardbaar zijn. De bewuste proefpersoon aarzelt dus om het geassocieerde antwoord op het prikkelwoord, dat het verdrongen materiaal aan het bewustzijn opdringt, uit te spreken. De proefpersoon zoekt een ander woord. Dit geeft een lange reactietijd. Maar wordt de „controle" (Feda = het verdrongen materiaal van Mevrouw L.) getest, dan zal juist het antwoord zonder rem gegeven worden, dus een korte reactietijd te boeken zijn, wat een countersimilar resultaat geeft.

Carington's conclusie is in de volgende woorden vervat: „Daar het hierboven besproken mechanisme de feiten op een bevredigende wijze blijkt te kunnen verklaren, terwijl ik niet in staat ben ze op een andere wijze te verklaren, zoo meen ik met groote mate van zekerheid te mogen zeggen, dat Feda en Uvani (de controle van Mevr. Garrett) secundaire persoonlijkheden van de mediums zijn, gevormd rond de centra van verdrongen ervaringen."

Ik meen dat hier het zwaartepunt van Carington's argumentatie ligt. Wat hij verder aanvoert tot steun hiervan, schijnt mij toe, hiermede vergeleken, van ondergeschikt belang te zijn en ook door hem als zoodanig te worden beschouwd.

De techniek der tests, de vergelijkingen, de mathematische waarschijnlijkheidsberekeningen — al die reusachtige arbeid, die voor den lezer van het verslag trouwens niet te controleeren is, wil ik als juist aanvaarden. Maar deze redeneering en conclusie, die wel uit het verslag te controleeren zijn, mogen we wel aan kritiek onderwerpen. En nu meen ik, zooals ik hoop aan te toonen, dat deze conclusies, zooal niet onjuist, dan toch zeker voorbarig zijn en allerminst als vaststaand of als bewezen mogen worden beschouwd.

Vooreerst: toegegeven dat de reacties op de prikkelwoorden uit het „onderbewuste" of „onbewuste" voortkomen. Maar deze woorden ver-

tegenwoordigen vage begrippen. Liever gebruik ik Hudson's terminologie „subjectieve-ik", voor het geheel wat naast de objectieve hersenpsyche de persoonlijkheid uitmaakt. Liever zeg ik dus dat de reactiewoorden uit het subjectieve-ik voortkomen.

Carington neemt stilzwijgend aan, dat dit subjectieve-ik bij Mevr. Leonard overeenkomt met het in het onderbewuste verdrongen deel van het zieleleven, volgens de leer van Freud. Zeker kan dit voor een deel het geval zijn. Maar nog veel meer ligt onder de bewustzijnsdrempel, dat niet *verdrongen*, maar eenvoudig *bewaard* is. Bij niet-hysterische menschen is van verdrongenheid nauwelijks sprake, vergeleken met het bewaarde en niet-verdrongen deel. Alleen bij hystericae kan het verdrongen deel het overwicht vormen. Het is veel te veel gezegd, als men alle mediums, die „controles" bezitten, voor hystericae wil laten doorgaan. In dit geval zou het van veel belang zijn te weten of speciaal Mrs. Leonard en Mrs. Garrett hystericae waren. Dit heeft Carington niet vooropgesteld. Het ware niet wetenschappelijk om dit achteraf als vanzelfsprekend te beschouwen, als sluitsteen van het gewenschte betoog. Is Mrs. Leonard (en andere mediums met controles) normaal, dan is er geen enkele reden om bij het reageeren zooveel vertragingen te verwachten. Het is een willekeurige hypothese om aan te nemen dat de normale Mevr. Leonard gewoonlijk met het niet-verdrongen deel van haar onbewuste zou reageeren, en zoodra de controle Feda in het spel komt, dit met het verdrongen deel zou gaan doen.

Men zou, de redeneering van het verdrongen complex aanvaardend, kunnen verwachten dat alle reactietijden, waar het onderbewuste van Mevr. Leonard in het spel was, abnormaal verlengd waren, dus zoowel bij Leonard zelf als bij Feda. Misschien ook bij Leonard II. Daarvan echter zegt Carington niets; alleen van de tegengesteldheden.

Carington maakt (de hypothese van het verdrongen complex aanvaardend) wèl aannemelijk, dat een lange reactietijd van Leonard samen zal vallen met een korte van Feda. Hij maakt echter niet aannemelijk, zwijgt er zelfs over, waarom een korte reactietijd van Leonard samen zou moeten vallen met een lange van Feda. Hij verklaart dus (de hypothese aanvaardend) maar de helft van de countersimilarities (wel L—K, maar nièt K — L).

Het is ten eenenmale onbegrijpelijk waarom die verdrongen complexen bij Leonard zelf en bij Leonard II zich niet zouden doen gelden; anders gezegd, waarom Leonard II niet evenzeer countersimilarities zou vertoonen als Feda.

Als, zooals Carington later aantoont, de berichtgevers wèl andere persoonlijkheden schijnen te zijn dan Leonard, is er geen reden waarom Feda (ondersteld als verdrongen complex) met die andere berichtgevers (John enz.) wèl countersimilarities zou geven. Feda heeft dan met de berichtgevers geen gemeenschappelijk onderbewustzijn, is ten opzichte van hen niet „verdrongen".

Dit zijn m.i. allemaal heel zwakke punten in de argumentatie van Carington.

Het toppunt van zwakte is dat hij wel meent in zijn hypothese een bevredigende verklaring te vinden, maar „dat hij niet in staat is" de countersimilarities „op een andere wijze te verklaren." Als men geen kans ziet een bevredigende verklaring te geven, kan dit onvermogen toch nooit een argument zijn ten gunste van een verklaring die men wel ziet. Een hypothese behoort goede gronden te hebben in zichzelve, en geen kracht te ontleenen aan het feit dat ze op het oogenblik de eenige is die men ziet.

Carington zegt in zijn rede, ten opzichte van zijn vroegere meening (dat de controle wel de geest van een afgestorvene zijn kan): „Ik ben geneigd te vermoeden, dat de meest belangrijke factor, welke bij het ontstaan van mijn meening in het spel was, bestond uit mijn eigen verlangen om hier nu eens te komen tot een positieve uitspraak."

En verder, hoe moeilijk volmaakte neutraliteit is bij het opstellen en aanvaarden van hypothesen.

Ik geloof dat deze zelfde geestesgesteldheid hier Carington parten speelt. Vroeger werd hij gefascineerd door de hoop een positief bewijs pro spiritisme te geven. Nu is hem de geniale gedachte te binnen gevallen dat controle = verdrongen (onderbewust) complex van het medium, en nu laat hij zich verleiden om met voorbijzien van andere mogelijkheden de zwakke argumentatie voor zijn stelling te poneeren als afdoend bewijs.

Hij komt ten opzichte van de *„berichtgevers"* tot de conclusie dat dit wel andere persoonlijkheden zijn: hij laat de mogelijkheid open dat het inderdaad „geesten" van afgestorvenen zijn, zooals zij voorgeven te zijn; stelt daarnaast de hypothese dat het ook wel theatrale of dramatische poses van het medium kunnen zijn, aangenomen onder invloed van de suggesties van de proefleiders.

Deze laatste hypothese komt mij ook weer buitengewoon zwak of gezocht voor, wanneer men die zou willen uitbreiden tot de „berichtgevers" van alle mediums in 't algemeen. Maar dit daargelaten — er blijkt dat

hij toch de mogelijkheid openhoudt van de inbezitneming van het medium door „geesten".

Laten we die mogelijkheid ook eens onderstellen voor de controle (Feda) en nagaan of het verschijnsel van countersimilarity daar ook niet door te verklaren is.

Het is volstrekt niet onaannemelijk dat, wanneer inderdaad een „geest" als „controle" van een medium zou optreden, dus bezit neemt van de uitvoerende macht van de psyche van het medium, dat er dan minstens evenzeer „verdringing" van de normale gevoelens en gedachten van het medium plaats vindt als bij een Freudiaansch complex. Dan zou er dus alle reden zijn om aan te nemen dat Feda countersimilar werd aan Leonard en aan Leonard II; terwijl er geen reden is om countersimilariteit van Leonard en Leonard II onderling te verwachten (wat bij Carington's verklaring wel het geval is). Hier pleit dus het feitelijk ontbreken van laatstgenoemde countersimilarity ten gunste van de geestenhypothese en tegen de verklaring van Carington.

Indien Feda een geestencontrole is, wordt, volgens de spiritistische opvatting, de controle nu en dan verdrongen door de „berichtgevers". Deze „verdringing" verklaart weer een countersimilarity tusschen Feda eenerzijds en de berichtgevers anderzijds; een verschijnsel dat inderdaad waargenomen is, maar dat volgens de hypothese-Carington niet verklaard wordt.

Dit alles overwegende, meen ik te moeten besluiten dat Carington's stelling: „controle = verdrongen complex van het medium" niet alleen niet bewezen is en niet vaststaat, maar zelfs ten achter staat bij de oude spiritistische opvatting.

Waarmede ik mijnerzijds natuurlijk geenszins wil beweren dat het nu ook bewezen is dat de controle een „geest" is.

Het lijkt me uiterst moeilijk om langs dezen weg tot eenig bewijs te raken; hoogstens tot gronden die andere bewijzen in andere lijn versterken kunnen. Want gesteld al dat het waar is, dat een „geest" het medium controleert, dan hebben we toch in de uitingen van het medium in trance of bij peilingen van het voorbewuste en onderbewuste van het medium te doen met een mengsel van invloeden, dat moeilijk ontwarbaar is. Het zou heel leerzaam zijn, onderzoekingen in Carington's lijn te verrichten bij Duitschers, die onder „controle" van Hitler staan, in Duitsch en ook in neutraal milieu, en in hoever er dan parallellen zouden opdoemen tusschen de invloed van Hitler op de gemiddelde Duitscher en van die van de „controle" op een medium.

DUNNE'S TIJDSOPVATTING

door Ir. FELIX ORTT.

De juistheid van het z.g. Dunne-effect [1]), n.l. droomen naar aanleiding van toekomstige gebeurtenissen, is van verschillende kanten bevestigd. Beschouwt men dit als een verwant verschijnsel met het Tweede Gezicht, n.l. het in alle bizonderheden aanschouwen (of beluisteren) van toekomende gebeurtenissen, dan is het redelijk om daarop een hypothese te ontwerpen van een toekomst die vaststaat, maar die alleen nog voor ons kenvermogen verborgen is.

Wanneer we daarbij kennis nemen van de opvatting van het heelal volgens Einstein-Minkowski als een vierdimensionale ruimte, waarvan de Tijd de vierde dimensie is, overigens gelijkwaardig met de drie ruimtedimensies, dan zullen we ons ook zonder veel moeite kunnen indenken in de beschouwingen van Dunne over ons waarnemingsvlak, dat zich langs de tijdsdimensie heen beweegt. De doorsnede van het waarnemingsvlak met het Einstein-heelal, waarin elk ruimtelijk voorwerp zijn tijdsbaan doorloopt, stelt dan onzen momenteelen indruk van de buitenwereld voor.

Tot zoover is m.i. tegen Dunne's voorstelling niets in te brengen. Maar dan gaat hij verder en komt tot de conclusie dat men een oneindig aantal tijdsdimensies behoort aan te nemen, wanneer men den tot dusver ontwikkelden gedachtengang logisch voortzet.

Het is me gebleken dat deze conclusie nu en dan in de parapsychologische literatuur wordt overgenomen zonder kritiek, als iets dat een noodwendig gevolg is van het aanvaarden van het Dunne-effect. Dit is m.i. onjuist, en ik meen daarom dat het noodig is daartegen te waarschuwen. Het komt mij voor dat Dunne in zijn uiteenzettingen een denkfout maakt, en mijn bedoeling is daarop te wijzen, opdat niet langer als vanzelfsprekend het bewezen Dunne-effect aan de totaal onbewezen hypothese van het oneindig aantal tijdsdimensies gekoppeld worde.

Dat men gemakkelijk die hypothese overneemt, is een gevolg daarvan, dat vooreerst de uiteenzettingen van Dunne zeer ingewikkeld en moeilijk te volgen zijn, vooral voor wiskundig-ongeschoolden, en dat bovendien Dunne een zeer suggestieve manier van schrijven heeft, met hoogst eenvoudige schematische afbeeldingen, zoodat men, als men er niet zeer kritisch tegenover staat, allicht denkt het probleem te begrijpen, terwijl het toch inderdaad anders is dan Dunne zijn lezers suggereert.

1) J. W. Dunne. An experiment with time. London. A. & C. Black. 1e druk 1927.

Ik zal beginnen in 't kort Dunne's gedachtengang te ontwikkelen, om dan te wijzen op het punt waar hij mis gaat.

Hij geeft als schema van de werkelijkheid van ons heelal een eenvoudige figuur of diagram: een aantal lijnen die van links naar rechts op het papier getrokken zijn. Een vertikale lijn A B van boven naar beneden op het papier getrokken, snijdt die lijnen in de punten c. d. e. f. enz.

De vertikale lijn A B. stelt voor: onze momenteele waarneming van dat deel van het Einstein-heelal, dat wij kunnen waarnemen. De punten c, d, e, f, stellen voor: de lichamen in de ruimte die wij op dat moment, zijnde ten tijde t, waarnemen. Elk lichaam dus voorgesteld als een punt; de onderlinge afstand der lichamen voorgesteld door de afstanden cd, de enz. tusschen die punten in het diagram. De lijnen, die door de punten c, d, enz. van links naar rechts getrokken zijn, stellen de „tijdsbanen" van die lichamen c. d. enz. voor, dat wil zeggen: de plaatsen die ze in den loop van den tijd innamen. Het diagram is dus een ruimte-tijd diagram, dat het vierdimensionale heelal (het waargenomen gedeelte ervan) grafisch voorstelt.

Wat links ligt van de vertikale lijn AB. is het verleden, wat rechts ervan ligt, is de toekomst.

AB. is onze lijn van visie, die zich door het vaststaande heelal van links naar rechts voortbeweegt. Elk volgend oogenblik zien wij een meer rechts-gelegen doorsnede van het in wezen vaststaand heelal.

Wanneer b.v. de lijnen (tijdsbanen) die door de punten c. en d. gaan, hoe meer men rechts komt, elkaar naderen, dan wil dat zeggen, dat een volgende doorsnede met de vertikaal A B. ons de visie zal geven, dat de nieuwe snijpunten van die lijnen, die we c' en d' kunnen noemen, dichter bij elkaar liggen dan eenigen tijd te voren bij de vorige doorsnede. Dit wil zeggen dat wij den indruk krijgen dat de voorwerpen c en d zich naar elkaar toe *bewogen* hebben. Maar de tijdsbanen bewegen zich niet, ze liggen vast, alleen ze loopen niet parallel, maar convergeeren, of naderen elkaar, blijkens het diagram. Blijven de voorwerpen in den loop van den tijd even ver van elkaar verwijderd, dan beteekent dit dat de tijdsbanen evenwijdig loopen.

Wij ontvangen als wereldbeeld een illusie van bewegende driedimensionale voorwerpen, terwijl in werkelijkheid (volgens Dunne's theorie) de vierdimensionale voorwerp-tijdsbanen vastliggen en alleen onze waarnemende geest, voorgesteld door de zich voortbewegende dwarsdoorsnede AB. zich door het vaste vierdimensionale heelal voortbeweegt.

(Voor wie wiskundig geschoold is, kunnen we Dunne's schema een-

voudiger voorstellen, door als horizontale as de tijd-as T te stellen, als vertikale de ruimte-as, R. De meer of minder sterke helling van de lijnen, die de tijdsbanen der voorwerpen voorstellen, ten opzichte van de tijd-as (dus $\frac{dr}{dt}$) stelt voor de grootere of kleinere bewegingssnelheid der voorwerpen ten opzichte van den waarnemer; hoe grooter $\frac{dr}{dt}$, hoe sneller een voorwerp zich ten opzichte van ons schijnt te bewegen.)

Stelt men zich dit diagram goed voor, dan redeneert Dunne ongeveer aldus: Ons voorstellingsvlak, de verticale lijn A B. beweegt zich door het vaststaande wereldbeeld met een zekere snelheid. Snelheid is de weg afgelegd in de eenheid van tijd. Het voortbewegen onderstelt dus het bestaan van een tweede tijd. Deze zou grafisch kunnen (moeten) worden voorgesteld door een lijn loodrecht op de richting van de tijdsbanen. Dit wordt een nieuwe tijdsdimensie T^2. Maar ook voor deze geldt een soortgelijke redeneering als voor de eerst-geteekende tijdsdimensie T. Als daarlangs (dus langs de T^2 as) ons visie-vlak voortglijdt, heeft dit ook een snelheid, welke een derde tijdsdimensie T^3 impliceert, en zoo voort tot in het oneindige.

En hier, met die dimensie T^2, maakt Dunne m.i. zijn denkfout, die, wanneer mijn kritiek juist is, het heele Ve deel van zijn boek waardeloos maakt. Die fout ligt hierin:

De tijdsbanen in zijn eerste tijdsdiagram kunnen, naar gelang van den objectieven tijdsmaatstaf (dagen, jaren) willekeurig langer of korter geteekend worden. B.v. 1 cm. in de richting van de horizontale T-as kan, naar men wil, 1 dag of 1 jaar voorstellen. Mits de lijnen aan dien eisch voldoen dat alles, wat op hetzelfde moment voorvalt, bij een bepaalde fase van de beweging van onze aarde (onze tijdsmaat) ook verticaal onder elkaar komt.

De snelheid van voortbewegen van de verticale lijn A B. (onze momenteele visie-lijn) door het waarnemingsvlak geeft aan wat wij *subjectief* den tijdsduur noemen. Deze is voor ieder mensch verschillend, zelfs verschilt die bij denzelfden mensch ieder oogenblik. Soms vliegt „de tijd" in ons bewustzijn, soms kruipt hij. Die tweede tijdsmaat van Dunne is dus, in tegenstelling met de vaststaande tijdsbanen in het Einstein-heelal, niet reëel, ze heeft voor ieder individu op ieder moment van zijn leven slechts een subjectief-psychische waarde. En daardoor valt dit buiten het objectief-reëele wereldbeeld van de vierdimensionale tijdruimtelijkheid. Het behoort tot de subjectieve voorstellingswereld; in de theorie van den wereldbouw behoort dit niet thuis en kan er over gezwegen worden.

HET LABORATORIUM DER S.P.R. GEREED EN GEOPEND.

Mevr. L. Hana—Lussenburg schreef in de N. R. Ct. van 25 Nov. l.l. het volgende:

„Te Amsterdam is Zaterdagmiddag een lang gekoesterde wensch van de Nederlandsche Studievereeniging voor „Psychical Research" in vervulling gegaan: de opening van een eigen modern laboratorium voor parapsychologisch onderzoek. Voor een kleinen kring van genoodigden heeft dr. W. H. C. Tenhaeff, privaat-docent in de parapsychologie te Utrecht, bij wien de leiding van de psychologische onderzoekingen berust, een kort openingswoord gesproken, waarbij hij o.a. nadrukkelijk zeide, bij deze gelegenheid niet te hoog van den toren te willen blazen, maar liever op een bescheiden wijze met het moeilijke moderne onderzoek te beginnen, daarbij hopend op medewerking van vele en serieuse proefpersonen.

Ir. L. J. Koopman, die de technische leiding op zich genomen heeft, gaf daarna een verklaring van de inrichting en instrumenten. Het laboratorium beschikt o.a. over een installatie voor het maken van momentfoto's in het absoluut donker door middel van infra-roode stralen; er is een toestel om het door een medium te produceeren magnetisch veld aan te toonen; verder een galvanometer van zeer groote gevoeligheid, die èn als spanningsèn als milli-ampère-meter te gebruiken is. Ook een gecalibreerde precisieweegschaal uit anti-magnetisch materiaal, waarmee andere dan magnetische krachten kunnen worden onderzocht.

Dr. Herman Wolf, die in Augustus als afgevaardigde der Nederlandsche S.P.R. aan het internationale congres voor Parapsychologie te Oslo heeft deelgenomen, herinnerde tot slot aan een belofte, daar gedaan: dat werkers van andere nationaliteit, wien deze research-arbeid in eigen land niet mogelijk is, hier gelegenheid zullen krijgen voor proefnemingen, zoodat dit bescheiden laboratorium reeds vóór de opening een internationaal cachet kreeg.

Het secretariaat berust bij ir. L. J. Koopman, Okeghemstraat 31, Amsterdam Z."

Wij bevelen het laboratorium-fonds in de welwillende aandacht van onze leden en abonnees aan. Elke bijdrage, hoe gering ook, is welkom. (Giro Amsterdam S. 6935 via postverzamelgiro No. 13500).

Wie proefpersonen voor ons weet geve ons hun naam en adres op.

Het bestuur der S.P.R.

CHARLES RICHET †

De dagbladen melden het overlijden van Frankrijk's grootsten fysioloog sinds Claude Bernard, Prof. Charles Richet, op 3 Dec. l.l., 85 jaar oud.

Bij gelegenheid van den tachtigsten verjaardag van dezen eminenten onderzoeker, veelzijdigen geleerde en uiterst werkzamen mensch (hij laat een onvoltooid geschrift na waaraan hij tot voor enkele weken voor zijn sterven gewerkt moet hebben [1]), aan wien de parapsychologie zoo veel te danken heeft, hebben wij een artikel over zijn persoon en werk doen verschijnen. [2])

Wij hebben Dr. Eugène Osty verzocht een artikel over de beteekenis van den overledene voor ons tijdschrift te schrijven.

Aan zijn nagedachtenis — die bij ons in hooge eer zal blijven — brengen wij eerbiedig hulde. REDACTIE.

1) „Jusqu'au bout", zoo lezen wij in: „Le Figaro" van 5 Dec. l.l., „Charles Richet était demeuré lui-même. Loin qu'il eût résigné l'activité scientifique, il travaillait encore, à quatre-vingt-cing ans, et préparait un nouveau livre...... C'est sans effroi qu'il voyait approcher la mort, et presque avec curiosité, comme s'il fût agi d'une expérience suprême..."

2) III, pag. 26. Nelly M. Prins—Burgers: „Bij gelegenheid van den tachtigsten verjaardag van Charles Richet."

●

BOEKBESPREKING.

Dr. P. A. DIETZ: *Mensch en Droom. Een studie over het droomleven.* N.V. A. W. Sythoff's U. Mij. Leiden, 1935.

In dit boek vindt men een kleine tweehonderd droomen, afkomstig van ruim honderd personen, deels normalen, deels patiënten, behandeld door een veelzijdig geleerde (bioloog, psychiater, parapsycholoog en filosoof) en kunstenaar (tooneelschrijver).....

Dat deze veelzijdigheid dezen arbeid in elk opzicht ten goede is gekomen zal geen deskundige wagen te betwijfelen. Wie ziele-arts wil worden behoort, naast een grondige theoretische scholing, een breeden kijk op het leven te bezitten en het vermogen zich in te voelen in anderer leven en omstandigheden.

De schrijver staat boven zijn onderwerp. Bekend met de theorieën der onderscheidene psycho-analytische scholen (Freud, Adler, Maeder, Jung) is hij toch geen slaafsch aanhanger van een dezer richtingen. Nochtans weet hij het goede in elk dezer richtingen te waardeeren — heeft echter een open oog voor de eenzijdigheid van mannen als Freud en Adler. Hij toont aan dat de tegenstellingen tusschen de onderscheidene scholen minder scherp zijn dan velen soms geneigd zijn te meenen. Zoo wijst hij er b.v. op dat het „castratie complex" (Freud) eigenlijk niets anders is dan het „onnoodig gegenitaliseerde minderwaardigheidsgevoel van Adler."

Dr. Dietz ziet in de machtsdrift, waarop op een zoo voortreffelijke wijze door Nietzsche („Wo ich Lebendiges fand, da fand ich den Willen zur Macht") — voor wien hij zoo'n groote bewondering heeft 1) — de aandacht werd gevestigd, „de machtslust als zoodanig, een der machtigste factoren, zoo niet de machtigste, in het zieleleven van den mensch..... Wij kunnen dientengevolge machtsdroomen verwachten." Dat deze verwachting niet beschaamd wordt wijzen een aantal, door den schrijver aangevoerde voorbeelden uit.

Ook de protest-droomen — waarvan wij in dit werk een aantal hoogst opmerkelijke voorbeelden aantreffen — rekent de auteur tot uitingen van de machtsdrift. „De negatieve zijde van de machtsdrift is het protest."

Bijzonder belangrijk is het hoofdstuk over droomen van levensschouw. Bij deze droomen, die maar betrekkelijk zelden voorkomen („slechts een enkele of eenige malen in het leven"; ze komen in hoofdzaak voor „in critische levensperioden, in tijden van overgang, als de jonge man den middelbaren leeftijd, de man „in zijn beste jaren" den ouderdom voelt naderen"), „maakt de droomer de balans op van zijn leven; hij geeft in symbolen weer, wat hij het eigenlijk waard vindt, stelt het debet en credit op, constateert een eventueel deficit of saldo, er leeft iets van een „uiterste wil" in deze droomen, een afsluiting van een voorbije periode; soms ook richt zich de blik nog naar de toekomst en wordt het nieuwe intuïtief voorvoeld, er in aanvaard. Maar meest hangt een lichte melancholie over deze droombeelden, een resignatie; wie nog hoopvol in het leven staat droomt niet zoo....." Schrijver geeft enkele treffende voorbeelden van deze droomen, die meer bij mannen dan bij vrouwen schijnen voor te komen.

Het laatste hoofdstuk van dit boek is gewijd aan den paragnostischen droom.

Dit boek lijkt mij zoowel voor den psychiater en den psycholoog als voor den ontwikkelden leek van belang en ik wensch den schrijver van harte geluk met de verschijning van deze studie waaraan hij met zooveel liefde en ijver heeft gewerkt, zoovele uren van zijn — toch al zoo geringen — vrijen tijd heeft geofferd.

Het is een belangrijke aanwinst voor onze vaderlandsche psychologische, psychiatrische en parapsychologische litteratuur.

TENHAEFF.

---

1) Zie zijn opstel over: „Nietzsche als philosoof, psycholoog en profeet" in: „Haagsch Maandblad", November 1932.

●

INHOUD:

Beschouwingen over mediums en mediumschap .	Dr. W. H. C. Tenhaeff.
Weten of pseudo-weten?	Dr. P. A. Dietz.
Het wezen der contrôles	Ir. Felix Ortt.
Dunne's tijdsopvatting	Ir. Felix Ortt.
Het laboratorium der S. P. R.	
Charles Richet †	
Boekbespreking.	

BESCHOUWINGEN OVER MEDIUMS EN MEDIUMSCHAP

door Dr. W. H. C. TENHAEFF.

(Slot)

14. Over medium- en magiërschap.

De mededeelingen welke het ons onbewuste langs den weg der automatismen aan het waakbewustzijn (supraliminale zelf) doet toekomen, kunnen spontaan naar voren treden, gelijk dit b.v. bij Socrates en Zschokke het geval was. Ik zou hier willen spreken van *„natuurlijk mediumschap.”*

Typische voorbeelden van natuurlijk mediumschap levert ons de wereld der kunstenaars. [89]) Goethe verklaart: „In der Poesie lassen zich gewisse Dinge nicht zwingen, und man muss von guten Stunden erwarten, was durch geistigen Willen nicht zu erreichen ist.” [90]) Otto Ludwig verhaalt [91]) hoe hij eens op een nacht wakker werd, waarbij hem een schema voor den geest kwam dat met zulk een groote snelheid groeide, dat hij binnen het half uur een heel stuk voor zich had, en de personen voor hem stonden. Fontane verhaalt [92]) over het ontstaan van een zijner gedichten het volgende: „Buchstäblich stante pede. Beim Ankleiden überkam es mir plötzlich, und einen Stiefel am Bein, den anderen in der linken Hand, sprang ich auf und schrieb das Gedicht in einem Zuge nieder.”

Soortgelijke uitspraken vindt men bij Kloos [93]), J. H. Donraadt [94]) e.a. Nederlandsche dichters.

---

89) Zie mijn beschouwingen over: „Mediumniteit en Genialiteit” in mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie”, Utrecht, 1934, pag. 231.

90) „Gespräche mit Eckermann”, II.

91) „Studiën”, II.

92) „Von zwanzig bis dreissig”.

93) Zie zijn opstel: „Over het supernormale” in: „De Nieuwe Gids”, April, 1923, alsmede het artikel van mevr. W. van Itallie—van Embden over: „Het echtpaar Kloos—Reijneke van Stuwe” in de: „Haagsche Post”, 13 Aug. 1927.

Belangrijk voor onze studie van het trance-vraagstuk is hetgeen Kloos schrijft op pag. 572, l.c., luidende: „Ik schrijf zelf nooit een ernstig vers, als ik dat Hoogere niet in mij voel, als ik zijn naar buiten dringende beweging niet merk, duidelijk waarneembaar rhythmisch in den veranderden klop van mijn bloed, en het voor een oogenblik stil worden van mijn anders altijdbezig gedachteleven, dat steeds vanzelf uit de verre Diepte van mijn Binnen-zijn rijst, maar dat dan, op het oogenblik des dichtens, schijnt weg te zinken, terug naar dien psychischen Afgrond, waar ik het dan hoor meezwieren op den melodischen reizang van het Eeuwige, dien ieder waarachtig Dichter kort reeds voor het dichten en zoolang dat duren kan, verneemt.”

Hieruit blijkt ten duidelijkste, dat ook Kloos tijdens het dichten in trance gaat, evenals zoovele andere andere dichters (kunstenaars). Scheppings r o e s.

94) Zie het over hem verschenen opstel van de hand van Jan Walch in: „Groot Nederland”, October, 1926.

Voorts dienen o.m. zij, die het verschijnsel van het tweede gezicht [95]) vertoonen, als natuurlijke mediums te worden beschouwd.

Tegenover het natuurlijk mediumschap kunnen wij het geprovoceerde mediumschap stellen. Daarmede hebben wij o.m. daar te doen, waar een proefpersoon zich door op een kristal te staren in een toestand van hypnose tracht te brengen en daarbij tracht „op te vangen", waaraan zijn proefleider („afzender") denkt.

Het magiërschap dient als een bijzondere vorm van het geprovoceerde mediumschap te worden gezien. Magiër is hij, die gekomen is tot een bewuste beheersching van zijn paranormale vermogens. In tegenstelling tot het medium, wiens houding passief genoemd dient te worden (afwachten, zich „open" stellen), dienen wij de houding van den magiër actief te noemen (ontwikkeling en beheersching). [96])

Het spreekt wel vanzelf, dat er tusschen het geprovoceerde mediumschap en het magiërschap onderscheidene overgangsvormen bestaanbaar gedacht kunnen worden.

Het mediumschap in *spiritistischen* zin dient grootendeels gezien te worden als geprovoceerd mediumschap.

Indien er inderdaad onder bepaalde omstandigheden een inwerking van geesten (spirits) op menschen mogelijk is en voorkomt (en het valt m.i. moeilijk te ontkennen, dat de studie der parapsychologie ons geneigd maakt te erkennen dat de geesten-hypothese gezien dient te worden als een bruikbare werkhypothese 97)) zoo hebben wij hier te doen met een van de zijde van de geesten en (in een aantal gevallen mede van de zijde van) het medium geprovoceerd mediumschap. Het verschijnsel der z.g. echolalie stelt ons in staat het verschijnsel der bezetenheid te verklaren.

Moll zegt in zijn werk: „Der Hypnotismus" (Berlijn, 1889) dat gehypnotiseerden dikwijls nazeggen wat men hun voorzegt, zelfs dat nauwkeurig herhalen, wat hun in een hun onbekende taal gezegd wordt. Braid (bij Preyer: „Die Entdeckung des Hypnotismus", Berlijn, 1881) merkt op, „dat vele patiënten precies herhalen wat hun, in onverschillig welke taal, wordt voorgezegd; zij kunnen zelfs, zonder fouten, zoowel de tonen als de woorden van een lied, dat zij nooit te voren gehoord hebben, in de een of andere taal zingen, doordat zij woorden en tonen dadelijk opvangen en met den anderen zanger meezingen. Zoo had ik een patiënte, die in

---

95) Zie mijn studie over: „Het Tweede Gezicht" in: „T. v. P.", VII, pag. 34.

96) Reeds in het oude Indië treft men het geloof in den magiër aan. Zie mijn verhandeling over: „Raja Yoga" in deel III (pag. 156 e.v.) van mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research".
Voorts verwijs ik hier naar mijn opstel: „Is het mediumschap een verschijnsel van regressie?" in: „T. v. P.", V, pag. 103.

97) Zie mijn opstel over: „Parapsychologie en Spiritisme" in: „T. v. P.", I, pag. 49.

waak-toestand niet eens behoorlijk de spraakkunst van haar eigen taal kende en zeer weinig van muziek afwist, en toch in staat was Jenny Lind (een beroemde zangeres uit de vorige eeuw T.) bij het zingen van liederen in verschillende talen, zonder fout, te volgen, terwijl zij tonen en woorden tegelijk met Jenny Lind deed hooren. Twee toehoorders in de kamer konden een tijdlang niet begrijpen, dat het twee stemmen waren, zoo precies kwamen ze overeen, zoowel in harmonischen klank, als in de uitspraak van de Zweedsche, Duitsche en Italiaansche liederen. Met hetzelfde succes zong zij met Jenny Lind een lange, geïmproviseerde, chromatische oefening, waarmede de zangeres wilde onderzoeken, hoever de vaardigheid van het gehypnotiseerde sujet ging. Toen het meisje wakker was geworden, was er geen sprake van, dat het iets dergelijks ook maar zou kunnen beproeven en ten slotte bleek, hoe vreemd het ook lijken moge, dat het slechts een nabootsing van klanken was geweest, want zij begreep geen enkel woord van de vreemde talen, welke ze zoo juist had uitgesproken, noch slapend, noch wakker zijnde."

Reeds du Prel 98) vestigde er de aandacht op, hoe onjuist het is om hier (gelijk Braid doet) van een na-doen te spreken. Zooals uit de door mij gespatiëerde woorden gebleken moge zijn, is hier geen sprake van een na-doen doch wel van een mee-doen. Wij hebben hier feitelijk niet te doen met verschijnselen van echolalie doch wel met verschijnselen van synchronisme.

Dergelijke verschijnselen van synchronisme treden op in den z.g. toestand van rapport tusschen hypnotiseur en sujet. Deze toestand schijnt in te treden, wanneer de hypnotische slaap een bepaalden diepte-graad heeft bereikt. 99)

In hoeverre du Prel, de Rochas e.a. aanhangers der „od"-leer gelijk hebben met hun beweren dat het rapport berust op een od-vermenging tusschen hypnotiseur („magnetiseur") en sujet is een vraag, waarop ik hier niet verder kan ingaan.

Voor wie de spiritistische hypothese nu een redelijke, parapsychologische werkhypothese is, is het, m.i., geenszins ongerijmd te meenen, dat wij bij bezetenheid te doen kunnen hebben met een toestand van rapport tusschen medium en „spirit".

Wanneer er zich inderdaad gevallen van geesten-zien voordoen, waarvoor de geesten-hypothese te hulp geroepen dient te worden, zoo ligt het vermoeden voor de hand, dat wij bij een aantal dezer gevallen met geprovoceerd mediumschap te doen hebben. Ik denk hier aan die gevallen van geestenzien, waarbij wij te doen hebben met een geloofwaardige hallucinatie, bij den ontvanger verwekt door een hem mentaal suggereerenden geest. 100)

Bij het inspiratie-mediumschap hebben wij eveneens met telepathische beïnvloeding, dus met geprovoceerd mediumschap te doen. 101)

De studie der geschriften der „occultisten" opent ons de oogen voor de moge-

---

98) „Studiën", II, pag. 194.

99) Zie A. de Rochas: „Les états profonds de l'hypnose", Parijs, 1904.

100) Zie mijn studie: „Over het geestenzien" in: „T. v. P.", VI, pag. 77.

101) Wij moeten de inspiratie wel van de intuïtie weten te onderscheiden. Draagt de inspiratie een spiritistisch karakter, de intuïtie is een zuiver animistisch verschijnsel. Zie mijn studie: „Paragnosie en „Einfühlen" " in: „T. v. P.", V, pag. 276.

lijkheid dat er ook een geestenzien bestaat, waarbij magie in het spel is. Ik denk hier aan het betreden van den drempel van Proserpina, aan het streven der „occultisten" om „uit te treden" en contact te zoeken met bovenaardsche wezens.

Volgens du Prel 102) en de Jong 103) zouden zij, die in de Isis-mysteriën waren ingewijd, er naar hebben gestreefd aldus hun angst voor den dood te overwinnen. Ten onzent zocht Fred. van Eeden aldus het mysterie van den dood te doorgronden 104)......

Ik hoop binnenkort in een afzonderlijk opstel op dit interessante probleem nader terug te komen.

15. Over temperament en karakter der media.

Ofschoon het streven der parapsychologen tot op heden nog in hoofdzaak er op gericht is, de in aanmerking komende feiten zooveel mogelijk zeker te stellen, zoo is daar nochtans reeds sedert geruimen tijd ook een streven merkbaar, dat er op gericht is de wettelijkheid dezer verschijnselen op te sporen.

Prof. Heymans heeft er in zijn verhandeling: „Over de verklaring der telepathische verschijnselen" [105]) op gewezen, „dat de personen, bij wie telepathische en in het algemeen „mediumieke" vermogens het meest voorkomen.... zich dikwijls kenmerken door hetgeen men een *hysterischen aanleg* [106]) pleegt te noemen." In het: „Tijdschrift voor Parapsychologie" heb ik eenige bijdragen tot de psychologie der media geleverd [107]); de daarin besproken media behooren tot het nerveuze of prae-hysterische type. [108])

Ofschoon nog weinig onderzoekers er naar gestreefd hebben te komen tot een nauwkeurig onderzoek der temperaments- en karaktereigenschappen der onderscheidene proefpersonen, zoo treffen wij toch bij verschillende schrijvers opmerkingen e.d. aan welke het vermoeden rechtvaardigen dat het meerendeel van hen een hysterischen aanleg vertoont.

G. Geley zegt in zijn: „L'Ectoplasmie et la Clairvoyance" (Parijs, 1924, pag. 5)

---

102) „Die Mystik der alten Griechen", Leipzig, 1888.

103) „Das antike Mysterienwesen", Leiden, 1919, tweede druk.

104) Zie: „T. v. P.", II, pag. 138.

105) „Mededeelingen der S.P.R.", No. 10.

106) Bij personen van dit type constateeren wij, met Janet, een overwicht van het voorstellingsleven over het waarnemingsleven en een gemis aan innerlijken samenhang tusschen de verschillende bewustzijnsinhouden.

107) I, pag. 281; II, pag. 3; VII, pag. 77.

108) Daar de prae-morbide toestand eener psychose overeenstemt met bepaalde temperaments-typen kunnen wij, met E. D. Wiersma („Capita Psychopathologica", Groningen, 1931), het nerveuze type ook zien als het prae-hysterische type.

dat alle mediums dezelfde psychische structuur vertoonen. „On constate chez eux la suggestibilité, l'hypersensibilité, l'instabilité d'humeur, le caractère capricieux et colère, etc." C. Lombroso wijst bij herhaling in zijn: „Hypnotische und spiritistische Forschungen" (Hoffmann, Stuttgart) op den hysterischen aanleg der proefpersonen en bladeren wij de verschillende jaargangen van het: „Zeitschrift für Parapsychologie", „Die Uebersinnliche Welt" e.d. door, zoo treffen ons telkens, bij de beschrijvingen van proefpersonen, opmerkingen welke er op wijzen dat zij overwegend hysterische stigmata vertoonen....

Ik hoop op een en ander t.z.t. in een afzonderlijk opstel terug te komen.

Wanneer nu de telepathische (en daaraan verwante) verschijnselen, zooals Heymans op goede gronden meent [109]), bij invallende gedachten kunnen worden ondergebracht, zoo kunnen wij ons — althans in groote lijnen — van hun verband met bepaalde typen van menschen rekenschap geven. Deze typen zijn dan in de eerste plaats het prae-hysterische (nerveuze) en het prae-manische (sanguinische) type. [110])

Bij beide menschen-typen vinden wij die verslapping van den voorstellingssamenhang, welke nu eenmaal een der voorwaarden schijnt te zijn voor het manifest worden der latente paranormale vermogens.

Het nerveuze type kenmerkt zich door groote emotionaliteit, zwakke secundaire functie en geringe activiteit. Met de groote emotionaliteit en het primair zijn hangt samen de groote prikkelbaarheid en heftigheid, waardoor dit type zich kenmerkt en die den onderzoeker bij herhaling zijn taak zoozeer verzwaren, zijn geduld zoo vaak in hooge mate op de proef stellen.......

16. Neurose en mediumschap.

De neurose berust op een verdringingsproces. Ofschoon wij de verdringing bij alle typen aantreffen, zoo is het nochtans aan geen twijfel onderhevig of het prae-hysterische type is in bijzondere mate tot verdringing gepraedisponeerd, hetgeen wel samenhangt met de groote emotionaliteit, waardoor dit type zich kenmerkt.

Het lijdt nu geen twijfel, of deze verdringing bevordert in hooge mate de verslapping van den voorstellingssamenhang en zoo moet de verdringing

109) l. c.

110) Zie K. Konstantinides: „Parapsychologisches bei Geisteskranken" in: „Transactions of the 4th. int. congres f. Psych. Research Athene", Londen, 1930 alsmede mijn opstel over: „Pathopsychologie en Parapsychologie" in: „T. v. P.", VII, pag. 77.

(de neurose dus) gezien worden als een factor, welke het manifest worden der latente paranormale vermogens bevordert. [111])

Daarnaast is zij echter van beteekenis voor de aandachtsrichting van het „transcendentale Subjekt."

17. Neurose en aandachtsrichting.

Ofschoon wij omtrent het leven van den magiër-wijsgeer Apollonius van Tyana niet zoo goed zijn ingelicht als wij het zouden wenschen, zoo zijn ons toch enkele feiten uit zijn leven bekend, welke wij als vrij goed geboekstaafd kunnen aanmerken. Daartoe behoort het volgende. [112])

In het jaar 96 hield hij, reeds hoog bejaard zijnde, te Ephese een openbare voordracht. Onder het spreken geraakte hij gaandeweg afgeleid, zwijgt, doet eindelijk eenige stappen vooruit en roept: „Stoot hem neer den tyran, stoot hem neer." Daarna keert hij zich tot zijn gehoor en zegt: „Heden — op dit oogenblik is keizer Domitianus gedood." Spoedig kwam een bericht uit Rome, dat de juistheid van het visioen van den wijsgeer schitterend bevestigde.

Een vraag, die tot op heden bij dergelijke feiten in het parapsychologisch onderzoek nog weinig [113]) gesteld is, is de volgende:

111) De „onevenwichtigheid" van onderscheidene media wordt in een aantal gevallen versterkt door het feit dat zij lijders zijn aan de een of andere neurose. Hier raken wij het interessante probleem van psychopathie en mediumschap en psychopathie en genialiteit, gezien het feit dat er een zeker verband bestaat tusschen mediumniteit en genialiteit. Men zie hetgeen ik hierover geschreven heb in mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 231 e.v.

De neiging tot bedriegen, welke wij bij zoovele „echte" media aantreffen, hangt zeer zeker met hun psychopathischen inslag samen....

112) Philostratus: „Vit. Apoll.", VIII, 26, Dio Cassius LXVII, 18. Zie K. H. E. de Jong: „De Magie bij de Grieken en Romeinen", Haarlem, 1921, pag. 82.

113) Zie C. Happich: „Psychoanalyse und Parapsychologie" in: „Auswirkungen der Psychoanalyse in Wissenschaft und Leben", Leipzig, 1928. Happich schrijft hier o.m.: „Manche Menschen sind telepathisch auf einzelne andere Menschen eingestellt, sind nicht deutlich allgemein telepathisch; diese Fälle verlangen natürlich besonders nach einer psa. Untersuchung; dann entdeckt man dahinter meist eine allgemeine telepathische Disposition; die auf einen einzelnen beschränkte (z.B. der Ehefrau auf den Mann) beruht meist auf einer Angst ihn zu verlieren, resp. auf den unbewussten Wunsch, es möchte so kommen; jeder Erfahrene kennt solche Fälle." (Pag. 315.) In het: „Zeitschrift für Parapsychologie" (1929, pag. 143) treffen wij een verhandeling van den zenuwarts Dr. W. Achelis aan over: „Telepathie und Neurose", waarin hij melding maakt van een geval van helderziendheid bij een neurose-lijder, waarbij het vermoeden voor de hand ligt, dat verdrongen gevoelens van haat (neurotische „Todeswunsch") hier een rol hebben gespeeld. „Aber schon die Tatsache, dass die Hellsichtigkeit sich zumeist auf unglückliche Ereignisse bezieht, legt eine geheime Beteiligung der psychoneurotischen Komponente des entsprechenden Individuums nahe."

Er vinden op zeker oogenblik tal van voorvallen plaats. Hoe hebben wij het nu te verklaren, dat een ziener uit het geheel dezer gebeurtenissen juist dit of dat element kiest. Waarom zag Apollonius (om zijn geval hier als voorbeeld te nemen) nu juist den moord op den tyran (en niet een ander gebeuren, dat op dat oogenblik plaats vond)?

Ofschoon wij hier niets met zekerheid kunnen zeggen, zoo ligt nochtans het vermoeden voor de hand, dat dit samenhangt met de vijandige gevoelens, welke de wijsgeer den keizer, die aan een soort van vervolgingswaanzin leed (waaraan talrijke personen ten offer vielen), en, bij decreet, alle filosofen had laten verbannen, wel toedroeg. In hem leefde wel de wensch, dat de heerscher hoe eer hoe beter „uit den weg geruimd zou worden" en derhalve ging zijn belangstelling uit naar het lot van den tyran. Hiermede hangt nu ongetwijfeld samen een houding van datgene, wat du Prel noemt het „transcendentale Subjekt"; een willekeurig richten van de aandacht van dat „Subjekt". Het is alsof hij zijn „transcendentaal Subjekt" opdracht heeft gegeven hem te berichten wanneer zijn wensch vervuld is. [114])

In de: „Mededeelingen" onzer S.P.R. [115]) deelt de heer B. den navolgenden „droom" mede:

„Ik zie mij slapen op mijn eigen slaapkamer, die echter den meer uitgerekten vorm heeft van een slaapzaal. Ik slaap, niet in mijn eigen bed, maar in een ijzeren krib, terwijl naast mij nog een heele rij ijzeren kribben staan. In deze kribben zie ik slapen mijn twaalf collega's, op een rij naar ancienniteit. (Als collega's zijn wij gelijk in rang, doch onderscheiden naar ancienniteit, zoodat wij, a.h.w. een genummerde rij vormen naar den datum van aanstelling).

Plotseling wordt het raam open geschoven. In het venster, dat mat verlicht is, springt een geraamte met een pluimmuts: de dood. Even kijkt de gestalte onderzoekend rond, springt dan resoluut naar beneden en loopt naar mijn krib toe. Maar vlak er voor blijft hij staan, grijpt naar mijn collega, juist in rang boven mij, tilt hem met een ruk uit het bed, duwt hem naar de deur, en maakt deze open. Achter de deur staan, in stramme houding, twee kleine geraamten, beulsknechtjes, met een piccolo-mutsje met vergulde knoopjes op den schedel. Met een trap geeft de dood mijn collega over aan de beulsknechtjes, die hem vlug bij den schouder grijpen en meenemen. Toen werd alles wazig, en ik word wakker."

De heer B. droomde dezen „droom" in den nacht van Zaterdag- op Zondag-

---

114) Men zou hier een parallel kunnen trekken met de verschijnselen van het post-hypnotische bevel en van het z.g. hoofduurwerk. Zie du Prel: „Studiën uit het gebied der geheim-wetenschappen", Ned. vert., Amersfoort, 1909.

115) No. 3, pag. 8 e.v.

nacht. En 's middags aan tafel deelde hij hem mede aan zijn moeder en zuster. Hij vertelt nu verder:

„Des Maandagsmorgens ging ik weer naar mijn bezigheden, en toen ik weer bij mijn collega's kwam, zag ik ze met bedrukte gezichten bij elkaar staan, en vernam, dat de eerstvolgende collega boven mij, dezelfde dien de dood had gegrepen, daags te voren, Zondagmorgen tusschen 5 en 7 uur, plotseling was overleden, aan een abces, dat in het hoofd was opgekomen en dat vermoedelijk in verband stond met een val, welken hij jaren te voren had gedaan.

Er was voor mij geen enkele reden om den dood van mijn collega te verwachten. Wij zagen elkaar eens in de veertien dagen. Wij waren met vacantie uiteen gegaan. Tot op den laatsten dag had mijn collega zijn werk verricht. Daarom juist heeft het sterfgeval ons zoo getroffen. Van den val wist ik niet af. Ik vernam daarvan pas later, na het overlijden, omdat ieder zich afvroeg, waaraan hij toch gestorven was."

De heer P. Goedhart, die jarenlang een vooraanstaande plaats heeft ingenomen in de spiritistische beweging in Nederland, en die dit geval ter kennis bracht van het bestuur der Ned. S. P. R., dat het nader onderzocht en het daarna publiceerde, was de meening toegedaan, dat wij hier met een geval van „actie van den stervende op den slaper" te doen hebben.

Ofschoon wij hier zeer zeker rekening dienen te houden met deze mogelijkheid (waarbij zich dan de vraag voordoet waarom de stervende nu juist B. beïnvloedde) zoo is hier toch ook nog wel een andere aanwezig, welke, naar mijn meening, hier meer voor de hand ligt, n.l. die der „helderziendheid" van den heer B.

Het vermoeden ligt voor de hand, dat hij een, niet geheel van egoistische motieven vrij zijnde belangstelling koesterde voor zijn collega, wiens heengaan voor hem immers promotie beteekende. Menigeen zal geneigd zijn hier, met Freud, te spreken van een ambivalente instelling welke de heer B. t. o. v. zijn collega vertoonde, van een verdrongen verlangen naar zijn „dood", van verdrongen gevoelens van „afkeer", van een verdrongen ,,vernietigingsdrang."

En uit dit alles is nu wederom een bepaalde houding van het „transcendentale Subjekt" naar voren getreden, waardoor het den heer B. mogelijk gemaakt werd zoo spoedig mogelijk kennis te nemen van het overlijden van den man, wiens plaats op den ladder hij begeerde. [116])

116) Opmerking verdient het feit, dat de droomer de figuur van den Dood eerst op zijn krib ziet toeloopen. Ik zie dit als een soort van „censuur"-product. Ethische tendenties „bestraffen" a.h.w. den droomer voor zijn grof-egoïstisch verlangen door hem zich bewust te doen worden dat ook hij sterfelijk is.

Het is als wordt de droomer bestraft door hem de vergankelijkheid van al het aardsche te doen zien en daardoor zijn vreugde over de promotie te temperen.

Richten wij thans onze aandacht op de droomen van Ir. J. M. J. Kooy jr. [117])

Voor zoover dit den heer Kooy bekend is, had hij zijn eerste proscopische droomen in het voorjaar van 1932. Deze „droomen nu hadden in hoofdzaak betrekking op een zeer ernstige gebeurtenis in mijn leven: de dood van mijn Vader. Zoo ongeveer Maart 1932 (ik herinner mij den datum niet precies meer) werd ik op een morgen in Rotterdam op mijn kamer, waar ik woonde, wakker in een hoogst bedrukten gemoedstoestand. Ik was eigenlijk half slapend, half wakend, en zag duidelijk mijn kamer, het raam en de koperen knoppen aan het voeteneinde van het ledikant. Maar de *tijd* scheen plotseling een stuk versprongen te zijn. Mijn Vader (die toen, althans naar het uiterlijk te oordeelen, nog kern gezond was en energiek werkzaam) was voor mij op dat oogenblik gestorven, en ik stond dientengevolge alleen. De groote steun van mijn leven was weggevallen, en ik stond voor de opgave maatregelen te nemen, om mijzelf te bedruipen. Deze bedrukte toestand duurde echter slechts kort; de omgeving bleef, maar de sombere gemoedstoestand verdween, en ik herinnerde mij weer met een zucht van verlichting de „werkelijke" situatie.

Ik kon echter de herinnering aan deze beklemmende innerlijke beleving niet van mij afzetten....

Een andere nacht had ik andermaal een indrukwekkenden, zeer somber getinten droom: ik zag midden in een bosch een groote kapel (een soort kerk, zooals men deze wel vindt op R.K. begraafplaatsen). Ik hoorde daarbij geweldig klokkengelui, zag graven, waarbij speciaal het beeld van een afgebroken zuil mij opviel, en at even later ergens met mijn Moeder, mijn zuster en mijn verloofde *pannekoeken* [118]). *Mijn Vader echter was er niet bij.* Ook deze droom vervolgde mij lang als een nachtmerrie." (T. v. P., VI, pag. 145 e.v.)

Op 2 Juni 1932 werd de Vader van den heer Kooy, geheel onverwacht, ernstig ongesteld, nadat hij op 1 Juni nog met zijn zoon op reis was geweest, en hij overleed op 12 September 1932 aan darm-carcinoma.

De lectuur van Dunne's genoemd werk, alsmede de hierboven genoemde ervaringen werden nu de aanleiding tot het ontstaan van zijn belangrijk „introspectief onderzoek naar het Dunne-effect."

---

117) Zie de beide publicaties van de hand van Ir. Kooy over dit onderwerp in: „T. v. P.", VI, pag. 144, VII, pag. 241.

118) De arts, die aan het ziekbed van zijn vader zou staan, heet Pannekoek.

De heer Kooy spreekt in het bovenstaande over zijn Vader op een wijze die hem doet kennen als een man met een sterke vader-binding. Hij noemt hem „de groote steun" van zijn leven wiens heengaan voor hem de opgave inhield „maatregelen te nemen om mijzelf te bedruipen." Wie de heer Kooy kent weet dat dit alles volmaakt juist is. Het heengaan van zijn Vader heeft hem een onherstelbaar verlies berokkend.

Het vermoeden ligt voor de hand dat hij zich, tijdens het leven van zijn vader, bij herhaling heeft afgevraagd hoe het hem zou moeten gaan, indien zijn vader, wien hij zoo'n groote liefde en hoogachting toedroeg, eens niet meer zijn raadsman zou kunnen zijn. *Niet* omdat er voor Juni 1932 voor hem eenige aanleiding bestond een naderend levenseinde van zijn vader te verwachten (integendeel, deze was toen eerst 54 jaar oud en scheen kerngezond), maar *wel* omdat de heer Kooy nu eenmaal tot dat menschen-type behoort dat A. Herzberg op zoo'n voortreffelijke wijze heeft beschreven in zijn studie: „Zur Psychologie der Philosophie und der Philosophen." [119])

Een der kenmerken van dit menschen-type is, volgens hem, dat „die Hemmungen bei ihnen eine übernormale Intensität" vertoonen en voor een deel uit angst resulteeren. [120])

Zeer terecht zegt O. Liebeck in zijn verhandeling over: „Das Unbekannte und die Angst" [121]) dat „die Angst ist ein Verwirrtsein, das die bedrohliche Nähe eines Unbekannten auslöst.... Das eigentliche und der Angst eigene unterscheidende Merkmal beruht in der Hilflosigkeit. Diese Hilflosigkeit resultiert aus der Unbekanntheit des bedrohlichen Gegenstandes.... Man weiss bei der Angst nicht, wie man sich gegen das, wovor man sich ängstigt, einstellen soll.... Die Angst, allgemein charakterisiert, bedeutet ein Streben, das wegtendiert von Unbekanntheit." [122])

Hij toont nu o.m. aan, met gebruikmaking van de geschriften van den Griekschen wijsgeer Epicurus (voor wien ons hoogste streven uitgaat naar geluk, en die reeds zeer juist inzag dat de vrees de grootste vijandin is van alle geluk) dat het de angst (voor het onbekende) was, die „den griechischen Geist zur Wissenschaft und Philosophie trieb und die auch noch hinter uns steht." [123])

119) Leipzig, 1926.
120) L.c. pag. 143 en 202.
121) Leipzig, 1928.
122) L.c. pag. 81 e.v.
123) L.c. pag. 122.

Ons, Europeanen der twintigste eeuw, is, volgens hem, „das Problem des eigenen Todes, als einziges Problem, als einziges Dunkle, Unbekannte.... übrig geblieben" [124]) en wij kunnen ons derhalve niet verwonderen over het feit, dat het vraagstuk van den dood den filosofeerenden mensch (de angstige mensch bij uitnemendheid; de mensch die overmatig angstig is, reden waarom hij is gaan filosofeeren) in zoo hooge mate boeit. [125])

Thans wordt het ons eenigermate duidelijk waaraan wij het hebben toe te schrijven, dat ons, bij het bestudeeren van de profetische droomen met fragmentarische congruentie van den heer Kooy, opvalt, dat deze overwegend betrekking hebben op ziekte, dood, rampen en andere sombere gebeurtenissen. „Speciaal alles wat betrekking heeft op overlijden in mijn naaste omgeving, of waarbij ik op éen of andere wijze in meer of minder ver verband betrokken ben, schijnt zeer gemakkelijk tot een Dunne-effect aanleiding te geven."

Wij hebben hier te doen met een zeer bijzondere houding van het „transcendentale Subject" van een tot een bepaalden (door Herzberg beschreven) levensvorm (Spranger) behoorend mensch, wiens vader zijn geleider was door het leven en met wien hij zich zelfs geïdentificeerd heeft. [126])

De vreezen van den heer Kooy zijn beslissend voor de aandachtsrichting van zijn „transcendentale Subjekt".

„Wenn wir die meisten der modernen Europäer betrachten", zoo zegt Liebeck, „so sehen wir in ihren Gesichtern keineswegs den Schatten des Todes. Selbst den Wenigen, denen das Schicksal es offenbarte, die es „erlebt" haben, dass sie sterblich sind, ist dieses Bewusstsein nur für Augenblicke erträglich. Denn der eigene Tod ist wegen seiner absoluten Dunkelheit und seiner Unvermeidlichkeit das furchtbarste Geheimnis, das ein Mensch erleben kann. Völlig erlebt er es erst im Sterben." [127])

De heer Kooy behoort tot hen, die „erlebt" hebben dat zij sterfelijk zijn. Het sterven van zijn vader heeft hem, die zich zoo sterk met zijn vader identificeerde, zich bewust doen worden dat ook hij sterfelijk is.

---

124) L.c. pag. 132.

125) Hoe duidelijk spreekt van Eeden's doodsangst uit zijn: „Lied van Schijn en Weezen".

126) Niemand leze hier iets uit dat in het nadeel van den heer Kooy kan worden uitgelegd. Integendeel. „Die höchsten Menschen leiden am Meisten am Dasein" schreef Nietzsche.

127) L.c., pag. 133.

Hij behoort tot hen, die in „metaphysischen nood" verkeeren, tot hen, wien het vergaan is gelijk prins Siddharta. [128]) Met dichterlijke overdrijving wordt ons hier het typische gedrag van de overgevoeligen geschilderd, van hen, die lijden aan het leven („Daseinsnot").

Met deze „overgevoeligheid" hangt samen sterke verdringing, welke leidt tot het ontstaan eener neurose. Evenals het meerendeel der filosofen [129]) lijdt ook de heer Kooy aan een neurose. En met deze neurose hangt nu het manifest worden zijner latente paranormale begaafdheid samen.

18. Lichamelijke gezondheid en mediumschap.

Dat vele media ervaren hebben dat ziekte hun mediumschap positief beïnvloed heeft is bekend.

Mevr. Finch, die uitstekend de kunst verstond om zichzelf te observeeren, vertelt dat zij niet alleen door ervaring leerde, dat groote matigheid inzake de voedselopname haar mediumschap ten goede kwam, maar de ervaring leerde haar ook, dat vermoeidheid zoowel haar eigen, als anderer helderziendheid gunstig beïnvloedde. „Ik ben zelden zoo goed helderziend geweest als in de dagen waarin ik uitgeput of een beetje lijdend was." [130]) Vele belangrijke media (w.o. D. D. Home en W. Stainton Moses) waren ziekelijk. Algemeen bekend is het geval van de zieneres van Prevorst. Kerner zegt van deze merkwaardige, door hem zoo langdurig bestudeerde somnambule, dat zij „ein im Augenblick des Sterbens, durch irgend eine Fixierung, zwischen Sterben und Leben zurückgehaltener Mensch war,

128) Zie P. Carus: „Het Evangelie van Boeddha", Ned. vert., den Haag, 1905.

129) Zie A. Herzberg, l.c. pag. 190 e.v., pag. 208 e.v. W. Stekel wees er in zijn: „Dichtung und Neurose" (Wiesbaden, 1909, pag. 8) op, dat zij (de Neurose) „die Grundlage alles Fortschrittes ist. Sie drängt den Philosophen zum Grübeln, den Erfinder zur Lösung wichtiger Probleme, den Dichter zur höchsten Leistung. Die Neurose in diesem Sinne ist eigentlich die Blüte am Baume der Menschheit. Ohne die Neurose stünden wir heute im A.B.C. der Entwicklung."
Overigens ben ik de meening toegedaan dat alle menschen neurotisch zijn. Er is hier slechts verschil in graad. Zeer terecht merkt dan ook W. Achelis op: „.... dass die Teilung in neurotisch belastete, also nervös kranke Menschen, wie wir es heute nennen, und in neurotisch unbelastete Menschen unhaltbar ist. Das was wir als manifest neurotisch ansprechen und seit Freud in seiner Dynamik verstehen können, ist nur eine gesteigerte Form eines Prozesses, der sich generell in allen Menschen abspielt und die durchgehende Bewusstseinsspaltung, unter der der Mensch steht, erwirkt." („Ztschr. f. Parapsychologie", 1929, pag. 153).

130) „Psychische Studiën", XXXIV, pag. 714—15.

der schon mehr in die Welt, die nun vor ihm, als in die, die hinter ihm liegt, zu sehen fähig ist." [131])

Verzwakking van het lichaam schijnt er in een aantal gevallen toe te leiden, dat latente paranormale begaafdheid manifest wordt. Deze erkenning heeft er wel toe geleid dat men getracht heeft het lichaam kunstmatig te verzwakken ten einde aldus het mediumschap zich te doen ontwikkelen. Vooral bij de natuurvolkeren treffen wij deze methode om mediumschap tot ontwikkeling te brengen aan. Bij de Madoereezen en Javanen moet de aanstaande shamaan [132]), die in het Madoereesch *dhoekon kedjbiman* en in het Javaansch *doekon prewangan* heet, een langdurig kluizenaarsleven lijden, vasten en zich den slaap ontzeggen [133]); de Zuid-Amerikaansche medicijnman (*Piaje*) heeft een tijd van voorbereiding doorgemaakt, waarin hij zich aan allerlei beproevingen heeft moeten onderwerpen. Hiertoe behooren o.m. vastenkuren. [134])

Met dat al moet men volstrekt niet meenen dat alle mediums lichamelijk zwak zijn.

Op de beteekenis van „Krankheiten verschiedener Art.... für die Entbindung tieferen jenseitigen Lebens" is ook door Dr. E. Mattiesen gewezen in zijn standaardwerk: „Der jenseitige Mensch." [135])

19. Geslacht en mediumschap.

Ofschoon de hysterische aanleg zoowel bij mannen als vrouwen voorkomt, zoo kan het m.i. toch aan geen twijfel onderhevig zijn of er zijn meer hysterische vrouwen dan hysterische mannen, gezien hetgeen de moderne psychologie ons omtrent de psychologie der vrouwen [136]) heeft geleerd.

131) „Die Seherin von Prevorst", Reclam uitgave, Leipzig, pag. 76. Zie ook P. Schenk: „Justinus Kerner und die Seherin von Prevorst" in: „Die Uebersinnliche Welt", 1902, pag. 16. Deze arts is de meening toegedaan dat F. Hauffe aan tuberculose leed.

132) Bastian (bij Wilken: „Verspreide geschriften", III, pag. 337) wijst er op, dat in Siberië de shamanen als leerlingen aannemen „Kinder, die durch Aufgeregtheit oder Hinneigung zu Krämpfen ein leicht reizbares Nervensystem zeigen". Bij andere ethnologen treffen wij soortgelijke opmerkingen aan. Wel een bewijs dat men reeds bij de primitieve volkeren opmerkte, dat een „hysterische" aanleg de geschiktheid om zich als medium te ontwikkelen bevordert.

133) C. Lekkerkerker: „Enkele opmerkingen over sporen van shamanisme bij Madoereezen en Javanen" in: „Tijdschr. v. Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde", 1902.

134) Th. Koch: „Zur Animismus der Süd-Amerikanischen Indianer, Bd. XIII, Supplement, „Int. Archiv f. Ethnographie", Leiden, 1900.

135) Berlijn, 1925, pag. 734.

136) Zie G. Heymans: „Psychologie der vrouwen", Ned. vert., Amsterdam, Mij. v. goede en goedk. lectuur.

Ofschoon wij hier tot op heden nog niet over statistieken beschikken, zoo komt het mij nochtans voor dat de ervaring ons leert dat er meer vrouwelijke dan mannelijke mediums zijn, hetgeen ons, op grond van het hiervoor behandelde, geenszins verbazen kan. Daarenboven zien wij bij herhaling dat de mannelijke media, waarmede wij in aanraking komen, „iets vrouwelijks" hebben. [137])

In de oudheid schijnt men zich reeds bewust te zijn geweest van de geschiktheid der vrouw om als medium op te treden en ook bij de natuurvolkeren treffen wij bij herhaling vrouwelijke shamanen aan. Lombroso heeft in zijn, hiervoor reeds genoemd, werk een afzonderlijke paragraaf gewijd aan de „Hysterie und Magie der Frau" (pag. 188) en hij maakt melding van een berekening van Bodesi, volgens welke „das Verhältnis der Zauberinnen zu den Zauberern wie 50 zu 1 ist." In hoeverre deze berekening juist is vermag ik niet te beoordeelen.

Opmerkelijk is zeker wel het feit, dat men in de oudheid zich bij herhaling bij voorkeur van maagden en vrouwen in het klimakterium als mediums heeft bediend. Dit wijst er op dat men reeds vroeg heeft ingezien dat er een zeker verband bestaat tusschen „occultisme" en sexualiteit (verdringing en mediumschap).

Een vraag die naar mijn weten nog nimmer naar voren is gebracht is deze: bestaat er verband tusschen geslacht en de onderscheidene vormen van mediumschap. Het is van belang dat hier een statistisch onderzoek wordt ingesteld.

20. Is het mediumschap een verschijnsel van regressie dan wel van evolutie?

Aan deze vraag heb ik in den vijfden jaargang (pag. 103) van dit tijdschrift een opstel gewijd en daarin trachten aan te toonen dat wij het mediumschap, zooals wij dit bij de meerderheid onzer proefpersonen aantreffen, als een verschijnsel van regressie dienen te beschouwen, maar dat

137) Hierop is ook door ethnologen de aandacht gevestigd. Zie o.m. G. Wilken: „Mannelijke shamanen die zich als vrouwen voordoen, niet alleen in hun kleeding, doch ook in hun manieren" in: „Verspreide Geschriften", III, pag. 375.
V. d. Wall zegt (bij Wilken, l.c.) van de tjalabai (de als vrouwen gekleede impotentes van Koetei) dat zij gewoonlijk tenger van gestalte zijn, en een bleek, kwijnend voorkomen hebben, flauwe oogen en een heesche stem. Uit deze lieden recruteert men t.p. bij voorkeur de mediums.
Volgens H. Freimark („Okkultismus und Sexualität", Leipziger Verlag, pag. 7) zou het meerendeel der vrouwelijke media „Strenge und Härte, kurz virile Züge" vertoonen. Dit lijkt mij overdreven; Freimark maakt zich hier, m.i., aan een onrechtmatige generalisatie schuldig. Hem stond hier wel te veel het beeld van H. P. Blavatzky voor oogen.

wij daarbij rekening dienen te houden met de mogelijkheid, dat er nog een andere vorm van mediumschap is (welke tot op heden sporadisch voorkomt) welke als een verschijnsel van evolutie dient te worden beschouwd.

21. Op welken leeftijd openbaart zich het mediumschap?

Wanneer het (vulgaire) mediumschap inderdaad als een verschijnsel van regressie mag worden beschouwd, zoo kan een aanhanger der biogenetische wet a priori veronderstellen dat men over het algemeen onder kinderen meer mediums zal aantreffen dan onder volwassenen.

Nu staat, zooals ik in mijn genoemde studie reeds opmerkte, het onderzoek van het mediumieke kind nog geheel in zijn kinderschoenen. Wij beschikken hier slechts over een aantal mededeelingen van ouders en opvoeders, die ons berichten over een geval van spontane telepathie of „helderziendheid" waargenomen bij het aan hun zorgen toevertrouwde kind.

Zoo teekende, kort na den dood van den heer v. B. zijn dochtertje, die toen een paar jaar oud was, met een lucifer in inkt gedoopt, een portret van haar vader. „Pappie in de lucht" noemde zij het. Het portret was zeer suggestief en forsch neergezet als door een knap schilder. Daarna heeft zij geen teekentalent meer getoond. Dr. A. J. Resink, aan wien ik deze mededeeling dank, stelde dit portret indertijd ten toon op de tentoonstelling van onbewuste uitingen en trancekunst door kunstenaars, kinderen, geesteszieken en wilde volkeren, welke van 22 Dec. 1918 — 21 Januari 1919 te Amsterdam werd gehouden. [138])

Dr. Resink zelf was eenige malen in de gelegenheid gevallen van

---

138) Zie A. J. Resink: „Tentoonstelling van onbewuste uitingen en trance-kunst door kunstenaars enz." in: „Maandblad van de Vg. v. Psychisch onderz. en toegepast magn.", Januari 1919.

Zooals bekend kwam Luquet, op grond van theoretische beschouwingen tot de overtuiging, dat het eerste stadium der kinderkunst realistisch, dus physioplastisch moet zijn. Slechts bij uitzondering zijn wij echter in staat het realistisch teekenen der kinderen te bestudeeren — de kinderteekeningen, welke wij in den regel onder de oogen krijgen, dragen een z.g. ideoplastisch karakter. Bij het door K. H. Bouman geobserveerde geval van het imbeciele Noord-Hollandsche meisje kwam echter physioplastisch teekenen voor. Zie K. H. Bouman: „Begaafde zwakzinnigen" in: „Kinderstudie", II, 2, pag. 78 en: „Das biogenetische Grundgesetz und die Psychologie der primitive bildende Kunst" in: „Zeitschrift f. angew. Psychologie", XIV, 3/4.

Het physioplastisch teekenen van het meisje v. B. zie ik als een geval van acute regressie. Het is verre van onmogelijk te achten, dat haar teekening betrekking heeft op een geloofwaardige hallucinatie — misschien zelfs op een op paranormale wijze gedane waarneming......

spontane paragnosie bij kinderen waar te nemen. Uit een door hem aan mij gericht schrijven ontleen ik het navolgende:

„In 1920 verscheen in: „De Tribune" een heftig artikel tegen mij, getiteld: „Misdaad of Waanzin", waarin mij verweten werd de arbeidersklasse te verraden aan burgerlijke ideologieën. Ik was sinds eenige weken ziek (malaria) en logeerde in Bergen bij mijn vriend E. Ik was daar op een morgen bezig de Yoga-Sutra's van Patanjali te vertalen uit het Duitsch. Het dochtertje van E. speelde naast mij. Ineens kwam ze bij mij met een teekening, die ze voor mij had gemaakt. „Dat is een heel deftige olifant" zei ze. Patanjali had zijn „boek" opgedragen aan Ganeça, den Olifant der Wijsheid. Ik lachte om de vriendelijkheid en ging door met werken. Het kind ging weer spelen. Ineens stond ze weer tegenover mij, met gebalde vuisten en vlammende oogen, trappelend op den grond. „Je moet boos worden", zeide ze eenige malen. Toen ging ze op den drempel staan van de suite-deur, die naar de achterkamer leidt en zei met een nadruk en woede, die mij de oogen deed uitkijken: „Het paard wacht, je moet boos worden, het paard wacht." Ze had een wit houten paardje van haar naast zich op den drempel gezet. Daarna ging ze weer kalm door met haar eigen spelletjes.

Ik kon mij maar niet duidelijk maken op wien — waarom ik mij zóó boos moest maken. Kort daarop bracht de post mij het hierboven genoemde dagblad, waarin het artikel dat voor mij aanleiding was voor goed te breken met de C.P., waarvan ik in die dagen lid was.

Het „witte paard" is een mij zeer vertrouwd droomsymbool, vermoedelijk als symbool van Neptunus, die in mijn horoskoop een belangrijke plaats inneemt."

Wanneer wij de (auto-)biografieën der onderscheidene media lezen, zoo treft ons meer dan eens de opmerking dat zij in de jeugd reeds blijken hebben gegeven van hun paranormale begaafdheid. Van mevr. Silbert vernemen wij, [139]) dat zij als klein kind (zij zelf weet zich hier niets van te herinneren, maar zij vernam het verhaal van haar moeder) op een nacht wakker werd. Zij huilde hevig en vertelde haar moeder, dat er brand was uitgebroken in een dorp in de nabijheid; men moest de kinderen, die in levensgevaar verkeerden, redden. Haar vader meende, dat zij koorts had en ijlde. Hij stond op om een arts te halen. Toen zag hij door het raam van zijn woning dat er brand was in het dorp, dat zijn dochtertje bij name genoemd had. Hij snelde er heen en redde de kinderen.

Later gebeurde het haar dat zij — op weg zijnde om melk te halen — een boer tegenkwam dien zij kende. Hij hield zijn hand op zijn borst, waaruit bloed te voorschijn kwam. Zij vertelde van de ontmoeting aan haar begeleidster die niets gezien had en haar vroeg, hoe zij er toe kwam

139) A. Messer: „Erlebnisse mit dem Medium Frau Silbert" in: „Zeitschrift für Parapsychologie", 1926, pag. 471.

dergelijke dwaze verhalen op te disschen. Zij gingen verder. Toen zij op het erf van den betreffenden boer kwamen, vonden zij hem daar dood liggen. Hij had een boom omgehakt en deze was ontijdig omgevallen en op het lichaam van den boer terecht gekomen, waarbij den boer de borst opengereten was. De boer zou daar op precies dezelfde wijze gelegen hebben (met zijn hand op zijn borst) als waarop hij zich aan haar vertoond zou hebben.

Na deze ervaringen zou zij geen andere, soortgelijke, meer in haar jeugd hebben gehad. Eerst op haar huwelijksreis had zij opnieuw, volgens haar zeggen, een paranormale ervaring. Het betrof een onverklaarbaar gevoel van afkeer jegens een hotelhouder, dien zij te voren nimmer gezien had. Een half jaar later bleek, dat deze man dertien jaar te voren een moord begaan had. Daarna bleef het opnieuw lang stil in haar....

Andere mediums daarentegen blijken reeds in hun kinderjaren *geregeld* paranormale ervaringen te hebben gehad. Zoo lezen wij van Stefan Ossowiecki, [140]) dat hij er zich als kind mee vermaakte, de getallen en de zinnen te „raden" die zijn vriendjes in gedachten namen. Marie Anne Lenormand zou in haar kinderjaren bij herhaling reeds blijk gegeven hebben van haar paragnostische faculteiten. Toen zij zeven jaar oud was zou zij de nonnen der kloosterschool, welke met haar opvoeding belast waren, in verlegenheid hebben gebracht door te voorspellen, wie de opvolgster der toenmalige abdis van het klooster, waarin zij zich bevond, zou worden. De bisschop Grimaldi zou, op grond van dit feit, verklaard hebben, dat zij „op bovennatuurlijke wijze" kennis verkregen had. [141])

Bij herhaling zien wij dat het mediumschap zich eerst in de puberteitsjaren begint te openbaren. Bij „Poltergeist"-media schijnt dit vooral het geval te zijn. [142])

Dat het mediumschap zich ook bij herhaling eerst op lateren leeftijd begint te openbaren is echter ook wel geconstateerd. Men denke hier slechts aan Pascal Forthuny (pseudoniem van den Franschen novellist Georges Cochet). Eerst op ongeveer 46-jarigen leeftijd had hij zijn eerste paragnostische ervaring welke in verband stond met den dood van zijn zoon, een vliegenier. In 1921 ontdekte hij — 49 jaar oud zijnde — plotseling automatisch schrift bij zichzelf. In 1922 begon Dr. Geley zijn onderzoek

140) G. Geley, l.c., pag. 30.

141) A. M. Lenormand: „Souvenirs prophétiques d'une Sibylle", Parijs, 1846. Zie ook J. S. Haussen: „Marie Anne Lenormand" in: „Sphinx", 1888, II, pag. 89.

142) Zie mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 111.

naar Forthuny's verschijnselen, dat later door Dr. Osty werd voortgezet. [143])

Men kan er hier echter op wijzen, dat Forthuny, naast helderziende ook dichter, componist en schilder is, en dat zijn begaafdheid als zoodanig zich reeds jaren te voren openbaarde. Gezien nu het feit dat ook het dichten, componeeren enz. gezien dienen te worden als paranormale („occulte") vermogens 144), zoo kan men de vraag stellen, of het wel juist is, hier te spreken van een mediumschap 145), dat zich op lateren leeftijd ontwikkeld heeft....

Een enkele maal zien wij bij vrouwen dat er zich bij haar in de z.g. overgangsjaren paranormale verschijnselen beginnen voor te doen. Wij hebben hier wel te doen met een verschijnsel, verwant aan dat hetwelk wij bij een aantal pubessenten kunnen waarnemen. Zekere veranderingen in de psychofysische gesteldheid, welke met de sexualiteit samenhangen, schijnen voorwaarden te scheppen, welke gunstig dienen te worden geacht voor het manifest worden van tot dusverre latent gebleven paranormale begaafdheid. In een aantal gevallen blijkt het mediumschap, dat zich in de rijpingsjaren begint voor te doen, niet van blijvenden aard te zijn en het komt mij voor dat hetzelfde gezegd zal kunnen worden met betrekking tot het mediumschap van vrouwen in de overgangsjaren. [146]) Daaromtrent staan ons echter nog weinig gegevens ten dienste. Met betrekking tot het puberteits-mediumschap is dat anders. Er zijn ons een aantal gevallen bekend van mediumieke pubessenten, wier paranormale vermogens slechts tijdelijk naar voren traden. Eleonora Zugun is hier een voorbeeld van [147]). Men kent echter nog verschillende andere gevallen. [148])

Het is zeer zeker gewenscht dat men er toe overgaat hier een groot aantal gegevens te verzamelen en te rangschikken. Er zijn allerlei vragen die hier op beantwoording wachten. Zoo zouden wij b.v. willen weten, of er verband bestaat tusschen leeftijd en de onderscheidene vormen van mediumschap. Wij krijgen b.v. den indruk, dat persoonlijke spookverschijnselen zich veelvuldig bij pubessenten voordoen, hetgeen — voor wie

---

143) „Une faculté de connaissance supra-normale: Pascal Forthuny", Parijs, Alcan.

144) Zie W. Kloos: „Over het supernormale" in: „De Nieuwe Gids", April 1923 alsmede mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", pag. 229.
Men kent onderscheidene kunstenaars die het verschijnsel der paragnosie uit eigen ervaring kenden. Ik hoop op dit onderwerp binnenkort in een afzonderlijk opstel terug te kunnen komen.

145) Zie over het verband tusschen mediumschap en genialiteit hetgeen ik daarover geschreven heb in mijn, hierboven genoemd, werk, pag. 231.

146) Soms doet zich ook in perioden van zwangerschap mediumschap voor. Zie Ludwig: „Bericht über einen Spukfall in Oesterreich 1900/01" in: „Zeitschrift für Parapsychologie", 1929, pag. 387.

147) Zie: „Zeitschrift f. Parapsychologie", 1928, pag. 301 en 303.

148) Zie von Schrenck Notzing: „Gesammelte Aufsätze zur Parapsychologie", Stuttgart, 1929, pag. 381.

deze verschijnselen in het licht der psycho-analyse beschouwt[149]) — begrijpelijk is. Hoe is het hier nu gesteld met de andere vormen van mediumschap?

Uit de gegevens, welke ik tot op heden over het onderwerp van deze paragraaf verzameld heb krijg ik den indruk, dat onderscheidene goede proefpersonen reeds in hun kinderjaren op de een of andere wijze blijk hebben gegeven van hun bijzondere geaardheid. Met dat al mogen wij echter volstrekt niet zeggen dat alle goede mediums reeds in hun kinderjaren paranormale verschijnselen vertoonden....

22. *Is het mediumschap erfelijk?*

Onderscheidene onderzoekers zijn geneigd deze vraag bevestigend te beantwoorden. Geley behoort tot hen.[150])

Nu zijn er zekerlijk een aantal gevallen aan te wijzen welke in hooge mate voor deze zienswijze pleiten. Van onderscheidene media is bekend, dat b.v. ook hun moeder en grootmoeder over paranormale vermogens beschikten. Ik verzamelde ook over dit onderwerp een aantal gegevens, welke ik t.z.t in dit tijdschrift hoop te kunnen publiceeren. Wij zouden echter ook gaarne willen weten, of er een aantal gevallen bekend is waarbij men *niet* kan spreken van erfelijkheid....

23. *Veelzijdig mediumschap.*

Bij herhaling zien wij dat er zich bij een medium verschillende vormen van mediumschap in dezelfde periode van zijn leven voordoen. Indridi Indridason, de eenvoudige IJslandsche boerenjongen, met wien Prof. Haraldur Nielsson heeft geëxperimenteerd [151]) is een voorbeeld van zoo'n veelzijdig medium. Volgens Geley [152]) is, zooals wij hiervoor reeds zagen, „un médium très jeune un médium universel, capable de toutes les potentialités. Puis il se spécialise." Een soortgelijke meening treffen wij bij P. Sünner aan [153]).

Ofschoon e.g. onderzoeker erkent, dat het voorkomt dat een medium zoowel verschijnselen van paragnostischen, als van parapragmatischen[154]) aard kan vertoonen in dezelfde periode van zijn leven zoo komt dit,

---

149) Zie mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", pag. 110.
150) L.c., pag. 4.
151) „Die Kirche und die psychische Forschung", Duitsche vert., Leipzig, 1926.
152) L.c., pag. 6.
153) „Zeitschrift für Parapsychologie", 1928, pag. 641.
154) Ik bedien mij hier van de door Dr. Dietz voorgestelde termen. Zie pag. 97 van den vijfden jaarg. van dit tijdschrift.

volgens hem, nochtans niet vaak voor. „Cette coexistence", welke hij bij Franek Kluski opmerkte, „est rare. Le plus souvent, il y a *alternance* nette entre la mediumnité intellectuelle et la médiumnité physique." Geley wijst in dit verband op o.m. Stephan Ossowiecki en mevr. Silbert, bij wie een dergelijke „alternance" te constateeren viel en welke, volgens hem, regel is. „Il est exceptionnel que la médiumnité physique et la médiumnité intellectuelle se manifestent simultanément chez le même individu. Il faut choisir l'une ou l'autre, chacune semblant absorber toutes les forces du sujet." [155])

Wat betreft dit kiezen, de ervaring heeft wel onderscheidenen onderzoekers geleerd, dat de imitatie-drang van grooten invloed is bij deze keuze. Aan dezen imitatie-drang, welke een specifiek hysterisch verschijnsel is, [156]) hebben wij het m.i. toe te schrijven, dat bepaalde vormen van mediumschap op zeker tijdstip in de mode zijn. Ik wees hier reeds op in mijn opstel over: „De gestigmatiseerden". [157])

24. Geopsychische factoren.

In zijn opstel over: „Das Kölner Hellseh-Phänomen: Fritz Fastenrath" zegt Prof. L. Jahn [158]), dat de familie Fastenrath (waarin de gave der helderziendheid erfelijk wordt geacht) „nicht aus dem Rheinland — das meiner Ansicht nach recht ungünstiger Boden für Medien ist — stammt, sondern einerseits aus dem Lande der Spökenkieker — Westfalen —, andererseits aus dem südöstlichen Frankreich."

De schrijver raakt hier een zeer belangrijk probleem aan, n.l. dat van geo-psychische factoren en mediumschap.

Onder geo-psychologie hebben wij te verstaan dat onderdeel der psychologie, dat zich bezighoudt met de bestudeering der invloeden welke het weer, de jaargetijden, het klimaat, de bodem, het landschap enz. op het zieleleven uitoefenen. W. Hellpach [159]) is een der eersten geweest, die aan deze verschijnselen aandacht heeft geschonken.

Volgens E. R. Jaensch e. a. bestaat er verband tusschen bodemgesteld-

155) L.c., pag. 5—6.

156) Wat de suggestibiliteit is op het gebied van het kenleven, de vatbaarheid voor aansteking op het gebied van het gevoelsleven, is de imitatie-drang op het gebied van het wilsleven. Bij de hysterie zien wij een verhooging van deze algemeen-menschelijke eigenschappen optreden.

157) Zie mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", pag. 149.

158) „Zeitschrift für Parapsychologie", 1927, pag. 80.

159) „Die Geopsychischen Erscheinungen, Wetter und Klima, Boden und Landschaft in ihrem Einfluss auf das Seelenleben", Leipzig, Engelmann.

heid en het z.g. eidetisch vermogen [160]), terwijl onderscheidene bestudeerders der paranormale verschijnselen geneigd zijn verband te zoeken tusschen mediumschap en bodemgesteldheid.

Het kan niet ontkend worden dat er een aantal feiten zijn, welke in hooge mate voor een dergelijk verband pleiten. Ik denk hier b.v. aan het z. g. tweede gezicht [161]), dat in sommige deelen van Europa endemisch schijnt te zijn. Soms vinden wij gewag gemaakt van zieners, die hun vermogen verloren, wanneer zij langen tijd elders vertoefden, om het weer terug te krijgen, wanneer zij zich opnieuw in hun geboorteland vestigden. [162]) Kerner spreekt in zijn genoemd werk over de zieneres van Prevorst (pag. 49) over de bewoners van de Zwabische Jura, welke „für magnetische und siderische Einflüsse sehr empfänglich sind, dafür möchte sprechen, dass unter ihnen, besonders den Bewohnern von Prevorst, die Kunst, durch sympathische Kräfte zu heilen und die Empfänglichkeit, vermittelst solcher geheilt zu werden, wie auch die Kunst, Quellen durch die Haselnuszstaude aufzusuchen, sehr gemein ist." Van den ziener Davis is bekend [163]), dat hij zich bij voorkeur op een hooggelegen berg terugtrok om aldaar in trance te geraken [164]). Prof. A. van Hamel heeft in den zesden jaargang van dit tijdschrift gewezen op het veelvuldig voorkomen van helderziendheid en daaraan verwante verschijnselen op IJsland [165]). Karl Gruber zegt in zijn opstel over zijn onderzoekingen met Rudi Schneider [166]) dat hij het volstrekt niet uitgesloten acht, „dasz ein so feines Instrument, wie es durch ein physikalisches Medium dargestellt wird, auch auf Einflüsse, wie Veränderungen in der Luftelektrizität, im Erdmagnetismus, kurz Wirkungen des Komplexes aus der irdischen Atmosphäre, die ja immer mehr bei den Menschen im allgemeinen festgestellt werden," reageert.

In de: „Schlesische Monatsheften" [167]) wijst A. F. Krause op het feit, dat langs den „Südetenkamm, und zwar mit besonderer Bevorzugung der österreichischen Seite" een bevolking wordt aangetroffen, die niet

160) E. R. Jaensch: „Die Eidetik", Leipzig, 1933.

161) Zie mijn opstel over dit onderwerp in: „Tijdschrift voor Parapsychologie", VII, pag. 34.

162) Ibidem, pag. 47.

163) „De Tooverstaf", Ned. vert., Wychen.

164) Hetzelfde zien wij met betrekking tot bijbelsche zieners vermeld.

165) pag. 177.

166) „Zeitschrift für Parapsychologie", 1929, pag. 26.

167) Sept./Oct. 1926.

alleen een sterke neiging voor de spiritistische wereld- en levensbeschouwing vertoont, maar die ook onderscheidene media in haar midden heeft (de gebroeders W. en R. Schneider, bekend door de onderzoekingen van v. Schrenck Notzing, Price en Osty, komen uit deze landstreek). Krause is de meening toegedaan, dat hiervoor andere dan geo-psychische factoren aansprakelijk dienen te worden gesteld, [168]) maar het is, vanzelf sprekend, nog een vraag, of zijn meening hier juist geacht dient te worden. Een nader onderzoek is ten zeerste gewenscht. Hetzelfde geldt met betrekking tot de beweringen der astrologen inzake het mediumschap. De helaas te vroeg gestorven bioloog Prof. Dr. Karl Gruber maakte een aanvang met de bestudeering dezer beweringen op een wijze, welke — gelijk te verwachten viel bij een man van zijn formaat — wetenschappelijk in elk opzicht verantwoord is. [169])

168) De onderzoeker grijpt hier terug op de onderzoekingen van Dr. Boehlich, welke in hetzelfde periodiek gepubliceerd zijn geworden. Boehlich vond, dat het verbreidingsgebied van zekere sagen (betrekking hebbend op vampiers en dwergen) zich dekt met het aantreffen van resten van een brachycephaal oerras. Schedelvondsten hebben het zeer waarschijnlijk gemaakt, dat dit ras t.p. in voor-historische tijden geleefd heeft. Krause neemt nu aan dat bij de nakomelingen van dit oerras, dat ook nog andere anthropologische kenteekenen draagt, „eine mediale Veranlagung besonders häufig gefunden wird." Hij wenscht schedelonderzoek der media, ten einde na te gaan tot welk ras zij behooren, opdat men te weten zal kunnen komen, of er verband bestaat tusschen ras en „mediale Veranlagung".

169) Zie zijn: „Okkultismus und Biologie", München, 1930.

PROEVE VAN SUBJECTIEVE BEOORDEELING VAN EEN TWIJFELACHTIG GEVAL VAN PROSCOPISCH EFFECT

door J. C. M. KRUISINGA.

De beide artikelen van Ir. Kooy over proscopische droomen met fragmentarische congruentie (T. v. P. Maart 1934 en Sept. 1935) zullen ongetwijfeld velen hebben opgewekt tot introspectief onderzoek van eigen droominhoud.

Waar de beoordeeling van elk geval tengevolge van het introspectieve karakter van het onderzoek voor een *niet te verwaarloozen* gedeelte subjectief is, meen ik dat het voor andere waarnemers zijn nut kan hebben wanneer ik eens een *objectief*-twijfelachtig, doch *subjectief* niet te licht bevonden geval uit mijn eigen „praktijk" behandel, zonder daarbij in theoretische beschouwingen te vervallen, die mij slecht zouden afgaan en

weinig nut zouden opleveren. Ik neem een willekeurig geval van mogelijke proscopie, dat karakteristiek is voor den *gemiddelden*, dwz. niet paranormaal begaafden waarnemer:

Waarnemingsserie B no. 33, notitie van 17—18 Febr. 1935.

N.B. Het tusschen haakjes geplaatste behoort niet tot de eigenlijke droomnotitie, doch is alleen een noodzakelijke toelichting daarop.

Kantoor notaris Verdenius te Heerde (waar ik vroeger candidaat was). Fietsband lek. Mijn oude Fiat (een groote open 6-pers. torpedo) staat voor de deur. Ik rijd er mee naar ons oude huis te Heerde, gevoel me blij dat ik weer eens in zoo'n bakbeest van een auto met 4 versnellingen kan chauffeeren, en ook blij dat ik nog kan „double-clutchen" (die Fiat had nl. geen synchro-mesh gangwissel). Jammer dat het zoo'n kort ritje is. Het blijkt dat de voorruit, in plaats van uitzicht naar voren vrij te laten, wel helder is, maar spiegelt. Ik zie dus niet wat vóór me is, maar wat achter me is, en rijd bijna tegen den muur van een huis — het café van Brederode — aan. Zit wel erg links van den weg! Ik zie nu dat de spiegeling ontstaat doordat alle micaruitjes (de zijruitjes van die oude open Fiat) tusschen ruitenwisscher en voorruit geklemd zitten, en op de een of andere manier spiegelt dat. Bij het optrekken bromt die wagen erg (dat deed die Fiat inderdaad) maar hij trekt toch vlugger op dan ik dacht. (Eind van de notitie).

B no. 35, 18—19 Februari 1935. Naar Turkije in den regen gevlogen en nu terug. Met een F 18. Via Duitschland naar Holland, ik bestuur de machine zelf. Boven Turkije let ik erg op het landschap: rood baksteenen minarets, velden met kool. Daardoor verlies ik hoogte, scheer angstig laag over greppels, duw een gasknop in en stijg weer. Met Hofman (oude schoolvriend van me), die is liedjeszanger, geeft een boekje uit (heeft hij inderdaad een jaar of 5 geleden gedaan). Ik kijk door de rechter zijruit; iemand zegt me dat ik niet op kompaskoers let, die moet 270 gr. zijn en het is 110 gr. Op de een of andere manier weer aan den grond. Breede cockpit. Grond: landgoed met mooie boomen en opritten, doorkijk naar een kasteel en vijvers, ook naar een bronzen standbeeld van Bismarck. Daarbij twee lievelingskalkoenen van Bismarck. Het is het buiten van Bismarck. Een staf van bedienden, ook Duitsche Försters, maar in grijze uniform. Eén met 2 bruine paarden. Raar model paarden (leken op een uitgestorven paardenras). Het opperhoofd van de Försters groet Marietje (mijn vrouw) en mij erg zwierig. In het hotel (nu is het dus een hotel geworden, dat kasteel) zegt iedereen: „Auf Wiedersehen und gute Fahrt!" De kellner heeft een „meisjesteint" en een snoer parels om den hals. Een andere kellner roept: „Der Silberschwanz kommt über!" 't Is acht uur, dat kan dus. „Silbermöwe", zeg ik (nl. de Zilvermeeuw van de K.L.M.). Nu komt er een beschrijving van den tocht van de Zilvermeeuw in het tijdschrift „Het Vliegveld". Het gaat over Soesteloos, Loosdrecht, Saus-de-Pop — dat is een fort — en het gaat vervelen. Om 10.46? zegt de zon dan ook maar dat ze de luiken zal sluiten; haar broer, de nacht, moet haar in slaap maken met bedwelmende dampen, dwz. mist, en de passagiers van de Zilvermeeuw volgen dat voorbeeld met slappe koffie. De dienstbode van de Zilvermeeuw is een vervelend schepsel. (Eind van de notitie).

Ik maak geen excuses voor het langdradige van deze beide notities, want ieder waarnemer zal er aan moeten gelooven dat hij bladzijden en bladzijden verschrijft voor één dikwijls nog twijfelachtig proscopisch bezit.

De gebeurtenis, waarop vermoedelijk in *beide* droomen — het Dunne-effect bewezen achtende — wordt gezinspeeld, is van den 18en Februari 1935, tijdstip omstreeks 11.30h.:

Een splinternieuwe autobus *) stopt bij onzen oprit in Vriezenveen. Onze garagehouder Winkel was al eenigen tijd van plan om een nieuwe bus te koopen, zooals hij me begin Februari had verteld, maar volgens die mededeeling was het nog lang niet zeker of het er van zou komen of niet. Winkel wilde ons de bus eens laten zien en we bekeken ze van buiten en van binnen. Zéér onverwachts, en *zonder dat mijn vrouw of ik eenige aanleiding gaven tot die uitnoodiging* (wat natuurlijk een belangrijk punt is) vroeg Winkel: „Willen jullie er niet eens mee rijden?" Noch mijn vrouw, noch ik hadden ooit een bus gechauffeerd, en we grepen dus dit aanbod aan. Mijn vrouw reed eerst 5 km. en daarna ik. (Het was wel zeer gemoedelijk van Winkel, om ons zoo die nieuwe bus maar in handen te geven, vond ik).

Het eigenaardige van deze bus was, dat de voorruit voor iemand van mijn lengte (1.88) ongerieflijk laag was bevestigd. *Boven die voorruit zat een onevenredig groote en breede spiegel,* over de geheele breedte van de ruit. Verder bleek de bus 4 versnellingen te hebben, zonder synchromesh gangwissel (hoewel het een geheel nieuw type is, model 1935, fabrikaat Ford, V-8).

Tijdens dien eersten rit als autobuschauffeur viel het me op — den genoteerden droom B 33 was ik natuurlijk op dat tijdstip geheel vergeten — hoe vlug die bus ondanks haar zwaarte nog accelereerde, hoe vreemd het was om weer met 4 versnellingen te maken te hebben (sedert Februari 1933 heb ik nooit in een auto met 4 versnellingen gechauffeerd) en hoe onpleizierig breed de carosserie was. Het spreekt van zelf dat ik meermalen door onbekendheid met die breedte bij het inhalen van fietsers uit vrees links van den weg kwam te zitten.

Belangrijker echter was nog dat ik doorloopend in dien spiegel keek, in plaats van door de voorruit, hetgeen uiterst verwarrend werkte.... Mijn vrouw, die schik in het geval had, probeerde om mijn rit nog te

*) Sedert Maart 1930 heb ik slechts één keer, n.l. in Aug. 1934, in een autobus gezeten; de laatste waar ik inzat en zeer vaak inzat, was een oude Fordbus (Tubbergen—Vriezenveen—Almelo) dateerende van ± 1922, met een gewoon spiegeltje en een dorpscarosserie.

bekorten, maar ik zei dat het tòch al een kort ritje was, en dat ze het later maar eens aan Winkel moest vragen, want dat zij zelf óók haar 5 km. had gereden.

Wij hebben hier een zeer simpele gebeurtenis, die echter voldoende het karakter van „niet-alledaagsch" draagt om den *toevalsfactor* in de relatie tot beide droomen binnen zekere toelaatbare perken te houden, en we hebben voorts twee tamelijk uitvoerig genoteerde droomen, waarvan sommige elementen congrueeren met die van de gebeurtenis zelf.

Bestaat er nu correlatie tusschen het „reëele" incident van 18 Febr. 1935 en den post-eventumdroom B no. 35? Volgens mijn subjectief oordeel ja.

1. Ik heb een zekere voorliefde voor vliegen, doe dat zoo vaak mogelijk en droom zeer frequent van vliegtuigen en vliegerij. Interpretatie van de voor 18 Febr. nog nimmer bestuurde auto*bus*, die angstig dicht langs de huizen ging door mijn onbekwaamheid, als vliegtuig (*verkeers*vliegtuig!) dat evenzoo benauwd dichtbij allerlei obstakels kwam, is zoowel volgens de theorie van den „wenschdroom" waarschijnlijk — daar ik evenmin ooit een vliegtuig bestuurd heb, hoewel ik het graag zou willen — als door gewone associatieverschuiving naar een in droom- en waakleven geprefereerd gebied.

2. Hoewel dit in de notitie niet is vermeld, was het kompas van het droomvliegtuig behoudens horizontalen stand identiek aan de verticale snelheidsmeter van de bus, die ik voortdurend onder de oogen moest houden, omdat de bus niet boven de 45 km. mocht rijden. Ik had dit moeten noteeren, maar correlatie tusschen droom en verleden interesseert me niet voldoende om daar veel tijd aan te besteden.

3. De cockpit van het droomvliegtuig leek door haar *overdreven* breedte bijzonder veel op de zeer breede cabine van de bus.

Dit zijn de 3 contactpunten van den post-eventumdroom met de gebeurtenissen van den vorigen dag. Wat de rest van den droom betreft, is er geen enkel punt van overeenstemming met den autobus-proefrit, ja zelfs op één uitzondering na niet met andere incidenten uit het verleden. Ik ben nooit naar of van Turkije gereisd, de minarets zijn er vrij zeker niet van roode baksteen, kool groeit er niet. Hofman is geen liedjeszanger, ik heb nooit een bronzen standbeeld van Bismarck gezien, en of hij lievelingskalkoenen bezat is mij niet bekend. Eéns in mijn leven, in Sept. 1929, heb ik een Duitschen Förster gezien, doch niet in een grijze uniform, en ook niet in tegenwoordigheid van paarden. De notitie van

af het oogenblik dat de „Silberschwanz" overkomt is te zeer verward en bevat te veel objects- en naamstransformaties om er iets anders in te ontdekken dan ongebreidelde associatievlucht. De „kellner met meisjesteint" kàn een zinspeling zijn op een automonteur, dien ik 18 Februari gezien heb, en die een meisjesachtig gezicht had (appelwangetjes). De parelsnoer is dan weer een *vrije* associatie, die zeer voor de hand ligt.

Ondanks het geringe aantal contactpunten zal echter naar mijn meening ieder „normaal mensch" aannemen dat ik in den droom B 35 „van die autobus gedroomd heb". Althans in het eerste deel van dien droom.

Nu de correlatie tusschen den *pre-eventumdroom B 33* en den rit met de bus. De contactpunten zijn hier m.i. belangwekkender, omdat het voor een deel niet die contactpunten zijn, die men a priori zou verwachten.

Immers het „logisch" te verwachten contactpunt: *autobus*, dat de congruentie zeer fraai, maar ik zou bijna zeggen tè fraai zou maken, ontbreekt geheel. In plaats daarvan treedt op het contactpunt: *Spiegelende voorruit*, dat weliswaar een meer fragmentarische congruentie geeft dan het eenvoudige vooruit-droomen van een autobus, maar tevens (en dat is het interessante van dergelijke „slappe" proscopische effecten!) den toevalsfactor kleiner maakt. Ik voor mij acht althans de kans op het „ontmoeten" *) van een auto met een spiegelende voorruit geringer dan het ontmoeten van een autobus, en vind derhalve een droom die als element bevat *„gewone auto met spiegelende voorruit"* voor het onderzoek belangwekkender dan een droom met het simpele element *„autobus"*, wanneer als toekomstig incident volgt: „rijden in *autobus* met *lage voorruit* en *grooten spiegel."*

B 33 congrueert nu conform de volgende punten met het incident van ongeveer 4 uren na de notitie:

1. De spiegelende voorruit. De droompsyche doet een naieve poging tot rationalisatie door aan het noteerend waakbewustzijn van den waarnemer te vertellen dat de mica-zijruitjes wel tusschen den ruitenwisscher en de ruit geklemd zullen zitten. M.a.w. de droompsyche van een niet paranormaal begaafden waarnemer wil niet al te veel van proscopische effecten weten, en past allerlei trucs toe om ze voor den waarnemer te verbergen.

2. Ik ben blij dat ik eindelijk weer eens in zoo'n „bakbeest van een

*) Met „ontmoeten" bedoel ik hier: de latere waarneming van het gedroomde verschijnsel, in welken vorm die waarneming ook geschiedt.

auto met 4 versnellingen" kan chauffeeren. Al wéér een poging tot rationalisatie: de droompsyche geeft den waarnemer maar liever niet de echte toekomstige autobus in handen, doch verschaft hem een surrogaat in den vorm van zijn vroegere auto, die erg log en lang was. Men ziet tevens dat het Dunne-effect hierdoor meer verdekt wordt opgesteld: de waarnemer zal bij nalezing van zijn notities wel denken dat hij van zijn vorige auto gedroomd heeft....

3. Het double-clutchen. Dit behoefde men (Febr. 1935) bij geen enkele nieuwe auto meer te doen. Het verbaasde me dan ook dat het bij die bus nog moest gebeuren.

4. Het doorloopend links van den weg zitten.

5. Het vluggere optrekken van den droomwagen, vergeleken met de oude Fiat, en daarmee correleerend ook het behoorlijk vlugge optrekken van de autobus.

6. Het betreuren van het „korte ritje".

Wat de overige elementen van den pre-eventumdroom betreft is geen congruentie aan te toonen, nòch met incidenten uit het verleden, nòch met die uit de toekomst. Weliswaar ben ik tot 1924 bij notaris Verdenius op kantoor geweest, maar een „incident" kan men dat moeilijk noemen, want mijn verblijf daar duurde ruim 5 jaren. De *enscèneering* van den droom is dus, zooals bijna altijd, wanneer het de *geheele* droomrégie betreft, verlegd naar een plaats die mij zeer bekend is. Ik heb daar nooit met een auto voor de deur gestaan, omdat ik er toen nog geen had; bij het bedoelde café is bij mijn weten nog nooit eenige aanrijding geweest, en al had die Fiat mica-zijruitjes, men kan die natuurlijk niet tusschen den ruitenwisscher en de ruit klemmen, daar ze vrij dik zijn (1 cm. met de montagepennetjes mee). Of zes van die ruitjes, op elkaar gelegd, zouden spiegelen, betwijfel ik zeer. Ze zijn niet bijzonder doorzichtig, en ook niet erg glad aan den buitenkant.

Door een reeks van waarnemingen van bijna 2 jaren onder de deskundige leiding van ir. Kooy ben ik thans zoowel objectief als subjectief overtuigd van het bestaan van het Dunne-effect.

Ik heb dit éène geval maar eens gegrepen om diegenen die zich evenals ik tot dit buitengewoon belangwekkende, maar nog meer: buitengewoon *belangrijke* onderzoek aangetrokken voelen, te laten zien hoe men in elk speciaal geval zal moeten wikken en wegen alvorens men een geval *subjectief* als tot de statistiek toelaatbaar beschouwt. En hoeveel ruw

materiaal er afgebikt en kleingeslagen en uitgezeefd moet worden vóór men kan zien of er in het laatste brokje nog iets van waarde verscholen kan zijn! Een vergelijking met het „goudwasschen" is hier m.i. niet misplaatst. Tonnen en tonnen grint en kiezel voor enkele goudkorreltjes.... voor den gemiddelden waarnemer is er vermoedelijk geen ander procédé.

Het bovenaangehaalde geval beschouw ik persoonlijk wèl als een geval van Dunne-effect. Dit is en blijft een subjectief oordeel; de leider van het onderzoek zal het uiteindelijke oordeel moeten vellen, zooals in tientallen andere gevallen.

Ten slotte zou ik de mij toegestane plaatsruimte als het ware in één moeite door willen benutten door hen die zich met dit onderzoek willen bezighouden zeer nadrukkelijk te waarschuwen tegen gevallen waarbij de „normale" fragmentarische congruentie optreedt in den vorm van *symbolische* congruentie. Het wil mij persoonlijk voorkomen dat de statistiek zoo zuiver mogelijk moet worden gehouden, en men *beter gevallen kan wegwerpen dan toelaten.* De niet psychologisch geschoolde waarnemer dient zich m.i. te onthouden van alle pogingen tot analyse van symbolen, waar het dit onderzoek betreft. Het onderzoek zelf vereischt weinig anders dan nauwgezetheid, aandacht, een critischen geest en een zekere mate van geïntroverteerdheid in aanleg of karakter — wil men het anders: een behoorlijke dosis egocentriciteit! — maar wanneer de waarnemer er hulpwetenschappen wil bijhalen dient hij te beseffen dat dit *wetenschappen* zijn, waarin men zelfs op ander terrein dan dit grensgebied van ervaring niet ongestraft kan liefhebberen.

Naschrift: Zondag 8 Dec. 1935 was ik voor het eerst sedert omstreeks een jaar weer in Duitschland. En wel te Gelsenkirchen, waar een ballonwedstrijd was. Samen met mijn vriend dr. B. te A. vertegenwoordigde ik daar de Nederlandsche Ballonsportvereeniging (plan eerst eind November 1935 aan mij bekend). Na den start werden wij min of meer officieel ontvangen door de Duitsche sportvliegers en ballonvaarders in de *Bismarck-Club* te Gelsenkirchen. Deze Duitschers dragen een *blauwgrijs uniform* met *zilveren meeuwen* op de revers (mij voordien niet bekend). Bij een viersprong van breede gangen in die nogal luxueus ingerichte club staat een *bronzen standbeeld* (buste) van vorst Bismarck. (Zonder kalkoenen!) Bij bekendmaking van het plan om de Ned. Ballonsportvereeniging daar te doen vertegenwoordigen verzocht de voorzitter van die vereeniging mij tegelijk om een *verslag in „Het Vliegveld"* (zie nummer van 18 December 1935) te plaatsen.

Al was dit nu inderdaad bij mijn weten de eerste keer dat ik een standbeeld van Bismarck zag — en dat nog wel in de Bismarck-Club, die associatief tot zijn kasteel te herleiden zou zijn — en al was dit nu in gezelschap van menschen met zilveren meeuwen op hun (blauw)-grijze uniformen — zij het dan ook dat het geen Försters waren, maar vliegers, zoo blijf ik bij mijn subjectief oordeel dat hier *geen sprake* is van Dunne-effect. Niet zoozeer van wege den langen termijn van realisatie *zelf*, maar omdat de *toevalsfactor* mij te groot is geworden door dien langen termijn.

Een bronzen standbeeld van Bismarck kan zelfs iemand die niet àl te vaak naar Duitschland gaat, wel eens in den loop van een jaar tegenkomen, en uniformkleeding is bij mij althans zóó sterk aan het element „Duitschland" gekoppeld, dat het mij er subjectief weinig toe doet of die kleeding blauwgroen, blauwgrijs of grijsbruin is.

PATHOPSYCHOLOGIE EN PARAPSYCHOLOGIE

door Dr. W. H. C. TENHAEFF.

„Wissen um Fremdes Wissen auf unbekanntem Wege erworben. Eine experimentelle Untersuchung von Ferdinand von Neureiter, Direktor des gerichtlich-medizinischen Institutes der Universität Riga."

Leopold Klotz Verlag
Gotha, 1935.

II. Paranormale verschijnselen bij zwakzinnigen.

In den vorigen jaargang van dit tijdschrift (pag. *77* e.v.) publiceerde ik het eerste opstel van een reeks, welke ik over het onderwerp: „Pathopsychologie en Parapsychologie" hoop te publiceeren.

Hier volgt thans het tweede.

Op 24 Maart 1935 schreef de medicus Dr. Fr. Kleinberg te Trapene (Lettland) een brief aan Prof. Ferdinand von Neureiter te Riga, waarin hij hem de mededeeling deed, dat hij kort te voren op zijn spreekuur een zeer merkwaardig verschijnsel had geobserveerd.

„..... Het betreft het volgende: een meisje van 9 jaar, K. geheeten. Beide ouders leven en zijn gezond. Landbouwersfamilie. De moeder, die ik zag, maakt een zeer intelligenten indruk .... het kind heeft een ouder

zusje en een jonger broertje, beide geheel normaal. Het meisje, waar het hier om gaat, is op normale wijze geboren. Volgens verklaringen van de moeder heeft het kind zich normaal ontwikkeld; het zou, zooals de andere kinderen, normaal gespeeld hebben, enz., zou vroolijk geweest zijn, ja zelfs zeer levendig en zichzelf nimmer van het gezelschap van andere kinderen uitgesloten hebben. Het eenige dat opviel was, dat het kind niet behoorlijk leerde spreken; toen het al 7 of 8 jaar oud was drukte het zich nog steeds uit als een kind van ongeveer 2 jaar. Toen het ruim 8 jaar oud was leerde het eindelijk een beetje spreken. Op 9-jarigen leeftijd zond men het naar de lagere school. In het begin kon het kind mee. Het bleek in staat te zijn de afzonderlijke letters te leeren lezen. Maar toen men het woorden en zinnen wilde leeren lezen, bleek den onderwijzer, dat het kind, wanneer het in haar klas op haar bank zat, niet in staat was om ook maar de meest eenvoudige tekst te lezen. *Wanneer de onderwijzer echter naast het kind ging staan, en de tekst in gedachten meelas — dan „las" het kind vlot en zonder fouten — en nu, zooals den onderwijzers later bleek, alle teksten; ook teksten, die het kind nimmer te voren in haar schoolboek gezien had, ja zelfs teksten in Duitsch, Fransch, Engelsch, Russisch, in talen die het kind (dat slechts Lettisch verstaat) nooit geleerd had.* En toen viel het de moeder ook eens op een keer, toen zij met het kind 's avonds in de kamer zat en het bij het maken van haar huiswerk trachtte te helpen, op, dat het kind den tekst vlot meelas, *daarbij echter niet in het boek keek, maar door het venster naar buiten staarde!* (Het betrof een tekst, die het kind niet van buiten kende).

Daar het kind in de school niet mee kon, d.w.z. niet verder kwam dan met de grootste moeite de letters te leeren lezen.... en het met het rekenen eveneens de grootste moeite had — ook in dit vak bleek het niet de minste vorderingen te kunnen maken; *de eenvoudigste sommetjes kon het niet maken, maar daarentegen bleek het wel in staat de uitkomsten van moeilijke sommen te zeggen, wanneer de onderwijzer of de moeder, naast haar staande, de som uit het hoofd hadden uitgerekend* — werd het van school genomen. Het was de moeder ook nog opgevallen, *dat zij niets zóó verbergen kon dat het voor het kind onvindbaar was* — het kind wist dadelijk, waar het voorwerp verborgen was...."

Dr. Kleinberg vertelt nu in zijn schrijven verder van eenige zelf genomen proeven met Ilga K. en besluit met het navolgende:

„Dit is in het kort hetgeen ik gehoord en gezien heb. Misschien

1) Ik cursiveer. T.

vindt gij, hooggeachte Professor, dit alles niet belangrijk. Ik persoonlijk had te voren nooit zooiets gezien. Aan 5 Universiteiten ben ik als student ingeschreven geweest en men heeft mij daar nooit iets dergelijks gedemonstreerd.

Indien gij U voor dit geval interesseert, zoo ben ik, zooals reeds gezegd, gaarne bereid als bemiddelaar dienst te doen....''

Prof. von Neureiter vertelt op pag. 13 van zijn genoemd boekje, dat hij, op den dag waarop hij dezen brief ontving, moest zeggen, dat ook hij te voren nooit iets dergelijks gezien had. Daarbij komt nog — hoe onwaarschijnlijk ons dit ook lijken moge — dat hij niet bekend was met het feit, dat de telepathie thans een wetenschappelijk erkend verschijnsel genoemd mag worden, dank zij de voortreffelijke onderzoekingen welke door o.m. Engelsche, Fransche, Duitsche, Nederlandsche en Amerikaansche geleerden verricht zijn geworden. Hij was derhalve de meening toegedaan, dat Dr. Kleinberg het slachtoffer van een vergissing, ja misschien wel van bedrog geworden was. Ofschoon het onderzoek hem verre van sympathiek was [2]), besloot hij nochtans het ter hand te nemen, daar hijzelf niet het slachtoffer van zijn vooringenomenheid wenschte te worden.

Op 8 April 1935 ontving hij moeder en dochter bij zich te Riga. De moeder bracht dit bezoek niet met de bedoeling, de echtheid van de eigenaardigheid, waardoor dit kind zich kenmerkte, te laten vaststellen. Zij wenschte een advies van Prof. v. Neureiter met betrekking tot de verstandelijke vermogens van haar kind. Men stelde een psychologisch onderzoek (intelligentie-test) in, waarbij bleek, dat het kind zwakzinnig was. [3])

Toch werden bij gelegenheid van dit eerste bezoek (I) reeds een

---

2) In zijn voorwoord zegt de schrijver dat hij bij zichzelf geruimen tijd een ambivalente instelling t.o.v. dit onderzoek kon constateeren. „Das Wunderbare, das in unserer Beobachtung gelegen ist, mutet eben entschieden befremdend an und stösst Menschen meines Schlages eher ab, als dass es sie anzieht." Aan den anderen kant nam hij echter bij zichzelf een „nach vollem Erfassen drängenden Interesse" waar. Dit kreeg ten slotte de overhand. Bij het verschijnen der publicatie verdween zijn weerstand....

3) Test-onderzoek volgens Binet-Bobertag gaf een intelligentie-quotient van 0.48. Volgens de „Entwicklungstesten" van Bühler-Hetzer werd een ontwikkelings-quotient van 0.42 gevonden.

„Auf Grund der mitgeteilten Befunde im Verein mit den Angaben der Eltern muss gesagt werden, dass wir es bei Ilga mit einem offenbar angeborenen, möglicherweise sogar erblichen Schwachsinn erheblichen Grades zu tun haben." (Pag. 31).

aantal proeven door v. Neureiter genomen, „wobei sich im grossen und ganzen alles das bewahrheitete, was mir über die besonderen Leistungen des Kindes berichtet worden war." [4])

Op 10 Mei 1935 schreef Prof. Driesch te Leipzig, die van het geval kennis had gekregen, een brief aan Prof. v. Neureiter, met verzoek dit geval toch zoo grondig mogelijk te bestudeeren, daar „ein derartig klarer, nie versagender Fall paranormaler Uebertragung etwas sehr Seltenes wäre." [5]) Voorts gaf hij den onderzoeker eenige aanwijzingen met betrekking tot het onderzoek.

Op 22 Mei 1935 vond te Riga, om 11 uur 's morgens, een tweede onderzoek (II) plaats, in tegenwoordigheid van enkele medici, een ingenieur en een theoloog. Bijna alle proefnemingen mislukten. Het kind was zeer nerveus, de moeder ergerde zich en dreigde het kind met straf. Onder deze omstandigheden waren wel geen goede resultaten te verwachten. Langzamerhand keerde de rust echter weer. Het meisje kreeg wat te eten en werd daarna weer vroolijk. Ze wilde nu zelf proeven doen. En ze gelukten.

's Avonds werd opnieuw een zitting (III) gehouden, in tegenwoordigheid van onderscheidenene artsen en andere, academisch gevormde personen. De proefleider had dien morgen opgemerkt, dat de tegenwoordigheid van vele onderzoekers storend werkte, daarom besloot hij hun „den Zutritt zum Kinde nur paarweise zu gestatten." Het kind kwam nu telkens maar met twee vreemden in aanraking.

Alle aanwezigen kwamen tot de overtuiging, dat men hier met een echt geval van „paranormaler Gedankenübertragung", met echte telepathie te doen had, en dat hier geen sprake was van „spierlezen." [6])

Nochtans bleef „ein kleiner Rest von Zweifel allerdings noch immer übrig", omdat tot dusverre de proeven slechts gelukt waren, wanneer de moeder als „afzendster" optrad. Dit deed bij enkelen de vraag opkomen,

4) L.c., pag. 13.

5) L.c., pag. 15.

6) Dit verschijnsel werd reeds tientallen jaren geleden ontdekt. Een bekende spierlezer (pseudo-telepaath) was Charles Stuart Garner (Stuart Cumberland). De in het openbaar optredende „telepathen" (Rubini, Morini, Jansini enz.) zijn in den regel pseudo-telepathen (spierlezers). Zie Ilse Benscher: „Zur Psychologie des Gedankenlesens" (bedoeld wordt: „Muskellesen") in: „Neue Psychologische Studien", Bd. V, Heft I, München, 1929.

of men hier in laatste instantie toch niet met een geval van „trickmässigem Gedankenlesen"[7]) te doen had.[8])

Men besloot te trachten het daarheen te leiden, dat ook andere personen als „afzenders" fungeerden. Dit zou zeker gelukken, daar volgens de moeder en Dr. F. Kleinberg bij het kind thuis (of in een andere, het kind vertrouwde omgeving) bij herhaling geconstateerd was, dat zij ook de gedachten van anderen (vader, zusje, broertje, nicht, onderwijzer, dokter) kon opvangen.

Op 29 Juni 1935 vertrok Prof. v. Neureiter naar R., de woonplaats der familie K., waar hij op 30 Juni aankwam. Prof. Dr. C. Amsler en Dr. Fr. Kleinberg vergezelden hem bij gelegenheid van dit bezoek aan het gezin K., dat zoo ver van het stadsrumoer af woont.

Bij de proeven, die thans genomen werden (IV), trad eerst de moeder wederom als afzendster op. De resultaten waren positief. Later namen de vader, het zusje en het broertje haar plaats in. De resultaten werden niet minder. Ten slotte poogden de drie bezoekers om beurten „afzenders" te zijn. En ziet, wat eerst niet wilde gelukken gelukte thans wel. Waarschijnlijk hield dit verband met het feit, dat de proefleider bij toeval ontdekt had, dat *„die Uebertragung durchaus nicht gelang, solange ich mich bemühte, mit aller Anspannung und Anstrengung dem Kinde einen Gedanken zu übermitteln.''*[9]) „Erst als ich, wie später noch genauer berichtet wird, — schon aufs Senden verzichtend — zufällig ein Wort im Buche bemerkte, das aus ganz bestimmten, ausserhalb der Versuchsarbeit gelegenen Umständen meine Aufmerksamkeit auf sich gezogen hat, reagierte das Kind im entfernten Zimmer auf eben dieses Wort."

Deze toevallige ontdekking, dat concentratie van de zijde van den afzender hier eer een nadeel dan een voordeel was, leidde tot de positieve resultaten, waarmede v. Neureiter en zijn medewerkers ten slotte hun arbeid bekroond mochten zien.[10])

---

7) Hierbij maakt men gebruik van codes en optische en accoustische teekens. Zie Alb. Stadthagen: „Die Mysterien des Hellsehens", Ficker's Verlag, Leipzig.

8) Overigens was het, gelet op het feit dat het meisje zwakzinnig was, niet erg aannemelijk te achten, dat zij een (geraffineerde) bedriegster was.
Bij het onderzoek van Naum Kotik (zie zijn: „Die Emanation der psychophysischen Energie" (Wiesbaden, 1908) bleek, dat het meisje „nur die Gedanken des Vaters las und in äusserst geringem Masse die meinigen". (Pag. 26). De onderzoeker heeft dit terecht als een bezwaar gevoeld. Wij vragen ons thans af — op grond der ervaring van v. Neureiter, waarvan hier na sprake is — of de proefleider zich wel de juiste wijze van afzenden had eigen gemaakt.

9) L.c. pag. 35. Ik cursiveer, T.

10) Zie mijn opstel: „Over telepathie van het centrale bewustzijn, van de randzône en van het voorbewuste" in den tweeden jaargang, pag. 189, van dit tijdschrift. Hieruit moge blijken, dat ook andere onderzoekers dit verschijnsel reeds opmerkten.

Hieronder volgen thans enkele willekeurige grepen uit de protokollen van den onderzoeker. De Romeinsche cijfers duiden het nummer der zitting, de Arabische dat der proefneming (in totaal 42 proefnemingen, verdeeld over 4 zittingen) aan.

— I, 2 —

„Op mijn vraag welke talen het kind spreekt, verklaart de moeder, dat zij zelf wel Lettisch, Duitsch en Russisch verstaat, maar dat het kind slechts Lettisch spreekt. Dit is echter geen bezwaar — ik kan gerust een Duitschen tekst nemen; het kind zal ook dezen naspreken, ofschoon het den inhoud daarvan niet verstaat. Ik grijp in mijn kast naar een Duitsch boek. Het is R. Amundsen's: „Die Eroberung des Südpols" (Bd. 2, München 1912). Ik laat de moeder op bladzijde 757, bovenaan, zwijgend lezen:

Diesmal galt es, die zweite Hälfte des uns erteilten Auftrags auszuführen; die Untersuchungen des langen

Het kind, dat zich in hetzelfde vertrek (mijn spreekkamer) als de moeder bevindt (zij zitten met de ruggen naar elkaar toe gekeerd, op een afstand van 3 M. van elkaar verwijderd; de voeten der moeder rusten op het tapijt) zegt:

Diesmal galt es die...... (!!) zweite Hilfte des un erteilten Auftrags auszi (!) zuführen die Unter...(!!) suchung des langen 11).

— I, 3 —

Ditmaal kies ik een latijnschen tekst, en wel een tekst uit Celsus (A. Cornelii Celsi: „De Medicina libri octo", Lipsiae MDCCCXCI) „De medicina", Lib. V cap. XXVI, 29:

Inflammatione finita, vulnus purgandum est.

Het kind zegt: Inflammatione fili (!) nita vulnus purgandum ist.

Hierbij dient te worden opgemerkt, dat het kind niet „inflammacione" maar „inf-la-ma-tio-ne" zeide.

— I, 4 —

Ik leg de moeder Balthazard: „Précis de médicine légale" (Parijs, 1921) voor en geef haar opdracht den volgenden zin over te dragen, welke zich op pag. 476 bevindt:

C'est ainsi que dans les 35 cas de mort subite où nous avons été appelé à pratiquer l'autopsie.

Het kind zegt: C'est ain-si-que-dan-le-trisdesmit piec-cas de mort-su-bi-te-o-u-no-us-avon-ete a-pe (!!) a-prati-quer lau-to-i-.

---

11) Bij de met (!) gemerkte plaatsen greep de moeder in door te roepen: „Zeg het goed", waarop het kind, hetgeen het gezegd had, verbeterde. Bij de plaatsen, gemerkt met (!!), aarzelde het kind een weinig, hetgeen voor de moeder aanleiding was om „verder" te zeggen. De proefleider verzocht de moeder in het vervolg stil te zijn. Nochtans gelukte het hem niet, de moeder volmaakt te laten zwijgen. Later gaf men het kind betrekkelijk eenvoudige woorden en klankverbindingen. Het kind maakte nu geen fouten meer en zoo bestond er dus voor de moeder (die ietwat driftig van aanleg was), geen aanleiding meer om het kind met behulp van uitroepen op te wekken aandachtig te zijn.

Bij dezen en den volgenden Engelschen tekst, waarbij de uitspraak (voor Lettische lezers) van de schrijfwijze afwijkt, sprak het kind — vanzelfsprekend — de woorden op dezelfde wijze uit als waarop de moeder de woorden in gedachten las.... het getal 35 werd in het Lettisch uitgesproken.

— I, 5 —

Ik neem Langenscheidts: „Taschenwörterbuch der englischen und deutschen Sprache" (I, 5e druk, Berlijn, 1929) en wijs op bladzijde 325 de volgende woorden aan de moeder aan:

peal, pearl, peat.

Het kind zegt: pe-al, pe-al, pe-at.

— II, 8 —

Moeder en kind zitten in mijn wachtkamer, met de ruggen naar elkaar toe gekeerd. De afstand bedraagt 2 M. Haar voeten rusten op een kleed. Prof. Brückmann schrijft op een stukje papier: hu-ma-num est. Hij geeft dit papiertje aan de moeder. Het kind zegt: ha-ma-num-ist.

Toen wij constateerden, dat het kind in plaats van hu „ha" en in plaats van est „ist" gezegd had, verklaarde de moeder, dat zij inderdaad „ist" gelezen had. Zij was de meening toegedaan, dat het Duitsche woordje „ist" bedoeld werd.

— II, 9, —

Prof. Brückmann schrijft de navolgende rekenopgave op een stukje papier, en geeft dit aan de moeder:

4.4 + 5.5 = 41.

Dit voorbeeld was zeer leerzaam — het bewees de juistheid van hetgeen ik hiervoor reeds opmerkte, n.l. dat men vaak de beste resultaten krijgt wanneer „die Sendung mehr oder weniger unabsichtlich erfolgt". De moeder wendde zich n.l. onmiddellijk na ontvangst van dit briefje tot mij, zeggende dat de beteekenis van de opdracht haar niet volkomen duidelijk was. Op het oogenblik waarop ik haar vertelde, dat het eerste getal met het tweede, en het derde met het vierde vermenigvuldigd moest worden, riep het kind opeens uit tschetrdesmitvien (= 41 in het Lettisch).

De moeder had, mijn uitleg volgend, het sommetje uitgerekend, en vóór dat zij gelegenheid had zich voor te nemen, haar aandacht op de uitkomst te richten, met de bedoeling deze af te zenden, had het kind de uitkomst reeds ontvangen.

— III, 13 —

Moeder en kind zitten in de werkkamer van advocaat Klumberg, met de ruggen naar elkaar toegekeerd. De afstand tusschen beiden bedraagt 3 M. De stoelen, waarin zij zitten, zijn ouderwetsch — zij hebben hooge leuningen, waarachter hun lichamen en hoofden geheel schuil gaan. De voeten van moeder en kind rusten op een tapijt. De onderzoekers betreden twee aan twee het vertrek, en schrijven, op mijn verzoek, op stukjes papier lettergrepen, woorden of getallen op. Ik geef de moeder de papiertjes, stuk voor stuk. Zij leest (stom) hetgeen er op staat, het kind antwoordt:

bo-lu-la-ta	bo-lu-la-ta
kam, kin, amta	kam-kin-am-ta
lab dien	lab-dien
Land	Land
Ebene	Ebene
Bitite (= bijtje)	Bite (= bij).
6, 8, 4, 3, 2	6, 8, 4, 3, 2
2, 2, 4, 9, 7	2, 2, 4, 9, 7
3, 7, 6	3, 7, 6

— III, 21 —

Prof. Sihle verstopt, terwijl ik met het kind in een ander vertrek ben, voor de oogen der moeder zijn zakkam in de op tafel staande bloemenvaas. Wanneer men ons terugroept zit de moeder op haar plaats (in den stoel met de hooge leuning) zoodat zij ons niet zien kan. Prof. Sihle vraagt wat er verstopt is en waar zich dat bevindt. Het kind antwoordt: „Kam in bloemenvaas", het kijkt in de kamer rond, ziet de vaas op tafel staan, loopt er op af en haalt er den kam triomfeerend uit.

— III, 23 —

Ik geef de moeder opdracht te denken: „Ilga ga naar de andere kamer". Het kind, dat in de kamer aan het plaatjes-kijken was, zegt: „Ilga ga naar de andere kamer" maar voert het bevel nochtans niet uit. 12)

— I, 25 —

Ik stuur mijn vrouw met het kind in een nevenvertrek. De verbindingsdeur wordt gesloten. Dan schrijf ik op een stukje papier: „Gott erhalte, Gott beschütze unsern Kaiser, unser Land" (het begin van het vroegere Oostenrijksche volkslied). Ofschoon moeder en kind zich in twee verschillende vertrekken bevonden gelukte de proefneming (waarbij de moeder afzendster was) nochtans."

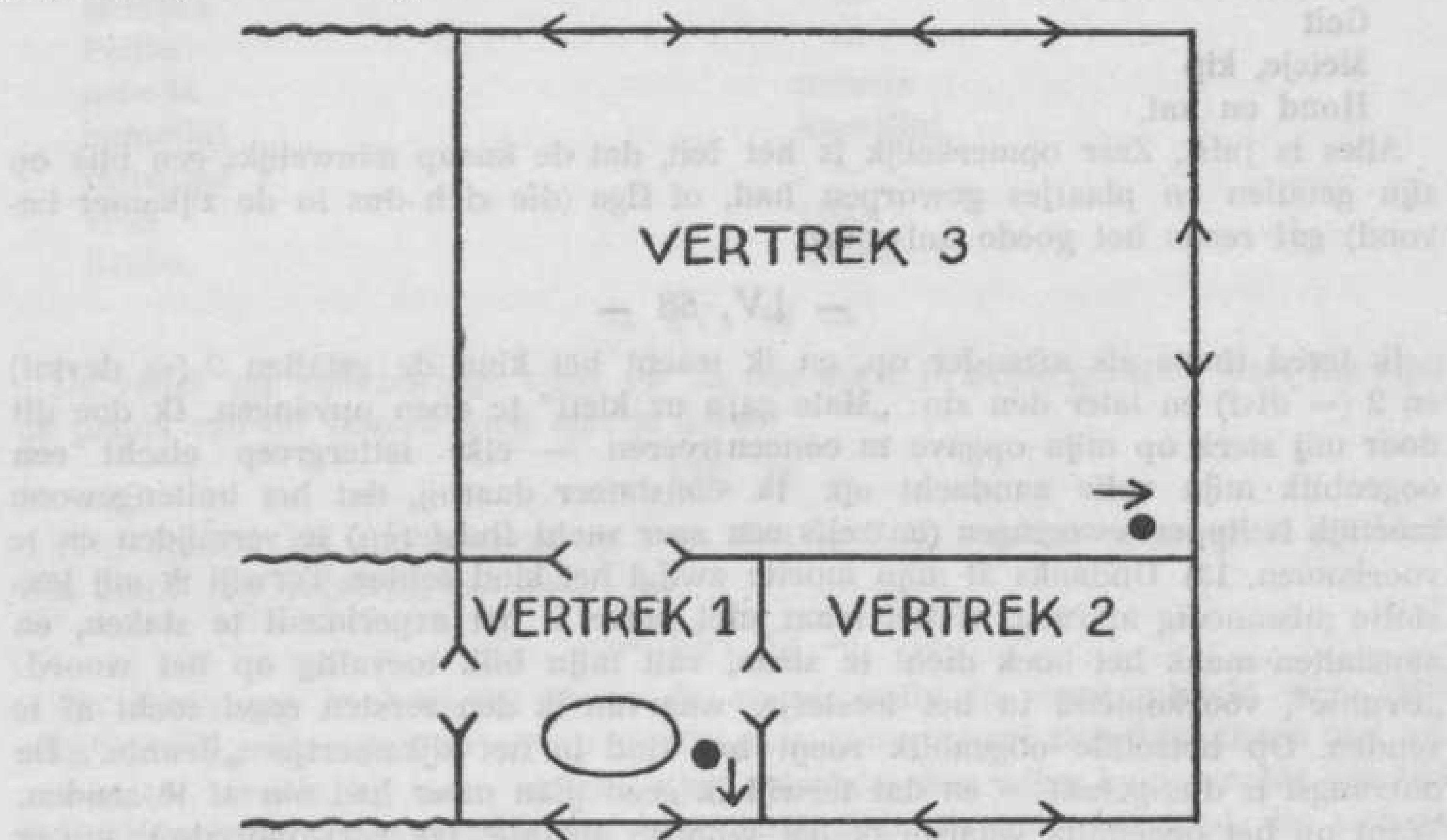
Bij gelegenheid van de eerste zitting waren reeds — zooals wij zagen — pogingen aangewend om ook anderen dan de moeder als afzender te doen optreden. Deze pogingen mislukten. Von Neureiter heeft ook de protokollen dezer mislukte proefnemingen in zijn boekje opgenomen.

Bij gelegenheid van de tweede zitting verzocht men Dr. Kleinberg jr. (met wien het kind het meest vertrouwd was) als afzender op te treden. Zonder dat het kind dit bemerkte, nam hij zijn portemonnaie in zijn hand en verzocht het kind hem te zeggen, wat hij in zijn hand hield. Het kind kon deze vraag niet beantwoor-

12) Hetzelfde werd opgemerkt toen de moeder het kind de mentale suggestie gaf: „Ilga leg het boek weg". Het kind sprak den zin uit maar ging rustig door met plaatjes kijken. Beide proefnemingen geven v. Neureiter aanleiding te zeggen „dass es sich bei unserem Phänomen primär nur um die mechanische Wiedergabe des Wortlautes der Sendung handelt" (pag. 44).
Nochtans is dit niet steeds het geval. Bij gelegenheid van de vierde zitting gaf v. Neureiter de moeder opdracht, het kind (dat zich in een ander vertrek bevond) mentaal te suggereeren: „Ilga kom binnen". Daarop riep het kind: „Ilga kom binnen" en verscheen vlak daarop in de kamer.

den, trachtte er echter niet naar te raden.

De vierde zitting vond, zooals wij hiervoor reeds zagen, ten huize der familie K. plaats. Afzender en proefpersoon werden daarbij in verschillende kamers geplaatst (zie teekening).

De zender bevond zich in vertrek 3, de proefpersoon in vertrek 1.
De punten geven de plaats aan waar zij zich bevonden,
de pijlen hun blikrichting.

Achtereenvolgens traden het zusje (Velta) en het broertje (Viktor) als afzenders op. Daarna nam Prof. v. Neureiter hun plaats in.

— IV, 35 —

„Prof. Amsler schrijft getallen op een stuk papier en geeft Velta het papiertje „zu stümmer Lektüre". Velta leest:

7, 5, 8, 6, 3, 6, 2

Ilga zegt:

7, 5, 8, 9, 10(!) 6, 3, 6, 7, 8(!) 2

Bij deze proeven merkten wij voor de eerste maal op, dat het kind de neiging vertoonde om van een goed ontvangen getal uit — onafhankelijk van den afzender — verder te gaan tellen. Om dit te verhinderen, heb ik op de met (!) gemerkte plaatsen het kind: opletten! toegeroepen, waarna zij wederom goed begon te ontvangen.

— IV, 36 —

Dr. Kleinberg jr. schrijft getallen op een stukje papier en geeft dit papiertje aan Viktor „zu stümmer Lektüre". Het resultaat luidt als volgt:

8, 5, 4, 9, 1 8, 9(!) 5, 4, 9, 1.

— IV, 37 —

Daar ik geen vertrouwen had in de leeskunst van Viktor, laat ik hem vier plaatjes zien. Ilga zegt:

Muisje, aardappels, biet
Geit
Meisje, kip
Hond en kat.

Alles is juist. Zeer opmerkelijk is het feit, dat de knaap nauwelijks een blik op zijn getallen en plaatjes geworpen had, of Ilga (die zich dus in de zijkamer bevond) gaf reeds het goede antwoord.

— IV, 38 —

Ik treed thans als afzender op, en ik tracht het kind de getallen 9 (= devini) en 2 (= divi) en later den zin: „Mate gaja uz kleti" te doen opvangen. Ik doe dit door mij sterk op mijn opgave te concentreeren — elke lettergreep eischt een oogenblik mijn volle aandacht op. Ik constateer daarbij, dat het buitengewoon moeilijk is lippenbewegingen (en zelfs een zeer zacht fluisteren) te vermijden en te voorkomen. 13) Ondanks al mijn moeite zwijgt het kind echter. Terwijl ik mij tenslotte mismoedig afvraag, of het maar niet beter is het experiment te staken, en aanstalten maak het boek dicht te slaan, valt mijn blik toevallig op het woord: „Bruhte", voorkomend in het leeslesje, waarvan ik den eersten regel zocht af te zenden. Op hetzelfde oogenblik roept het kind in het zijkamertje: „Bruhte". De ontvangst is dus gelukt — en dat terwijl ik geen plan meer had om af te zenden. Want op het oogenblik waarop ik het woord: „Bruhte" las, verwonderde ik mij er over (hier volgt een beschouwing van filologischen aard, voor ons hier van geen belang, ten doel hebbende aan te toonen, dat Prof. v. Neureiter t.p. eerder het woord „Ligava" dan het woord „Bruhte" had mogen verwachten. T.)......Toen ik het woord: „Bruhte" las, dacht ik dus niet meer aan afzenden. En hierdoor was nu juist voldaan aan een voorwaarde, waaronder de ontvangst veel kans van slagen heeft..........

Uit een en ander blijkt, dat „das Gedachte, soll es empfangen werden, gar nicht im Zentrum des sendenden Bewusstseins liegen darf. Je mehr es an die Peripherie verschoben ist, um so leichter erfolgt die Induktion des Empfängers."

De onderzoeker is mede de meening toegedaan, op grond van zijn waarnemingen, „dat de ontvanger, „beim Erfassen der übertragenen Gedanken um so erfolgreicher ist, je mehr seine Aufmerksamkeit anderen Inhalten zugewendet ist." "

Toen Prof. v. Neureiter zijn ontdekking gedaan had, begon hij haar toe te passen.

— IV, 39 —

„Ik blader in het leesboekje en tracht daarbij aan mijn familie te denken. Valt mijn blik bij het bladeren op een of ander woord, en blijft hij daar een oogenblik aan hangen, zoo schrijf ik dit op een stukje papier, zonder daarbij nochtans

---

13) Onderscheidene onderzoekers voor hem merkten dit ideomotorisch verschijnsel bij zichzelf en anderen op. Zie A. Lehmann: „Aberglaube und Zauberei". Stuttgart, 1898, pag. 387.

aan iets anders te trachten te denken, dan aan mijn gezin. Ik krijg daarbij de volgende resultaten:

Anna	An-na
tibina	tibina
Mildinu	—
Pelite	—
nebeda	nebeda
kumelini	kumelini
raibalina	—
vilks	vilks
lieliba	lieliba

— IV, 40 —

De vader zet zijn horloge eerst op 12, dan op 8. In beide gevallen weet het kind de plaats van de wijzers goed aan te geven.

— IV, 41 —

Prof. Amsler zet zijn horloge op 1 en dan op 3. In beide gevallen geeft het kind den stand der wijzers juist aan.

— IV, 42 —

Dr. Kleinberg jr. herhaalt thans de proef, welke te voren mislukt was. (Zitting II). Hij grijpt opnieuw zijn portemonnaie. concentreert zich daar thans niet op, maar laat, zooals hij later vertelt, zijn gedachten den vrijen loop; slechts van tijd tot tijd denkt hij een oogenblik aan de portemonnaie. Ik vraag het kind, dat zich in het zijkamertje bevindt, wat de dokter in zijn hand houdt en weldra vertelt het mij dat het een portemonnaie is."

Het geval Ilga K. staat niet op zichzelf.

In de: „Annales des Sciences Psychiques" [14]) maakt Dr. Quintard melding van een door hem geobserveerden 7-jarigen knaap, die met zijn moeder in telepathisch contact stond. Zij leerde hem de tafels van vermenigvuldiging, welke hij dadelijk en evengoed als zijzelve kende. Weldra maakte hij groote vermenigvuldigingen uit het hoofd en gaf, zonder fout, het antwoord op moeilijke rekenkunstige vraagstukken. Zijn vader, die, vanzelfsprekend, belangstelde in dit ongewoon vermogen van zijn zoon, bestudeerde het geval en merkte op, dat het kind dikwijls nagenoeg niet luisterde naar de opgegeven vraagstukken en dat de moeder, wier aanwezigheid een onmisbare voorwaarde voor het welslagen der proeven was, de antwoorden moest kennen. De gevolgtrekking lag voor de hand: zijn zoon rekende de antwoorden niet uit, maar stond in telepathisch contact met zijn moeder. Als proef op de som vroeg hij haar, een boek

14) 1894, pag. 325.

JUIST DOOR SCHERPE CONCENTRATIE OP HET GEDACHTE WOORD, HOUDT MEN HET VAST. TERWIJL HET OPPERVLAKKIG GELEZENE GEMAKKELIJKER KAN WORDEN OPGEVANGEN

open te slaan en haar zoon te vragen, welke bladzijde zij onder de oogen had. Het antwoord was juist — niet eenmaal maar telkens weer. Toen werden niet slechts getallen, maar ook woorden en zinnen door de moeder in gedachte genomen: de zoon herhaalde ze getrouw. Dit werd later, bij zijn opvoeding, als een bezwaar ondervonden, want toen de moeder hem wilde leeren lezen, spande hij zich in het geheel niet in.

In 1904 observeerde Dr. Naum Kotik te Odessa de destijds 14-jarige Sophie Starker, die toen reeds gedurende zeven jaar het verschijnsel der telepathie zou hebben vertoond. Zie noot 8.

Gevallen van spontane telepathie bij kinderen zijn bij herhaling door ouders opgemerkt. Zoo vertelt mevr. L. Belinfante—Ahn [15]) dat haar zoontje „Jantje, op den dag dat hij 2½ jaar oud werd, hardop droomde wat" zij „lag te denken, en wel betreffende één enkel, geheel op zichzelf staand feit". Prof. Gruber heeft in zijn: „Okkultismus und Biologie" [16]) een studie gewijd aan het onderwerp: „Telepathie zwischen Mutter und Kind", en daarin enkele sprekende gevallen van spontane telepathie, bij kinderen geconstateerd, naar voren gebracht.

In den vijfden jaargang van dit tijdschrift heb ik een studie gepubliceerd over de vraag of wij in het mediumschap een verschijnsel van regressie mogen zien. [17])

In deze studie heb ik aannemelijk trachten te maken, dat de vulgaire vorm van mediumschap gezien dient te worden als een verschijnsel van atavisme [18]), dat — om hier in de terminologie van E. Dacqué [19]) te spreken — de primitieve (archaïsche) mensch meer „natursichtig" is dan de cultuurmensch (als „magiër" minder gedegenereerd is dan de cultuurmensch), het „seelische Erfühlen" „eine Gabe ist, die dem Menschen seit Urzeiten,

15) „Het Kinderteekenen", Zeist, 1920, pag. 331.

16) München, 1930.

17) Pag. 103.

18) Daar tegenover staat misschien een andere vorm van mediumschap, welke gezien dient te worden als een verschijnsel van evolutie. Mogelijk moeten wij twee vormen van mediumschap onderscheiden, welke wezenlijk van elkaar verschillen...
Wie den mensch van het heden (homo faber) ziet als een product van wording (evolutie of involutie) moet geneigd zijn rekening te houden met de mogelijkheid, dat dit wordingsproces zich ook nog verder zal voltrekken.
Het is niet onmogelijk te achten, dat de toekomstmensch een synthese zal zijn van den homo divinans en den homo faber. (Kennis verkrijgen door middel van verstand en intuïtie).

19) „Natur und Seele", München, 1926.

zueigen, im Laufe der besonderen Entwicklung des Menschengeschlechtes aber langsam verkümmert ist." [20])

„Het „seelische Erfühlen" bij volwassenen, zoo zegt Böhm [21]), dient gezien te worden als een overblijfsel uit de prille jeugd. Kinderen vertoonen, volgens hem, dit verschijnsel in hooge mate. Hij is geneigd in het (vulgaire) mediumschap een verschijnsel van fixatie (regressie, infantilisme) te zien. De merkwaardigste (en voor ons hier ook de meest leerzame) voorbeelden van „seelisches Erfühlen" bij kinderen worden ons wel geschonken door de z.g. rekenkundige wonderkinderen, waarvan aartsbisschop Whateley (als kind) zulk een markante vertegenwoordiger was. „Er was zeker iets merkwaardigs in mijn rekentalent. Het begon zich te openbaren tusschen mijn vijfde en zesde levensjaar en duurde ongeveer drie jaar. Spoedig begon ik de moeilijkste sommen uit te rekenen, steeds uit mijn hoofd, want ik kon de cijfers alleen maar noemen en nog niet schrijven. Ik maakte deze sommen veel vlugger dan iemand het op papier kon doen en ik herinner mij niet, ooit ook maar de geringste vergissing te hebben gemaakt. Toen ik naar school ging, het tijdstip waarop deze manie verflauwde, was ik een volslagen domoor in het rekenen en ik ben dit daarna steeds gebleven." [22])

Er schijnt hier wel een typische overeenstemming te bestaan tusschen den archaïschen mensch en het kind; bij beiden schijnt het vermogen om op paranormale wijze tot kennis te kunnen komen [23]) minder geatrophiëerd (gedegeneerd) te zijn dan bij den volwassen cultuurmensch. Men kan dit trachten te verklaren met behulp van de biogenetische wet. [24])

---

20) K. Gruber: „Parapsychologische Erkenntnisse", München, 1925, pag. 143.

21) „Zeitschrift für Parapsychologie", 1928, pag. 617.

22) Scripture. Bij Myers: „De menschelijke persoonlijkheid", Ned. vert., Amsterdam, 1921, pag. 67.

23) Men zie in dit verband ook Bolk's studie over: „Hersenen en Cultuur", derde druk, Amsterdam, 1932.
Deze eminente Amsterdamsche anatoom schrijft over onze oerouders. „En bij de soberheid der begrippen, waarmede de allengs tot rede komende menschheid nog slechts begiftigd was, bij de begrensdheid zijner voorstellingen, bij zijn nog geringe gevoeligheid voor indrukken van buiten, en het onvermogen om die indrukken te verwerken, werd het kenmerk van hooger begaafdheid misschien uitsluitend gegeven door de intuïtie, en de daarmede directe verwante genialiteit, eigenschappen van 's menschen geest, die psychologisch in hun grondslagen zoo onnaspeurlijk zijn...." (Pag. 10).
„Maar het eerste hoofdstuk van een werk over de historische ontwikkeling van den menschelijken geest, zal m.i. toch met deze woorden moeten aanvangen: „In den beginne was het Genie"." (Pag. 11).
Zie voorts mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 210 e.v.

24) „Die Ontogenesis ist eine kurze und schnelle Rekapitulation der Phylogenesis."

Bij de bestudeering der gevallen van reken-wonderkinderen treft ons het feit, dat het meerendeel van hen hun merkwaardige eigenschap slechts gedurende een gering aantal jaren vertoond heeft. Dase — misschien wel de meest succesvolle van al deze wondermenschen — behield zijn gave gedurende zijn geheele leven. Op aanraden van Gauss kreeg hij een toelage van de Academie van Wetenschappen te Hamburg voor zijn arbeid op mathematisch gebied. *Zijn intelligentie wordt ons echter als uiterst gebrekkig beschreven.* Hij was in meer dan gewone mate ontbloot van mathematisch inzicht. Eens trachtte Petersen zes weken lang te vergeefs hem de beginselen van het rekenen in te pompen.... Het was onmogelijk hem ook maar het geringste begrip bij te brengen van een of andere stelling van Euclides. Van vreemde talen kon hij nooit een woord leeren."

Is het niet alsof wij hier met een pendant van Ilga K. te doen hebben?

Bij beiden hebben wij wel met een „Abdämpfung des Wachbewusstseins" (Böhm) te doen, op grond van een storing in de ontwikkeling der hersenmassa. De „passieve toestand" (trance, hypnose) welke wij (in verschillende „diepte"-graden) bij onze proefpersonen kunnen opmerken, en voorwaarde is voor het manifest worden der latente paranormale vermogens en welke gezien dient te worden als een toestand van bewustzijnsinzinking, is bij individuen als Ilga en Dase (op grond der ontwikkelingsstoornis) duurzaam aanwezig. Deze toestand is voor den ontwikkelings-psycholoog (vergelijkende psycholoog) een toestand van regressie (fixatie).

In No. 10 der: „Mededeelingen" onzer S.P.R. heeft Heymans trachten aan te toonen, dat de telepathische verschijnselen bij invallende gedachten kunnen worden ondergebracht.

Wij willen thans de vraag stellen, of het geval Ilga K. een bevestiging dezer theorie inhoudt.

M.i. kan deze vraag slechts bevestigend worden beantwoord.

In de eerste plaats heeft de ervaring ons geleerd dat bij sommige zwakzinnigen het reproductie-vermogen aanmerkelijk blijkt te zijn toegenomen. [25]) Wij zien hetzelfde tijdens den slaap [26]) en in de hypnose [27]). „Abdämpfung des Wachbewusstseins" (verlaging van het bewustzijnsniveau)

25) Zie: „T. v. P.", I, pag. 161.

26) Zie: „T. v. P.", I, pag. 168; IV, pag. 271.

27) Zie J. Hyslop: „Probleme der Seelenforschung", Stuttgart, 1909, pag. 49; S. Lifschitz: „Hypnoanalyse", Stuttgart, 1930.

leidt tot een verzwakking van de remmende werking welke bewustzijnsinhouden op elkaar uitoefenen [28]).

Indien nu, gelijk Heymans meent, de telepathische verschijnselen zich inderdaad onder de geheugen-wetten laten rangschikken, zoo kan het ons niet verbazen dat een zwakzinnig meisje zulk een goede ontvangster bleek te zijn en wij worden zelfs gedrongen het vermoeden uit te spreken dat een onderzoek naar het voorkomen van telepathen onder zwakzinnigen zeer waarschijnlijk verre van vruchteloos zal zijn.....

Tot de omstandigheden welke het gelukken van de overdracht schijnen te bevorderen behoort de „sterke concentratie op de over te dragen voorstelling bij den opdrachtgever...... vooral instructief zijn hier de gevallen van spontane telepathie, waarvan verreweg de meeste betrekking hebben op sterk impressioneerende ervaringen, zooals ziekte, een plotseling ongeluk, dreigend levensgevaar bij den persoon, van wien de ingeving afkomstig is. Het spreekt vanzelf, dat zulke ervaringen voor het oogenblik het bewustzijn van den persoon, bij wien zij voorkomen, geheel in beslag nemen, dus het voorwerp zijn van een sterke onwillekeurige opmerkzaamheid. Daarnaast staan dan de gevallen van experimenteele telepathie, en ook van deze weet men, dat niet elke toevallige gedachte van den opdrachtgever, maar alleen de zoodanige, waarop hij willekeurig en opzettelijk zijn opmerkzaamheid concentreert, eenige kans hebben om voor overdracht in aanmerking te komen......... Ook uit den eigen voorraad van herinneringen vallen aan ieder onzer bij voorkeur die bestanddeelen in, welke emotioneele waarde hebben....." (Heymans).

Hier kan men zich de vraag stellen of het onderzoek van Ilga K. ons nu niet voor een feit heeft geplaatst dat tegen de door Heymans naar voren gebrachte theorie schijnt te pleiten. Wij vinden immers door

28) Een weinig geremd reproductie-vermogen merken wij ook bij den archaïschen mensch op. Onderscheidene ethnologen, ontdekkingsreizigers e.d. weten ons te verhalen van een fenomenaal geheugen der primitieven (Zie L. Lévy—Bruhl: „Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures", Parijs, Alcan, hoofdstuk III, 2 „la mémoire").
Dit houdt wel verband met het feit dat bij den archaïschen mensch de ontwikkeling der intellectueele faculteiten nog niet die vlucht heeft genomen als bij den cultuurmensch. Evenals bij het kind (zie de desbetreffende beschouwingen van J. Piaget) treffen wij ook bij den primitieven mensch het z.g. prae-logische denken (Lévy—Bruhl) aan, hetgeen men kan trachten te verklaren met behulp der biogenetische wet.
Dat kinderen en wilden over het algemeen betere telepathen zijn dan volwassen cultuurmenschen valt thans — indien wij Heymans' verklaring der telepathie aanvaarden — gemakkelijk in te zien. Bij beide groepen individuen (kinderen en wilden) treffen wij een bewustzijnsstructuur aan welke een gunstige voorwaarde biedt voor het her-inneren en het inneren.

v. Neureiter vermeld dat concentratie van de zijde van den proefleider op het door de proefpersoon te ontvangen woord verre van gewenscht bleek.

Wanneer wij echter bedenken dat de ervaring ons leert dat wij menigmaal (vaak tot onze groote verbazing) in staat blijken te zijn woorden, feiten, gebeurtenissen enz. te reproduceeren, waarvan wij ons nooit bewust zijn geweest dat wij ze in ons opgenomen hadden, [29]) dan zullen wij moeten erkennen, dat het door v. Neureiter geconstateerde feit geenszins pleit tegen Heymans' meening, dat wij bij de telepathie met „inneren" te doen hebben.

Ten slotte zou ik er op willen wijzen dat den afzender, die hier volgens het voorschrift van Prof. v. Neureiter te werk gaat, bij herhaling zal blijken, dat het woord, waarop zijn oog z.g. *toevallig* „viel" bij het doorbladeren van een boek (en dat door de proefpersoon werd ontvangen), voor hem vaak een grootere emotioneele waarde heeft dan hij aanvankelijk (vaak) geneigd is te meenen. Ten einde zich dit echter bewust te maken, dienen wij de methode der vrije associatie toe te passen en de invallen te noteeren, welke dit woord verwekt.

29) Zie mijn opstel over: „Cryptomnesie" in: „T. v. P.", I, pag. 126.

EEN VRAAG.

Bij de rondvraag na de lezing over parapsychologie en wereldbeschouwing van Dr. C. H. Ketner voor de groep Rotterdam der S. P. R. op 22 Februari 1936 heb ik den spreker een consequentie voorgelegd, die door hem niet voetstoots verworpen werd. Ik zou het intussen zeer op prijs stellen als de Redactie ten deze haar mening wil uiten.

Dr. Ketner symboliseerde Professor Heymans' leer van het psychisch monisme als twee concentrische cirkels, waarvan de binnenste het gebied van de levende mensen representeert, als: „gedachten van de wereldziel", — en de buitenste, of perifere, de „herinneringen van de wereldziel": de doden.

Als analogie vermeldde spreker het centraal en perifeer bewustzijn van de enkele mens, met respektievelijk, de actuele en verleden gedachten, ook te onderscheiden in: direkt bewustzijn en geheugenmateriaal.

Mij dunkt nu, dat hieruit de consequentie volgen kan, dat dezelfde analogie ook geldt voor de verdrongen gedachten of ervaringen, die wij bij den mens hebben leren kennen als bronnen van neurose — bij de

zenuwpatiënt, — of ook als creatieve potenties, — bij den kunstenaar. (Theorie der complexen).

De analogie hiervan in de wereldziel zou dan kunnen zijn: dat haar verdrongen gedachten, lees: geweldadig of plotseling gestorven mensen, — in de wereldziel een soortgelijke functie als de verdrongen bewustheden bij den enkeling kunnen hebben, met andere woorden: invloed op de centrale wereldziel kunnen erlangen, ten goede of ten kwade.

HERMAN HANA.

ONJUISTE VOORLICHTING.

In het: „Volksblad" (Groningen) van 2 October 1935 treffen wij een beschouwing over „waarzegsters" aan van den heer D. van Veen Jzn., voorzitter van de afdeeling Groningen van „Harmonia" en lid onzer S. P. R. De heer van Veen heeft dit artikel niet zelf geschreven, maar een verslaggever van genoemd blad, die hem interviewde.

Ik ken den heer v. Veen sedert jaren. Hij is een man die door zijn ernstig streven naar objectiviteit op dit gebied zich gunstig van een groot deel zijner geestverwanten onderscheidt en zich in hun kringen steeds verzet tegen het gekwakzalver, dat daar nog altijd welig tiert. Meer dan eens heeft hij in deze kringen gewezen op de beteekenis, welke het streng wetenschappelijk onderzoek voor hen heeft. „Het is heel jammer, dat ieder zich bekwaam acht op dit zoo bij uitstek moeilijke gebied onderzoekingen te doen. Men onthoude zich ervan zelf te gaan kwakzalveren. De eenige juiste methode voor den waarlijk belangstellende in occultisme is de publicaties te volgen van wetenschappelijke menschen over hun onderzoekingen met de beste mediums, onder de strengste contrôle."

De heer v. Veen wees bij gelegenheid van dit interview ook op het ongerijmde, dat eenige jaren geleden de Groningsche Volks-Universiteit zijn leden over het onderwerp parapsychologie door een accountant liet voorlichten. „Als docent had men niet (gelijk andere Volks-Universiteiten dit deden en doen) één van onze Nederlandsche privaat-docenten gekozen....., maar een accountant, hetgeen blijkbaar gebeurd was omdat men [1]) beslist iemand wilde hebben die ontkennend [2]) zou staan tegenover het occultisme...."

Op 9 October verscheen het resultaat van een interview van Prof. Mr. Dr. Leo Polak in hetzelfde dagblad.

1) Lees: Prof. Mr. Dr. Leo Polak. T.

2) „Ontkennend" is hier niet het juiste woord. De heer van Dijk is bevooroordeeld. T.

Deze hoogleeraar, die eenige jaren lang voorzitter was onzer S.P.R. [3]) en die behoort tot deze categorie van geleerden die, om met du Prel te spreken, meer verliefd zijn op hun stelsel dan op de waarheid (de feiten toetsen aan de hypothesen, in plaats van de hypothesen aan de feiten) antwoordde op „een enkele vraag" van de zijde van den verslaggever „in betoogen, welke meer dan een uur duurden".

Allereerst kwamen er uiteenzettingen van kennis-theoretischen aard. [4]) Wij zullen deze hier verder buiten beschouwing laten. Onze medewerker J. J. Poortman — evenals Prof. Mr. Dr. L. Polak en Prof. Dr. H. J. F. W. Brugmans een leerling van Prof. Dr. G. Heymans — heeft deze reeds enkele jaren geleden onder de loupe genomen [5]).

Daarna kwam er een overzicht van de geschiedenis onzer S. P. R. Volgens Prof. Polak is het met onze S. P. R. na 1928 mis gegaan. „Allerlei onwetenschappelijke elementen kwamen er in binnen en toen de spiritisten en andere geloovigen de overhand kregen in het bestuur, ben ik er uit getreden en zoo successievelijk het gros der wetenschappelijke menschen met mij. De „Mededeelingen" werden opgelost (bedoeld wordt: opgenomen) in het heel wat minder kritische „Maandblad voor Parapsychologie" (bedoeld wordt: „Tijdschrift voor Parapsychologie") waarin ook dat soort verslagen van wetenschappelijk waardelooze openbare séances worden opgenomen, die naar Heymans' en ook naar mijn oordeel een studievereeniging voor „psychical research" onwaardig zijn..."

Is het eigenlijk wel noodig dat wij deze beweringen en aantijgingen weerleggen? Waar zijn die „spiritisten en andere geloovigen" die in het bestuur de overhand hebben gekregen [6])? Wij kunnen niet vinden dat

3) Van 1925—1928.

4) Zie L. Polak: „Feit en Hypothese" in: „Mededeelingen", No. 12.

5) Zie zijn: „Is de parapsychologie gebaat bij een psychophysisch parallelisme of bij een wisselwerkingstheorie?" in: „T. v. P.", IV, pag. 214.

Poortman wijst er in genoemde studie op, dat Polak eigenlijk de telepathie moest ontkennen, daar dit verschijnsel zijn kennistheorie omver werpt.

Hoe ongelooflijk het ook schijnen moge voor hen, die bekend zijn met hetgeen Heymans over de telepathie heeft gepubliceerd (zie: „Mededeelingen" No. I en X) — Polak heeft het jegens den verslaggever trachten te doen voorkomen, als zou Heymans het bestaan van gedachten-overdracht betwijfeld hebben. „Het heeft Prof. Heymans zeer gegriefd dat men zijn proeven, die nog eenig zijn in de geheele wereld (dat is onjuist T.) en die in allereersten aanleg deden vermoeden, dat hier een supra-normaal vermogen werkzaam was, heeft misduid in dien zin, dat er telepathie.... mee zou zijn bewezen."

Deze woorden zijn slechts door den j u r i s t Polak te verdedigen. Zie het debat Polak—Heymans in: „Mededeelingen", No. 10, pag. 41.

6) De (openbarings-)spiritiste Mevr. J. Alblas—Rutèl, die van de oprichting af deel van het bestuur uitmaakte, trok zich in 1933 daaruit (en ook uit de Vereeniging) terug.....

deze opmerking erg vleiend is t. a. v. Prof. Polak's beide ambtgenooten: Prof. Dr. H. J. F. W. Brugmans en Prof. Dr. M. C. van Mourik Broekman, die beide deel van het bestuur uitmaken, l.g. als voorzitter.

Ons archief en onze ledenlijst vermelden niets van een uittocht van het meerendeel der academisch gevormde leden na 1928. Uit ons archief blijkt echter — helaas — wel dat in de jaren waarin Prof. Polak voorzitter en de heer van Dijk (volgens Prof. Polak is deze accountant „de meest deskundige en meest betrouwbare voorlichter, al aanvaardt hij veel meer van de verschijnselen dan ik (Polak) zelf") de leden over het algemeen zeer ontevreden waren over den gang van zaken in de vereeniging — zij was haar „winterslaap" ingegaan [7]).

Verslagen van openbare séances zijn nog nimmer in het: „Tijdschrift voor Parapsychologie" opgenomen [8]) . . . .

Dat een grondige kennis van psychologie (en ook een wijsgeerige scholing) voorwaarden zijn om met vrucht op dit gebied te kunnen arbeiden zijn wij met Prof. Polak eens. Wij hebben dit steeds naar voren gebracht. Maar wordt er dan in onze vereeniging geëxperimenteerd zonder de medewerking van personen die deze scholing bezitten? Dr. Dietz is bioloog en (zenuw-)arts, schrijver dezes psycholoog. Zooals Prof. Polak weet schrijft het academisch statuut voor dat de psycholoog ook wijsgeerig gevormd behoort te zijn.

„De S. P. R. beschikt over een prachtige bibliotheek, die nu wetenschappelijk vrijwel renteloos blijft" zegt Prof. Polak verder. Onze bibliothecaris zal kunnen bewijzen dat dit niet zoo is . . . .

Dr. Dietz en ik zijn, volgens Prof. Polak „veelal te weinig critische privaat-docenten".

Wij zouden hierop willen antwoorden dat Prof. Polak een hoogleeraar is die niet steeds in staat blijkt een verslaggever juist in te lichten . . . . .

7) Zie P. A. Dietz: „De Nederlandsche Studievereeniging voor „Psychical Research"" in: „T. v. P.", I, pag. 193.

8) Dr. Dietz en ik hebben slechts een enkele maal in ons tijdschrift geschreven over publieke séances. Dat was bij gelegenheid van het optreden van Hanussen, Marion en Diebel. In deze artikelen hebben wij echter, vanzelfsprekend, gewezen op het onbevredigende van dergelijke séances waar geen gelegenheid geboden wordt voor streng wetenschappelijk onderzoek. (Zie: „T. v. P.", III, pag. 64 en 86).
Bij gelegenheid van het bezoek, door Paul Diebel aan ons land gebracht, hebben wij het daarheen weten te leiden, dat deze proefpersoon in een artsenkring kon optreden. Zie: „T. v. P.", III, pag. 86 en 145.
Het is mogelijk dat Prof. Polak dit verslag beschouwt als het verslag van een openbare zitting. Diebel trad daar immers voor eenige tientallen artsen op!

Er staat nog meer in dit interview-verslag dat onjuist is. Zoo zouden wij van een hoogleeraar in de wijsbegeerte aan een onzer Rijks-Universiteiten hebben mogen verwachten, dat hij zich bezonnen had op het begrip parapsychologie, hetgeen Prof. Polak kennelijk niet gedaan heeft. Parapsychologen wien het hier niet om het verkrijgen van kennis te doen is, welke in elk opzicht in staat is te voldoen aan de eischen van streng wetenschappelijke critiek, zijn evenmin parapsychologen als een gesloten vlakke kromme lijn wier punten niet alle op gelijken afstand liggen van eenzelfde punt in haar vlak een cirkel(omtrek) is.

TENHAEFF.

BERICHTEN.

De heer J. J. Poortman is uit het buitenland teruggekeerd en heeft het penningmeesterschap der S. P. R. weer op zich genomen.

Stortingen kunnen als steeds geschieden op postrekening 258900 ten name van den penningmeester der S. P. R. Het adres van den penningmeester is A. Heinsiusstr. 67, den Haag.

Dr. W. H. C. Tenhaeff is, bij gelegenheid van de bijeenkomst van de „Council of the Society for Psychical Research" (29 . 1 . 36), gekozen tot „Hon. Associate" van genoemd genootschap voor het jaar 1936.

INHOUD:

Beschouwingen over mediums en mediumschap . Dr. W. H. C. Tenhaeff.
Proeve van subjectieve beoordeeling van een twijfelachtig geval van proscopisch effect . J. C. M. Kruisinga.
Pathopsychologie en Parapsychologie . . . . Dr. W. H. C. Tenhaeff.
Een vraag . . . . Herman Hana.
Onjuiste voorlichting . . . . Dr. W. H. C. Tenhaeff.
Berichten.

ELECTRISCHE VERSCHIJNSELEN VAN HET MENSCHELIJK LICHAAM

door Dr. G. OPPENHEIM (Frankfurt a.M.). [1]

De naam Mesmer beteekent voor ons het begin van een tijdperk, waarin het menschelijk verlangen de natuur te bestudeeren zich voor het eerst op de verschijnselen, waarvan hieronder sprake zal zijn, richtte en het systematisch onderzoek dezer verschijnselen een aanvang nam. Mesmer's leer van het menschelijk magnetisme oefende op zijn tijdgenooten een geweldigen invloed uit. De resultaten, welke hij verkreeg, hebben er ten slotte toe geleid, dat men in de wetenschap de hypnose en de suggestie is gaan erkennen [2]). Er bleef echter nog steeds een onverklaarbare rest van verschijnselen over, welke het niet veroorloofde zijn meening, dat er zooiets als een fluïde bestaat, een „kracht" welke de eene mensch op den anderen kan overdragen, met succes te bestrijden. In de dagen waarin Galvani zijn beroemd geworden kikvorschen-experiment deed, scheen er licht in deze duisternis te komen. Men was de meening toegedaan dat de dierlijke electriciteit, waarvan Galvani sprak, gezien diende te worden als de bron van alle levenskracht en het raadsel van de mesmerische uitstraling scheen opgelost. Men was de meening toegedaan, dat electrische stroomen de verklaring boden van alle fysiologische verschijnselen. Toen ontstond de beroemde strijd tusschen Galvani en Volta over de verklaring der proeven van Galvani. Galvani was de meening toegedaan, dat de kikvorschen-spier zich samentrok omdat hier dierlijke electriciteit in het spel is. Volta toonde met behulp van de voortreffelijke methodiek van den fysicus aan, dat de electriciteit niet haar oorsprong in het dierlijk lichaam had, maar tot stand kwam omdat de onderscheidene metalen, die aan de kikvorschenspier als electroden bevestigd waren, met elkaar in aanraking kwamen. De metaal-electriciteit zegevierde over de dierlijke electriciteit en men kwam in het begin van de periode, welke thans haar hoogte-punt begint te bereiken. Wij doen thans van alles met behulp van electriciteit die langs geleidingsdraden wordt voortgeleid. De ontdekking van Marconi gaf ons nieuwe mogelijkheden: telegrafeeren zònder draad: de electrische kracht bleek niet langer aan een draad gebonden te zijn, maar plant zich in vrije trillingen in de ruimte voort. En als wij zien

1) Voordracht gehouden op Zaterdag 8 Februari 1936 voor de Afd. Amsterdam der S.P.R. Vertaald en van aanteekeningen voorzien door T.

2) Zie Tenhaeff: „Bij de herdenking van Mesmer's geboortedag" in: „T. v. P.", VI, pag. 200.

naar de moderne natuurkunde, waarin de meening heerscht dat in de electriciteit de oerkracht en de oerstof van alle materie gezien dient te worden, dan wordt ons duidelijk welke rol deze kracht buiten haar metalen geleiddraden spelen moet. Wij zien met verwondering en bescheidenheid, hoe de overwinning van de metaal-electriciteit over de dierlijke electriciteit de Wetenschap weder eens er toe geleid heeft, een belangrijk veld van studie te verwaarloozen. Zij volgde één rechten weg en merkte een zeer belangrijk zijpad niet op. Dit is zeer te betreuren, en dit te meer waar ons blijkt, wanneer wij de proeven van Galvani nauwkeurig nadoen en bestudeeren, dat de klassieke proef van dezen onderzoeker, die door middel van electriciteit contractie van de kikvorschen-spier te voorschijn riep, in het geheel niets met metalen uitstaande had. Wij weten immers dat Galvani een kikvorschen-spierpraeparaat (de dijspier met de daaraan hangende vrij gepraepareerde zenuw) op een glazen plaat legde. Met behulp van een pincet (uit glas vervaardigd) greep hij nu de spier vast en hij wist het door een handig uitgevoerde beweging daarheen te leiden, dat het vrij hangende zenuw-uiteinde met de kikvorschen-spier in aanraking kwam. Dan volgde de beroemde samentrekking van de spier, zoodat hier dus inderdaad een electrisch gebeuren door het dierlijk organisme zelf verwekt werd. In den strijd met Volta geraakte deze veelzeggende proef van Galvani geheel op den achtergrond. Galvani is jong gestorven. Zijn leerlingen hebben er steeds naar gestreefd, de aandacht op de ontdekking van hun leermeester te vestigen. Hun woorden vonden echter geen gehoor. Eerst later kwamen eenige onderzoekers tot de overtuiging, dat Galvani iets belangrijks ontdekt had. Onder hen bevindt zich niemand minder dan Alexander von Humboldt. De beroemde fysioloog Emil v. Dubois—Reymond wijdde zijn leven aan het onderzoek van de dierlijke electriciteit. Hij kwam niet alleen tot de erkenning dat de proeven van Galvani ook gelukken „zonder metalen", maar hij vond ook, na een periode van intensief werken, den z.g. ruststroom van de zenuw en de z.g. negatieve impuls bij elke soort van zenuwprikkeling. Hij werd daardoor de grondlegger van de leer der actie-stroomen. Zulke actie-stroomen zijn onafscheidelijk met elke levensverrichting verbonden; bij elke spierbeweging, bij elke zenuwwerkzaamheid, bij elke klierafscheiding doen zij zich voor en zijn zij aantoonbaar. De actie-stroomen van het hart kunnen geregistreerd worden (electrocardiogram); in onze dagen hebben zij een groote praktische beteekenis voor den hartspecialist, daar in het electrocardiogram alle afwijkingen in de werking van het hart bestudeerd kunnen

worden. De actie-stroomen zijn echter van zoo geringe sterkte, dat men ze slechts met behulp van de allerfijnste meet-instrumenten waarnemen kan. Daarbij moet het lichaam zelf in geleidende verbinding met het meet-instrument staan. De actie-stroomen bewijzen dus dat alle levensverrichtingen met electrische verschijnselen gepaard gaan. Zij zijn echter zelf niet in staat om naar buiten physische verschijnselen van eenig belang tot stand te brengen. Maar ook Dubois—Reymond was slechts één der wegen gegaan, die gezien dient te worden als één der zijwegen van den weg, welken Galvani ging. De kikvorschen-spier, die zich door haar *eigen* electriciteit samentrok, had de aandacht der onderzoekers gericht op die organismen, bij welke men zeer belangrijke werkingen der electriciteit op de omgeving, zonder gebruikmaking van instrumenten, kon aantoonen. Dat waren bovenal de electrische visschen. Terwijl men echter spoedig tot de erkenning kwam, dat de electriciteits-productie bij deze dieren aan een bijzonder organisme gebonden was, dat den mensch en anderen dieren mankeerde, kreeg men aan den anderen kant steeds meer berichten over menschen, die — gelijk de electrische visschen — sterke electrische ladingen naar buiten afgeven konden. Men noemde zulke menschen „hommes torpilles" en men bericht, dat er vonken van hen oversprongen, als zij metalen voorwerpen of andere menschen aanraakten, dat magneetnaalden in beweging kwamen, wanneer zij deze naderden, dat houten tafels geluiden te hooren gaven wanneer zij bij deze kwamen. Ofschoon deze berichten opzien baarden en besproken werden in dagbladen e.d., zoo schonk de exacte wetenschap er over het algemeen weinig aandacht aan, daar men slechts zelden de gelegenheid kreeg deze gevallen nauwkeurig te bestudeeren. Dubois—Reymond verzamelde een aantal der verhalen, welke in zijn tijd in omloop waren over electrische menschen. Een deel van deze verhalen beschouwt hij als bakerpraatjes; een ander deel heeft, volgens hem, geen beteekenis, voor hetgeen hij gevonden heeft op het gebied van de electrische stroomen in het dierlijk organisme. Ondanks dit alles doken en duiken steeds maar weer nieuwe berichten op over „hommes torpilles". De beschreven electrische of magnetische eigenschappen werden òf als een bewijs voor de echtheid van z.g. spiritistische media [3]) beschouwd òf men

3) In de geschiedenis van het z.g. modern Amerikaansch spiritisme is bij herhaling sprake van z.g. electric girls. Zeer bekend is het geval van Angélique Cottin. (Zie Tanchou: „Enquête sur l'authenticité des phenomènes électriques d'Angélique Cottin". A. de Rochas geeft in zijn: „L'extériorisation de la motricité", Parijs, 1896 een uittreksel uit dit pamflet.)

Zie verder het artikel: „Electric phenomena" in N. Fodor's: „Encyclopaedia of psychic science", Londen, Arthurs Press. H. Price wijst er in zijn: „Confessions of a ghost hunter", Londen, 1936, pag. 270, op, dat ook hier de fraude niet ontbroken heeft.

zag er uitdrukkingsverschijnselen van een bijzonderen aard in, voorkomende bij personen, die lijdende waren aan ziekten van het zenuwstelsel.

Reichenbach, de grondlegger van de Od-leer [4]), zegt dat zijn „sensitieven" de genoemde eigenschappen vertoonden en is de meening toegedaan, dat wij hier met manifestaties van het „Od" te doen hebben. In het jaar 1905 publiceerde Prof. Harnack (Halle) zijn: „Studiën über Hautelektrizität und Hautmagnetismus des Menschen". Hij stelt vast, dat zijn vingertoppen in staat waren, de magneetnaald te laten draaien in een richting, tegengesteld aan die, waarin het aardmagnetisme de naald doet draaien. Dit resultaat werd echter nooit bereikt, wanneer slechts de vingertoppen de naald naderden, maar het was daarbij noodig, dat ook het kompasglas (zij het ook uiterst zwak) gewreven werd. [5]) Het resultaat was echter niet afhankelijk van de kracht waarmede gewreven werd, maar — naar de meening van den onderzoeker — van zekere lichamelijke toestanden, zooals opwinding, vermoeidheid e.d. De proef gelukte slechts wanneer de vingertoppen droog waren. Waren zij vochtig gemaakt, zoo gebeurde er niets. De door de vingertoppen verwekte electrische spanningen konden een waarde tot ca. 1000 Volt bereiken. Harnack was de meening toegedaan, dat de electriciteitsbron in de vingertoppen ligt. Deze meening werd door velen bestreden. Een aantal onderzoekers was van meening, dat de electriciteit ontstond door het wrijven van het dekglas. Het onderzoek van Harnack bleef echter de aandacht van fysiologen trekken. Men wilde weten of — en in welke mate — de electrische uitstraling van het menschelijk lichaam op de buitenwereld kan inwerken.

Reeds in het jaar 1902 merkte A. Heydweiller op, toen hij werkte met een gevoeligen quadrantelectrometer, dat het menschelijk lichaam electrische velden produceert. In het jaar 1928 publiceerden Sauerbruch en Schumann hun onderzoekingen: „Ueber elektrische Felder in der Umgebung lebender Wesen." Hier kon — zonder dat de proefpersoon op de een of andere wijze geleidend met het meetinstrument verbonden was — op een niet onbelangrijken afstand van de proefpersoon het bestaan van een electrisch veld aangetoond worden, dat steeds bij spierbewegingen optrad en wederom verdween, wanneer de spier tot rust

4) Zie Tenhaeff: „Het Dierlijk Magnetisme", Amsterdam, 1922.

5) Zie P. A. Dietz: „Een electrisch mensch" in: „T. v. P.", VI, pag. 225. Ook de proefpersoon, over wie in dit rapport bericht wordt, moest over de glasplaat wrijven. Dit was daarentegen niet het geval bij Clio. Zie A. Tanagras: „Telekinetische verschijnselen bij het medium Clio" in: „T. v. P.", VII, pag. 299.

gekomen was. Het is dus gelukt het bestaan van een fysiologisch verwekte electrische uitstraling van het menschelijk lichaam in de ruimte aan te toonen. Weliswaar is deze uitstraling zoo zwak, dat men een drielampsversterker noodig heeft om het bestaan van deze uitstraling te kunnen aantoonen, zoodat het niet mogelijk geacht moet worden, dat men met behulp van deze uitstraling voorwerpen in beweging kan brengen of andere dingen kan doen die ons het bewijs zouden kunnen leveren van de aanwezigheid van een groote kracht. De oorsprong van het electrische veld scheen te liggen in de plaatsen waar de spieren aan het skelet bevestigd zijn. Voortgezet onderzoek wees uit, dat hier niet de reeds genoemde actie-stroomen in het spel zijn, maar wel z.g. deformatiepotentialen, d.w.z. spannings-fluctuaties welke het gevolg zijn van de vormveranderingen der spieren bij haar bewegingen en die bovenal ontstaan door de rekking van de huid, welke het gevolg is van de spierbewegingen.

Wanneer men eenmaal vastgesteld heeft dat het menschelijk lichaam inderdaad een electrische uitstraling vertoont, welke verwekt kan worden door willekeurige spierbeweging, zoo ligt het voor de hand, dat men moet gaan onderzoeken, of de telekinetische verschijnselen, welke men bij z.g. spiritistische media wel zegt te hebben opgemerkt, mogelijk het gevolg kunnen worden geacht van dergelijke electrische verschijnselen. Men vertelt dat dergelijke media voorwerpen in beweging hebben gebracht, welke zich op grooten danwel geringen afstand van hun lichaam bevonden, dat zij voorwerpen door de lucht hebben verplaatst, dat zij zoowel het eigen lichaam als voorwerpen aan gewicht hebben doen verliezen en men maakt zelfs gewag van levitaties. Verder hebben wij hier ook nog onze aandacht te richten op de lichtverschijnselen, welke men bij een aantal media zegt te hebben waargenomen.

Wanneer wij de rapporten der zittingsdeelnemers bestudeeren, zoo valt het ons op dat de proeven nu eens prachtig heeten te gelukken, danweer totaal mislukken. Dit feit alleen reeds heeft aanleiding gegeven tot veel strijd tusschen „geloovigen" en „ongeloovigen." Nu valt het niet te ontkennen, dat men bij de meest bekende media — in het bijzonder bij Eusapia Palladino [6]) — een aantal verschijnselen heeft waargenomen, welke kennelijk echt zijn. Een aantal volmaakt bevoegde en in elk opzicht vertrouwen verdienende getuigen heeft een aantal verschijnselen bij deze

6) Zie H. Carrington: „Eusapia Palladino and her phenomena", Londen, 1909.

media, onder experimenteele omstandigheden, kunnen vaststellen. Lezen wij de over Eusapia Palladino bestaande rapporten na, zoo vinden wij o.m. dat zij met haar voeten over den grond schoof, dat onderscheidene stoffen-hulsels als door een wind bewogen werden, dat een windachtig iets over de aanwezigen ging en een en ander doet ons vermoeden, dat er hier electrische verschijnselen in het spel geweest kunnen zijn. Ook het mislukken der proeven te Cambridge en het gelukken in Zuid-Frankrijk en Napels pleiten eenigszins voor de opvatting, dat er hier electrische verschijnselen een rol spelen. Wij weten immers dat de vochtigheid van de lucht van beteekenis is voor het gelukken (mislukken) van electrische proeven. Dessoir en anderen hebben vaak getracht de „magnetische" eigenschappen van Eusapia met behulp van zekere tests vast te stellen; het zou haar bij gelegenheid dezer proefnemingen gelukt zijn, de schaal van een brievenweger in beweging te brengen louter en alleen door haar hand boven deze schaal te houden. Daarentegen kon Dessoir er niet in slagen te zien, dat zij een op den tafel liggende lucifer (zonder dat zij deze op normale wijze aanraakte) in beweging bracht.

Zooals reeds gezegd kan men de door Sauerbruch en medewerkers beschreven velden niet zien als de bewerkers dezer verschijnselen. In het jaar 1931 begon ik zelf proeven op dit gebied te nemen en in 1933 publiceerde ik het resultaat dezer onderzoekingen voor de eerste maal. Het is mij gelukt aan te toonen, dat dergelijke „telephysikalische Leistungen" door een ieder, onafhankelijk van mediamieke eigenschappen, kunnen worden tot stand gebracht, tengevolge van de werking van electrostatische huidladingen en de velden, welke zij verwekken.

De fysiologen weten reeds lang, dat de menschelijke huid zeer gemakkelijk electrisch geladen kan worden wanneer men haar wrijft of rekt. De natuurkundigen weten dat wanneer wij voorwerpen, uit glas, caoutchouc e.d. stoffen vervaardigd, met de bloote hand wrijven, dit ten gevolge heeft dat deze voorwerpen geëlectriseerd worden. Merkwaardigerwijze worden zij meer geladen, naar mate men er lichter over strijkt. Ook de bewegingen van het dagelijksch leven brengen de huid (het lichaamsoppervlak) op allerlei wijzen met de voorwerpen der omgeving in aanraking, waarbij wij zien dat de huid in allerlei toestanden geraakt (druk, wrijving, rekking enz.) Bij het ontstaan van wrijvingselectriciteit is de wrijving niet het meest belangrijke, maar wel de meer of minder intensieve wederkeerige aanraking van stoffen, die in de reeks der electrische potentialen verder van elkaar staan. Al naar gelang het vochtgehalte van de huid of van

de omgevende lucht worden hierdoor geringe of groote electrische huidladingen verwekt. De soort van kleeding speelt hierbij een rol van niet te onderschatten beteekenis. Wol of zijde zijn onder onze gewone kleedingsstoffen die stoffen, welke het ontstaan van de meer sterke huidladingen begunstigen. Daarbij doet zich het verschijnsel voor, dat de huid steeds een lading vertoont, tegengesteld gericht aan die van de stof, welke met haar in aanraking is gekomen. Gewoonlijk ontstaan positieve huidladingen terwijl de kleeren dan negatief geladen zijn. Dit heeft ten gevolge dat bij den gekleeden mensch deze ladingen gewoonlijk zich niet naar buiten openbaren. Men kan op deze wijze zeer sterk electrisch geladen zijn, zonder dat een electroscoop een uitslag geeft bij aanraking. Deze ladingen komen eerst bij het ontkleeden vrij. Is de lucht zéér droog, dan blijkt ons, bij het uitkleeden, dat het ondergoed aan het lichaam blijft vastzitten, luid knettert en in het donker sterke glimlicht-ontladingen te zien geeft. Daar bij het uitkleeden de meestal positieve electriciteit van de huid gescheiden wordt van de electriciteit van tegengesteld teeken der kleeding, zoo hebben wij het feit te constateeren, dat het ontkleede lichaam een vrije lading bevat — althans wanneer men er voor zorgt, dat deze lading niet naar de aarde kan afvloeien. Men kan dit doen door de voeten te isoleeren. In dezen toestand vertoont de mensch alle eigenschappen van een electrostatisch geladen lichaam. Naderen de vingers van zoo'n (ontkleed en geïsoleerd) mensch een electroscoop, zoo zien wij dat dit toestel een sterken uitslag vertoont, beweegbare voorwerpen worden aangetrokken, wanneer geleidende voorwerpen aangeraakt worden, dan springen, knetterend, vonken op deze voorwerpen over, worden gloeilampen aangeraakt, zoo lichten deze op. In de dagbladen kan men bij herhaling over dergelijke verschijnselen lezen. Ik heb een krantenuitknipsel met een bericht over de 27-jarige Theresa Ponci uit Confelice bij Ravenna. Er staat boven: „Das funkensprühende Mädchen". De ondertitel luidt: „Aber nur beim Kleiderwechsel". Hetzelfde zal wel het geval geweest zijn bij de lichtende vrouw van Pirano, waarover wij kortgeleden konden lezen.

Deze toevallige ervaringen hebben mij aanleiding gegeven een groot aantal proeven te nemen. Ik heb er naar gestreefd deze verschijnselen onder experimenteele omstandigheden te gaan bestudeeren, ze willekeurig en naar believen te voorschijn te roepen en ze bij de meest verschillende atmosferische toestanden te gaan bestudeeren. Het is mij — vanzelfsprekend — gebleken, dat een belangrijke lading alleen dan geconstateerd

kan worden wanneer de atmosfeer weinig waterdamp bevat. Slechts wanneer het vochtgehalte der lucht minder dan 70 % bedroeg was ik in staat verschijnselen te bewerkstelligen, die een sterke lading vereischen. Verder dient men er voor te zorgen, dat het lichaam voldoende geïsoleerd is. Is de lucht zeer droog en de bodem niet vochtig, dan is gewoon schoenwerk in den regel voldoende. Soms kan men dan zelfs op zijn bloote voeten loopen. Gebruikt men gummizolen, dan blijkt ons dat dit het krachtig opladen van het lichaam vergemakkelijkt. Ik kan niet nalaten er hier op te wijzen, dat toen ik te Warschau (tijdens den oorlog) het medium Guzik [7]) leerde kennen — en daarmede een aantal zittingen hield — het mij dadelijk opviel, dat deze man dikke gummizolen aan zijn schoenen droeg. Reeds het in aanraking komen der zolen met den grond (het is van ondergeschikt belang of deze uit hout, linoleum of tapijtstof bestaat) doet een lading ontstaan — in het bijzonder dan, wanneer men bij het loopen met de voeten over den grond schuift (het z.g. sloffen). Deze lading komt vrij, wanneer men één voet van den grond verheft, of wanneer men met beide voeten in de hoogte springt. Lichte voorwerpen, zooals papiersnippers, worden door deze handelingen electrisch geladen en blijven, dank zij hun electrostatische aantrekkingskracht, aan een muur of deur hangen. Brengt men groote vlakken van het menschelijk lichaam met voorwerpen uit de omgeving in aanraking (b.v. met een stoelzitting of een stoelleuning), zoo krijgt men bij het opstaan (en nog meer bij het snel opspringen) zeer sterke ladingen. Met behulp dezer ladingen kan men het daarhoen leiden, dat lucifers, lucifersdoozen en zelfs linealen e.d. aan den muur blijven hangen. Wanneer men — op dergelijke wijze geladen zijnde — met de hand of eenig ander lichaamsdeel (punt van den neus of tong) voorwerpen (zooals lucifers e.d.), die men draaibaar en beweegbaar ergens (b.v. op het dopje van een rechtopstaanden vulpenhouder) op heeft gelegd, nadert, zoo zal het, zonder eenige moeite, gelukken, deze voorwerpen in beweging te brengen, zonder dat wij ze daarbij aanraken. Ofschoon dergelijke proeven in den regel slechts slagen, wanneer wij lichte voorwerpen gebruiken, zoo is het mij nochtans meermalen gelukt ook zwaardere voorwerpen (tot een totaal gewicht van 2 K.G.) op deze wijze in beweging te brengen. Het behoeft wel geen betoog, dat derge-

7) De echtheid der verschijnselen van deze proefpersoon (1875—1928) is door onderscheidene onderzoekers betwijfeld geworden. Dr. G. Geley („L'Ectoplasmie et la clairvoyance", Parijs, 1924) was er echter van overtuigd, echte verschijnselen bij hem te hebben gezien. Zie het artikel: „Guzyk Jan" in N. Fodor's: „Encyclopaedia of psychic Science".

lijke proefnemingen slechts dan gelukten, wanneer de omstandigheden zeer gunstig waren (d.w.z. bij een luchtvochtigheid van slechts 30 %, zooals wij deze in den winter in kamers, waar centrale verwarming aanwezig is, menigmaal aantreffen). Opmerkelijk is het feit, dat deze ladingen van het lichaam aan alle voorwerpen worden medegedeeld, die men in de hand neemt, onverschillig of deze voorwerpen nu geleiders, dan wel isolatoren zijn. Ook gummi-handschoenen doen in geen enkel opzicht afbreuk aan de uitstraling van de electrische lading en de werking op de genoemde voorwerpen. Dit spreekt reeds voor de naar verhouding hooge spanningen van deze ladingen, die men op vele 1000 Volt tamelijk nauwkeurig kan schatten, op grond van het feit, dat wanneer de vinger in de buurt van geleidende voorwerpen komt, men vonken van 2 m.M. lengte ziet ontstaan. De ervaring heeft mij geleerd dat de gewone Neon-glimlamp het beste hulpmiddel is om het bestaan van deze electrische huidladingen te bewijzen. Deze lampen gloeien dadelijk op, wanneer zij aangeraakt worden door een electrisch geladen huidplaats, indien althans het potentiaal der lading niet onder de ontlaad-spanning, d.i. onder 100 Volt ligt. Men kan met behulp van deze glimlampen nog huidspanningen aantoonen, die zoo laag zijn, dat zij ons niet meer in staat stellen de eerst genoemde proeven te doen gelukken. Terwijl het bewegen van voorwerpen mij — op grond van dit feit — slechts met bekleed lichaam mogelijk was, reageerde de glimlamp ook bij het geheel naakte lichaam op elke verandering van de huidlading door sprongbewegingen of andere veranderingen van de lichaamshouding. Wanneer het vertrek waarin men zich bevindt donker is gemaakt, zoo kan men een rythmisch gloeien van de lamp waarnemen, dat synchroon bij elke beweging van het lichaam optreedt. Wanneer de lucht erg droog was, kon ik reeds door diep in- en uitademen een gloeien van de lamp veroorzaken.

Zooals ik reeds heb gezegd, kan men de electrische lading aan elk voorwerp mededeelen, dat met het lichaam in verbinding staat. Wanneer ik mijzelf geladen heb en een glas water in mijn hand neem (vanzelfsprekend op de gewone wijze, dus zonder met den inhoud in aanraking te komen) en ik giet dit water in een ander vat, welks bodem geleidend verbonden is met de glimlamp, dan zien wij, dat de glimlamp gaat gloeien. Wij stellen de vraag of wij dat water „gemagnetiseerd" water mogen noemen, of wij hier nu te doen hebben met water dat de mesmeristen als „gemagnetiseerd" water plegen te beschouwen.

Dat de door mij waargenomen lichaamsladingen steeds een positief

karakter droegen houdt, naar mijn meening, verband met de bij ons gebruikelijke kleeding (vervaardigd uit wol of katoen). Het spreekt wel vanzelf, dat, waar de lading in den regel sterk te noemen is, zij op niet onbelangrijke afstanden uitstraalt. Het electrische veld dat ontstaat, wordt eenerzijds begrensd door het menschelijk lichaam, anderzijds door de muren van het vertrek, waarin men zich bevindt (resp. door de zich daarin bevindende voorwerpen). Volgens de wetten van het electrische veld is het duidelijk, dat voorwerpen, die zich binnen dit veld bevinden, de electrische invloeden van de lichaamslading ondergaan. Men kan derhalve a priori veronderstellen, dat het ons gelukken zal — vooropgezet dat wij voldoende krachtig geladen zijn — een glimlamp te doen gloeien, wanneer zij op eenigen afstand van ons opgehangen is (en wij haar niet aanraken). Bij een gunstigen hygrometerstand is deze proef mij bij herhaling gelukt, wanneer ik mij op een afstand van 3—5 M. van de lamp bevond. Ik moest mij daarbij lichamelijk zeer inspannen bij het opspringen van mijn stoel. Deed ik dit niet, dan gelukte de proef ook niet.

Ik heb reeds iets gezegd over de rol die de kleeding bij de proeven speelt. De kleeding is dat deel van onze omgeving, dat zich het dichtst bij onze huid bevindt en daarom mogen wij de meening zijn toegedaan, dat zij van groote beteekenis is voor het optreden der huidladingen. Het ligt nu voor de hand te meenen, dat de kleeding ook van beteekenis is voor de ladingen van de media, die physische verschijnselen produceeren. In de meeste gevallen dragen zij immers, tijdens de proefnemingen, hun kleeding. Over het algemeen weet men niet in welke mate textielstoffen (in het bijzonder wol en zijde) electrisch geladen kunnen worden, ofschoon dit zeer gemakkelijk te demonstreeren is. Zoo kunnen zijden doeken een lading van vele duizenden Volt krijgen, wanneer men ze plat neerlegt en wrijft tusschen stoelzitting en lichaamsoppervlak. Aldus geladen doeken kunnen die verschijnselen veroorzaken, die wij in de verslagen der zittingen met Eusapia Palladino beschreven vinden en die hieruit bestaan dat deelen van haar rok, tegen voorwerpen of personen bleven „hangen" als deed de wind hen bolstaan.

Ik wil U dit hier met behulp van een klein model demonstreeren. Ik heb hier een lap zijde. Dit lapje heb ik op een stuk gummi gelegd dat ongeveer even groot is als het lapje en beide lappen (op elkaar) opgerold. Dit lapje is nu zoo sterk geladen, dat ik er lucifers en andere kleine voorwerpen mee kan aantrekken en transporteeren. Houd ik het aan beide uiteinden vast en nader ik er een schoolbord of een muur mee

dan ziet men dat het middendeel bol gaat staan en tegen het bord of den muur blijft „hangen". Laat ik nu de beide einden los, zoo vliegen ook deze tegen het bord of den muur. [8])

Al deze proeven heb ik op onderscheidene plaatsen en met verschillende personen uitgevoerd en genomen. Daarbij is mij steeds gebleken dat het welslagen der proeven van het vochtgehalte der lucht afhankelijk is. Tot dusverre is het mij niet opgevallen, dat persoonlijke verschillen van psychischen aard hier een rol spelen. Zeker — de proeven gelukken bij het éene individu beter dan bij het andere, maar voor zoover ik dit na kon gaan dienen kleeding, beharing, vochtigheid van de huid e.d. uiterlijke eigenschappen daarvoor verantwoordelijk te worden gesteld en niet de persoonlijke aanleg.

Uit dit alles volgt m.i. dat wij hier te doen hebben met verschijnselen van zuiver fysischen aard; met zeer alledaagsche fenomenen. Het is niet onmogelijk, dat deze verschijnselen bij een aantal personen een rol spelen in zake hun lichamelijk welzijn. Verder kunnen zij van beteekenis zijn voor de beoordeeling van de inwerking van klimaat en kleeding. Een samenhang met psychische processen heb ik nog niet gevonden. Dat wil echter niet zeggen dat voortgezet onderzoek ons zoo'n samenhang niet zal kunnen leeren kennen. Wij weten dat er verband bestaat tusschen zieleleven en zweetsecretie [9]) en een sterke zweetsecretie kan — daar het zweet de huid bevochtigt — van invloed zijn op de werking der huidladingen. Ik heb op dit gebied echter nog weinig onderzocht. Mijn proeven hadden tot dusverre slechts betrekking op huidladingen, welke ik mechanisch, door bewegingen, deed ontstaan. Enkele waarnemingen geven mij echter aanleiding te meenen, dat dergelijke ladingen ook geheel spontaan kunnen ontstaan, dat zij niet van buiten af, maar van binnen uit verwekt werden. Men moet rekening houden met de mogelijkheid, dat door endogene processen — zooals actiestroomen — dergelijke huidladingen in zeker opzicht bestuurd („gesteuert") kunnen worden en zoo als versterkte uitdrukkingsvormen van psychische processen gezien dienen te worden. Het komt mij voor dat het wenschelijk is deze vraag eens te stellen en haar door middel van proefnemingen tot oplossing te trachten te brengen.

---

8) Onderscheidene der hier genoemde proeven zijn door den spreker gedemonstreerd geworden ten huize van den heer H. M. Haye, in het laboratorium der S.P.R. en in de gehoorzaal van Het Nieuwe Huis.
Eenige dezer proeven zijn door ons met succes herhaald.

9) Zie H. J. F. W. Brugmans: „Psychologische methoden en begrippen", Haarlem, 1921.

Welke rol spelen nu de hier besproken verschijnselen bij de beoordeeling der fenomenen, welke men bij mediums kan waarnemen? Het komt mij voor, dat sommige dingen die in de kringen der spiritisten voor „echte" verschijnselen aangezien worden, thans gezien moeten worden als gevolg van de werking der electrische huidladingen. Sommige proefpersonen zullen bewust, andere onbewust van deze ladingen gebruik maken. Men dient echter te weten, dat het ondoenlijk is met behulp van deze huidladingen zware voorwerpen zooals tafels en kasten in beweging te brengen. Vooraanstaande natuurkundigen hebben mij gezegd, dat het uitgesloten dient te worden geacht, dat electrische velden in staat zijn tot dergelijke arbeidspraestaties. Een kwestie, die ook nog op beantwoording wacht, is deze of door de samenwerking van een aantal personen een versterking der electrische krachten mogelijk is.

Ik ben er mij dus volmaakt van bewust, dat ik door mijn proeven er geenszins in geslaagd ben het probleem der telekinesie op te lossen. Ik hoop echter dat het mij gelukt is de aandacht te vestigen op een klein aantal verschijnselen, welke ten onrechte als verschijnselen van telekinesie (als parapsychologische verschijnselen) werden beschouwd, en die ons slechts voor het verschijnsel der pseudo-telekinesie plaatsen.

Op Zondag 9 Februari, des namiddags om 3 uur, bevond het bestuur der S. P. R. zich met Dr. Oppenheim en enkele genoodigden in het hoogspanningslaboratorium der Gemeente-Electriciteitswerken van Amsterdam, waar in tegenwoordigheid van eenige — aan dit laboratorium verbonden — ingenieurs, metingen werden uitgevoerd.

Ir. L. J. Koopman stelde hierover het navolgende rapport op:

In het hoogspanningslaboratorium der Gemeente-Electriciteitswerken te Amsterdam werden de volgende metingen uitgevoerd:

a. *met den electrostatischen voltmeter* (Abraham & Villard).

Dit instrument had een meetbereik tot 15000 volt. Dr. Oppenheim was geïsoleerd van aarde door middel van roode rubberzolen; hij zat op een houten stoel vòòr het meetinstrument.

Hij laadde zich door heftige lichaamsbewegingen op en de voltmeter wees spanningen tot circa 3000 Volt aan.

Een absoluut nauwkeurige maat is dit niet, men moet zich voorstellen, dat het opgewekte potentiaal zich verdeelt over de deel-capaciteiten van het lichaam van den experimentator en het meetinstrument, de beide capaciteiten zijn in serie geschakeld. Het is mogelijk, de capaciteit van het

instrument te bepalen, van het menschelijk lichaam gaat dit moeilijker, omdat door bepaalde omstandigheden deze capaciteit variabel is. Maar men krijgt hierdoor toch wel een goed approximatief inzicht omtrent de verdeeling van het potentiaal.

b. *Het meten van de sterkte van den laadstroom door middel van een galvanometer.*

Het instrument had een eigen-weerstand van 375 Ohm, iedere deelstreep der schaal kwam overeen met $0,1\mu$ A, ($= 1.10^{-7}$ A.)

Bij de meting bleek, dat de laadstroom van het menschelijk lichaam een sterkte had van precies $0,1\mu$ A.

Thans werd de volgende proef genomen:

Een lapje zijde werd stijf samengerold met een even groot stuk zwarte rubber, daarna vlug ontrold en de zijde, die positief electrisch geladen was, bij den voltmeter gebracht. Er werd een spanning van 14000 Volt gemeten.

Bij de intensiteitsmeting bleek, dat de stroomsterkte $0,2\mu$ A. bedroeg.

Deze metingen hebben ons inzicht in de physische (en „para"-physische) verschijnselen, die in correlatie met het menschelijk lichaam staan, verdiept.

In het bovengenoemde laboratorium — waar thans vooral capaciteitsmetingen aan hoogspanningskabels bestudeerd worden (waaraan men met het oog op de steeds hooger wordende spanningen aandacht moet besteden) — had men reeds een beinvloeding van het resultaat dezer metingen door de lichaamsvelden der experimentators vastgesteld, zonder evenwel dit verschijnsel op zichzelf nauwkeurig te onderzoeken. Men was dan ook bezig een faraday'sche kooi ter afscherming te vervaardigen.

Deze metingen hebben ook hier dus klaarheid gebracht.

Uit het bovenstaande kan men tevens op eenvoudige wijze de geproduceerde electrische energie berekenen, nl.

$$E.J = W = 3.10^3.1.10^{-7} = 3.10^{-4} \text{ Watt.}$$

De door Dr. Oppenheim in zijn voordracht aangevoerde feiten zijn inderdaad zéér belangwekkend; hij heeft ons niet alleen getoond — hetgeen ons natuurlijk uit de natuurkunde overigens reeds lang bekend was — dat voorwerpen op eenigen afstand kunnen worden bewogen door middel van electrostatische krachten, maar dat deze krachten door ons eigen lichaam geproduceerd worden.

Het is waarschijnlijk, dat ook bij meer gecompliceerde — op spiritistische séances vaak gedemonstreerde — zoogenaamde „mediamieke" ver-

schijnselen dergelijke krachten een rol spelen, zelfs al zijn de handelingen soms heel ingewikkeld.

Maar.... de „mentale besturing" hiervan is en blijft een groot mysterie, hoe men het mechanisme van telekinesieën enz. ook moge uitleggen. Deze besturing wordt *zeker niet* opgelost door het in het laboratorium vastgestelde feit, dat een deel van den verrichten arbeid te beschouwen is als electrische veldenenergie. Tot nog toe werd nog niet veel onderzoek op natuurwetenschappelijke basis naar het wezen van deze dingen gedaan: men bepaalde zich vrijwel uitsluitend tot het vaststellen van feiten door middel van meer of minder goede contrôle-maatregelen; het is daarom van belang de para-physische verschijnselen op natuurwetenschappelijke basis te onderzoeken. Daarom is het werk van Dr. Oppenheim zoo belangrijk.

Naschrift.

In het: „Algem. Handelsblad" (7-2-1936) komt het navolgende bericht voor.

ELECTRISCHE VELDEN IN HET MENSCHELIJK LICHAAM.

Gecontroleerde waarneming in het Hilversumsche raadhuis.

In verband met de aangekondigde voordracht van dr. G. Oppenheim over „Electrische velden in het menschelijk lichaam" (avondblad 5 Febr.) is eigenaardig te vermelden, dat soortgelijke waarnemingen door het gemeentepersoneel, werkzaam in het Hilversumsche raadhuis, zijn gedaan. De vloeren zijn er met rubber geïsoleerd, de stoelen van metaal met leeren zitting. Zoo'n stoel blijkt electrisch geladen te zijn wanneer een ambtenaar, vooral, naar men ons zeide, wanneer deze jong van jaren is, en dus waarschijnlijk energieker in zijn bewegingen dan oudere personen, er op zit. Meegedeelde sterke staaltjes van ontladende electrische energie wanneer de verlaten stoel werd aangeraakt, hebben wij niet kunnen controleeren. Wel, dat als een jonge man even op een metalen stoel gezeten heeft, de aanraking op de buiging van den rugstang een zeer lichten schok voelbaar doet zijn: bij het brengen van een mespunt tegen het metaal is het overspringen van een lichte vonk te zien.

Aan de voorwaarde dat de atmosfeerruimte droog is, voldoet die van het raadhuis met zijn centrale verwarming natuurlijk in hooge mate. Na de eerste aanraking is de stoel volkomen ontladen.

EEN ANTWOORD OP DE VRAAG VAN DEN HEER HANA.

In de Maart-aflevering van dit tijdschrift werd door den heer Herman Hana de volgende vraag opgeworpen. Als het psychisch monisme terecht gebruik maakt van de analogie tusschen de actueele en de verleden gedachten van den mensch èn de „gedachten van de wereldziel", n.l. de levende menschen en de „herinneringen van de wereldziel", n.l. de dooden, kan men die analogie dan niet uitbreiden en specialiseeren tot „de verdrongen gedachten of ervaringen, die wij bij den mens hebben leren kennen als bronnen van neurose — bij de zenuwpatiënt, — of ook als creatieve potenties, — bij den kunstenaar (theorie der complexen)? De analogie hiervan in de wereldziel zou dan kunnen zijn: dat haar verdrongen gedachten, lees: gewelddadig of plotseling gestorven mensen, — in de wereldziel een soortgelijke functie als de verdrongen bewustheden bij den enkeling kunnen hebben, met andere woorden: invloed op de centrale wereldziel kunnen erlangen, ten goede of ten kwade." [1])

Wij willen trachten deze vraag te beantwoorden. Maar alvorens dit te doen, moeten wij twee opmerkingen maken.

Ten eerste: is het wel juist om, zooals de heer Hana doet, van deze analogie als van „de leer van het psychisch monisme" te spreken? Voor ons is het psychisch monisme in de eerste plaats de theorie (antwoord op de vraag naar de verhouding van bewustzijn en stof, ziel en lichaam), dat het psychische alléén (vandaar „monisme") werkelijk is, het physische daarentegen niet: het is slechts een psychisch iets, dat physisch verschijnt. Het psychisch monisme is op deze wijze „idealistisch parallelisme"; het geeft in aansluiting daarbij een scherp afgebakende waarnemingstheorie. Naast deze theorie, die door Heymans zelf „De(n) Grundgedanke des psychischen Monismus" wordt genoemd [2]), worden nu door Heymans eenige andere overwegingen gehouden en in het psychisch monisme opgenomen, die van wijder strekking zijn, speciaal in het hoofdstuk van zijn „Einführung in die Metaphysik" over „Das Problem der Individuation" en het gedeelte „Folgerungen in bezug auf allgemeinsten Fragen". Het is o.i. onjuist om deze gevolgtrekkingen voor even karakteristiek voor het psychisch monisme te houden als de genoemde grondgedachte. Dit blijkt ook wel hieruit, dat speciaal de hier bedoelde analogie, naar Heymans zelf uitdrukkelijk aangeeft [3]), door hem aan Fechner is ontleend, terwijl Fechner

1) Pag. 92—93.
2) Einführung in die Metaphysik, § 31.
3) Einführung in die Metaphysik, p. 361.

zich anderzijds volstrekt niet konsekwent aan de grondgedachte van het psychisch monisme, aan dat idealistische parallelisme houdt, hetgeen o.a. door prof. Polak aan Fechner wordt verweten [4]). Ons inziens staat deze analogie-redeneering, hoe interessant en vruchtbaar ook, tamelijk los van het psychisch monisme en zou zij ook in een geheel andere theorie der waarneming en leer van de verhouding van bewustzijn en stof een plaats kunnen vinden [5]).

Onze tweede opmerking is deze. Wij zien wel de mogelijkheid van een antwoord op de vraag van den heer Hana, maar helaas niet in aansluiting bij het psychisch monisme van Heymans of bij de geschriften van Fechner, doch .... op grond van de moderne theosofie! Dat komt dan echter neer op een gedachtengang, dien wij alleen met vrees en beven in dit tijdschrift introduceeren. Want ten eerste zal prof. Polak dan nog weer harder gaan klagen over het onkritische van het „Tijdschrift voor Parapsychologie" [6]), maar ten tweede krijgen wij dan niet alleen van hem op ons hoofd (of, psychisch monistisch uitgedrukt, als datgene wat verschijnt als ons hoofd) doch ook nog van den redacteur dr. Dietz. Dan zouden wij mee gaan doen aan „pseudo-weten" [7]).

Intusschen gelooven wij, dat de Redactie — ook indachtig aan wat op de kaft van het tijdschrift gedrukt staat over „het occultisme in zijn vollen omvang" — het ons toch niet euvel zal duiden als wij juist in een verband als dit, bij het overwegen van een probleemstelling, iets uit den koker der moderne theosofie aanhalen. Overigens hopen wij zelf binnenkort nog iets naar aanleiding van de gedachtenwisseling tusschen dr. Dietz eenerzijds en dr. Prins en dr. Denier van der Gon anderzijds in het midden te brengen en uiteen te zetten, hoe wij de verhouding van die drie gebieden, waarvoor we in het bijzonder belangstelling koesteren: philosofie, parapsychologie en theosofie, zien. [8]) Intusschen moet toegegeven worden, dat in het verband van een tijdschrift, dat zich uitdrukkelijk op het standpunt der gewone openbare wetenschap stelt, alleen met de uiterste voorzichtigheid van een theosofische overweging gebruik mag worden gemaakt.

4) Kennisleer contra Materie-realisme, p. 178; vgl. dit tijdschrift, IV, p. 225.

5) Vgl. mijn „Tweeërlei Subjectiviteit" (Haarlem, 1929), p. 287—288.

6) Vgl. T. v. P., VIII, p. 94.

7) Vgl. T. v. P., VIII, p. 29 e.v.

8) Intusschen zij verwezen naar het artikel over „Theosofie" in het „Encyclopaedisch Handboek van het Moderne Denken" en het artikel „Een ruimere Definitie van Theosofie". (Theosophia, Mei 1932, p. 199 e.v.). Van ons boek „Tweeërlei Subjectiviteit" hebben wij de theosofie uitdrukkelijk uitgesloten (vgl. p. 300—301).

Houdt men dit in het oog, dan moet het antwoord aan den heer Hana luiden, dat inderdaad in de moderne theosofie iets vermeld wordt, dat past in de genoemde analogie, en dat speciaal volgens de wending, die de heer Hana daaraan geeft, verwacht kan worden. De occultist C. W. Leadbeater heeft herhaaldelijk te kennen gegeven, dat volgens hem na den dood de jonge, krachtige mensch, speciaal degene, die plotseling en niet na een lange ziekte gestorven is, het moeilijker en onaangenamer heeft dan een ouder iemand, in wien het aardsche leven reeds min of meer is afgestorven. Ja, wanneer de op betrekkelijk jeugdigen leeftijd gestorvene iemand is, die in het aardsche leven aan zinnelijke genietingen placht toe te geven, dan zal de staat, waarin hij verkeert, bijzonder onaangenaam zijn. Hij zal lotgenooten opzoeken en tezamen zullen zij in hun astrale lichaam plaatsen zooals feestlokalen en huizen van ontucht bezoeken, om, al is het hun ook onmogelijk om aan hun begeerten te voldoen, toch nog eenigszins in den invloed van de „trillingen", die daar worden uitgezonden, te verblijven, ook al wordt hun begeerte, als die van Tantalus, daardoor slechts versterkt zonder bevredigd te kunnen worden. Daarbij zetten zij door hun op de astrale lichamen der stoffelijke bezoekers werkende gedachten en gevoelens dezen tot nog grooter toegeven aan hun begeerten aan; in uitzonderingsgevallen kunnen ze zich van het lichaam van een levend persoon meester maken en zoo toch nog de voldoening van hun begeerten bereiken. In het algemeen zal van dergelijke afgestorvenen een zeker ongunstige invloed in bepaalde richting op het aardsche leven uitgaan. [9])

Mij dunkt, dat wij hier toch precies hebben wat de heer Hana had *afgeleid*: een invloed op het aardsche leven [10]), in dit geval ten kwade, van plotseling gestorvenen. Men mag nu betwijfelen of de heer Leadbeater, zooals hij beweert, dergelijke situaties inderdaad heeft waargenomen; dat het een het andere *eenigermate* ondersteunt, zal men toch moeilijk kunnen ontkennen. Het met geweld verdrongene heeft toch nog een invloed in zijn eigen ongunstigen zin waar het verdrongen is. Een occulte bijzonderheid, die in een geheel ander verband is meegedeeld dan Fechner's analogie, blijkt juist te passen in een gevolgtrekking uit die wijsgeerige overweging afgeleid.

Hoe staat het verder met den invloed *ten goede* van afgestorvenen, die dan in analogie zou komen niet met verdrongen complexen, maar met creatieve

9) Vgl. C. W. Leadbeater, o.a. The Other Side of Death, p. 36—37, 65.

10) De heer Hana schrijft „invloed op de centrale wereldziel". Bedoeld is echter invloed van het eene deel van de wereldziel op het andere. Dit andere is in dit geval ons gewone, aardsche leven.

potenties? Het wil ons voorkomen, dat er in dat geval minder van een krampachtig beïnvloeden, in verband staande met plotseling sterven, sprake kan zijn en dat er meer reden is voor een geleidelijke influenceering. Men komt omgekeerd bij die „creatieve potenties" al spoedig terecht bij het begrip „sublimeering", die ook in ethischen zin, zonder tot artistiek scheppen te leiden, mogelijk is. Aan de andere zijde der analogie zou men dan een toestand moeten zoeken, die ook wel een scheiding van het aardsche leven inhoudt, maar zonder een dergelijk krampachtig terugverlangen, waarbij integendeel een gezonde, min of meer verheven activiteit in de nieuwe omgeving gevonden wordt, die eventueel dan weer gunstig op het aardsche leven van anderen zou kunnen terugwerken. Werd voor den invloed ten kwade een punt van vergelijking in de theosofische leer van „kama-loka" of het vagevuur gevonden, voor den invloed ten goede zou men aan dien betreffende een tijdelijken hemel of „devachan" moeten denken. Voor de beïnvloeding der menschen hier worde men dan herinnerd aan de „voorspraak der heiligen" [11]; zoo men wil kan men de analogie met de door sublimeering van het lagere driftsleven ontstane „creatieve potenties" zoover uitstrekken, dat men wijst op de theosofische leer der „Adepten" of „Meesters", die door Yoga zich zoo vervolmaakt hebben, dat zij niet meer behoeven te reïncarneeren. Van hen heet het echter juist, dat zij met hun gedachten onze wereld helpen en dat zij het denkleven van kunstenaars en geleerden bevruchten, terwijl zij somtijds als de stichters der groote godsdiensten op aarde terugkeeren. Ook hier kan de analogie dus doorgevoerd worden.

Het heeft ons trouwens altijd toegeschenen, dat de meer genoemde analogie ook een aanwijzing bevat ten gunste der reïncarnatie. Immers, in het eene lid der analogie, ons eigen bewustzijn, worden wel eens dingen vergeten (zij het dat zij op verschillende wijzen toch nog in het geheugen blijken te bestaan: hieruit leiden Fechner en Heymans individueel voortbestaan af), maar in den regel gaan de herinneringen *uit en in* ons centrale bewustzijn. Zijn wij, als individueele bewustzijnen nu inderdaad met deze herinneringen te vergelijken, zoodat met ons als menschen overeenkomstige dingen zouden moeten gebeuren als aan onze eigen bewustzijnsinhouden: onze herinneringen o.a. overkomt, dan zouden wij ook geregeld *in en uit* dat deel van het bewustzijn van de wereldziel, m.a.w. in en uit het aardsche leven moeten gaan. Men zou den slaap reeds als zoodanig op kunnen

11) Het Anglicaansche gebed „From sudden death, Good Lord, deliver us" zou men als een weerklank van onze eerste overweging in de kerkelijke traditie kunnen opvatten. In deze traditie schijnt een plotselinge dood, ook afgezien van andere redenen, altijd als iets speciaal onwenschelijks te zijn opgevat.

vatten in analogie met de bewustzijnsinhouden van ons dagelijksch leven, die nauwelijks herinneringen genoemd kunnen worden en zich ook geregeld binnen en buiten ons centrale bewustzijn bevinden; vat men, zooals Fechner en Heymans doen, de analogie ruimer op, als slaande op verderweg liggende herinneringen eenerzijds, een duurzamer verdwijnen uit het aardsche leven dan in den slaap gebeurt, anderzijds, dan heeft in *beide* gevallen ook een periodieke terugkeer plaats. [12])

Zooals reeds gezegd, zal men echter met al deze overwegingen groote voorzichtigheid moeten betrachten.

J. J. POORTMAN

12) Niet geheel ten onrechte heeft Bolland over Heymans' ruimere leeringen geschreven als over „Nieuwe kennis, oude wijsheid".

EEN CONFORM PROGNOSTISCHE DROOM.

In December 1935 ontving ik van den heer de Wit te Brummen een brief, waarin hij mij een droom van zijn vrouw meedeelde, die geheel overeenkomstig was met een voorval, dat zich twee dagen later in de onmiddellijke nabijheid van hun huis afspeelde. Daar eenige bijzonderheden, die mij van belang toeschenen, ontbraken, verzocht ik den heer de Wit om nadere inlichtingen benevens een beschrijving van de hand van zijn vrouw zelve en zoo mogelijk van een of meer getuigen.

In antwoord hierop was de heer de Wit zoo welwillend, mij de volgende mededeeling toe te zenden, die ik hieronder met dankzegging aan den berichtgever, laat volgen.

Brummen, 6 Januari 1936.

Geachte Heer!

N. a. v. Uw antwoord op mijn brief, waarin ik U een van de prognostische droomen van m'n vrouw vertelde, bericht ik U in de eerste plaats, dat het mij zonder eenige moeite gelukte, den datum en het jaar vast te stellen. Een van de personen die bij het feit betrokken waren, wist ze nog wel. De droom had plaats in den nacht van 29 op 30 Mei 1932 en de gebeurtenis 1 Juni 1932. Hier volgen nu eerst de verklaringen:

Ondergeteekende, Aleida de Wit-Prakken verklaart hierbij, dat zij in den nacht van 29 op 30 Mei 1932 den volgenden droom had:

Ik stond in de erker van onze suitekamer en hoorde wat en zag toen

van links van uit het dorp een boerenrijtuig met twee hollende paarden er voor aankomen. Schuin rechts voor het huis kantelde het wagentje even op de twee wielen aan onzen kant, maar het kwam weer op de vier wielen terecht. Een 30 M. verder sloeg het een zijweg naar rechts in en kwam een 25 M. verder plotseling tot staan, doordat het ergens tegenaan kwam. Het inspan was kapot, er waren geen persoonlijke ongelukken.

A. de Wit—Prakken.

Ondergeteekende, de Wit Hendrikus Albertus verklaart, dat z'n vrouw hem en z'n twee jongens op den ochtend van 30 Mei, even na het ontwaken, bovenstaanden droom vertelde.

H. A. de Wit.

1 Juni 1932 gebeurde het volgende:

Op Zaterdag 1 Juni 1932 ± kwart voor één was m'n vrouw in de keuken, ze hoorde lawaai, liep naar de zijde van ons huis en zag toen van links een boerenrijtuig met twee hollende paarden naderen. M'n vrouw liep door tot voor ons huis en zag het rijtuig op dezelfde plaats als in den droom even op dezelfde manier kantelen, het sloeg den zijweg naar rechts in en kwam ± 25 M. verder tot staan. M'n vrouw kwam met de handen voor de oogen terug en zei: Mijn droom! Dezelfde uitroep had ze ook al geuit, toen ze het begin van de gebeurtenis zag. Ik ging er zelf heen en hoorde of zag, dat het inspan kapot was en dat er geen persoonlijke ongelukken waren. Een kleine onduidelijkheid is er over het aantal der paarden.

In werkelijkheid waren er twee; m'n vrouw zei dadelijk en later ook, dat haar droom en de werkelijkheid volkomen gelijk zijn, maar toen ik er haar onlangs naar vroeg, zei zij, dat er één paard was, ofschoon ik dacht, dat er twee waren. Ofschoon ons in 1932 geen enkele afwijking tusschen den droom en de werkelijkheid bekend was, is het jammer dat toen de droom en het feit niet dadelijk opgeteekend zijn.

M'n vrouw zegt nu, dat ze niet goed meer weet, of ze van een of van twee paarden gedroomd heeft. Ik weet dat ook niet positief meer en Mevr. Zoetbrood ook niet, maar de twee jongens zeggen, dat moeder dien morgen vertelde van hollende paard*en*.

Met de meeste hoogachting

Uw dienstw. H. A. de Wit.

Brummen, 7 Januari 1936.

Ondergeteekende, Mevr. J. M. Zoetbrood—Vunderink verklaart hierbij, dat Mevr. A. de Wit—Prakken haar Donderdagavond 30 Mei 1932 vertelde, dat zij den vorigen nacht gedroomd had, dat zij een boerenrijtuig met twee hollende paarden uit het dorp had zien komen, het wagentje voor haar huis had zien kantelen en toen den zijweg naar rechts inslaan en daar een 25 M. verder plotseling tot staan komen. Er waren geen persoonlijke ongelukken en het inspan was stuk.

J. M. Zoetbrood—Vunderink.

De heer de Wit voegt hier nog aan toe, dat als waarnemingsmateriaal (dagresten) in het bewustzijn van zijn vrouw aanwezig geweest kunnen zijn de voorstelling van het rijtuig vlak bij hun huis. Zij wonen tegenover het gemeentehuis, waar geregeld trouwpartijen plaats hebben met auto's, rijtuigen en soms boerenrijtuigen. Zij had natuurlijk wel eens een wagen met een hollend paard gezien, maar nooit zulk een boerenrijtuig met paard op hol. Het jonge paar, dat op Zaterdag 1 Juni huwde, zou in de kerk trouwen, waarvoor de heer M. Beker zijn paarden en rijtuig ter beschikking stelde. De paarden waren erg zenuwachtig, bovendien was er een nieuwe knecht bij den heer Beker, die ook nogal zenuwachtig was. Toen de knecht om het bruidspaar te feliciteeren even de teugels losliet, liepen de paarden naar huis, den rijksstraatweg af, en sloegen bij den molen den zijweg naar Cortenoever in, waar de heer Beker woonde; daar de bocht nogal tamelijk scherp is, namen de dieren den draai te kort en het geheele span kwam in de heg terecht. Hij heeft deze bijzonderheden pas gehoord in de week van 6 Januari 1936 toen hij op onderzoek uitging naar den juisten datum.

Dr. P. A. DIETZ.

EEN MOGELIJK GEVAL VAN DUNNE-EFFECT

door AUG. MELAI.

Naar aanleiding van het artikel van Ir. Kooy wil ik een droom meedeelen die mogelijk een geval van het Dunne-effect is. Over het algemeen heb ik dit, sinds ik, op raad van den heer Kooy, mijn droomen zorgvuldig heb genoteerd, niet kunnen constateeren, zoodat het niet zoo algemeen is als Dunne beweert. Het volgende is echter, naar het mij voorkomt, niet zonder belang:

Tegen het einde van het jaar 1934 droomde ik dat H. K. H. Prinses Juliana bij mij op visite kwam. Haar auto (een blauwe) kwam voor en H. K. H. kwam met haar gevolg in mijn voorkamer, waar zij bleef staan en mèt haar gevolg een V-vorm maakte. H. K. H. stond aan de kop, bij het raam, waar mijn vrouw en ik stonden. Er werd een zeer geanimeerd gesprek gevoerd. H.K.H. was zóó tevreden „over de joviale wijze waarop zij ontvangen was", dat zij op hartelijken toon zei: „En jullie krijgen allemaal een goede fooi".

Hiermede was de droom teneinde. Den dag na den droom kwam ik uit de staatsloterij met een prijs van f 400.—, waardoor mij nòg 1 dag later op mijn $^1/_{20}$ lot f 17.— werd uitbetaald.

Eenigen tijd later droomde ik nogmaals dat de prinses bij mij op visite kwam. Zij kwam ditmaal echter alleen en beloofde niets. Daar ik eenigszins het denkbeeld had gevat dat H.K.H. in mijn droom verband hield met de staatsloterij, ging ik den volgenden dag informeeren. Inderdaad bleek dat ook ditmaal mijn lot uitgeloot was, echter zonder prijs — zooals er ook ditmaal geen belofte gedaan was.

TELEPATHIE TUSSEN DIER EN MENS

door Dr. H. A. A. VAN DER LEK.

Wanneer ik hier spreek over telepathie tussen „dier en mens", mag men in deze volgorde „dier en mens", geen aanwijzing zien, dat ik behoor tot de lieden, die zeggen: „Hoe beter ik den mens leer kennen, des te meer waardeer ik mijn hond". Het is eenvoudig een uitdrukking van het feit, dat, waar men een hoogst enkele maal gemeend heeft telepathie tussen zozeer uiteenlopende levende wezens te kunnen constateren, het steeds het dier was, waarvan het agens scheen uit te gaan, terwijl de mens eerst in actie kwam, nadat hij het telepathisch sein had ontvangen. Het spreekt van zelf, dat telepathie van mens tot dier veel moeilijker, zo niet onmogelijk met zekerheid is vast te stellen.

De eerste aanleiding tot het schrijven van dit artikel was het volgende: In een Zweeds Kerstboek „Husmoderns Jul", dat mij door vrienden uit Stockholm werd toegezonden, vond ik een stukje, waarvan de titel luidt: „Bestaat er een soort telepathie tussen onze vrienden-dieren en ons mensen?" Op grond van enige feiten uit haar eigen leven meent de schrijfster deze vraag bevestigend te kunnen beantwoorden; zij is er althans van overtuigd, dat zich in haar leven enige gevallen van telepathie

tussen een dier en haar zelf hebben voorgedaan, of zoals zij zich uitdrukt, dat enkele malen „de zucht van het dier" tot haar op grote afstand en op supranormale wijze is doorgedrongen. Zij vindt dit zelf nu niet zo heel buitengewoon, zoals blijkt uit enige zinnen, die ik uit haar inleiding wil citeren: „Ik geloof, dat wij allen dit zouden kunnen, indien niet beschaving en cultuur in ons niet alleen de primitieve hartstochten geremd hadden, maar bovendien ook meer waardevolle primaire eigenschappen. Natuurvolken zijn veelal op geheel andere wijze gevoelig dan wij; vaak reiken zij met hun intuïtie veel verder dan wij met ons nuchter verstand....

Wij weten thans met zekerheid, dat 's mensen gedachten door wereldruimten kunnen vliegen en niet gebonden zijn aan grenzen of afstand. Maar wij weten niet zeker of dieren kunnen denken en wij geloven, in onze menselijke dwaasheid, dat alleen wij een ziel hebben....

Allen, die een hond gehad hebben, weten welk een innig contact er ontstaan kan tussen zulk een dier en zijn baas. Veelal kan de hond de gedachten van zijn meester lezen, zijn wil ondergaan, instinctief zijn gemoedsstemming aanvoelen...."

De gevallen van telepathie tussen dier en mens schijnen niettemin zeer zeldzaam te zijn, te oordelen althans naar hetgeen hierover in de parapsychologische literatuur te boek staat. Daarom kwam het mij voor, dat de voorvallen uit het leven van de Zweedse schrijfster belangrijk genoeg waren om in ruimer kring bekend gemaakt te worden. De eerste vraag, die hier rees, was echter: In hoever hebben wij hier te doen met reëele feiten? In een „Kerstboek voor de huismoeder" zal men in het algemeen de grens tussen phantasie en werkelijkheid niet al te scherp trekken. De eenvoudige, onopgesmukte wijze, waarop deze gebeurtenissen zijn meegedeeld, deden mij wel vermoeden, dat wij hier met zelf-beleefde en in hoofdzaak juist weergegeven voorvallen te doen hebben. Toch leek het mij gewenst, alvorens deze feiten in de wetenschappelijke literatuur te doen opnemen, mij met de schrijfster in verbinding te stellen en haar te vragen, of mijn indruk juist was, m.a.w. of zij deze dingen inderdaad zo beleefd had en ze zuiver had weer gegeven, kortom, in hoever wij hier te doen hebben met „Wahrheit" of „Dichtung". Het antwoord van de schrijfster liet m.i. hier niet de minste twijfel: „Ik heb alles beleefd, zoals ik het in het stuk beschreven heb".

Op deze brief zal ik nog nader terug komen. Ik wil nu eerst de gevallen meedelen, die Teres Dell (een pseudoniem, zoals mij bleek) beschrijft en haar daarbij, in de twee gevallen, waarin zij zelf actief was, woordelijk volgen, slechts hier en daar wat bekortend.

Over het eerste voorval kan ik kort zijn. Hierin is de schrijfster feitelijk alleen toeschouwster geweest. Het betreft een geval uit haar jeugd, waarin een kleine hond, die haar moeder buiten vergezelde, bemerkte, dat zijn meesteres onwel werd. Het dier snelde naar huis en gaf door zijn gehele gedrag te kennen, dat er iets ernstigs gebeurd was. Toen de vrouw zwaar ziek werd „gleed Pelle geluidloos door de kamers. Vaak lag hij voor de deur van de ziekekamer. Hij at niet en werd heel mager. Ten slotte werd de hond naar een verwijderd vertrek over gebracht. Er waren verscheidene kamers tussen dit vertrek en de ziekekamer. Maar op de dag, dat moeder stierf, huilde en jammerde hij en verborg zich in de donkerste hoek. En toch heeft hij niets kunnen horen, want moeder is zacht ontslapen". Het is dus een geval van innige verknochtheid van een hond aan zijn meester(es), zoals er zovele bekend zijn. Met enige goede wil kan men er een element van telepathie, althans van buitenzinnelijke waarneming in vinden.

Belangrijker echter zijn de beide volgende voorvallen, waarin de schrijfster zelf handelend optreedt: Het eerste heeft eveneens betrekking op een hond: „Een andere hondengeschiedenis, die zich twintig jaar later afspeelt. Ik ben nu zelf gehuwd, heb kinderen en woon in een ander land (Noorwegen). Mijn man en ik waren op bezoek en hadden het heel gezellig. Toen de stemming op z'n levendigst was, kwam er een sterk gevoel van onrust over mij. Ik gevoelde opeens, dat ik naar huis moest, maar waarvoor kon ik zelf niet begrijpen. Het was moeilijk om op te breken en ik kon geen enkele verklaring vinden van mijn onrust, die iemand zou accepteren. Ik fluisterde daarom mijn man in, dat ik ongemerkt wilde verdwijnen, toen ik plotseling een luid geblaf hoorde. „Hoor" zei ik ademloos, „hoor, Minka blaft". Minka was onze grote herdershond en deze lag thuis in onze eetkamer, minstens een half uur gaans daar vandaan. Mijn man lachte; hij hoorde niets, evenmin als iemand van de anderen. Maar ik hoorde het telkens. Ik wist nu met ontzettende zekerheid, dat er thuis iets gebeurde en dat Minka mij zijn noodsein zond.

Zo snel als ik kon vloog ik de lange weg naar huis af, terwijl mijn man volgde, niet bepaald in zijn humeur over „die vrouwegrillen". Met trillende vingers opende ik de huisdeur. Ik vloog de trap op, naar de kamer waar de kinderen alle drie rustig lagen te slapen. Ook het dienstmeisje lag in diepe slaap in haar kamertje en ik begon al te geloven, dat mijn zenuwen mij parten gespeeld hadden. Maar plotseling dacht ik aan Minka en ik snelde de huiskamer binnen. Daar sloeg mij een vreselijke

hitte tegen. De grote ijzeren kachel, zo typisch voor de meeste Noorse woningen, stond rood-gloeiend, met open deur. Het meisje had vergeten die te sluiten nadat zij de kachel voor de nacht gevuld had en het vuur brandde met hoge vlammen. De hitte was reeds zo hevig, dat van de dichtst bij staande stoelen de rook afsloeg; het had niet lang meer moeten duren of alles had in lichte laaie gestaan. Minka, dat trouwe dier, kroop naar mij toe, geheel van streek door de hitte. De hond had mij zijn noodsein toegezonden; ik twijfel er niet aan, dat hij op deze wijze mijn kinderen en mijn huis gered heeft."

Het tweede geval heeft merkwaardigerwijze betrekking op een kat: „Onze naaste buurvrouw was een eenzame oude dame, die een huisje bewoonde, een paar honderd meter van ons landhuis gelegen. Zij had een kat („Totzy"), die zij boven alles ter wereld lief had. Maar de oude dame werd ernstig ziek en moest in een inrichting verpleegd worden. Ik moest beloven goed voor poes te zorgen en ik deed dat ook. Ik hield veel van de kat en deze beantwoordde mijn gevoelens en toonde mij en de kinderen zoveel aanhankelijkheid als een kat maar kan presteren. Mijn man had een afkeer van katten en ofschoon hij dit volstrekt niet liet blijken, verdween poes altijd naar zijn oude home, als mijn man thuis kwam. Eens toen wij allen thuis waren, hoorde ik Totzy plotseling jammeren. Niemand van de anderen hoorde echter iets. Ik liep overal rond om de poes te zoeken, de kinderen en het meisje hielpen me daarbij, maar wij vonden niets. Aldoor hoorde ik het gejammer van het dier, maar niemand van de anderen vernam het. Toen snelde ik naar het oude thuis van Totzy. Maar ook daar zag ik geen spoor van de kat. Ik zocht overal en riep „Totzy, Totzy", maar te vergeefs. Eindelijk ging ik radeloos op een blok in de schuur zitten, niet wetend wat verder te doen. Ik wist alleen, dat Totzy iets overkomen was en dat zij mij nodig had. Weer riep ik haar bij de naam. Plotseling kwam toen het dier uit een hoek kruipen, waar lege kisten stonden. Iemand had het een schot hagel in het achterlijf gejaagd en dit was geheel stuk geschoten. Nooit had ik zo iets vreselijks gezien. Blijkbaar had het dier zich daar verborgen om te sterven. Nu verzamelde het zijn laatste krachten om naar mij toe te komen. Het legde zijn kop op mijn voeten en keek mij aan. Die blik zal ik nooit vergeten. Hij gaf mij de overtuiging, dat de dieren een ziel hebben, misschien zuiverder en reiner dan enig mens. Wanneer ik aan Totzy denk, is het altijd met grote dankbaarheid. Wat heb ik veel geleerd van die arme boerenkat, die mij zijn draadloos S.O.S. toezond, wetend hoeveel ik van

hem hield. Hij stierf in mijn armen en ik treurde om hem, zoals men treurt om een goede, vertrouwde vriend".

Het leek mij goed deze gevallen zoveel mogelijk in de bewoordingen van de schrijfster weer te geven. Immers, vooral ook bij de beoordeling van de waarde van spontane verschijnselen is de kennis van de persoonlijkheid, bij wie ze zich voordoen niet zonder betekenis. In de aanhef van haar artikel zegt zij van zich zelf, dat er niet bijzonders aan haar is, dat zij „precies is als de anderen", zoals Hamsun zegt „een aards aangelegd mens" („et jordisk optatt menneske"), dat zij sterk en gezond is en „zich niet bezig houdt met occulte dingen". Zij is gehuwd, heeft kinderen en zonder onbescheiden te zijn, mag ik hier wel bijvoegen, dat zij in haar brief vermeldt, dat zij een buitengewoon grote dierenvriendin is, doch niettemin ook veel van de mensen houdt. Geheel zonder paragnostische begaafheid is zij overigens niet, althans, zij deelt mede, dat zij enige malen voorspellende dromen gehad heeft. Op een dezer dromen, hoop ik later nog wel eens terug te komen. Ten slotte kan ik, ter kenschetsing van hare persoonlijkheid hier nog bijvoegen, dat zij de schrijfster is van een roman, die (uit het Zweeds) ook in het Noors en in het Duits is vertaald.

Beschouwen wij nu de door haar meegedeelde feiten wat op de keper, dan blijkt in de eerste plaats, dat wij — zoals trouwens vrij zelden met spontane verschijnselen — hier geen 100 % zekerheid hebben betreffende de juistheid van waarneming. Zeer sceptische lieden zullen misschien opmerken, dat deze dame vermoedelijk een ongewoon scherp gehoor heeft. In een uiterst stille omgeving en onder ook overigens gunstige omstandigheden kan men wellicht het luide geblaf van een hond op een afstand van ongeveer een half uur gaans wel eens waarnemen. Toch lijkt mij deze verklaring hier wel zeer geforceerd. Men dient te bedenken, dat het winter was: zowel de hond als de vrouw bevonden zich dus hoogst waarschijnlijk in gesloten vertrekken en de laatstgenoemde was bovendien in een geanimeerd gezelschap, waar men zeker geen „stommetje gespeeld" zal hebben. Bovendien blijkt uit haar verhaal duidelijk, dat er eerst een sterk gevoel van onrust over haar kwam en zij eerst daarna „een luid geblaf" waarnam.

In het tweede geval laat zich de mogelijkheid van deze verklaring niet geheel loochenen. Ik heb er geen voorstelling van, hoe ver het gejammer van een dodelijk getroffen kat kan doordringen. Het oude thuis van de kat bevond zich op een afstand van een paar honderd meter van

het landhuis van mevr. D. Dat is dus betrekkelijk dichtbij. Waar echter geen van de andere aanwezigen het geluid waarnam, ook niet toen men zich naar buiten begaf om het dier te zoeken, lijkt mij toch ook in dit geval de verklaring door een ongewoon scherp gehoor weinig aannemelijk.

Wanneer wij dus — mede op grond van het feit, dat de berichtgeefster ook in enkele andere gevallen paragnostische vermogens getoond heeft — de juistheid van de door haar meegedeelde feiten accepteren, dan rijst de vraag of deze verschijnselen van telepathie tussen dier en mens zich ongedwongen aansluiten bij hetgeen wij weten van de telepathie tussen mens en mens, of dat zij een eigen karakter vertonen.

M.i. is het eerste hier het geval. In zijn artikel over Telepathie in „De Nieuwe Gids" van 1931 komt Dietz tot de conclusie „dat wij voorloopig uit het nog niet in allen deele geschifte materiaal drie duidelijk onderscheiden groepen kunnen uitlichten:

1) Een overdracht van voorstellingseenheden, gelegen in het aandachtscentrum van den zender; veelal op korten afstand, veelal van niet-emotioneelen aard. De uitzending kan zoowel gewild als onwillekeurig geschieden.

2) Een gemeenschappelijk beleven van psychische totaalbeelden, veelal op langen afstand, veelal van sterk emotioneelen aard, veelal spontaan optredend.

3) Als derde vorm, die min of meer een tusschenvorm uitmaakt, beschouwen wij het aflezen van voorstellingseenheden uit het nevenbewustzijn van den zender, veelal op tamelijk grooten afstand."

De bovenvermelde gevallen van telepathische communicatie tussen dier en mens (vooral dat van Minka) laten zich m.i. ongedwongen bij de tweede groep onderbrengen. Het is die groep, waar Dietz ongetwijfeld ook de talrijke gevallen van spontane telepathie toe zal rekenen, waarin mensen, in hoogst emotionele zielstoestanden, in grote gevaren of in doodsnood, langs supranormale weg het bewustzijn van anderen bereikten. Die anderen zijn dan meestal nauwe verwanten, echtgenoten of geliefde vrienden, kortom „uitzender en ontvanger" zijn verbonden door banden van sympathie, waarlangs — indien ik mij zo plastisch mag uitdrukken — het bewustzijn van den eerste dat van den tweede weet te naderen. Wij merken op, dat in de boven beschreven gevallen deze elementen eveneens aanwezig zijn. Zowel voor Minka als voor Totzy geldt, dat zij in hoogst emotionele toestand, in hevige angst en nood verkeerden. Wij weten voorts, dat mevr. D. buitengewoon veel van dieren houdt. Ongetwijfeld

is Minka sterk aan haar gehecht geweest en ook Totzy zal haar goede zorgen zijn gaan waarderen, toen hij zijn oude meesteres moest missen. In het geval van Minka treft het ons voorts, dat er eerst een gevoel van angst en onrust over mevr. D. komt (het „psychisch totaalbeeld" van de in stijgende angsttoestand verkerende hond), totdat — wanneer zij het blaffen „verneemt" — zij plotseling de overtuiging krijgt, dat er thuis iets ernstigs dreigt. Wel mag hier misschien als iets bijzonders aangemerkt worden, dat in dit geval een hond er in slaagt „het waakbewustzijn van den ontvanger door een of ander subliminaal vermogen" (Tenhaeff, Tijdschr. v. Parapsych., Jaarg. II, bldz. 201) te bereiken. Dit is een prestatie, waartoe de mens (althans de moderne cultuurmens) toch maar bij hoge uitzondering in staat is.

Ofschoon, zoals gezegd, zulk een telepathische communicatie tussen dier en mens hoogst zeldzaam schijnt te zijn, geheel op zich zelf staan de door de Zweedse schrijfster vermelde feiten toch niet. Een geval, dat veel overeenkomst daarmede vertoont, doch waarin thans een paard optreedt, vinden wij vermeld in de Proceedings of the Soc. for Psych. Res. Vol. 33 (1923), p. 139. Hier verhaalt een zekere lady Carbery het volgende: „Op een warme Zondagnamiddag ging ik na de lunch mijn gewone bezoek brengen aan de stallen, om suiker en wortels aan de paarden te geven; daaronder was ook mijn geliefkoosde merrie „Kitty". Dit was een schuw, nerveus, goed-opgevoed dier en er bestond tussen ons een grote en ongewone sympathie. Ik placht iedere morgen voor het ontbijt haar te berijden, weer of geen weer, en wij maakten dan eenzame tochten in de omgeving. Het kwam me voor, dat Kitty evenzeer genoot van dat uur in de frisse morgen, als ik zelf. Op deze middag nu wandelde ik, na mijn bezoek aan de stallen, alleen de tuin in en zette mij met een interessant boek onder een boom, vast besloten daar enige uren te vertoeven. Na ongeveer twintig minuten schoof zich echter een onpleizierig gevoel tussen mij en mijn lectuur en op eens gevoelde ik met zekerheid, dat er met Kitty iets niet in den haak was. Ik trachtte het van mij af te zetten en voort te gaan met mijn boek, maar de indruk werd sterker en ik voelde mij gedrongen weer naar de stal terug te gaan. Ik ging onmiddellijk naar de box van Kitty en ik vond haar daar „cast" [1]) en hulp was hoog nodig. De stalknechts waren in een afgelegen deel van de stallen, van waar

1) „Cast" schrijft lady C. tussen aanhalingstekens. Het schijnt een uitdrukking van stalknechts te zijn en te willen zeggen: in moeilijke houding in de box neergevallen, zodat het dier zonder hulp niet kan opstaan.

ik ze moest halen om de merrie overeind te helpen. Hun verwondering was groot mij die middag voor de tweede keer in de stal aan te treffen . . ." Dit geval is gedocumenteerd door een brief van een der koetsiers, waarin hij het bovenstaande bevestigt. Lady C. is er van overtuigd, dat dit een geval is van „telepathy from animal mind to human".

Ook hier hebben wij dus te doen met een geval van een in nood verkerend dier en een vrouwelijke recipient in waaktoestand. Dat de telepathie hier niet gepaard gaat met een geluidsindruk mogen wij misschien in verband brengen met het feit, dat het paard over het geheel veel minder luidruchtig is dan hond of kat.

Men vindt voorts ook enkele gevallen vermeld, waarin de ontvanger niet in wakende toestand verkeerde. Ook in dit opzicht is er dus een volkomen analogie met de telepathie van mens tot mens. Zulk een geval verhaalt mr. Penrose in hetzelfde vol. van de Proceedings (p. 141):

„In de nacht van 2 April 1906 ontwaakte zijn koetsier plotseling door een droom: een merrie, die aan zijn zorg was toevertrouwd, had een veulen gekregen en hulp was hard nodig. Hij kleedde zich snel aan en ging naar de stal, die op 20 à 30 meter van zijn woning verwijderd was. Daar bevond hij, dat de merrie zo juist gejongd had. Het veulen was uiterst zwak en zou zeker gestorven zijn, als hij niet tijdig te hulp was gekomen. De merrie was zeventien dagen voor haar tijd; de schatting was, dat zij op 19 April zou jongen. De koetsier had in twee à drie dagen niet naar haar omgezien en er waren geen symptomen van prematuriteit. Aangezien de merrie reeds verscheidene malen veulens gekregen had en alles steeds normaal verlopen was, had hij zich ook volstrekt niet zenuwachtig over haar gemaakt. De droom was echter zo levendig, dat hij zich onmiddellijk aankleedde en naar de stal ging."

Zijn nu zulke dromen betreffende in nood verkerende dieren inderdaad zo zeldzaam als men uit de literatuur zou menen af te moeten leiden? Of moeten wij misschien aannemen, dat zij over het geheel minder indruk maken, dan de telepathie-verschijnselen tussen mensen onderling en daardoor minder ruchtbaar worden dan deze laatste? De beide voorafgaande voorvallen zijn alleen gepubliceerd tengevolge van een telepathische dierendroom van een bekend schrijver, Rider Haggard, welke droom zeer de aandacht getrokken heeft. Dit geval is in enige Engelse dagbladen (o.a. in The Times) van 21 Juli 1901 besproken; men vindt het uitvoerig gedocumenteerd verslag in de Proceedings, Vol. 33, 1923, p. 219—231. Ofschoon het reeds door Tenhaeff in dit tijdschrift werd vermeld [2]) zo wil

2) Tenhaeff „Dierpsychologie en Parapsychologie", T. v. P., V, pag. 163.

ik nochtans, ter wille van de volledigheid, trachten dit in het kort weer te geven en daarbij vooral datgene, wat mij van essentieel belang toeschijnt, te doen uitkomen.

Rider Haggard verhaalt, hoe hij tegen half een naar bed ging en toen spoedig een soort nachtmerrie kreeg, waarin hij vooral de gewaarwording had van een wanhopige strijd om het leven. Hij werd gewekt door het roepen van zijn vrouw, die opgeschrikt werd door de nare geluiden, die hij voortbracht („gelijkende op het gekerm van een dier"). „Maar tussen het moment, dat ik de stem van mijn vrouw hoorde en dat, waarop ik met bewustzijn kon antwoorden, had ik een andere droom: Een zwarte jachthond, een lief en intelligent dier, Bob genaamd, en het eigendom van mijn oudste dochter, lag op zijn zijde in het struikgewas of althans tussen een wilde begroeiing van een waterkant. Mijn eigen persoonlijkheid scheen op een mysterieuze wijze van het lichaam van de hond op te rijzen en ik wist zeker, dat het Bob was en geen andere hond. In mijn visioen trachtte de hond in woorden tot mij te spreken, maar hierin falend, deelde hij mij op niet te omschrijven wijze mede, dat hij stervende was. Toen verdween het visioen en ik hoorde mijn vrouw vragen, waarom ik zulke akelige, vreemde geluiden maakte." Rider Haggard deelde haar zijn „nachtmerrie" en het visioen mede en vroeg haar hoe laat het was. Zij wist dit niet en beide sliepen spoedig rustig in. Aan het ontbijt vertelde R. H. het aan verscheidene personen. (Van al deze lieden vindt men in het uitvoerig verslag gelijkluidende bevestigingen van het meegedeelde). Niemand wist toen nog, dat de hond weg was; de vorige avond laat was hij nog gezien. Toen echter de hond 's Zondags gemist werd, begon men zich ongerust te maken en men ging op onderzoek uit. Eerst Dinsdagmorgen vond R. H. het lichaam van de hond in Waveney drijvend. Het attest van den veearts toonde, dat het dier toen reeds enige dagen dood geweest moet zijn. Aangezien deze arts aanvankelijk veronderstelde, dat er misdaad in het spel was (de kop van het dier was blijkbaar zeer geweldig verbrijzeld) loofde R. H. een beloning uit voor de opsporing van de schuldigen. Een en ander had ten gevolge, dat er verschillende aanwijzingen gevonden werden (bloedsporen, gebroken halsband enz.), waaruit bleek, dat de hond hoogstwaarschijnlijk Zaterdagavond tussen 10 en 11 uur was overreden door een trein, op een brug over de Waveney. Aangezien er na die tijd geen trein reed en op Zondag in het geheel geen, komt R. H. tot de conclusie, dat het visioen eerst enige uren na het noodlottige voorval moet zijn ingetreden. „Uit sporen, die op de brug waren

achtergebleven, was af te leiden, dat het dier enige meters door de trein was meegesleurd en toen gevallen was in het ondiepe water aan de rivierkant, temidden van het riet. Indien hij nog leefde — de veearts meent, dat de dood bijna onmiddellijk moet zijn ingetreden, maar misschien heeft hij toch nog enige ogenblikken geleefd — moet hij hier de laatste adem hebben uitgeblazen, daarbij ondergaande, stel ik mij voor, vrijwel dezelfde sensaties, die ik in mijn droom had en in zeer gelijksoortige omgeving, als waarin ik hem zag: tussen ruige planten aan de waterkant. Ik trek uit dit alles de volgende conclusies: De hond Bob, waarmede ik door wederzijdse genegenheid was verbonden, slaagde er in — hetzij op het moment van zijn dood (indien men mag aannemen, dat zijn leven nog tot een uur in de nacht gerekt werd) of anders drie uur na zijn dood — mijn aandacht te vestigen op zijn momentele (of recente toestand), door een deel van mijn wezen, dat (in slaaptoestand) in staat schijnt zulke impulsen op te vangen, in zijn eigen verschrikkelijke toestandte brengen. En ten tweede, dat vervolgens — toen ik door het roepen van mijn vrouw begon te ontwaken en dat ondefinieerbare deel van mij langzaam van hem werd weggetrokken (in mijn droom scheen het mij, alsof ik als het ware van de hond opsteeg) — hij tot mij wilde spreken en toen dit niet lukte, mij door een of ander subtiel communicatiemiddel meedeelde, dat hij stervende was, want ik zag geen bloed of wonden, die mij dit hadden kunnen suggereren. Ik neem verder aan, dat indien zijn sterven („dissolution") plaats greep op het ogenblik, dat ik droomde, deze communicatie een vorm van telepathie geweest moet zijn. Indien echter de dood — wat ik voor waarschijnlijker houd — drie uur vroeger intrad, wat dan te zeggen? Dan schijnt het wel, alsof het een niet-lichamelijk en overlevend deel van het leven of de geest van de hond geweest moet zijn, dat, zodra mijn slaap daartoe de gelegenheid bood, in mijn geest die dingen reproduceerde, zoals zij reeds waren voorgevallen, om mij in te lichten over de wijze, waarop hij stierf of om mij vaarwel te zeggen".

Mrs. H. Sidgwick tekent in een noot hierbij aan, dat R. H. hier een mogelijkheid vergeet, nl. dat een telepathische indruk zijn geest kan bereikt hebben, op het ogenblik, dat de hond stierf, maar dat deze latent gebleven is en eerst in het bewustzijn trad, toen hiervoor (in de slaap) een gunstig moment aanbrak. De mogelijkheid van zulk een vertraging, aldus mrs. Sidgwick, is moeilijk te bewijzen, behalve in sommige experimentele gevallen, maar zij wordt algemeen aangenomen (Zie o.a. Myers, Human Personality, chap. VII, 107; vol II).

R. H. oppert ten slotte het denkbeeld „dat er een inniger geestelijke

verbinding („a more intimate ghostly connection") bestaat tussen alle leden van de dierenwereld, met inbegrip van den mens, dan tot nu toe werd aangenomen, althans door de westerse volken; dat zij, in het kort gezegd, wellicht alle manifestaties zijn van één centraal bezielend leven („of some central informing life"), ofschoon zij het heelal bewonen onder zulke verschillende gedaanten."

Wij willen naar aanleiding van dit denkbeeld ten slotte nog even stilstaan bij de vraag, welke betekenis men aan deze gevallen van telepathie tussen dier en mens heeft toe te kennen. Het wil mij voorkomen, dat zij, zowel voor de parapsychologie als voor de dierpsychologie misschien van meer belang zijn, dan men veelal schijnt aan te nemen en dat het daarom gewenst is ook deze gevallen zoveel mogelijk te verzamelen en ze critisch te onderzoeken. Een van de dingen, die ons bijv. treft in de verschillende hier meegedeelde gevallen, is de grote verscheidenheid, die reeds dit betrekkelijk geringe aantal ons te zien geeft. Als éne uiterste hebben wij, in waaktoestand, niets anders dan een onrust, een angst, zoals in het geval van lady Carbery; deze maakt zich echter onweerstaanbaar van haar meester en de zekerheid treft ons, waarmede onmiddellijk het voorwerp van deze angst bepaald wordt. Als andere uiterste — zoals in het geval van Rider Haggard — in droomtoestand een zeer krachtig meevoelen, meemaken van het dramatische gebeuren, ja zelfs een vereenzelvigen met het wezen (Bob), dat dit gebeuren ondergaat. Dit laatste is dan bovendien hoogst waarschijnlijk nog gecompliceerd door een verschuiving in de tijd van enige uren. Het zou dan ook m.i. wel kunnen blijken, bij nadere bestudering van meer gevallen, dat het door Dietz geuite denkbeeld, dat nl. volstrekt niet alle vormen van telepathie in wezen hetzelfde behoeven te zijn, ook voor de gevallen van dier-mens-telepathie een grote mate van waarschijnlijkheid heeft. Rider Haggard, die blijkbaar zeer onder de indruk geweest is van zijn paragnostische ervaring (het schijnt, dat er voor dien tijd zich geen gevallen van telepathie in zijn leven hadden voorgedaan) heeft, zoals wij zagen, getracht daarvan een verklaring te vinden in een veel-omvattend „centraal-leven", waarvan zowel de mens als de dieren verbijzonderde manifestaties zouden zijn. Deze verklaring heeft m.i. een onmiskenbare verwantschap met een door Heymans geuit denkbeeld. Ook Heymans heeft gemeend, dat de verschijnselen van telepathie, van mens tot mens, wellicht het best te verklaren waren, door aan te nemen, dat een uitgebreider, super-persoonlijk bewustzijn zou bestaan, dat dus als het ware een band zou vormen tussen de afzonderlijke individuen.

Men zou zich dus moeten voorstellen, dat in die gevallen waarin aan het persoonsbewustzijn een uiterst hevige schok wordt toegebracht deze zich door dit centrale bewustzijn zou voortplanten. Het zou te ver voeren thans op dit denkbeeld diep in te gaan. Ik wil volstaan met er op te wijzen, dat, willen wij een dergelijke verklaring laten gelden in de gevallen van telepathie tussen dier en mens, wij genoodzaakt zijn dit bewustzijn uit te breiden over de dierenwereld, dus ongeveer in den door den Engelsen schrijver aangegeven zin. Ik meen echter, dat de vele bezwaren, die men tegen de opvatting van Heymans kan inbrengen, hierdoor nog aanmerkelijk toenemen. In het bijzonder voor die gevallen, die Dietz samenvat in zijn tweede groep („Een gemeenschappelijk beleven van psychische totaalbeelden, veelal van sterk emotioneele aard") helt Dietz meer over tot een zuiver psychische verklaring: „Het heeft veel meer van een directe verbinding, van welke aard deze dan ook zij, dan van een via een hypothetisch wereldbewustzijn". Het komt me voor, dat ook de meeste mijner lezers veeleer geneigd zullen zijn de hier beschreven gevallen, wanneer het er om gaat er zich een beeld van te vormen, op te vatten als een draadloos sein (een S.O.S. evenals mevr. D. dit deed in het geval van de kat), dan als een schok, die eerst zich zou verliezen in een zo uiterst veel-omvattend centraal bewustzijn, om eerst van daar uit zich weer een weg te banen naar een bepaald individu.

Er is in al deze gevallen één belangrijk punt van overeenkomst: Wij hebben steeds te doen met in nood verkerende dieren, die langs paranormale weg het bewustzijn weten te treffen van mensen, waaraan zij sterk gehecht zijn. Dit geldt blijkbaar ook in het geval van Rider Haggard: In een interview in „The Daily Chronicle" (21 Juli 1901) verhaalt R. H., dat Bob weliswaar het eigendom was van zijn dochter, maar niettemin een groot vriend van hem was, „but I cannot say that my soul was bound up in him". „Hij vergezelde mij gewoonlijk op mijn wandelingen en kwam mij meestal goeden morgen zeggen". Ook op het gebied van de zuiver menselijke telepathie zal men zonder moeite een aantal gevallen kunnen vinden, waar de liefde wat van een kant kwam.

En hiermede zijn wij dan genaderd tot de laatste vraag, waaraan wij nog slechts enkele woorden willen wijden: Kan de studie van zulke telepathie-verschijnselen ook betekenis krijgen voor de dier-psychologie? Ik ben sterk geneigd deze vraag bevestigend te beantwoorden. Gevallen, waarin dieren hulp komen zoeken bij de mens, hetzij voor zich zelf, hetzij

voor in-nood-verkerende natuurgenoten, kent de dier-psychologie zonder enige twijfel. Ook wijst bijv. het dromen van honden (waarin zij vaak blaffen of knorren) er sterk op, dat zij zich tot op zekere hoogte ook dingen kunnen voorstellen. Dat vele dieren een ongewoon sterk geheugen hebben, is voorts een overbekend feit. Ik meen daarom, dat het allerminst gewaagd is, als wij deze telepathische S.O.S. seinen opvatten, als een tot in het paranormale opgevoerde uiting van dit hulp-zoeken bij een geliefd wezen. Het is de tot in het uiterste benarde dieren-ziel, die zich op deze wijze een weg baant. Hier rijst dan de al-oude vraag of het dier een ziel heeft. De dierpsycholoog zal zich waarschijnlijk op het standpunt stellen, dat deze vraag onwetenschappelijk is, dat de beantwoording er van ten eenen male buiten het gebied zijner wetenschap valt. Maar wie er zich van overtuigen wil, dat zich toch ook aan een voortreffelijk dierpsycholoog deze vraag wel kan opdringen en dat hij haar à priori niet met beslistheid ontkennend zal beantwoorden, die leze het schone boek van prof. Buytendijk over de „De psychologie van de hond", waarin hij het laatste hoofdstuk gewijd heeft aan „De ziel van de hond". Het zij mij veroorloofd tot slot hiervan enige regels te citeren: „Is dit nu het zieleleven van de hond? Wat instincten, een aantal zintuigsfuncties, wat beweging, geschemer van voorstellingen, droomerig inzicht in de wereld rondom" ... „Zoo is de hond trouw, heeft vreugde en leed, liefde en vrijheid, goedheid en verstand — maar het is niet dat, wat dit alles is bij den mensch, bij wien het gedragen wordt door den geest. Maar het is verwant. Dit zegt ons gevoel, het gevoel van ons eigen leven." .... „Liefde voor de natuur, voor het dier, voor onzen huisvriend, den hond, zij alleen moet ons leiden willen wij in huiverende eerbied onze verbeelding wagen op de wegen die naar het levensgeheim afdalen ...."

Misschien dat ook een door deze geest bezield onderzoek van de parapsychologie van het dier ons in staat zal stellen, zoal niet het levensgeheim te doorgronden, dan toch ons inzicht te verruimen en te verdiepen. [3])

---

3) Noot der Redactie. Wij veroorloven ons hier nog eens de aandacht te vestigen op het in: „T. v. P.", VI, pag. 42, besproken, nog veel te weinig bekende boekje van Felix Ortt: „Over de dierenziel", den Haag, 1933.

Ook deze schrijver acht zich, op empirische gronden, „gerechtigd tot de eenige niet-gewrongen conclusie, dat er inderdaad gevallen zijn, waarbij een dier, in doodsgevaar verkeerend ..., een psychischen en energetischen indruk kan teweegbrengen, op afstand, bij een mensch voor welken het sympathie voelt." (Pag. 55).

WETEN OF PSEUDO-WETEN ?

Dr. H. A. C. DENIER VAN DER GON
Dr. D. H. PRINS

Het spijt ons te moeten constateren, dat het artikel van Dr. Dietz onder bovenstaand opschrift ons bijna overtuigd heeft, dat „verder debat eigenlijk nutteloos" is, al stemmen we geenszins in met het argument, dat den schrijver tot die conclusie voert. Bijna ... wij kunnen n.l. de gedachte niet van ons afzetten, dat een vruchtdragende discussie toch mogelijk moet zijn. Als men zich over en weer bepaalt tot het wetenschappelijk probleem, dat in woorden „Weten of pseudo-weten ?" zo kernachtig tot uitdrukking komt, indien daarbij iedere uitspraak van een met zorg samengestelde argumentatie wordt voorzien, dan moet er aldus licht geworpen worden op een eeuwenoud parapsychologisch vraagstuk. Dat wij na het lezen van de repliek ons moedeloos afvroegen : kan dat niet anders ? vindt zijn oorzaak in het feit, dat dit verweer niet aan deze noodzakelijke voorwaarden voldeed.

Enige voorbeelden ter staving van dit oordeel.

1. Hoewel wij reeds in ons eerste stuk er tegen op kwamen, dat Dr. Dietz het beeld van het theosofisch occultisme, zoals dat leeft in het brein van critiekloze napraters, substitueert voor dat, hetwelk Mevr. Blavatsky e.a. zèlf ontwierpen acht onze opponent het ook nu nog nodig „volijverige theosofische dames" ten tonele te voeren.

2. Diverse gemakkelijk neergeschreven maar ongegronde uitvallen ontsieren het betoog. Zo lezen we al in het begin : „Kan men zich een theosofisch boek, tijdschrift, cursus, lezing voorstellen, waarin niet allerlei wetenswaardigheden, resp. pseudo-wetenswaardigheden over wereldbollen en rassen, over hierarchieën en Meesters, over evolutietrappen en hogere gebieden, over atomen en aura's breedvoerig worden uitgestald ?" Maar reeds Mevr. Besant schreef verschillende werken, waarin men deze wetenswaardigheden niet of slechts sporadisch aantreft. Voor het uitgebreide oeuvre van Jinarajadasa, de boeken van Arundale, J. J. v. d. Leeuw geldt op een enkele uitzondering na hetzelfde. Wat de tijdschriften betreft : in The Theosophist en ook in het Nederlandse maandblad Theosophia wordt slechts een zeer klein gedeelte van de ruimte door dergelijke materie ingenomen. (A)

3. Ernstiger nog achten wij het, dat op pag. 33 geheel onnodig de persoon van Annie Besant in de discussies wordt betrokken. Wij kunnen

niet geloven, dat Dr. Dietz haar verdacht heeft willen maken. Deze regels moeten hem wel te vlot uit de pen zijn gevloeid. Dat Mevr. Besant het z.g. „heilige land" van de Noordpool naar het astrale gebied [1]) zou hebben laten verhuizen om zich te beveiligen tegen lastige ontdekkingsreizigers, het is te absurd om er bij stil te staan. Gelukkig zó duidelijk, als wij het hier paraphraseren, staat het niet in de tekst, maar lezers, die niet voldoende weten, wie Mevr. Besant was, kunnen het er — helaas — wel uit lezen.

4. Een laatste [2]) voorbeeld. Op pag. 32 schuift onze opponent ons een „voorlopig" (de aanhalingstekens zijn niet van ons) aanvaarden van uitkomsten van occult onderzoek in de schoenen, later (pag. 35) gebeurt dit nog eens. Waar in ons artikel is iets te vinden, dat wij zulk een geloof zouden koesteren? Nergens. Integendeel uit alles blijkt, dat wij aan het aanvaarden van feiten de in de wetenschap gebruikelijke eisen stellen.

In „Theosofie en Parapsychologie" ging het voor ons voornamelijk om twee dingen.

In de eerste plaats wilden wij door een uiteenzetting over het onderscheid tussen zinvolle bespiegeling en weten voorkomen, dat een kritiek, die zich richtte op het theosofisch occultisme geïnterpreteerd zou kunnen worden als een die de theosofische levensbeschouwing aantastte. Met erkentelijkheid memoreren wij, dat de heer Dietz zijn repliek begint met de verklaring, dat het hem niet te doen is geweest de moderne theosofie als levensvisie aan te vallen. Daarmee komt dus een belangrijk bezwaar van ons te vervallen.

In de tweede plaats wilden wij het probleem, waarvoor het theosofisch occultisme — juister — waarvoor het eeuwenoude overgeleverde occultisme ons stelt, zo nauwkeurig mogelijk formuleren en van enkele inleidende toelichtingen voorzien. Aan die poging moge nog het een en ander worden toegevoegd, ten einde enige ons voorgehouden bezwaren uit de weg te ruimen. „Ik begrijp niet goed", aldus lezen wij op pag. 30—31, „wat het zeggen wil als de heren Pr. en v. d. G. daaraan toe-

1) Wat op zichzelf al niet juist is weergegeven (vgl. Man, Whence, How and, Wither pag. 103 noot).

2) Na persoonlijk overleg met Dr. Dietz, waarbij ons bleek, dat hij met ons van mening was, dat beperking tot het essentiele gewenst is, zien wij van een verder ingaan op andere soortgelijke bezwaren af en gaan wij over tot het eigenlijke vraagpunt.

voegen „Deze zekerheid betreft het feit, dat zij een uitgebreidere wereld kennen uit lange ervaring; zij heeft zoals wij zagen, geen betrekking op de inhoud van hun waarnemingen." Een voorbeeld verduidelijke onze bedoeling.

Wanneer iemand, die nooit natuurkunde bestudeerde, losgelaten wordt in een modern physisch laboratorium en thuis komende vertelt van wat hij daar gezien heeft, dan zal zijn relaas enerzijds een zeer verwrongen beeld geven van de werkelijkheid, zoals de vakman die kent, anderzijds zijn soortgenoten een sprookje toeschijnen, omdat deze wonderen der techniek geheel buiten de grenzen van hun ervaringsgebied liggen. Zouden echter deze laatste hem nu zeggen, dat hij gehallucineerd had, dat zijn wondere, pas ontdekte, wereld een hersenschim was, dan zou hij zich, terecht, daar tegen verzetten en zeer positief wezen in zijn verzekering een stuk echte werkelijkheid tegenover zich gehad te hebben, dat voor ieder, die de weg ging, welke hem daarheen voerde, ook te zien was (hoewel niet ieder het zo zou zien als hij). Wanneer deze man dan een verstandig mens was, wat immers zeer wel verenigbaar is met volslagen onkunde op het gebied der proefondervindelijke natuurwetenschap, dan zou hij aan deze positieve verzekering: „ik weet dit zeker, ik heb het zelf gezien" toevoegen „maar van wat ik gezien heb, kan ik wel een geheel verkeerde voorstelling geven, want het was mij alles zeer vreemd". Zo ongeveer is de houding van occultisten als Leadbeater en Annie Besant ten opzichte van hun buitenzinnelijke ervaringen: zekerheid wat betreft het feit, dat zij waarnemen, onzekerheid in wàt zij waarnemen.

Wij kunnen geen tegenstrijdigheid zien in het positieve van hun uitspraken in het ene geval en hun voorbehoud in het andere. Integendeel, het is juist wat men verwachten kan, tenzij men a priori meent, dat zulke buitenzinnelijke waarnemingen hallucinaties zijn. Dit schijnt het standpunt van onzen bestrijder te zijn. Althans wij lezen dat de psychische buitenwereld een autistische is, en dat de methoden, welke dienen om een andere houding ten opzichte van ons innerlijk leven aan te kweken en zo zich toegang te verschaffen tot die wereld niets zijn dan middelen om te leren hallucineren. Dus niet alleen Leadbeater, Annie Besant, Steiner, maar ook alle anderen, die zeggen soortgelijke buitenzinnelijke ervaringen te kennen als Frederik van Eeden (zie diens droomstudies in de Proceedings of the S. P. R. 67), Muldoon (zie Muldoon en Hereward Carrington The projection of the astral body) en Swedenborg om van de oudere deels historische, deels legendarische figuren niet te spreken, zijn wat betreft deze kant van hun persoonlijkheid gelijkwaardig met hallucinerende hysterici en schizofrenen.

Helaas onthoudt de schrijver ons zijn argumenten voor deze toch waarlijk niet onmiddellijk evidente uitspraak. Zo wordt het ons onmogelijk gemaakt deze argumenten aan een nader onderzoek te onderwerpen, terwijl we nu ook zeer veel, dat op deze onbewezen uitspraak steunt, met rust moeten laten. Dit spijt ons, we hadden gehoopt, dat de psycholoog Dietz èn de parapsycholoog Dietz iets meer te zeggen hadden over een mogelijkheid (wij doelen hier op die ener objectieve psychische „wereld") welke in de moderne wetenschap van het zieleleven meer en meer op de voorgrond treedt. Immers twee typische kenmerken voor de objectiviteit der stoffelijke buitenwereld, die in de wijsbegeerte telkens te voorschijn komen in de strijd tusschen realisme en idealisme, kunnen tegenwoordig ook aan de psyche worden toegekend.

Het ene: verschillende subjecten nemen een en hetzelfde ding onder dezelfde omstandigheden op dezelfde wijze waar, althans zij worden het over de inhoud hunner waarneming eens, gold tot voor kort niet voor het psychische. Een niet geuite gedachte was subjectief, bestond alleen voor het subject, dat die dacht. Dit laat zich nu ten overstaan van de resultaten van het parapsychologisch onderzoek naar het supernormaal waarnemen niet meer volhouden.

Het tweede: de dingen der buitenwereld zijn autonoom, ze gedragen zich niet naar de wil van het subject in wier gewaarwordingswereld zij treden geldt in de psychologie van de 20e eeuw ook voor de uitingen van het onbewuste, waarbij dan opgemerkt moet worden dat Jung's denkbeelden over het collectief onbewuste ons nog een stap nader voeren tot de objectivering en de autonomie van het psychische.

Wij wezen in ons vorig stuk verder op Haas' „Die Psychische Dingwelt". Het was ons o.a. te doen om een oordeel van Dr. Dietz over de betekenis van het nu overal opduikende denkbeeld van zulk een psychische „Dingwelt" — een van de problemen, waarvoor het theosofisch occultisme ons stelt, onverschillig of dit oordeel de stelling, die wij tot nu toe innemen daardoor zou worden versterkt of verzwakt. Niet de versterking van onze stelling, maar de verheldering van het probleem is ons 't belangrijkst. (B)

Dit bevestigt ons in de reeds eerder uitgesproken opvatting, dat een begrijpelijke, door ons gedeelde, aversie tegen de uitingen van een zeker soort enthousiasten-over-het-theosofisch-occultisme, overgedragen op dit theosofisch occultisme zelf (wat o.i. geheel onjuist is) den heer Dietz de toegang verspert tot een belangrijk parapsychologisch vraagstuk. Zijn be-

reidwilligheid tot een experimenteel onderzoek — wij weten uit eigen ervaring, hoe onze opponent steeds zijn tijd en kracht beschikbaar stelt ook dan, als de vooruitzichten op een resultaat, dat ook maar enigszins die moeite loont, uiterst gering is — is ons geen bewijs van het tegendeel. Zulk een proefondervindelijk onderzoek heeft hier slechts betrekkelijke waarde. Stel eens, dat Leadbeater zich bereid had verklaard door proeven zijn vermeende occulte kennis van atoombouw te laten toetsen. Men zou hem dan b.v. diverse zeldzame en niet op het gezicht herkenbare chemische verbindingen hebben kunnen voorzetten met de opdracht „waar te nemen" welke elementen in die stoffen voorkomen. Stel, dat zulke proeven een positief resultaat hadden afgeworpen, zou men dan op grond daarvan mogen aannemen, dat Leadbeater's aanspraken op buitenzinnelijke waarnemingsvermogens van de soort, zoals hij die beschrijft en zoals het overgeleverde occultisme ze kent, gegrond waren? Wij menen van niet, zulk een prestatie zou zeer wel anders en .... eenvoudiger kunnen worden verklaard. Het enige nuttige effect zou zijn dat een bestaand wantrouwen tegen zulke aanspraken zou worden ondermijnd. Dit moge niet onbelangrijk zijn, werkelijk ernstige behandeling van het probleem eist meer en andere arbeid. En het is juist het resultaat van dat andere werk, dat tenslotte de doorslag zal moeten geven. Reeds eerder schreven wij, dat voor het verkrijgen van zekerheid, het een noodzakelijke voorwaarde is, dat men zelf de tot ontwikkeling dezer (occulte) vermogens vereiste scholing doormaakt". Dr. Dietz acht dit „tot in de grond onjuist". Want, zo vraagt hij „zouden de parapsychologen dan zelf tot mediums, helderzienden en telepathen moeten ontwikkelen .... alvorens van de echtheid der verschijnselen overtuigd te kunnen worden?" (C)

Deze tegenwerping miskent echter de bijzondere aard van het onderhavige probleem. Van de objectieve verschijnselen (telekinese e.d.) kan men de echtheid vaststellen (bij lange na niet het enige wat nodig is), hun aard kan bestudeerd werden, zonder dat de parapsycholoog zich zelf tot medium maakt. De echtheid der subjectieve verschijnselen (althans die welke tot nu toe onderzocht zijn), kan ook volgens de objectieve methode worden geconstateerd. Het verdere onderzoek eist hier echter naast de objectieve ook de subjectieve methode [3]), die der introspectie. Het is niet iets bijkomstigs, dat b.v. Osty in zijn boeken en verhandelingen, ook meedeelt, wat proefpersonen, die hij tot betrouwbare introspectie in staat

3) Zie Tenhaeff Over Object, Methoden enz. der Parapsychologie, Alg. Ned. Tijdschr. v. Wijsbeg. en Psych., XXVII, 24—29.

acht, over hun ervaringen tijdens het buitenzinnelijk waarnemen te zeggen hebben. „Het kan aan geen twijfel onderhevig zijn" aldus Tenhaeff t. a. p. „of een systematische toepassing der introspectie door psychologisch gevormde proefpersonen zal het parapsychologisch onderzoek in hoge mate ten goede komen, niet in het minst op het gebied der hypothese vorming". Dit geldt vooral daar, waar de objectieve methode van onderzoek minder vermag te presteren. Wij zagen reeds, dat dit het geval is bij een onderzoek naar de objectiviteit van ervaringen als die van Leadbeater, Steiner, Muldoon, Swedenborg e. a. Het is geen toeval dat enige denkbeelden uit het overgeleverde occultisme juist op het terrein van de hypothesevorming" bezig zijn hun bruikbaarheid te bewijzen [4]). Derhalve blijft hier tot iemand weet aan te geven hoe dat vraagstuk experimenteel te benaderen is het laatste woord aan de introspectie, natuurlijk van mensen die tot zulke arbeid in staat zijn. Hiermee wordt niet gezegd, dat de experimentele arbeid gemist kan worden, integendeel. Alleen zij behoeft een aanvulling en een voortzetting, die velerlei omvat, o.a. een onderzoek naar de betekenis van het begrip „psychische buitenwereld" voor de zielkunde en de parapsychologie, een psychologische analyse der Yoga methoden, toetsing van hun waarde door hare toepassing, op die gebieden, waar zij van oudsher toegepast werden, wat onder meer inhoudt zich zelf onderwerpen aan een scholing volgens haar voorschriften om daarbij door nauwkeurige introspectie uit te maken, wat er dan in den mens gebeurt en tot welke resultaten dat voert. Over het wezen der Yoga-methoden maakten wij enige opmerkingen, waaraan onze opponent voorbijgaat. Ons dunkt wij hebben toch wel enige reden om te vrezen, dat Dr. Dietz een belangrijk probleem links laat liggen (D)

Ten slotte moeten wij nog een woord wijden aan de critiek op wat wij over toetsingsmogelijkheden schreven. „Ik tel", aldus Dr. Dietz, daartoe niet „wat mijn opponenten daaronder verstaan n.l. herhaalde waarneming" van de helderzienden zelve". Dat spreekt van zelf, wij ook niet. Reeds in de natuurwetenschap, waar zekerheid zoveel makkelijker is te krijgen geldt de goede regel dat dubieuse resultaten van proeven, door *andere* onderzoekers behoren te worden getoetst, om gerezen twijfel aan hun juistheid weg te nemen. Hoeveel te meer hier. Wij dachten dus bij herhaalde waarneming aan die van anderen b.v. die van een parapsycholoog, die zich met goed gevolg geschoold had. Onze opponent verweert

4) Zie T. v. P., VII, pag. 182.

er zich verder tegen, dat wij ons verzetten tegen de uitspraak „dat de occulte beweringen (het betreft hier de gegevens uit Occulte Scheikunde), volmaakt fiasco hebben geleden." Wij hebben er op gewezen, hoe de huidige fysica zelve ons de bezwaren leert kennen [5]), die een vergelijking van de occulte waarnemingen van deze soort met de wetenschappelijke met enige kans op een (hetzij positief, hetzij negatief) afdoend resultaat, in de weg staan. Aan deze o.i. onweerlegbare bezwaren schenkt onze bestrijder geen aandacht. Wij houden dus vol — het enige waar het op 't ogenblik om gaat — dat „een onvoorwaardelijke afwijzing van de gegevens in Occult Chemistry voorbarig en misplaatst is."

Dat wij overigens wel het onverenigbaar zijn van de occulte uitkomsten met de vigerende wetenschappelijke theorieën „durven constateren", indien daar goede gronden voor zijn, is reeds gebleken uit het in ons vorig stuk genoemde artikel van een van ons over Atlantis. Het commentaar van Dr. Dietz, dat hiermede de traditionele theosofische leer (weer het zelfde misverstand: de uitdrukking theosofische leer, past hoogstens — en dan nog slecht — op de theosofische levensbeschouwing, welke van al deze onzekere gegevens geheel onafhankelijk is en die niet berust op een verzameling veronderstelde feiten, waarvan de betekenis ook voor theosofen nog geenszins vaststaat) „het hart is uitgerukt" laten wij geheel voor rekening van den schrijver. De ironie van het lot wil, dat sinds het bedoelde artikel over Atlantis met de bekende negatieve conclusie geschreven werd, voornamelijk als gevolg van het fraaie Nederlandse zwaartekracht-onderzoek feiten aan het licht zijn gekomen welke er op wijzen, dat het thans helemaal niet zo onmogelijk meer lijkt als enige tijd geleden, dat grote stukken vast land betrekkelijk snel over grote afstanden verticaal kunnen worden verplaatst.

Hieruit blijkt weer eens hoe voorzichtig men moet zijn met conclusies. Alles wat men doen kan is de gegevens der occultisten met die van de moderne wetenschap vergelijken voorzover zulks mogelijk is, overeenkomsten en strijdigheden constateren steeds onder het voorbehoud, dat alles er een volgende dag weer een beetje anders kan uitzien. Waar wij voornamelijk bezwaar tegen hebben is, dat men deze zó nodige voorzichtigheid niet steeds betracht bij negatieve uitspraken, dat men zich dan alleen door het onwaarschijnlijke van vele occulte beweringen verleiden laat tot een voorbarig neen. (E)

---

5) Zie T. v. P., VII, pag. 181, regel 13 e.v.v.

Antwoord aan de Heeren Dr. Prins en Dr. Denier van der Gon.

Daar een te uitvoerig debat ongetwijfeld onze lezers niet zou interesseeren, volgen hier slechts enkele opmerkingen.

A. Zeker hebben diverse theosofische schrijvers werken geschreven waarin men de oncontroleerbare al-of-niet-wetenswaardigheden niet „of slechts sporadisch" aantreft. Het is echter niet te ontkennen dat een groot percentage der theosofische literatuur daaruit bestaat, en evenmin, dat deze occultische openbaringen ook den geest der andere geschriften voor een groot deel bepalen, zooals trouwens moeielijk anders kan. Met waardeering erken ik, dat het Theosofia der laatste jaren zich gunstig onderscheidt van vele vroegere jaargangen. Een kleine dertig jaar geleden konden wij in dit periodiek kennis nemen van al de reïncarnaties van het ego „Alcyone", met uitvoerige weergave van al zijne faits et gestes, zijn ouders, broers en zusters en verdere familie, zijn vrienden en vijanden in diverse duizenden jaren! Zoo iets komt nu niet meer voor, maar toch vind ik in den jaargang 1935 nog zeer positief gestelde mededeelingen van Jinarajadasa omtrent „Christus werk in de wereld van dezen tijd". „Wij, in Indië, weten..." zegt hij met groote zelfverzekerdheid.

B. Het is mij nog steeds niet recht duidelijk wat de schrijvers eigenlijk van mij verwachten. Het onderscheid dat zij maken tusschen het „waarnemen" en het „iets waarnemen" der theosophische zieners komt mij zeer spitsvondig voor. Wil de waarneming waarde hebben dan moet ze ons toch iets over het waargenomene kunnen meedeelen. De vergelijking met de onontwikkelde man, die eenige onbegrepen verhalen doet over een laboratorium, waarin hij even een kijkje heeft kunnen nemen, strookt in het geheel niet met de hooge waarde die de theosofen blijkbaar hechten aan de onthullingen. Wil men daarvoor het bewijs? J. Kruisheer schrijft in zijn „Esoterische studiën" in Theosofia van 1935 (pag. 162): „..... altijd en gelijkelijk voor elk geldende wetten van Heelal en mens. K e n n i s v a n d e z e w e t t e n, in de eerste plaats die van het denken en zijn werking is alzoo onontbeerlijk, m e n b e s t u d e e r e d a a r t o e Annie Besant „Gedachtekracht" alsmede Annie Besant, C. W. Leadbeaters „Gedachtevormen"."

Onomwonden wordt hier dus door een theosoof, die toch zeker niet tot de onbeduidende bijloopers der beweging behoort, gezegd, dat men tot de kennis der eeuwige wetten van Heelal en Mensch kan komen door de werken van A. Besant en Leadbeater te bestudeeren! Ik vrees, dat het aantal enthousiasten-over-het-theosofisch-occultisme onder theosofen grooter is dan mijn opponenten wel beseffen.

C. Indien Leadbeater er in toegestemd had volgens deze methode, de eenige juiste en toelaatbare, zijn beweerde helderziendheid te doen toetsen, had dit de volgende, niet geringe voordeelen met zich mede gebracht,

1e Ware het absolute bewijs geleverd, dat wij niet te doen hadden met een bedrieger, of iemand die zich interessant wilde maken. Een theosoof zal deze

onderstelling niet toelaten, misschien wel verontwaardigd afwijzen. Maar verontwaardiging is een affect en geen bewijs. Zelfs binnen de Theosofische Vereeniging is een tijdlang de betrouwbaarheid en moraliteit van Leadbeater hevig aangevallen. Elk buitenstaander heeft dus zeker het recht deze vraag aan de orde te stellen.

2e. Ware hiermede het absolute bewijs geleverd, dat wij niet te doen hadden met een fantast, die in zijn eigen hallucinaties geloofde, een „Hochstapler", een type, dat in de wereld van het occultisme geen zeldzaamheid is.

Er waren dan aldus twee dingen vastgesteld, wel is waar van negatieven aard, maar die pas den onontbeerlijken vasten bodem konden opleveren voor het eigenlijke onderzoek. Men wist dan tenminste zeker dat de „ziener" niet, bewust of onbewust, in de lucht schermde. Er was dan een goede kans, dat er werkelijk sprake was van een supranormale waarneming die, hoe dan ook, in betrekking stond tot een objectieve realiteit. Leadbeater heeft er de voorkeur aan gegeven, zich tevreden te stellen met een bloot subjectieve zekerheid. Hij is voldaan als hij voor zichzelf de overtuiging bezit. Geen zweem van besef van de noodzakelijkheid van objectieve contrôle juist en vooral in deze materie, m.a.w. geen spoor van echte wetenschappelijke geest, die geen specifiek soort geest is, maar alleen die van ernst en drang naar waarheid.

D. Hier worden twee dingen verward, n.l.: supranormale waarneming op het stoffelijk gebied, èn waarneming van het supranormale. Bij het eerste — en hiertoe behoort het zgn. atoom-onderzoek van Leadbeater, moet eerst de objectieve grondslag worden vastgelegd, wil introspectie zin en beteekenis hebben. Bij het tweede staat de zaak eenigszins anders. Hier willen mijne opponenten zich beroepen op de overeenkomst tusschen de uitspraken van verschillende zieners. Mijn antwoord hierop is, dat deze overeenkomst, voor zoover zij bestaat, uit een wetenschappelijk oogpunt van nul en geener waarde is, waar de eene occultist met de geschriften van den ander op de hoogte is en zich daaraan aanpast, hetzij dit op een klakkeloos naschrijven of op een mentale verwerking van het gevondene neerkomt. Maar ook waar niet zulk een direct contact plaats heeft gevonden kan een dergelijke overeenkomst gevoegelijk verklaard worden uit de analoge geestelijke instelling. Wanneer twee katholieke visionairen, ook onafhankelijk van elkaar, gezichten hebben van de hel, waarin zekere ketters worden geroosterd, dan behoeven zij elkander volstrekt nog niet te hebben nagepraat, en toch levert deze gelijkluidendheid niet de geringste garantie, dat genoemde ketters het in het hiernamaals werkelijk zoo onplezierig hebben. De concordantie is veel eenvoudiger te verklaren uit de gelijksoortigheid der „psychische sfeer". Bovendien is deze overeenkomst tusschen de zoogenaamde waarnemingen op hoogere gebieden volstrekt niet zoo groot als mijn opponenten meenen. De „zieners" der diverse scholen berijden elk hun eigen stokpaardje, en het gemeenschappelijke is volledig te verklaren uit de hun allen gemeenzame occultistische wereldtraditie. Hun leeringen zijn in dit opzicht geen haar beter dan de „geestenboodschappen" der spiritisten, die (althans globaal) in de Romaansche landen de reïncarnatie verkondigen, in de Germaansche deze verwerpen juist als hun aardsche vrienden. (Het zal wel niet lang duren, of de Duitsche geesten stellen zich op den grondslag van Blut und Boden).

E. In de meeste gevallen is het, door den aard der gegevens zelve, niet mogelijk. Waar het wel mogelijk bleek, kwam het nog al eens falikant uit (heilige land aan de Noordpool!) 1). Dat verhoogt het vertrouwen niet.

Summum summarum: met het theosofisch en andere occultismen valt niets te beginnen. Het hangt geheel en al af van iemands persoonlijke instelling; wil men de intrensieke waarde daarvan blijven verdedigen en dit niet eerder opgeven dan wanneer met de (nooit te bereiken) zekerheid van duizend-pro-mille is bewezen, dat de uitspraken stuk voor stuk onjuist zijn, dan kan men tot in lengte van dagen wel elke afwijzing „voorbarig en misplaatst" vinden. Ik voor mij vind het voorbarig en misplaatst, wanneer Annie Besant, Leadbeater, Steiner en die allen de wereld met de uitkomsten hunner onbewezen onderzoekingen gelukkig maken, wat slechts verwarring, halfweten en schijnweten in den geest hunner volgelingen kan verwekken.

Dr. P. A. DIETZ.

---

1) Een hoogleeraar aan de landbouwhoogeschool te Wageningen heeft de moeite genomen de op landbouwkunde betrekking hebbende theorie van Rudolf Steiner te toetsen; de uitkomst bewees, dat deze niet anders dan een farce was.

EEN ONTMOETING MET Ir. OSSOWIECKI.

Merkwaardige experimenten.

door G. A. BURGER.

Dit is een verhaal zooals zoovele andere en dat geenerlei nieuwe gezichtspunten oplevert voor hen die zich plegen te interesseeren voor paranormale verschijnselen, En hiertoe behooren vermoedelijk alle lezers van dit tijdschrift.

Wanneer de redactie het niettemin de moeite waard achtte, om mij te verzoeken iets te vertellen van mijn ervaringen met den Poolschen ingenieur Ossowiecki, dan is dit mogelijk een gevolg van de omstandigheid, dat Ossowiecki behoort tot degenen, wiens bijzondere gaven zeer evident waren en wien de wetenschappelijke wereld groote belangstelling heeft geschonken. Achteraf bezien was het voor mij extra-interessant, dat ik Ossowiecki mocht ontmoeten en van eenige zijner experimenten getuige zijn, vóór hij in het centrum der belangstelling trad.

Het was in den zomer van het jaar 1923, dat ik mij in Warschau bevond en daar op zekeren dag met iemand, dien ik tevoren nooit had ontmoet en met wien ik nimmer had gecorrespondeerd, in diens werkkamer een onderhoud had. Op een gegeven oogenblik werd een bezoeker aangediend, die later bleek een vriend van mijn gastheer te zijn en die mij werd voorgesteld als Ir. Ossowiecki, een stille, eenigszins teruggetrokken

figuur van athletischen lichaamsbouw. Na eenige oogenblikken deelde mijn gastheer mij mede, dat zijn vriend over bijzondere gaven beschikte, „het zesde zintuig" zooals hij het gemakshalve noemde, en terwijl hij aan O. vertelde, dat ik redacteur van een groot Nederlandsch dagblad was, verzocht hij hem tevens mij iets daarvan te laten zien.

O. weigerde; hij demonstreerde zijn gaven niet gaarne, ook al omdat hem dit veel inspanning kostte. Toen O. echter eenigen tijd aan het in het Fransch gevoerde gesprek had deelgenomen, scheen het ijs gebroken te zijn en liet hij zich door zijn vriend vermurwen.

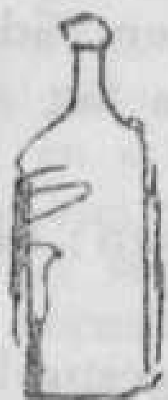
O. verzocht mij met mijn gesprek gewoon door te gaan; hij zou alleen een poosje aandachtig naar mij kijken.

Het duurde maar eenige minuten alvorens O. het gesprek onderbrak en mij alle gelegenheid gaf tot verbazing.

Ik was gehuwd en had twee kinderen. Dan wisselt O. enkele woorden in het Poolsch met mijn gastheer en vervolgt: „Uw vrouw is kort geleden geopereerd, en voelt af en toe nog pijn". Het was van A—Z juist. Later vernam ik, dat O. een oogenblik den indruk had, dat mijn vrouw op dat oogenblik ernstig ziek was en hij wist niet of mij dat bekend was. Vandaar een vraag in het Poolsch aan mijn gastheer. O. voelde echter op hetzelfde oogenblik zijn vergissing en ging toen met zijn juiste mededeelingen voort.

Niet minder frappant was het volgende experiment. O. verzocht mij een eenvoudige teekening te maken, waarbij hij zich zou verwijderen. Daarna zou hij mij vertellen wat ik had geteekend. O. ging daarvoor in een belendend vertrek, de deur achter zich sluitend. Ik nam een van mijn visitekaartjes, teekende in primitieven vorm den omtrek van een fleschje, doch deed dit zoo dat het kaartje bij het teekenen op mijn knie lag, onzichtbaar voor mijn gastheer (wij zaten tegenover elkaar aan een bureau). Ik vouwde het kaartje toe met de teekening naar binnen en deed het daarna in een enveloppe, die ik dicht plakte. O. werd daarop binnengeroepen. Hij nam de enveloppe in ontvangst, bracht haar onmiddellijk achter zijn rug, waar hij de enveloppe snel betastte. Dit experiment kostte hem blijkbaar hevige inspanning, want zijn gelaat werd vuurrood. Daarna greep O. een stukje papier en teekende wat hij meende, dat door mij geschetst was. De lezer vindt hierbij gereproduceerd mijn teekening en daarnaast die van O., voorzien van handteekening en dateering.

Als het meest merkwaardige van zijn experimenten beschouwde ir. Ossowiecki op dat oogenblik het volgende gebeuren, dat hij mij vertelde voor hij afscheid nam.

Op zekeren dag kwam te zijnen huize op bezoek een vriendin van zijn vrouw, die hem vertelde dat zij dienzelfden ochtend tijdens het verrichten van eenige boodschappen in de stad haar broche verloren had. De dame trok zich dit verlies ernstig aan, minder vanwege de groote waarde van het sieraad, dan wel omdat het een herinnering was van haar overleden moeder. O. besloot toen te trachten haar met zijn bijzondere gaven te helpen. Dit gelukte voorloopig slechts ten deele, want wel wist hij haar te vertellen, dat hij haar zag rijden in een bepaalde tram, wel gaf hij nauwkeurig aan, bij welke halte zij was uitgestapt, zag hij dat de dame op dat oogenblik haar broche verloor en zag hij ook duidelijk den heer die het even later opraapte, doch den vinder in zijn geest volgen vermocht hij niet.

En toen kwam het toeval te hulp. Eenige dagen later bevond hij zich bij zijn bank, waar hij eenigen tijd voor een der loketten moest wachten. Rondkijkende werd zijn aandacht getrokken door een heer, dien hij meende te herkennen, doch dien hij niet direct geheel kon identificeeren. Zijn aarzeling duurde slechts kort en plotseling werd het hem duidelijk, dat

hij den vinder van de verloren broche voor zich had. Een vraag op den man af bevestigde zijn meening en op deze merkwaardige wijze kwam het kleinood weer bij de rechtmatige eigenaresse terug.

Toen ik eenigen tijd later in Parijs vertoefde, vond ik in een der Fransche bladen een telegram uit Warschau, waaruit bleek, dat O. voor het eerst in het openbaar geëxperimenteerd had voor een bijeenkomst van geleerden en genoodigden, o.w. de president der Poolsche republiek. Later heeft hij ook gevolg gegeven aan een invitatie uit Parijs, doch waarschijnlijk hebben de lezers van dit tijdschrift sindsdien meermalen kennis kunnen nemen van bijzonderheden over deze interessante figuur. [1])

1) Zie voor belangrijke experimenten met Ossowiecki o.m. G. Geley: „L'Ectoplasmie et la Clairvoyance", Parijs, 1924; A. v. Schrenck Notzing: „Gesammelte Aufsätze zur Parapsychologie", Leipzig, 1929, en Th. Besterman: „An experiment in clairvoyance with M. Stefan Ossowiecki" in: „Proc. S.P.R.", Dec. 1933. Red.

BERICHTEN.

Belangstelling voor Nederlandsche Onderzoekingen in het buitenland.

Op uitnoodiging van de: „Oesterreichische Gesellschaft für psychische Forschung" sprak Dr. W. H. C. Tenhaeff op 25 Maart 1936 over: „Grundlegende Experimente niederländischer Forscher auf dem Gebiete der Telepathie".

In het: „Alg. Handelsblad" van 28 Maart l.l. lezen wij:

Dr. TENHAEFF TE WEENEN

Nederlandsche experimenten op het gebied der telepathie.

(Van onzen correspondent.)

Weenen, 26 Maart.

Op uitnoodiging der „Oesterreichische Gesellschaft für Psychische Forschung" hield onze landgenoot dr. W. H. C. Tenhaeff gisteravond in den „Wissenschaftlichen Klub" te Weenen een lezing over de nieuwste experimenten van Nederlandsche onderzoekers op het gebied der telepathie.

De ruim honderd toeschouwers toonden zich uiterst voldaan en kregen blijkbaar wel sterk den indruk, dat het den Nederlandschen onderzoekers er ernstig om te doen is op het zoo fel betwiste gebied der parapsychologie te geraken tot een exacte wetenschap. De ernst, zakelijkheid en onbevooroordeeldheid, waarmede dr. Tenhaeff de proefnemingen met overbrengen van gedachten, en de karakterologie der media besprak, maakten zichtbaar grooten indruk. De ongemeen lang aanhoudende bijval aan het eind bewees dan ook wel, dat de dankwoorden, welke de voorzitter van de organiseerende vereeniging, Freiherr Dr. A. von Winterstein, sprak, aller instemming hadden. G. N.

Op Vrijdag 27 Maart hield hij dezelfde voordracht in de Muziekzaal van het St. Gellért Hotel te Budapest voor de leden der: „Ungarische Metapsychologische Gesellschaft", terwijl hij zijn rede voor de derde maal uitsprak op Dinsdag 31 Maart in het gebouw der Unitariërs te Praag. Hier was de belangstelling wel het grootst — meer dan 500 toehoorders.

Te Budapest werd door Dr. Hennyei een resumé der lezing in het Hongaarsch, te Praag door Dr. Capek in het Tsjechisch gegeven.

Met verschillende bekende onderzoekers (w.o. Prof. Dr. Oskar Fischer en Gravin Zoë Wassilko—Serecki) werden besprekingen gehouden, ten doel hebbende te komen tot een meer intensieve internationale samenwerking.

De rede zal door Dr. Karel Kuchynka in het Tsjechisch vertaald worden.

Zeer te betreuren is het feit, dat de spreker aan een uitnoodiging om te München zijn voordracht te houden geen gevolg heeft kunnen geven op grond van bijzondere omstandigheden. De voorzitter van de: „Gesellschaft für wissenschaftliche Psychologie" aldaar heeft de voordracht echter aan de leden voorgelezen op Maandag 23 Maart l.l.

INHOUD:

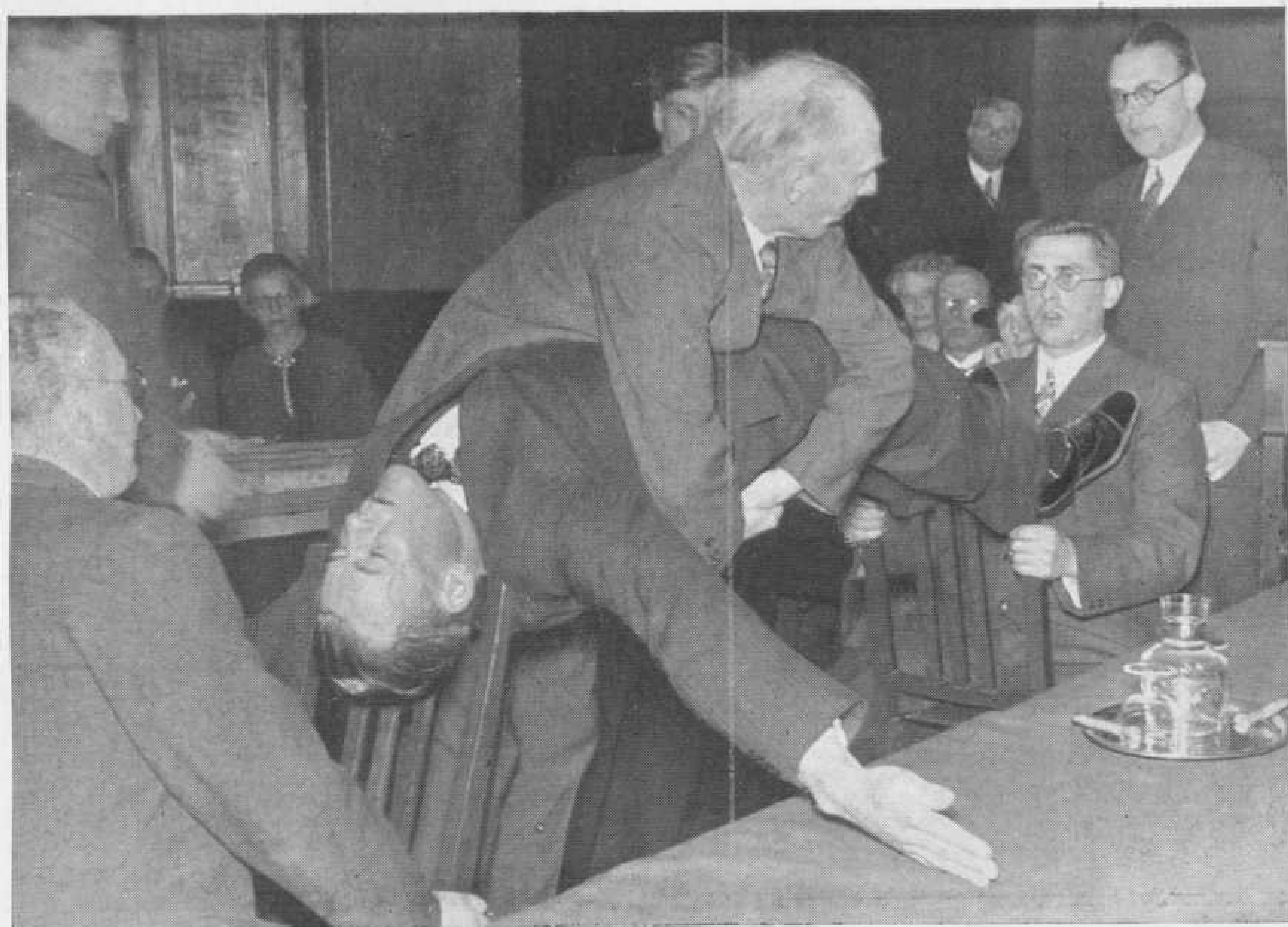
Electrische verschijnselen van het menschelijk lichaam . . . . Dr. G. Oppenheim.
Een antwoord op de vraag van den Heer Hana . . . . J. J. Poortman.
Een conform prognostische droom . . . . Dr. P. A. Dietz.
Een mogelijk geval van Dunne-effect . . A. Melai.
Telepathie tusschen Dier en Mensch . . Dr. H. A. A. v. d. Lek.
Weten of pseudo weten? . . . . Dr. H. A. C. Denier v. d. Gon Dr. D. H. Prins.
Antwoord aan de heeren Dr. Denier v. d. Gon en Dr. Prins . . . . Dr. P. A. Dietz.
Een ontmoeting met Ir. Ossowiecki . . . G. A. Burger.
Berichten.

Ir. FELIX ORTT.

De proefpersoon voor den spiegel.

Het verstijfde lichaam op de beide stoelleuningen.

Na de proefneming wordt Riemersma op den grond gelegd en „ontwaakt" langzaam.

De proefpersoon wordt naar zijn plaats teruggeleid.

NIEUWE EXPERIMENTEN MET HET TRANCE-MEDIUM MRS OSBORNE LEONARD

door Dr. HERMAN WOLF. [1])

Door belangstellende buitenstaanders worden aan den parapsycholoog vaak de volgende vragen gesteld: wat heeft het wetenschappelijk onderzoek der zoogen. occulte verschijnselen tot dusver voor vaststaande resultaten opgeleverd? Is er sinds de oprichting der Engelsche S.P.R. een vooruitgang ten aanzien van de methodiek te bespeuren? Zijn er onweerlegbare verschijnselen en feiten vastgesteld en is er eenige zekerheid, dat bedrog bij het voortbrengen dier verschijnselen ten eenenmale uitgesloten is?

Daarop zou de parapsycholoog het volgende kunnen antwoorden: Inderdaad is er een en ander bereikt. Door geleerden als Heymans, Rhine, Bender e.a. is het feit der buitenzintuigelijke waarneming onbetwistbaar proefondervindelijk vastgesteld. Verder kan het bestaan van profetie, vooral in den zoogen. paragnostischen droom door de onderzoekingen van Dunne, Kooy en Osty als bewezen worden beschouwd en ook kunnen verschijnselen als die der ideoplastie, het voorkomen van fantomen, plaatselijke en persoonlijke spook-verschijnselen, de uittredings- of bilocatieverschijnselen niet meer worden geloochend of als louter subjectieve hallucinaties worden beschouwd. Van de physische verschijnselen is het bestaan van een energie die in staat is bewegingen zonder zichtbare aanraking tot stand te brengen door de, methodisch volmaakt te noemen, experimenten van Osty onweerlegbaar vastgesteld.

Maar over één probleem, dat feitelijk het belangrijkste van alle is, bestaat allerminst eenstemmigheid: welke waarde en beteekenis hebben de berichten, mededeelingen en ingevingen van het medium in den trancetoestand? Welke is de invloed die langs normalen of supernormalen weg door de bij de zitting aanwezigen op het medium wordt uitgeoefend? Nog altijd bestaat er geen overeenstemming ten aanzien van deze zoo belangrijke, ja essentieele vragen. De animistische hypothese staat nog steeds tegenover de spiritistische. Sinds het feit der buitenzintuigelijke waarneming als vaststaande werd geconstateerd, is steeds weer de hypothese geopperd, dat de aanzittenden bij een séance bewust of onbewust het medium zouden beïnvloeden of dat dit gedachten en waarnemingen, gevoelens en indrukken zoude kunnen „aftappen" van het psychisch onbewuste der aanzittenden.

1) Rede uitgesproken op de jaarvergadering der S.P.R., Amsterdam, 10 Mei 1936.

Er zijn evenwel in de laatsten tijd enkele onderzoekingen verschenen die een nieuw licht schijnen te werpen op deze vraagstukken. Voordat ik deze bespreek wil ik aan een eigen ervaring laten zien, hoe moeilijk het probleem is waarmee we ons hier bezighouden. Zooals de meesten onder U zullen weten heb ik in het jaar 1934 te Londen een zitting met het beroemde medium Mrs. Garrett gehad, waarop mij eenige mededeelingen door het medium in trance over mijn overleden vriend W. S. werden gedaan. [2]) Deze waren voor bijna 100 % juist, maar bevatten feitelijk niets wat mij onbekend was; de animist zal dus gevoegelijk kunnen zeggen: „aftappen der gedachten van den zitter langs telepathischen weg door het medium." Het volgende feit echter werd nog niet door mij gepubliceerd: ze sprak plotseling over een zich als „geest" naast mij bevindende oude dame, wier persoonsbeschrijving overeenstemde met een sinds bijna 20 jaar overleden Duitsch familielid, die ik „Alma" zal noemen en bij wie ik als kind veel aan huis kwam, wanneer ik in de stad M. logeerde. Opeens zeide Mrs. Garrett in het Duitsch: „Freund" en noemt den naam „Arnold". Deze was mij geheel onbekend en toen ik na mijn terugkeer naar deze persoon bij mijn moeder, die wel de eenige nog levende is, die hiervan af kon weten, informeerde, bleek het dat deze Arnold inderdaad de jeugdvriend van bovengenoemde Alma was geweest, *een feit dat mij geheel onbekend moest zijn, omdat men om bepaalde redenen met mij hierover nooit had gesproken.*

Hier hebben we dus een geval waar de telepathische overdracht van den kant van den zitter uitgesloten moet worden geacht.

Nu heeft men reeds vaak de poging ondernomen om zittingen met mediums te houden waarbij de zitter informaties vroeg over overledenen, die hij zelf niet kende, om alle invloeden, die direct van hem op het medium uit zouden kunnen gaan, uit te sluiten. De Engelschen noemen dit soort séances: „proxysittings". De secretaresse van Prof. Oliver Lodge, Nea Walker, heeft in 1927 blijkens haar boek „The Bridge" een schijnbaar goed geslaagde poging in deze richting gedaan, maar aangezien hier blijkbaar toch een te intiem contact bestond tusschen Miss Walker en de weduwe van den overledene, was de wetenschappelijke waarde der mededeelingen slechts betrekkelijk. In haar nieuwste boek *„Through a strangers hands"* [3]) dat het vorige jaar is verschenen, heeft Nea Walker de methode der proxy-zittingen in een reeks van gevallen

2) Zie „Tijdschrift v. Parapsychologie" November 1934.

3) Londen, 1935, Hutchinson.

konsekwent trachten door te voeren, waarbij ze geassisteerd werd door eenige leden der Engelsche S.P.R.: Mr Kenneth Richmond, van wien we op het congres in Oslo een zeer belangrijke rede hoorden over „Research and Meaning" en die als geschoold psycholoog in opdracht der Engelsche S.P.R. bezig is met een uitgebreide studie omtrent het medium-schap van Mrs Osborne Leonard, en door de, pas overleden, Mrs Sidgwick, vroeger voorzitster der S.P.R. en de schrijfster o.a. van het bekende groote verslag over Mrs Piper, dat in de „Proceedings" (deel 28) is verschenen.

Kenneth Richmond, die het boek persklaar heeft gemaakt, voorzag het van een inleiding.

Hij vertelt eerst iets over de persoon van Nea Walker. Miss Walker ontvangt als secretaresse van Prof. Lodge talrijke brieven van menschen die hun dooden betreuren, met het verzoek om met deze door een trance-medium in contact te komen.

Dit is meestal Mrs Osborne Leonard, die men terecht de „Engelsche Mrs Piper" noemt. Evenals Mrs Piper heeft ook Mrs Leonard zich gedurende vele jaren ter beschikking der S.P.R. gesteld en de publicaties, o.a. in de „Proceedings" over haar medium-schap verschenen, vullen reeds een paar duizend pagina's. (Onlangs nog heeft Harry Price verklaard dat Mrs Leonard tot de weinige mediums behoort aan wier betrouwbaarheid niet de minste twijfel bestaat).

Het uitgangspunt van Kenneth Richmond's beschouwingen is het feit, dat het bij proxy-zittingen niet mogelijk is om het medium te helpen als dit wil gaan „visschen". Immers wat is veelal het geval bij séances? Het medium beschikt blijkbaar over een soort van „voelhoorn-mechanisme", zooals Richmond [4]) dit noemt, en het snijdt nu bij het begin der zitting één bepaald onderwerp aan, in afwachting van de reacties hierop van de aanzittenden. Nu zijn er een groote menigte van onderwerpen die altijd wel op iets of op iemand betrekking hebben. Het medium gaat nu tastenderwijze verder, en geholpen door de aanzittenden, die haar bewust of onbewust beïnvloeden, is zij in staat, door een bepaalde „psychische atmosfeer", die hierdoor kan ontstaan, verbonden met een zekere menschenkennis en intuïtie, in vele gevallen informaties te geven, die zij zelve aan de aanzittenden der séance ontfutseld heeft en die slechts schijnbaar van supernormalen oorsprong zijn, maar waarvan tallooze lichtgeloovigen de dupe worden.

Dit procédé kan nu bij proxy-zittingen niet worden toegepast, omdat

4) Zie zijn artikel over „proxy-zittingen" in „Light" 1936, Maart.

immers de bij de séance aanwezige persoon (of personen) *zelve geen bijzonderheden weet over den gevraagden communicator;* er kan dus geen aan het medium gewezen richting verder worden gevolgd, ook geen aangewezen lijn verder met behulp van de aanwezige persoon of personen worden doorgetrokken. Evenmin kan er een dramatizeering door het medium in trance plaats vinden, omdat er geen gegevens kunnen worden verstrekt die zulk een dramatizeering mogelijk zouden maken: bepaalde feiten, karaktereigenschappen, indrukken enz. Richmond meent ook terecht, dat zulk een dramatizeering psychologisch onmogelijk is, als er een „model" ontbreekt, gelijk dit hier inderdaad het geval is. Nea Walker paste nu de volgende methode toe: Uit een aantal brieven, die Sir Oliver Lodge had ontvangen, koos ze er eenige uit, waarin een minimum aantal gegevens werden vermeld omtrent den overledene; niet meer dan de naam en leeftijd, soms ook de omstandigheden waaronder de dood plaats had gevonden.

Verder paste Nea Walker een werkwijze toe, die op den niet-spiritist een zeer zonderlingen indruk zal maken: zij is er van overtuigd, dat zij bij haar research-werk wordt gesteund en geholpen door een groep van overleden vrienden, die bijna allen in den oorlog gesneuveld zijn, die ze de „Group" (ook wel „Gang") noemt. Zij las nu in haar kamer, wanneer ze alleen was, meestal laat op den avond, hardop een door haar opgesteld verzoek voor. Hierin vroeg ze haar helpers om die en die persoon, welke op dien en dien datum is overgegaan, op de eerstvolgende zitting met Mrs Leonard in Tankerton te Kent (Miss Walker woont in Birmingham) te brengen. Een copie van het verzoek, zond ze dienzelfden dag naar Mrs Sidgwick. Deze ontving dan na de zitting een copie van het gemaakte rapport, waarvan het origineel gezonden werd aan den correspondent met verzoek het te annoteeren. Een copie van het geannoteerd verslag wordt op het bureau der S.P.R. bewaard.

In het genoemde boek zijn acht van op deze wijze behandelde gevallen behandeld en critisch geanalyseerd.

Eén daarvan is dat van een Hollander, Dr. v. T., en dit wil ik met U bespreken. Een oordeel over het resultaat laat ik voorloopig achterwege en bepaal mij uitsluitend tot een verslag van de feiten.

Op 7 November 1932 schreef Dr. v. T. een brief aan Sir Oliver Lodge waarin hij o.m. het volgende vertelde: Ik ben een Hollandsch arts, die 22 jaar in Oost-Indië heeft gewerkt; de laatste twintig jaar oefende ik mijn praktijk in Batavia uit. Ik keerde naar Europa met verlof in Mei van dit jaar terug met mijn gezin, bestaande uit mijn vrouw, mijn zoontje

van tien jaar, mijn dochtertje van $2^1/_2$ jaar en hun gouvernante, een Hollandsche dame, van wie de kinderen, in het bijzonder de jongste, zeer veel hielden. De laatste drie personen hadden samen en mijn vrouw en ik eveneens samen een hut op de Fransche stoomboot „Georges Philippar", waarop we ons in Singapore op 4 Mei hadden ingescheept. Op 15 Mei is deze boot in de Indische Oceaan verbrand, gelijk ge U zult herinneren. De bemanning had geen tijd of gelegenheid om de passagiers van ons dek te waarschuwen en de meeste van hen kwamen in hun slaap om; dit gebeurde om 2 uur 's nachts. Ik slaagde er in, opgeschrokken uit den slaap, op het laatste oogenblik mijn vrouw en mijzelf te redden. Het was onmogelijk de andere hut, die dieper was gelegen, en die reeds door het vuur was aangetast, te bereiken. De kinderen en de gouvernante kwamen om.

Hij schrijft dan verder dat hij na den ontzettenden slag, die hem heeft getroffen, besloten heeft in Europa te blijven en dat hij, aangezien zijn echtgenoote het klimaat in Holland niet kan verdragen, zich in Monaco metterwoon heeft gevestigd. Hoewel hij nooit een ernstige sp. séance heeft meegemaakt, noemt hij zich geenszins iemand die het nut van dergelijk onderzoek niet inziet, ja hij gelooft zelfs, dat de redding van de Westersche beschaving kan komen, door het bewijs te leveren van het voortbestaan na den dood.

Hij verzoekt Sir Lodge om hem mede te deelen, of er door een medium in Engeland of elders berichten van zijn kinderen ontvangen zouden kunnen worden, en of het mogelijk is op deze wijze een bewijs voor het voortbestaan te verkrijgen, door mededeelingen over feiten, die alleen aan de kinderen en aan de ouders bekend zijn. Hij noemt de namen van de kinderen: de jongen heette Rudolf en het meisje Anne, genoemd: Baby; de naam van de gouvernante luidde P. maar werd steeds, naar den naam van haar gescheiden echtgenoot, M. genoemd.

Op 6 December 1932 stuurde Miss Walker de copie van het volgende verzoek aan Mrs Sidgwick, dat zij aan haar onzichtbare helpers op dien dag had voorgelezen: „Ik ga naar Mrs Leonard op Donderdagmorgen, 15 December. Tracht de kinderen van Dr. v. T., die in Hotel de Louvre in Monte Carlo woont, te brengen. Een groote Fransche stoomboot is op 16 Mei van dit jaar verbrand en deze twee kinderen, Rudolf, oud 10 jaar, en Anne genaamd Baby, oud $2^1/_2$ jaar, stierven toen. Eveneens hun gouvernante Mevr. P. genaamd M. Tracht de kinderen te vinden — hen wensch ik te spreken — ik noem de naam van de gouvernante slechts als hulpmiddel voor de identificatie. Ze weten dat ik een poging doe, maar niet wanneer. Nea Walker."

U ziet: de gegeven feiten waren zeer gering in aantal. Niets was er omtrent het karakter, het uiterlijk der kinderen, de nadere omstandigheden van de ramp enz. medegedeeld en men moet natuurlijk aannemen, dat Miss Walker geen enkele poging deed om vóór de zitting nadere inlichtingen in te winnen. Dadelijk na de zitting werd een rapport aan Mrs Sidgwick gestuurd, die het bewaarde, en een copie aan Dr. v. T. om er zijn annotaties bij te maken.

Ik geef U nu eenige der belangrijkste mededeelingen van de eerste zitting, gelijk die in het genoemde boek zijn gepubliceerd: daarbij aangevuld door eenige zeer belangwekkende toevoegingen, die ik ontleen aan het verslag van een tweede zitting, die op 6 Januari 1933 plaats vond, dat echter niet is gepubliceerd, maar mij door Dr. v. T. welwillend ter beschikking is gesteld.

Reeds bij het begin van den trancetoestand zegt „Feda", de bekende controle van Mrs Leonard, tegen de communicators, die tot de „Group" schijnen te behooren: „een jongen? ook een jongen?"

Na een korten dialoog tusschen Nea Walker en „Feda" zegt deze: „het is er een, die zonder iets te hebben gevoeld „eruit is geglipt"; hij is bang dat er iemand op aarde, die met hem verbonden is, niet weet dat hij zóó gemakkelijk naar deze zijde is overgegaan. Eén van deze op aarde levende personen zegt: „hij kan iets hebben gevoeld" en de ander zegt: „ik weet het niet, ik vraag mij af wat hij voelde en dacht"." Dr. v. T. teekent hierbij aan: „inderdaad mijn vrouw heeft er erg over getobd of zij veel geleden hebben." Een diepere stem dan die van „Feda" zegt dan: „spoedig kwam er vergetelheid, hij ging in een toestand van vergetelheid uit zijn lichaam. Geen overgang kan lichter zijn voor iemand, die op deze wijze sterft." „Feda" ziet dan de initiaal R. (Nea Walker wist echter, zooals gezegd, dat de jongen Rudolf heette). Dan zegt „Feda": „ik weet niet of U bekend is met het feit, dat de jongen oorpijn heeft gehad; akelige pijn aan één oor. Hij noemt dit feit, omdat dit, zooals hij denkt, werkelijk echte pijn is en zijn overgang geen pijn deed; als hij aan dat oor denkt, dan schijnt hem zijn overgang niets geweest te zijn." De vader commenteert dit aldus: „eenige dagen vóór de ramp klaagde hij over oorpijn, waarschijnlijk door het zwemmen, dat hij tweemaal per dag deed, veroorzaakt; het kan ook zijn dat, wat hier oorpijn is genoemd, de herinnering is aan een eenzijdige keelontsteking (angina), die hij twee jaar geleden had en waaraan de levendige herinnering hem is bijgebleven."

Dan komt er een interessante opmerking: „Feda" zegt: „den dag vóór

zijn dood, is er iets gebeurd, (iets dat afgesproken was), en dat tot zijn overgang heeft geleid." Later komt zij nog eens hierop terug en zegt: „als er iets was gebeurd, als men iets had gedaan, dat den dag tevoren was geopperd, dan was deze overgang niet gebeurd."

Uit den commentaar van Dr. v. T. blijkt nu het volgende: den dag vóór de ramp had de moeder van den jongen een gesprek met de gouvernante over het nemen van andere hutten. Hierbij was de jongen aanwezig. Waren de kinderen inderdaad naar een andere hut verhuisd, dan was, volgens den vader, de kans, dat ze gered zouden zijn, zéér groot geweest. (Een der communicators van de „Group", voegt hieraan later toe: „het schijnt alsof men zegt: als we hadden gedaan, wat we den vorigen dag van plan waren, dan zou alles anders zijn geloopen").

Ik geef nu eenige typische uitlatingen van „Feda" over gebeurtenissen en feiten die op het leven der ouders en der kinderen betrekking schijnen te hebben. De m.i. meest merkwaardige zijn de volgende:

„Hij (de jongen)", zegt „Feda", wenscht zijn ouders te laten weten, dat hij de laatste dagen voor Kerstmis bijzonder veel bij hen was. Ongeveer 5 dagen voor de feestdagen, voegt hij er aan toe." Het blijkt nu uit de aanteekening van Dr. v. T. dat op 21 December de koperen bruiloft der ouders is geweest. De contrôle „Feda" gaat dan verder: „hij placht met een lid van de familie in dien tijd iets bijzonders te ondernemen, een soort bijeenkomst. Hij wenscht te zeggen, dat hij ook nu bij hen geweest is, het is, alsof hij iets bijzonders ten uitvoer heeft gebracht." Hij noemt dan twee woorden, die Nea Walker phonetisch weergeeft met „The Mount", *veronderstellende dat het „de berg" beteekende.* „Feda" spreekt dan weer over een bijeenkomst, over twee plaatsen en een dame, die hiermee is verbonden, noemt een initiaal H. en herhaalt driemaal „The Mount". Verder staat blijkbaar hiermee in verband de naam „Bobby", die in beide zittingen driemaal wordt genoemd èn de naam „Peter". In de eerste zitting vinden we de volgende volgorde: Bobby, de oudere man, Peter. In de tweede: de oudere man, Bobby, Peter. Wat blijkt nu uit de commentaren van den vader? De jongen logeerde met Kerstmis in Dago bij Bandoeng bij de familie Diemont (door hen altijd „Deemont" genoemd); de gastvrouw, Mevrouw D., was een speciale vriendin van het kind; Bobby schijnt te moeten zijn „Botty", de voornaam van den Heer D.

De H. schijnt betrekking te hebben op de letters H. en D. die, gelijk ik onlangs van Ir. Roelofsen, die de familie D. goed kent, hoorde, op twee pilaren vóór het huis staan en die „Huis te Dago" beteekenen.

De naam „Peter" kon Dr. v. T. eerst niet thuisbrengen. Bij nadere informatie in Indië bleek hem dat „Peter" de naam van een speelkameraad van zijn zoontje in Dago was geweest.

Dit is een zeer treffend incident: de verkeerd verstane, phonetisch weergegeven, naam „Diemont", dus de familie, waar het kind gelogeerd had en die nog op Java woonde, terwijl de van T. al in Europa woonden, toen de naam van den Heer D., die door den jongen „Oom Botty" werd genoemd, de eerst niet te verifieeren naam „Peter", de letter H., die betrekking blijkt te hebben op Huis te Dago. Ook het feit, dat in *beide* zittingen op deze gebeurtenissen werd teruggekomen, zou kunnen wijzen op de groote beteekenis, die dit bezoek blijkbaar voor het kind heeft gehad.

„Feda" zegt: „Ik krijg de initialen A. W. Het is iemand die overgegaan is en die aan gene zijde op ze past." Later zegt zij nog eens, „wilt U hun (de ouders der kinderen) zeggen, dat Alfred hen heeft geholpen," Dr. v. T. maakt hierbij de opmerking: „eerst konden we den naam „Alfred" niet thuisbrengen. Later ontdekten we dat de Heer L. W., een *Franschman*, die met ons samen op de verbrande boot was, gered was, maar een paar dagen den dood vond bij een vliegongeluk tusschen Brindisi en Rome: deze L. W. werd genoemd „Alfred"; hij was zeer vriendelijk voor onzen jongen gedurende de dagen, die aan de ramp vooraf gingen; hij speelde twee maal per dag in het zwembad met hem en was veel in ons gezelschap; hij deelde in onze smart, toen we samen op de reddingsboot waren, nadat we de kinderen hadden verloren."

Op 3 April 1933 vraagt Nea Walker in een brief aan Dr. v. T.: „Gebruikte Uw zoontje den naam Alfred? Ik neem aan van niet, omdat U dezen naam niet schijnt te kennen. In Engeland zou in zulk een geval de man door de kinderen „oom Alfred" worden genoemd." Dr. v. T. antwoordde hierop „zoo ver we dit kunnen nagaan wist onze jongen niet, dat de Heer L. W. „Alfred" werd genoemd. Het is niet onmogelijk, dat hij Mevrouw L. W. haar man „Alfred" heeft hooren noemen, maar zoover ik mij herinner was hij slechts eenmaal met hen beiden samen.

In een artikel in de „Birmingham Post" van 16 Mei 1932, waarin bijzonderheden over de ramp van de G.P. stonden, en dat Nea Walker gelezen moet hebben, komt o.a. het volgende voor: „Onder de geredden is een mijnheer L o u i s A l f r e d"; de Heer en Mevrouw L.W. worden hier onder de *Engelsche* passagiers genoemd. Op 19 Mei wordt in de B.P. de Heer L o u i s A l f r e d genoemd, omdat zijn dochter en schoon-

zoon vermist werden.

Hieruit zou men dus op kunnen maken, dat als Mrs Leonard haar kennis van de ramp putte uit het onderbewustzijn van Miss Walker, ze waarschijnlijk de namen „Louis Alfred" zou hebben genoemd; bovendien is in het artikel in de krant deze Alfred *onder de overlevenden* genoemd, terwijl hij in werkelijkheid, zooals in de zitting was gezegd, later omgekomen is. Natuurlijk zou het kunnen zijn — wat ik niet na kan gaan — dat Mrs Leonard, van een zekeren Alfred had gehoord of gelezen, die bij een vliegongeluk na de ramp met de G.P. omkwam, maar dan kan weer niet worden verklaard, waarom ze den naam „Alfred" en niet diens officieele naam L.W. noemt.

Ik doe nog enkele grepen uit het tweede rapport, dat nog niet is gepubliceerd. Hierin treedt aan 't slot der zitting de gouvernante Mevr. P. meer op den voorgrond. Van haar worden kenschetsende bijzonderheden meegedeeld. „Feda" zegt o.a.: „ik denk dat ze belangstelt in een heer op aarde; haar gedachten gaan naar dien man uit; ze tracht dicht bij hem te zijn en zich kenbaar te maken." Ze zegt dan: „schrijft hij over en houdt hij zich bezig met levensmiddelen?" Het bleek nu, achteraf, dat de zoon der gouvernante in Indië werkzaam is *in een levensmiddelenzaak*.

Tevoren had „Feda" gezegd: „zij (de ouders) willen iemand helpen. Zij (de ouders) zullen het weten. Ze hebben gesproken over iemand en over hem gedacht en gezegd: we moesten hem helpen. Er is een M. mee verbonden." Dr. v. T. noteert hierbij: „dit kan betrekking hebben op den zoon van de gouvernante Charles M. die in Batavia woont, we wisten niet goed hoe we hem konden helpen, omdat hij nauwelijks volwassen is en de groote afstand een belemmering is om invloed op zijn belangen uit te oefenen."

Dit moge voldoende zijn om U een idee te geven van de methode en het resultaat van zulk een „proxy"-zitting. Ook de meest critische onderzoeker zal niet kunnen loochenen dat hier frappante resultaten worden bereikt. Natuurlijk zijn er zoowel in dit geval als in de zeven andere, die in dit boek worden behandeld, een aantal vaagheden, onjuistheden, zelfs fouten. Maar het is tevens onmiskenbaar dat op *alle* zittingen scherpomlijnde „levende" persoonlijkheden en karakters naar voren treden, die later door hun nabestaanden dadelijk herkend werden. Soms wist Nea Walker zelfs in het geheel niet wie van de gevraagde communicatoren zou „doorkomen". Ze „ontving" gedurende zittingen die voor een bepaalde persoon werden aangevraagd, vaak „bezoek" van andere

communicatoren, die a.h.w. binnendrongen en er op aandrongen bepaalde berichten „door te mogen geven", hoewel de zitting toch blijkbaar voor een ander was gereserveerd. Ook kwam het voor, dat twee communicatoren plotseling belang in elkaars persoonlijkheid en aangelegenheden gingen vertoonen. (bijv. in het geval „Compton-Sharp" bldz. 343 v. v.) Ook in het geval van T. komt een plotselinge onderbreking in de tweede zitting, wanneer een van de „Gang" opeens een zeer merkwaardige mededeeling doet over een aangelegenheid het huis van Miss Walker betreffende en dit met teekeningen illustreert. Slechts één keer mislukte een zitting, toen op verzoek van Prof. Dodds, lid van de S.P.R., contact met een ander, overleden, lid van de S.P.R. zou worden gezocht, *zonder dat diens naam werd opgegeven.* Er bleek van gene zijde geen behoefte aan communicatie, maar wat natuurlijk van research-standpunt veel belangrijker is: er bleek ook *geen* telepathisch „aftappen" van Prof. Dodds „onderbewustzijn" en evenmin een poging van Mrs Leonard om te dramatizeeren". Nu kan men zeggen: alles wat op deze proxy-zittingen is medegedeeld was toch aan levende personen bekend en kan dus langs buitenzintuigelijken weg aan het medium bekend zijn geworden. Men zou verder kunnen aannemen dat Mrs Leonard, gelijk Oesterreich dit van Mrs Piper veronderstelde, op de een of andere wijze toegang heeft tot het onbewuste èn bewuste zieleleven van *alle* op aarde levende menschen; òf men zegt: ze heeft contact met het „Universeele Bewustzijn" (Osty), waarin alle herinneringen van hen die eens hebben geleefd, zijn bewaard en het medium put hieruit in den trance toestand, òf men kan met H. Price[5]) denken, dat er na den dood slechts een zoogen. „psychische factor" en niet de geheele persoonlijkheid of de „ziel" overblijft, die tijdelijk samensmelt met de psyche van het medium in trance. Al deze hypothesen en theorieën lijken mij zóó onwaarschijnlijk en gecompliceerd, dat ik ze niet kan aannemen en de spiritistische als veel eenvoudiger beschouw. Ik beroep mij hier op Dr. Tenhaeff, die eveneens van meening is, dat de spiritistische „een redelijke verklaringshypothese is, waarvan wij ons onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden kunnen bedienen."

Nog meer gesterkt ben ik in deze overtuiging na de studie van een andere reeks van proxy-zittingen, die in het Decembernummer 1935 van de Proceedings der S.P.R. (Deel 143) door Drayton Thomas zijn gepubliceerd.

5) „Confessions of a Ghost-Hunter", Londen 1936, p. 9.

In September 1932 ontving Drayton Thomas een brief van een hem onbekende Mr. Hatch, uit Nelson, waarin hij mededeelde, dat een zoontje van zijn stiefdochter, die bij hem en zijn vrouw woonde, plotseling aan een besmettelijke ziekte was overleden. Het kind was tien jaar oud. Meer bijzonderheden bevatte deze brief niet. Op 4 November 1932 gaf D. T., die verder geen informaties over de familie had ingewonnen en ook de familie niet had geschreven, dat hij een poging op een „proxy"-zitting wilde doen den brief aan Mrs Leonard in trancetoestand, met het verzoek te trachten inlichtingen over den jongen te verstrekken, waarbij hij merkwaardigerwijze, den naam van het kind verkeerd zeide: Bobby „Truelove" in plaats van den werkelijken naam „Newlove". Ondanks dit kwam het contact tot stand.

Gedurende twaalf „proxy"-zittingen waarbij „Feda" schijnbaar door den overleden vader en de zuster van D. T. werd geassisteerd, verkreeg men niet minder dan 200 mededeelingen en berichten, waarvan er meer dan 150 geheel juist, en ongeveer 50 vaag of incorrect bleken. Weer trad gedurende de séances een scherp omlijnd levend beeld van het kind, zijn omgeving, zijn liefhebberijen enz. naar voren. Maar het merkwaardigste was dat er een heele serie van communicaties werd ontvangen, waarvan niemand der levenden eerst iets begreep, en die toch achteraf juist zijn gebleken.

Op 2 December 1932 zei de vader van D. T. met betrekking tot Bobby: dat er een oorzaak was, die de besmetting in de hand had gewerkt; hij voegde er aan toe dat er negen weken vóór den dood van het kind iets was gebeurd en vroeg de bijzondere aandacht van zijn zoon, den proefleider, voor dit feit. Toen deze om nadere inlichtingen vroeg kreeg hij ten antwoord: buizen, buizen — hij zegt daar net *buizen*. Dit scheen Drayton Thomas op een besmetting door defecte rioleering te wijzen en hij verwachtte dat de familieleden van den jongen dit zouden bevestigen. Maar zij weigerden dit aan te nemen; het woord „buizen" zeide niets tot hen. Drie maanden nadat de buizen waren genoemd, slaagden de moeder en de grootvader van het kind er pas in, de plaats te weten te komen, in de buurt waarvan het kind 9 weken vóór zijn ziekte had gespeeld, maar zelfs nu werd nog geen sleutel voor de oplossing gevonden; pas in Juli 1933 werd de eene buis door D. T. ontdekt toen hij de familie Hatch een bezoek ging brengen. De tweede buis werd pas veel later ontdekt. Niemand vermoedde toen nog de ware toedracht van de zaak. Pas nadat gedurende een aantal zittingen uitvoerige beschrijvingen van

den weg, naar de plaats waar de buizen lagen waren doorgekomen en de naam „*Bentley*" en 't woord „*Stocks*" waren gegeven, bleek het, dat hij daar wel eens bij een plas, waarin buizen water loozen, zonder weten van zijn ouders, met een schoolkameraadje had gespeeld en ten slotte, na scheikundig onderzoek van het water, bleek dit door de ijzeren pijp besmet te zijn, hetgeen nog officieel door een medicus werd bevestigd. Deze heeft ook erkend, dat inderdaad de dood van het kind kan worden toegeschreven aan het feit, dat hij van het besmette water heeft gedronken.

Niemand van de levende personen, die het kind kennen was op het denkbeeld gekomen dat infectie door dit water de doodsoorzaak zou kunnen zijn en indien de communicatoren dit niet hadden geopperd, zou waarschijnlijk nooit iemand dit hebben vermoed. Hier zien we dus dat door een reeks „proxy"-zittingen nauwkeurige bijzonderheden zijn bekend geworden over een zaak, *die in geen geval langs telepathischen weg uit het „onderbewustzijn" van levenden* ter kennis van het medium kon komen, hetgeen tevens de hypothese, dat de gegevens der andere „proxy"-zittingen op deze wijze zouden zijn verkregen, vrijwel als verklaringshypothese uitschakelt.

Er vindt ongetwijfeld, volgens Kenneth Richmond, telepathische invloed van de zijde der zitters plaats, maar deze heeft juist vaak een verwarrenden invloed en een belemmerend effect op het medium. (Zie „Light", Maart 1936 bldz. 206).

In het pas verschenen verslag van een nieuwe reeks van onderzoekingen van Rhine en Sharp over het mediumschap van Mrs Garrett, die wat den aard van haar trance-messages betreft het best met Mrs Leonard kan worden vergeleken, kwamen zij tot het volgende resultaat: wanneer men deze mededeelingen in den trance-toestand beschouwt met gebruikmaking der kansrekening en vraagt wat er aan het toeval zou kunnen worden toegeschreven, dan blijkt het, dat bij twee reeksen van experimenten, de kansen bij de eerste waren *725 tegen 1* en bij de tweede zelfs onder veel strengere voorwaarden *1700000 tegen 1!* (Bulletin of the Boston Society for Psychic Research, March 1936).

Nu zullen velen onder U vragen: waarom zijn deze mededeelingen, wanneer zij inderdaad afkomstig zijn van overgeganen, zoo onbelangrijk? Welke waarde hebben dit soort van communicaties als ze slechts dergelijke banaliteiten inhouden; als de overgeganen zich na den dood nog steeds met zulke futiliteiten bezighouden, is het voortbestaan inderdaad

dan wel zoo wenschelijk? Het moge voor de nog levenden een zekere troost zijn te weten dat hun dierbaren nog aan hen denken en hun bestaan soms vermogen te manifesteeren, maar voor ieder religieus voelend of philosophisch denkend mensch zijn deze communicaties toch zonder eenig belang en van zeer problematische waarde en beteekenis.

Het is nu interessant te vernemen hoe een der communicatoren „Bunny" van Miss Walker in een gesprek met „Feda" zich hierover uitlaat:

„Het geeft wel een treurig blijk van onze intelligentie, maar het feit blijft bestaan, dat als we hier komen en we vinden de buitengewone waarheid omtrent de dingen, we al die kleine dingen vergeten, die gij ons wilt laten zeggen. Wij denken: hoe wonderlijk schoon is dit alles, hoe buitengewoon; en we komen terug tot berstens toe gevuld van het verlangen U dat te vertellen, en gij wenscht de een of andere onbenulligheid van ons te hooren, die U kan bewijzen dat wij het zijn (die spreken). Het is alles zoo onromantisch. Maar het moet moet blijkbaar zoo zijn; het stuit de menschen die hier zijn tegen de borst. Zij zeggen: we willen geen gezanik hooren over dien of dien brief, of dat horloge of dat we een aderontsteking („Feda" zegt: „feas-bitten-him" = phlebitis) hebben gehad. We willen dat allemaal vergeten en hun laten weten wat zij later (na den dood) hebben te verwachten."

Hieruit blijkt het, dat wij het wellicht zelf zijn die, met onze behoefte naar identiteitsbewijzen, het peil der communicaties omlaaghalen; dat het de schuld van de levenden kan zijn, dat het gehalte der mededeelingen van gene zijde meestal zoo weinig te beteekenen heeft. Hoe aardscher ònze belangen en ònze gedachten zijn, des te lager en onbelangrijker zal het zijn wat we van gene zijde zullen ontvangen. Nemen we als voorbeeld voor een geheel ander soort communicaties, die welke van F. W. H. Myers afkomstig heeten te zijn welke door Miss Cummins zijn ontvangen en onder den titel „The road to immortality" [6]) en „Beyond Personality" zijn verschenen, of die van Ir. P. J. Carrière—Bilheimer „De Boodschap der Geesten" [7]), dan ademen we een geheel andere atmosfeer, daarin worden ons wel nieuwe vergezichten geopend en raken we de diepste problemen van ons bestaan. Dan begrijpen we ook dat deze proefnemingen met Mrs Leonard moeten worden gezien als eventueele bewijzen

6) Ned. vert. „De weg naar onsterfelijkheid", den Haag, v. Stockum.

7) Leiden, Sijthoff, 1935.

voor een voortbestaan dat slechts de *eerste* faze van een oneindig proces, de eerste schrede op een wellicht eindeloozen weg, den weg naar de vereeuwiging, de waarachtige onsterfelijkheid beteekenen kan. Dan kunnen deze proeven ook ons *geloof* in dat eeuwige leven helpen bevestigen. De meesten van ons hebben nu eenmaal *bewijzen* noodig: want zijn we niet gelijk de apostel Thomas die pas kon gelooven toen hij de wonden van den Herrezene had aangeraakt?

BIJ GELEGENHEID VAN DEN ZEVENTIGSTEN VERJAARDAG VAN Ir. FELIX ORTT

door Dr. W. H. C. TENHAEFF.

Op 9 Juni l.l. herdacht onze medewerker, Ir. Felix Ortt, den dag, waarop hij — zeventig jaar geleden — te Groningen werd geboren.

Het was omstreeks het jaar 1890 dat Ortt met het spiritisme in aanraking kwam. Hij had er zoo een en ander over hooren vertellen dat hem antipathiek aandeed, en hij vermoedde dat het een kwestie was van goedgeloovigheid of wel van bijgeloovigheid. Maar hij wilde zekerheid en hij besloot het degelijk te onderzoeken. Toen schreef hij aan Ds. S. F. W. Roorda van Eysinga — in die dagen een der voormannen der spiritisten — om de titels van de beste werken over spiritisme. De predikant lichtte hem in. Ortt las, overdacht en werd overtuigd. [1])

Weldra kwam hij ook met andere vooraanstaande spiritisten in aanraking. In 1897 richtte de heer J. S. Göbel het tijdschrift: „Het Toekomstig Leven" op en Ortt behoorde weldra tot de medewerkers aan dit periodiek, dat jarenlang een leidende rol heeft gespeeld in de geschiedenis van het spiritisme in Nederland en waarin ook eenmaal schrijver dezes debuteerde. [2]) Reeds in den tweeden jaargang van genoemd tijd-

1) Zijn overtuiging verkreeg hij niet door eigen ervaring. In: „Het Toekomstig Leven" (1913, pag. 356) vertelt Ortt dat hij maar heel weinig séances bijwoonde en er geen beslist-overtuigende bewijzen van spiritistische invloeden ontving. „Vraagt men mij dan eenigszins verbaasd verder, waarop mijn overtuiging dan wèl berust, en of ik het niet van meer belang vind persoonlijk bewijzen te zien dan op anderen af te gaan, dan is mijn antwoord op de laatste vraag wederom ontkennend. Ik hecht veel meer waarde aan de langdurige, ernstige, door alle denkbare maatregelen tegen bewust en onbewust bedrog gewaarborgde onderzoekingen van eminente proefnemers, die op dit gebied de grootste ervaring hebben, dan aan hetgeen men mijzelf voor oogen of ooren zou kunnen tooveren...."

2) 1915, pag. 244.

schrift verschenen eenige artikelen van zijn hand over Spiritualisme en Spiritisme, terwijl een jaar later zijn studie: „Het Spiritisme" verscheen, welke onderscheidene malen werd omgewerkt en herdrukt. [3])

Echter ook in andere periodieken publiceerde Ortt opstellen over onderwerpen van parapsychologischen aard [4]) en toen in 1928 het: „Tijdschrift voor Parapsychologie" werd opgericht, vertrouwden wij ook op zijn medewerking, welke hij ons tot op den dag van heden verleend heeft. Wij hopen, dat het hem vergund moge zijn ons die nog vele jaren te blijven verleenen....

In het jaar 1913 publiceerde Ortt een opstel in: „Het Toekomstig Leven" over: „Het Spiritisme in de Natuurphilosophie" (pag. 91). In dit opstel wijst hij op het (voor die dagen ongewone) feit, dat een natuurphilosoof niet alleen belang stelt in de studie der paranormale verschijnselen (welke men in die dagen nog bij herhaling, ten onrechte „spiritistische" verschijnselen hoorde noemen [5])), maar hiervan ook openlijk blijk geeft door deze verschijnselen in een zijner publicaties te noemen en de wenschelijkheid van een nader onderzoek dezer verschijnselen te bepleiten, daar hij verwacht, dat de studie dezer verschijnselen onze inzichten met betrekking tot een aantal problemen van natuurphilosofischen aard zal verdiepen.

De publicatie, welke Ortt hier op het oog heeft, is: „The Science and Philosophy of the Organism" („The Gifford Lectures delivered before the University of Aberdeen in the year 1908") — de schrijver hiervan is Hans Driesch.....

De beschouwingen, welke Driesch in zijn, hier boven genoemde, voordrachten over het ontstaan van organische vormen naar voren heeft gebracht,

---

3) De vierde, nieuw bewerkte, druk verscheen in 1920 te Blaricum.

4) „De Vrije Mensch", „De Tempel", „Maandblad van de Vereeniging voor Psychisch Onderzoek en Toegepast Magnetisme" e.a.

Het is te betreuren, dat onderscheidene dezer artikelen gepubliceerd werden in een tijd, waarin de belangstelling voor deze problemen nog niet zoo groot was als dit in onze dagen het geval is en daarbij in periodieken, die slechts een gering aantal lezers telden en daarbij thans niet gemakkelijk meer te verkrijgen zijn.

Een bloemlezing uit deze verspreide opstellen te doen verschijnen zou zeer zeker aanbeveling verdienen.

5) Reeds in het jaar 1913 wees ten onzent de heer H. N. de Fremery er in zijn: „Nieuwe Handleiding tot de kennis van het spiritisme" (Bussum, 1913, pag. X) op, „dat men ongelukkigerwijze al deze verschijnselen begrepen heeft onder een naam, die een verklaring in zich sluit, welke volstrekt niet toepasselijk is op alles wat daaronder is samengevat..... Het zou dan ook aanbeveling verdienen, den naam spiritisme te vervangen door een anderen, b.v. mediumisme....."

trokken in hooge mate de aandacht van Ortt, die zich te voren met de energetisch-monistische beschouwingen van Wilhelm Ostwald (waarmede hij, op grond van zijn natuurphilosofische studieën, in aanraking was gekomen), had beziggehouden, zonder daarin nochtans bevrediging te hebben gevonden. Zijn „spiritistische" levens- en wereldbeschouwing [5a]) deed hem Ostwald's materialistische beschouwingen verwerpen, ofschoon hij zich met diens monistische tendenties [6]) zeer goed vereenigen kon; beter dan met de dualistische tendenties, waardoor reeds in die dagen Driesch zich kenmerkte. [7])

Ortt begon nu met over al deze problemen intensief na te denken — zij lieten hem niet meer los. Zijn streven was er op gericht, hier een synthese te vinden, een monistisch metaphysisch stelsel op te bouwen, waarin zoowel de denkbeelden van Ostwald als die van Driesch verwerkt waren. Zoo rijpte langzaam in zijn geest het neo-Spinozistisch stelsel dat hij het „Pneumat-Energetisch Monisme" heeft genoemd. In het jaar 1917 verscheen te den Haag zijn: „Inleiding tot het Pneumat-Energetisch Monisme", een „Beschouwing over God, de Wereld, het Leven, Mensch en Maatschappij van het Standpunt der Natuurwetenschap". In 1934 verscheen van dit werk te Leiden een tweede, verbeterde druk.

In het navolgende wil ik allereerst trachten een inzicht te geven in dit stelsel, wijzen op de plaats, welke het onder de wijsgeerige stelsels inneemt en de beteekenis welke het voor de parapsychologie heeft, in de hoop dat dit velen lezers aanleiding zal zijn zich in de geschriften van dezen denker te verdiepen.

Mijn overzicht — waarbij ik zooveel mogelijk den schrijver zelf aan het woord zal laten — zal beknopt en onvolledig zijn. Ik hoop nochtans dat het een bruikbare handleiding zal blijken te wezen voor hen, die Ortt's geschriften ter hand zullen nemen. Ortt heeft veel en over velerlei onderwerpen geschreven; over spiritisme en over vivisectie-bestrijding; over psychoskopie en natuurgeneeswijze.... En toch houdt dit alles (voor Ortt) verband met elkaar voor wie dieper weet te schouwen dan de oppervlakkige beoordeelaar.

Moge dan mijn overzicht bovenal een leiddraad zijn voor hen, die kennis willen gaan nemen van den inhoud der geschriften van dezen — nog immer niet voldoende gewaardeerden — oorspronkelijken Nederlandschen denker,

---

5a) Zie F. Ortt: „De roeping van het spiritisme" in: „De vrije mensch", Juni, 1914 en: „Het Toekomstig Leven", 15 Juli en 1 Aug. 1914.

6) Hier raken wij het probleem van persoonlijkheid en wereldbeschouwing.

7) Zie H. Driesch: „Grundprobleme der Psychologie", Leipzig, 1916, pag. 92.

wiens naam zoo nauw met de geschiedenis der parapsychologie in ons land verbonden is.

Descartes had een strenge scheiding gemaakt tusschen lichaam en ziel. Hij was een dualist. Ziel en lichaam staan, volgens hem, met elkaar in wisselwerking. Hetzelfde leeraarde Geulincx, ofschoon hij met Descartes van meening verschilde omtrent de wijze waarop ziel en lichaam op elkaar inwerken. Ook Leibnitz was dualist....

Daarentegen was Spinoza monist. Zijn leer is „de leer van het onbekende derde." De lichamen en de zielen zijn, volgens hem, openbaringsvormen van de Godheid, de aleenige Substantie.

In de vorige eeuw zien wij opnieuw een poging aangewend om het Cartesiaansche dualisme tot een monisme te herleiden. Zoo ontstond het energetisch monisme van Büchner, Vogt, Moleschott, Ostwald, e.a.

Tegenover dit materialistisch monisme staat het spiritualistisch psychisch monisme van Fechner, Paulsen, Strong en Heymans. [8])

Terwijl in het energetisch monisme geen plaats is voor het geloof in een persoonlijk voortbestaan na den dood, zijn er onder de aanhangers van het psychisch monisme onderscheidene aan te wijzen, die wel geneigd zijn aan een persoonlijk voortbestaan na den dood te gelooven.

Dr. Herman Wolf heeft er in het vierde hoofdstuk van zijn belangrijk werk: „Onsterfelijkheid als wijsgeerig probleem" [9]) op gewezen, hoe o.m. Fechner en Heymans, op grond hunner beschouwingen, geneigd waren te gelooven in een persoonlijk voortbestaan na den dood. In zijn: „Inleiding in de Metaphysica" [10]) zegt Heymans: „Een verdere bevestiging zou het psychisch monisme, ook ten aanzien van zijn laatste consequenties, nog verkrijgen, als de resultaten der z.g. Psychical Research, vooral die over telepathie en manifestaties van afgestorvenen, betrouwbaar zouden blijken." [11])

8) Zie C. H. Ketner: „Mensch en Wereld. Een inleiding in het psychisch monisme", Arnhem, 1929.

9) Leiden, 1933.

10) „Naar den derden Duitschen druk vertaald door H. Tulner", Amsterdam, 1933, pag. 415.

11) Zooals bekend mag worden verondersteld heeft Heymans het voorkomen van telepathische verschijnselen erkend (o.m. op grond van eigen onderzoekingen. Zie: „Mededeelingen der S.P.R.", No. 1). In No. 10 der: „Mededeelingen" heeft hij een studie gepubliceerd over de verklaring der telepathische verschijnselen waaruit blijkt, dat deze een pleidooi vormen ten gunste van het geloof in „een Wereldbewustzijn, waarvan de enkele bewustzijnen van menschen en dieren slechts tijdelijk afgezonderde deelen zijn, zonder dat zij daarbij evenwel hun samenhang met het geheel en met elkander ten volle zouden hebben verloren."
Daarmede is m.i. echter nog volstrekt niet gezegd, dat de telepathische verschijnselen leiden tot de aanvaarding van het psychisch monisme. Over het wezen der Wereldziel kunnen ook andere dan psychisch-monistische beschouwingen geleverd worden.

J. J. Poortman, een van Heymans' leerlingen, heeft er echter op gewezen, dat de uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen ons veeleer geneigd maken positie te kiezen ten gunste van de theorie der wisselwerking (dualisme), dan van die van het parallelisme (monisme), zoodat, volgens hem, de uitkomsten dezer onderzoekingen de onhoudbaarheid van het psychisch monisme (en vanzelfsprekend ook van het energetisch monisme) beloven aan te toonen. [12])

Poortman verwijt zijn leermeester hier een zekere inconsequentie. De consequente psychisch monist, zoo zegt Poortman [13]), moet elk voortbestaan na den dood ontkennen, daar hij een aanhanger is van het psychophysisch parallelisme. De dood brengt de ontbinding der hersenen met zich mede. Hoe kan nu de aanhanger van het psychisch monisme nog in een persoonlijk voortbestaan na den dood gelooven? Heymans' opvolger, Prof. Mr. Dr. Leo Polak, heeft in dezen juister geredeneerd. Voor hem is „la mort...., la fin normale et définitive de toute existence individuelle". [14]) Maar deze filosoof — kennelijk meer op zijn stelsel dan op de waarheid verliefd [15]) — vertoont dan ook een negatief apriorisme t.o.v. een aantal parapsychologische verschijnselen (welke niet passen in zijn systeem), zooals ons o.m. gebleken is uit zijn rede: „Feit en Hypothese", opgenomen in No. 12 der: „Mededeelingen" onzer S.P.R.

Evenals Fechner, Heymans e.a. aanhangers van het psychisch monisme gelooft Ortt — op grond der uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen — aan een persoonlijk voortbestaan (nabestaan) na den dood.

Ortt gelooft ook aan het voorbestaan (prae-existentianisme); hij is een aanhanger van de leer der reïncarnatie. [16])

En ten slotte gelooft hij aan de vereeuwiging. [17])

De vraag welke wij ons thans stellen is deze: past nu het geloof in voor- en voortbestaan, alsmede dat in de vereeuwiging, in de leer van het pneumat-energetisch monisme?

12) „Tweeërlei Subjectiviteit", Haarlem, 1929. Zie vooral: „Een complicatie binnen het psychisch monisme", pag. 273 e.v. Voorts het opstel: „Is de parapsychologie gebaat bij een psychophysisch parallelisme of bij een wisselwerkingstheorie?" in: „T. v. P.", IV, pag. 214.

13) „T. v. P.", IV, pag. 224.

14) „Le sens de la mort". Bij Poortman, „T. v. P.", IV, pag. 224.

15) Zie Tenhaeff: „Onjuiste Voorlichting" in: „T. v. P.", VIII, pag. 93.

16) Zie F. Ortt: „Mijn beschouwingen aangaande de reïncarnatie" in: „Het Toekomstig Leven", 1913, pag. 22.

17) Zie H. Wolf: „Onsterfelijkheid als wijsgeerig probleem", Leiden, 1933, hoofdstuk IV (Onsterfelijkheid als individueel voortbestaan), hoofdstuk V (Onsterfelijkheid als vereeuwiging).

Het komt mij voor dat deze vraag (tot op zekere hoogte) bevestigend dient te worden beantwoord.

Nadat Ortt in het tweede hoofdstuk van zijn genoemd werk heeft aangetoond, dat er tegenover „het natuurlijk-mechanisch beginsel van gelijkmaking en effening, dat in de Tweede Energiewet wordt aangeduid [18]), een ander beginsel werkzaam is: een beginsel dat een meer-waarschijnlijken toestand in een minder-waarschijnlijken [19]) omzet, dat in het eenvormige verscheidenheid, dat het ongeordende tot ordening brengt: een *ordenend beginsel* derhalve", dat hij met Driesch *entelechie* noemt, tracht hij in het derde hoofdstuk het bewijs te leveren, dat natuur- en scheikunde niet in staat zijn ons het wezen van dit ordenend beginsel te doen kennen [20])

Redeneerend „per exclusionem" komt hij — met Driesch — tot de erkenning dat dit principe van psychischen aard moet zijn (tot het gebied der psychologie moet behooren). Zoo wordt hij een aanhanger van het biologisch zielsbegrip en doet hij ons in gedachten teruggaan tot Aristoteles, de eerste, in de geschiedenis van het Grieksche (Europeesche) denken bekende vitalist. [21])

---

18) De eerste energetische hoofdwet leert ons, dat de hoeveelheid energie in het heelal zichzelf gelijk blijft. De tweede energetische hoofdwet zegt, dat er in de natuur een neiging bestaat de energie te vervormen in de richting van grooter stabiliteit en minderwaardige hoedanigheid (anders gezegd: de energie vertoont de neiging te degradeeren, een neiging waaraan zij immer gehoorzaamt, zoodra zij zich in staat gesteld ziet hieraan te voldoen. De quantiteit, de hoeveelheid energie in het heelal blijft zichzelf steeds gelijk, maar de qualiteit is steeds aan verandering onderhevig. Zij kan in waarde en in gehalte vooruitgaan (evolutie of elevatie), doch ook achteruitgaan. Men spreekt dan van degradatie. (Zie Brunhes: „La dégradation de l'énergie", Parijs, 1908).

19) Wanneer wij zien hoe zich uit een bevrucht vlinderei eerst een rups en later een vlinder ontwikkelt dan zeggen wij, dat er in dit energie-complex een beweging valt waar te nemen, tegengesteld aan die van den degradatiedrang en leidende tot een, uit energetisch oogpunt beschouwd, steeds meer gecompliceerden en steeds minder waarschijnlijken toestand.
Als de vlinder gestorven is neemt het proces der degradatie der energie een aanvang. Het is alsof er voor de energie steeds krachtiger remmen wegvallen om aan haar degradatiedrang gevolg te geven. Samengestelde en ingewikkelde chemische verbindingen zetten zich in meer eenvoudige om, deze vallen, op haar beurt, wederom in meer eenvoudige uiteen, totdat er voor onze normaal-zintuigelijke waarneming van het vlindertje niet veel meer over is dan een hoopje stof van eenvoudige samenstelling, dat door den wind wordt uiteengeblazen......
Waar eerst het geordende was ontstaat thans het chaotische als gevolg van het energetisch degradatie-proces. Er ontstaan meer waarschijnlijke toestanden.

20) Vgl. ook mijn opstel: „Rond het Monisme" in: „Vragen van den Dag", Dec. 1925.

21) Zie mijn opstel: „Het Neo-Vitalisme" in: „De Nieuwe Gids", Oct.-Dec. 1928.

Na nu in het vierde hoofdstuk geconstateerd te hebben „dat de oerbeginselen van het heelal, die aan het wereldgebeuren ten grondslag liggen," zijn *Energie* [22]) en *Entelechie* [23]) tracht Ortt, geleid door den drang, den mensch zoozeer eigen, om te zoeken naar „een eenheid als ondergrond van de veelheid der verschijnselen", beide principen, energie en entelechie, tot een eenheid van hooger orde [24]) terug te brengen. Uitgaande van de door Ostwald naar voren gebrachte opvatting dat de energie bestaat „uit twee factoren: een capaciteitsfactor en een intensiteitsfactor, waarbij de capaciteitsfactor de hoeveelheid, het bedrag, en de intensiteitsfactor de graad of de sterkte voorstelt" [25]), wijst hij er op „dat de energie zelve het karakter van capaciteit vertoont" hetgeen „de gedachte doet rijzen, of niet de energie zelve de capaciteitsfactor kan zijn van een nog fundamenteeler Substantie; van welke Substantie dan de entelechie, het ordenend vermogen, de intensiteitsfactor, d.i. de waarde of den graad vertegenwoordigt."

„Zoo is het in te zien, te beseffen althans, hoe het ordenend vermogen inhaerent, als eigenschap, aan de energie verbonden kan gedacht worden. Energie en Entelechie zijn dan wel denk-onderscheidenheden, doch beide behoorend tot het in wezen niet te onderscheiden Oer-Beginsel, de Al-Eenheid. Evenzeer als spanning en stroomsterkte denk-onderscheidenheden zijn, doch beide eigenschappen van de electrische energie, en zonder elkaar niet denkbaar.

Deze theorie, van een Al-Eenheid, zich in quantiteit openbarende als energie, in qualiteit als entelechie (als: ordenend vermogen, of als datgene wat wij in hoogere gebieden als „geestelijke" werking aanduiden) heb ik genoemd: de theorie van het *Pneumat-Energetisch Monisme.*"

Ortt verklaart dat hij tot dit denkbeeld (deze theorie) gekomen is, omdat hij „geen vrede kan hebben met het aannemen van twee eeuwige oer-beginselen, die naast elkaar, en tot op zekere hoogte onafhankelijk

---

22) „De Energie is in het heelal het beginsel dat zich aan onze zintuigen als bestaande en werkende realiteit manifesteert."

23) „De Entelechie is het beginsel dat door onze rede als ordenende macht wordt erkend."

24) Dit streven ontmoeten wij in de geschiedenis van het Europeesche denken wel voor de eerste maal bij Spinoza. Op grond van dit feit mogen wij Ortt's monistisch metaphysisch stelsel een neo-Spinozistisch stelsel noemen.

25) „Bijvoorbeeld bij de energie van een waterval is de hoeveelheid water de capaciteits-, en de valhoogte de intensiteitsfactor; bij electrische energie is de stroomsterkte (ampèrage) de capaciteits-, en de spanning (voltage) de intensiteitsfactor."

van elkaar bestaan", gelijk o.m. Descartes deed. „Bevrediging kan bij mij slechts ontstaan, waar deze twee tegendeelen tot een hoogere éenheid zijn saamgevat: tot de *Al-Eenheid*.

Niet alleen mijn monistische intuïtie, maar ook mijn continuïteitsbesef en mijn aesthetisch gevoel wordt door deze theorie het beste bevredigd." [26])

„Volgens den godsdienstigen mensch, die de theorie van het pneumat-energetisch monisme aanvaardt, is elk stofje, elke krachtsuiting in het gansche heelal een deel van het Al-Wezen, van God. Dit is geen vorm van pantheïsme dat God en Natuur vereenzelvigt. Want dat er van geen vereenzelviging sprake kan zijn, blijkt wellicht het duidelijkst hieruit, dat onze theorie God aanduidt als Al-Wezen, en het woord „Natuur" als Al-Openbaring. Het is duidelijk dat „Openbaring" iets anders is dan „Wezen". Openbaring is een uiting van het Wezen, en als zoodanig iets van mindere orde." [27])

Wij blijven stom voor 't eeuwig ondoorgronde
geheim hoe uit de algoede Waereldgeest [28])
ooit Weezens droef en leedvol zijn gebooren.
Hoe kwamen veel, waar Eén steeds is geweest?

Aldus van Eeden in zijn: „Lied van Schijn en Weezen." [29])

Ook Ortt heeft zich deze vraag gesteld. „Onze monistische intuïtie noopt ons tot het aannemen van een Al-Eenheid. Maar onze ervaring vertoont ons een oneindigheid van veelheden in het heelal. Hoe kunnen wij ons voorstellen dat zich de Eenheid gedeeld heeft? Wat is het geweest dat de eenheid van Entelechische Energie tot splitsing gebracht heeft tot een samenstel van atomen, moleculen, individuen en individueele intelligenties, gelijk ons de wereld kennen doet?"

Ortt lost dit vraagstuk op door „naast en buiten de Al-Eenheid te stellen het Niet, of wel de afwezigheid van alles wat bestaanskenmerk heeft. (Men kan ook spreken van den Chaos, of wel de afwezigheid van elke ordening, omdat geen energie geheel zonder ordening denkbaar is).

Nu is het althans vaag-voorstelbaar, dat de Al-Eenheid zich in het Niet uitbreidt, hetzij als continuë of wel als discontinuë uitbreiding: de

---

26) Het spreekt wel vanzelf dat men op dit beweren critiek kan uitoefenen. Ook kencritisch zijn hier bezwaren tegen in te brengen. Men bedenke echter dat Ortt met zijn theorie slechts reguleerend wenscht te werken. Zie noot 50.

27) Het komt mij voor dat deze uitspraak voor bestrijding vatbaar is. Men bedenke dat er verschillende vormen van pantheïsme zijn.....

28) In de terminologie van het pneumat-energetisch monisme: het Al-Wezen.

29) II, 12.

eerste op te vatten als verdunning of verijling der Al-Eenheid, en de discontinuë uitbreiding als splitsing of verdeeling. Door het Niet [30]) is Al-Eenheid in staat zich te verdeelen, atomistisch of wel electronisch, elke verdeeling zich openbarende als ding of individu: als stof of energie gezien van de physieke, als entelechie, intelligentie of geest gezien van de geestelijke zijde.

En hieruit volgt, ook vaag-voorstelbaar, dat de grootste verdunning of verijling van de Al-Eenheid, voor zoover ons bekend, de (hypothetische) wereldaether is; de fijnste splitsing het electron, dan het atoom, in meerdere verdichting het molecuul. In de gedragingen van het electron is ons wetmatigheid, in het atoom en het molecuul is de aanwezigheid van ordening ons bekend. De entelechie die in het atoom zetelt, vermag niet meer dan de electronen-ordening in het atoom in stand te houden; de meer-verdichte entelechie in atoomverbindingen openbaart zich in de chemische affiniteiten; in de moleculair-verbindingen vertoont zij zich in de vorm-scheppende kristallisatie; nog hooger samengestelde energie-complexen, dragers van nog-meer-verdichte entelechie, oefenen door middel van wat wij noemen „levenskracht" een ordenende werking uit op meer elementaire energieën. Hooger staat de plant in de entelechische rangorde der energie-complexen; nog hooger het dier, de dieren-staat en de menschenstaat; en de hoogst denkbare phase is die der volle continuïteit, waarin alle Intelligente Energie zich als Eenheid bewust is.

Zoo zou men het wereldgebeuren — in den tijd bezien — kunnen beschouwen als het proces van Zich-Bewust-Wording der Al-Eenheid. Doch hier faalt het menschelijk begrip en is het beter te zwijgen dan voortfantaseeren in zinledige klanken." [31])

Van „leven" is, volgens Ortt daar sprake, „waar de energie-complexen blijk geven van zóodanige werking van een ordenend beginsel — de entelechie — dat de harmonische samenwerking der energieën en der stofelementen zich weet te handhaven tegenover de storende inwerkingen van de buitenwereld.

30) Volgens Ortt is hetgeen hij „het Niet of de Chaos" noemt identiek aan hetgeen de Christenheid „Satan" noemt. Zie: „Inleiding", pag. 155.

31) Ortt is er zich zeer wel van bewust dat wij hier voor problemen komen te staan, welke voor het menschelijk kenvermogen onoplosbaar schijnen te zijn. Hij onthoudt er zich dan ook verder van zich aan bespiegelingen over het wezen van God (Het Al-Wezen) over te geven en citeert hier o.a. Lao-Tsz' („Zij die Tao weten spreken er niet over; zij die er over spreken weten Het niet").

In levende wezens vertoont de dusdanig werkende entelechie zich als een individueele eenheid. Deze individueele ordenende eenheid noem ik *„psyche"* of *„ziel"*.

Met nadruk wijst Ortt er op, dat wij de ziel niet mogen beschouwen als een ding op zichzelf, los van de energie of van de stof. De ziel is geen „onstoffelijk ding" maar wel „een *vorm van samenwerking* van elementaire entelechieën". „De ziel is entelechie in bepaalden graad van concentratie, en als zoodanig een eigenschap, een qualiteit van de stof, of, meer algemeen en ook wellicht juister gezegd, van de energie. De entelechieconcentratie kan zoodanige intensiteit verkrijgen, dat de ziel zich van haar eigen eenheid en ordenend vermogen bewust wordt: in dat geval spreken wij van „intelligentie", van „geest" of ook van „ziel" in den zin waarmede in den regel de theologen dit woord gebruiken. Maar in beginsel noem ik „ziel": „de entelechische zijde van het energie-complex, dat zich als individueele eenheid openbaart.""

Reeds atoom en molecule vertoonen ordening. Maar daar deze atomistische en moleculaire entelechieën zich niet als *individueele* energie-ordenende eenheden vertoonen spreekt Ortt hier nog niet van zielen. Eerst bij de cel begint hij van „ziel" te spreken. Zij „ordent niet alleen de moleculen en de energieën, maar zij vertoont daarbij individueele eigenaardigheden. De eene cel, zij het van hetzelfde weefsel, zij het van dezelfde afkomst, is niet volmaakt gelijk aan de andere. Zij verschilt van inhoud, in gedragingen, in levensgeschiedenis. Zij is een individueele ordenende eenheid, en dus treffen wij (reeds) hier .... de „ziel.""

De cel-ziel is voor Ortt „een ziel van de eerste orde." De cel plant zich voort en vormt celgroepen. „Een plant zoowel als een dier bestaan uit millioenen cellen; er blijkt een ordenend beginsel te bestaan, dat al die cellen doelmatig vereenigd heeft tot een eenheid van hooger orde, de plant of het dier. Aan de ziel van het dier zijn de zielen der cellen welke gezamenlijk het dier vormen, ondergeschikt. Cellen die niet aan het hoogere ordenend beginsel gehoorzamen, worden uitgestooten (dissimilatie), terwijl nieuwe cellen uit de bestanddeelen van het voedsel gevormd en in het organisme opgenomen worden (assimilatie).

Het is merkwaardig op te merken, dat de zielen van lager orde schijnen te bestaan ten dienste van die van hooger orde, en niet omgekeerd. Al de lichaamscellen dienen de dierenziel (een ziel van de derde orde [32])) tot werktuigen, om het dierenlichaam (dat is: de organisatie

32) Zie: „Inleiding tot het pneumat-energetisch monisme", tweede druk, Leiden, 1934, pag. 84 en: „Het probleem der ziel", Seyffardt, Amsterdam, pag. 26.

waarin de dierenziel leven en zich uiten kan) in zijn bewonderenswaardig-harmonische samengesteldheid op te bouwen. Maar wie zal durven volhouden dat het dier er is om zijn cellen van dienst te zijn. Het lagere moet het hoogere dienen en niet omgekeerd — dit schijnt de wet der Wereld-Evolutie te wezen. Steeds ruimer en uitgebreider, steeds inniger en meer harmonische samenwerking tusschen verspreide energieën, steeds intensiever vermogens, steeds hooger waarde der entelechie-concentraties — dat is blijkbaar de Levens-Gang."

Noemt Ortt cel-zielen zielen van de eerste orde, orgaan-zielen ziet hij als zielen van de tweede orde, de zielen van planten, dieren en menschen noemt hij zielen van de derde orde. De ziel van een mieren-kolonie, van een volk, een staat (hun sympsychium [33])) noemt hij een ziel van de vierde orde.

Volgens Ortt hebben dus „zoowel een huidcel, een eikel, een slak, een olifant en een mensch een ziel" [34]), ja zelfs een mierenkolonie. Nochtans zijn deze verschillende zielen zeer ongelijksoortig, zij vertoonen zeer verschillende eigenschappen.

Met betrekking tot het vraagstuk van voortbestaan en onsterfelijklijkheid zij er hier op gewezen, dat de door Ortt ontwikkelde natuurphilosofische beschouwingen over het wezen van de ziel voor verschillende opvattingen ruimte laat.

„Volgens de natuurphilosofische opvatting — aldus Ortt in zijn verhandeling: „Over de dierenziel" — blijft een ziel zoolang leven, als er samenwerking van de entelechieën der stoffelijke of der energetische elementen blijft bestaan, welke het karakter van de individueele eenheid in stand doen blijven."

„Dit kan bij de eene individueele eenheid, de eene ziel, wèl, en bij de andere niet het geval zijn. Voorbeelden geven b.v. de Joodsche volksziel en de Oostenrijksch-Hongaarsche staatsziel. Beide — het Joodsche volk zoowel als de Oostenrijksch-Hongaarsche staat, waren entelechie-complexen (menschen-groepen) met een eigen (individueel) ordenend vermogen, dus krachtens de definitie: zielen. De Joodsche volksziel heeft, blijkens het Zionisme, het uiteenvallen van het organisme overleefd, en bleek dus (tot dusver) onsterfelijk. Het Oostenrijk-Hongaarsche staatsorganisme is door den oorlog stukgeslagen en zal wel nooit als

---

33) „Het probleem der ziel", pag. 27. Ortt noemt t.p. de ordenende vermogens, die boven het individu uitgaan „collectiefzielen". Volgens den raad van den bekenden taalgeleerde Prof. Dr. C. C. Uhlenbeck gebruikt hij „voor deze collectief-ordenende vermogens een eigen term („sympsychium")".

34) „Over de dierenziel", den Haag, 1933, pag. 15.

eenheid herrijzen — eenvoudig daarom niet, omdat de wil daartoe bij de uiteengerukte deelen niet bestaat, wat bij de verspreide Joden ten aanzien van hun volksgemeenschap wèl het geval is.

Uit dit voorbeeld blijkt dat de eene ziel het uiteenvallen van het stoffelijk organisme kan overleven en dat de andere met zoodanig uiteenvallen te niet kan gaan; en ook dat een noodwendige factor voor het voortleven de w i l om voort te leven is, al is die wil ook onbewust aanwezig." 35)

Ortt acht het dus „zeer goed denkbaar dat, hoewel planten, dieren en menschen allen een „ziel" hebben, de ziel der planten en der dieren het uiteenvallen van het organisme (den dood) *niet*, en de menschenziel die *wèl* overleefde." [36])

De vraag is: wat leert de ervaring ons hier.

In zijn werkje: „Over de Dierenziel" bespreekt hij een aantal gevallen van telepathie tusschen dier en mensch, mensch en dier, voorgevoelens bij dieren en andere verschijnselen behoorend tot het gebied der dier-(para-)psychologie, waarbij vooral die gevallen, waarbij dierfantomen aan menschen verschenen (althans schenen te verschijnen) zijn volle aandacht hebben.

Concludeerend schrijft hij op pag. 66: „Als men deze .... gevallen overziet en tezamen beschouwt, dan blijkt daaruit dat alle occulte vermogens en eigenaardigheden, die door tallooze onderzoekers op het gebied der parapsychologie ten opzichte van den mensch zijn vastgesteld, ook bij dieren worden gevonden. Nergens blijkt iets van een kloof, of een principieel verschil te bestaan in de vermogens en eigenschappen van het onderbewuste van dier en mensch....

Daar nu uit de talrijke onderzoekingen op parapsychologisch gebied het voortleven van de menschelijke psyche na den dood van het lichaam bewezen moet worden geacht (twijfel daaraan is m.i. alleen nog maar te verklaren uit onkunde of onwil, d.w.z. een innerlijken gevoelsweerstand tegen het aanvaarden der overweldigende massa bewijsgronden), schijnt er m.i. geen andere mogelijkheid dan om .... ook aan de dieren een voortlevende psyche toe te kennen."

Ortt wijst er met nadruk op, dat de verschijningen van dierfantomen (evenals de verschijningen van menschelijke fantomen) ons niets leeren „omtrent de al dan niet onsterfelijkheid [37]) der dierenziel; ze maken alleen

35) „Over de Dierenziel", pag. 17.

36) L.c., pag. 17. Zie voorts: „Staat en Volk, Natuurphilosofische beschouwing, toegepast op het Vlaamsche vraagstuk", Blaricum, U.M. De Waelburgh.

37) „„Onsterfelijkheid" is een begrip dat niet met den tijd rekening houdt, en dus behoort tot de eeuwigheidssfeer, en daar kan onze ervaringswetenschap ons niets over leeren." L.c., pag. 67.

aannemelijk dat voor sommige dieren gebleken is, dat de psyche nog werkzaam blijft na het tenietgaan van het lichaam, soms tien jaar en langer daarna."

„Wij zijn nu zoo licht geneigd om, wanneer dit bij ervaring voor *sommige* dieren is vastgesteld, te generaliseeren dat dan ook *alle* dieren na hun lichaamsdood blijven voortbestaan..... Moeten wij dan concludeeren dat iedere bacterie een voortlevende ziel heeft? En dan ook iedere plant? Want de bacterie behoort immers tot het plantenrijk?"

Volgens Ortt moet de oplossing gezocht worden in deze richting, dat wij niet de grenslijn trekken tusschen bepaalde soorten van hooger of lager levende wezens, tusschen gewervelde- en ongewervelde dieren b.v., of tusschen dieren en planten, maar dat de vraag van het voortleven der psyche afhangt van den wil, bewust of onderbewust, tot individueel voortbestaan.

De hoogere dieren hebben onbetwistbaar een bepaalde, sterk ontwikkelde individualiteit.... Waar de individualiteit sterker is dan de soort, is er reden om te denken aan een wil tot individueel voortbestaan. Maar waar bij lagere dieren en planten de soort overweegt en de individueele eigenaardigheden onbeduidend worden of geheel verdwijnen tegenover die van de soort, daar blijkt wel in de soortpsyche [38]) een wil tot voortbestaan aanwezig, maar daarbij kan men aannemen dat de individueele wil verdwijnt tegenover de soort-wil, en dus de individualiteit van ieder dier zich niet langer handhaaft, wanneer de lichaamsorganisatie uiteenvalt.... Maar waar, zooals bij de hoogere dieren, de individualiteit sterk ontwikkeld is, mogen wij op goede gronden wel aan het voortbestaan der psyche gelooven."

Evenals de z.g. hoogere dieren blijft, volgens Ortt, op grond der uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen [39]), ook de mensch na het sterven voortbestaan. „De ervaring leert, dat de menschelijke ziel, de individueele intelligentie met ik-bewustzijn, na den dood, althans zekeren tijd na den dood van het lichaam, blijft bestaan.

...... Op welke wijze, in welken vorm moeten wij ons dan het voortleven van een menschenziel voorstellen?" [40])

Ortt begint de beantwoording dezer vraag met er op te wijzen, „dat de natuurwetenschap tegenwoordig aanneemt, dat alle stoffen in dampvorm

38) Een uitvoerige beschouwing over: „De Soortpsyche" vindt men op pag. 192 e.v. van: „Het probleem der ziel".

39) „Inleiding tot het pneumat-energetisch monisme", pag. 89.

40) L.c., pag. 89.

voorkomen [41]) . . . . . Elke chemische stof zendt meer of minder moleculen uit in dampvorm.

Zoo ook alle chemische stoffen waaruit ons lichaam bestaat. En nu hebben wij slechts aan te nemen, dat de entelechieën, in die moleculen vervat, op elkaar een aantrekkende werking blijven uitoefenen en ook buiten het lichaam in harmonisch verband blijven werken, om een voorstelling te krijgen, hoe de menschenziel in uiterst ijlen dampvorm een „filiaal" vormt; hoe in dat entelechie-complex het karakter, het zelfbewustzijn van het oorspronkelijke complex, van de menschenziel dus, bewaard kan blijven, en hoe dus het menschelijk bewustzijn de vernietiging van de lichaamsorganisatie door den dood kan overleven . . . .

Deze uitstraling of uitdamping, die reeds bij het leven geschiedt, kan een verklaring geven van het herhaaldelijk waargenomen verschijnsel van een dubbel-ik, of van de zichtbare verschijning van menschen op het oogenblik van hun dood, aan verwanten op grooten afstand.

Het ligt voor de hand, dat, wanneer op 't oogenblik van den dood de entelechische band, die al de cellen en moleculen tot geordende samenwerking bijeenhoudt, zoodanig verzwakt is, dat de organisatie bezwijkt, er ook heel wat meer moleculen zich aan dat verband zullen onttrekken en in dampvorm de filiaal-ziel zullen versterken dan in normale tijden het geval is, en dat dus de z.g. „aetherische dubbelganger" op dit moment gemakkelijker waarneembaar is, dan op andere oogenblikken." [42])

„Ook kan men zich nu gemakkelijk voorstellen, dat die uiterst ijle lichamen, die noch door de lucht, noch door vaste voorwerpen een merkbaren tegenstand kunnen ondervinden, zich met onbegrijpelijke snelheden moeten kunnen voortbewegen, en met het grootste gemak die vormen moeten

41) „Van stoffen als naphtaline, kamfer e.d. is dit aan ieder bekend. Dat de vaste naphtaline verdampt, ruiken we en zien we na verloop van tijd aan het kleiner worden der bolletjes. Van ijs is de dampspanning bekend . . . . Maar van alle vaste en vloeistoffen neemt men aan, dat dit het geval is, ook al is de dampspanning onmerkbaar klein. Van het glas van onze ruiten, van het koper van onze lamp..... laten enkele moleculen los en verspreiden zich door de ruimte."

42) Hier wijst Ortt op „de lichtende aureolen, die Féré om het hoofd van hysterische vrouwen tijdens aanvallen van migraine en benauwdheid waarnam", op de verhalen welke in omloop zijn over heiligen (stralenkrans om het hoofd) en op de lichtverschijnselen, die enkele onderzoekers bij media zeggen te hebben waargenomen.

„Al die raadselachtige lichtverschijnselen verliezen veel van hun onbegrijpelijkheid, als we ze kunnen verklaren als ontstaan door moleculaire trillingen (sterke moleculaire bewegingen kunnen lichtverschijnselen doen ontstaan). Materialisaties en dematerialisaties zijn begrijpelijk, wanneer we aannemen dat door entelechisch contact van de oorspronkelijke ziel met de filiaal-ziel moleculaire verplaatsingen kunnen worden teweeggebracht."

kunnen aannemen, waarin de entelechie ze rangschikken wil. Dit zou begrijpelijk kunnen maken, dat op het oogenblik van een ongeval de aetherische dubbelganger zich op honderden mijlen afstands vertoonen kan en weer even plotseling kan verdwijnen, aangenomen weer dat dit „visioen" een plaatselijke realiteit heeft en niet slechts een telepathisch effect is." [43])

„De bedoeling van deze filiaal-hypothese is niet, om te beweren dat het zoo is en niet anders. De *bedoeling is alleen, een bepaald inzicht te geven hoe het zijn kan, als men de voorstelling in overeenstemming wil doen blijven met het tegenwoordige standpunt der natuurwetenschap.*" [44])

„Dat die onweegbaar-ijle molecuul-complexen de dragers kunnen zijn van zulke veel-vermogende ziele-krachten en intelligenties, die zich uit de sfeer „van gene zijde" aan ons openbaren, behoeft ons echter geenszins te verbazen. Nu wij door de kathode-stralen de dissociatie der stof tot in electronen hebben leeren tot stand brengen; nu wij in de electronensnelheden enorme energie-quanta hebben leeren kennen, die aan elke waarneming ontsnappen, is er niets ongerijmds in om aan te nemen, dat een onzichtbaar stof- of energie-complex de drager kan zijn van een hoogmachtige entelechie met zelfbewustzijn, gelijk de menschenziel is.

Wij moeten daarbij bedenken, dat wij de entelechie wel verbonden moeten beschouwen aan de energie [45]), doch niet noodzakelijk aan de stof; want er is energie, als licht-energie, stralende warmte en electriciteit, die in onstoffelijke wijze voorkomt. De overlevende ziel *behoeft* dus als drager der entelechie niet te hebben een stoflichaam, maar in ieder geval wèl wat men zou kunnen noemen: „een energetisch lichaam".

Ofschoon, volgens Ortt, „de ziel van den mensch na den dood van het lichaam blijft voortbestaan, zoo is daarmede niet gezegd, veel minder bewezen, dat de menschenziel een eeuwig leven heeft. Op dit punt kan de ervaringswetenschap en de daarop berustende natuurphilosofie niets leeren."

Gelijk ons reeds uit Ortt's beschouwingen over den dierenziel gebleken is, is hij de meening toegedaan, dat het voortbestaan der ziel

43) In zijn opstel: „Het wezen der geestverschijningen" in: „Het probleem der ziel", pag. 74 e.v., gaat de schrijver dieper op dit onderwerp in.

44) Ik cursiveer. T.
Zie voorts mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", den Haag, 1926, III, pag. 35.

45) „Energie — zoo zegt Ortt op pag. 15 van zijn: „Inleiding" — is een grootheid aan welker omzettingen het wereldgebeuren gebonden is." En op pag. 17 lezen wij: „Het begrip „materie" of „stof" is eigenlijk gezegd slechts een instinctieve verklarings-oorzaak voor tal van energetische inwerkingen op onze zinnen."

„geheel afhangt van den aard der ziel, van den daarin levenden eenheids- en voortbestaansdrang. Is deze sterk, dan groepeeren de gescheiden entelechieën zich weder samen als te voren; is die zwakker, dan splitsen [46]) of scheiden die zich, zoodat de nieuwe groepeering geen continuïteit als eenheid met de oude groepeering vertoont. Een ziel kan dus voortleven of sterven. Hoe sterker het zelfbewustzijn van een eenheid te vormen, en hoe sterker het verlangen die eenheid te handhaven, des te meer waarborgen op voortbestaan, des te grooter weerstand tegen ontbindende krachten.

Het lot van de eene ziel is niet gelijk aan dat van de andere; het hangt geheel af van den aard en de intensiteit van haar ordenend vermogen. Bij een hond kunnen wij als regel een zwakker zelfbewustzijn, een minder sterke persoonlijkheid, een minder ontwikkeld entelechie-complex onderstellen als bij den mensch. Er is dus minder reden om na den dood van het hondelichaam het voortleven van de hondeziel aan te nemen dan bij den mensch. Wellicht toch, dat bij sommige ontwikkelde honden de entelechie een tijdlang een band blijft vormen tusschen de partiëele energieën, en de hondeziel als entelechische eenheid blijft voortbestaan."

De individueele zielen van eikels, slakken e.d. sterven wel steeds. „Wellicht lossen zij zich op in de entelechie der soort, van welke zij geacht kunnen worden te zijn uitgegaan. Natuurlijk sterft de entelechie niet, maar alleen de entelechische combinatie van energieën tot de eenheid welke wij „ziel" noemen. De entelechie, gedragen door de energie, is zelve onvernietigbaar, evenals de energie onvernietigbaar is. Maar haar combinaties kunnen gevormd worden en uiteenvallen. Ordening kan tot stand komen en verstoord worden .... Daar al wat samengesteld is, voor verstoring vatbaar is, en daar alles in de ons bekende wereld wisselt en verandert, is het a priori onaannemelijk, dat een bepaald entelechie-complex buiten den invloed zou komen van verandering in den tijd. M.a.w.: het eeuwig leven van een ziel is niet aannemelijk. Wèl het eeuwig leven van de „entelechie". („Boeddhistisch uitgedrukt: alle zielen gaan eindelijk op in den oceaan van Nirwana. Christelijk uitgedrukt: God alléén is eeuwig, en wij voor zoover wij in God zijn."

Over den oorsprong der ziel is door de theologen veel nagedacht en geschreven. Men kent de leer van het praeëxistentianisme, die van het creatianisme en die van het traducianisme.

46) Men leze in dit verband zijn beschouwingen over: „De organisatie der ziel", „de zetel der psychen" en „de pluraliteit der menschenziel" in zijn: „Het probleem der ziel".

Wat betreft het praeëxistentianisme — wij kennen hier de opvatting der Brahmanen (welke in de Theosofie naar voren komt) en die der Boeddhisten [47]).

Welke van deze theorieën vindt nu bevestiging in de theorie van het pneumat-energetisch monisme?

„Alle ten deele, en geen ten volle" antwoordt Ortt ons hier en hij licht ons dit op pag. 104—106 van zijn: „Inleiding" nader toe. [48])

Uit het bovenstaande moge gebleken zijn dat het geloof in voor- en nabestaan, alsmede dat in de vereeuwiging, tot op zekere hoogte in de door Ortt ontwikkelde theorie past.

Wij weten, sinds Kant, dat wij aan geen enkel metaphysisch stelsel meer absolute waarde mogen toekennen, gezien het feit dat ons menschelijk kenvermogen (verstand) een onvolmaakt kenvermogen is en er problemen zijn welke voor ons menschelijk verstand niet oplosbaar geacht dienen te worden. Wie bespiegelingen gaat houden over de hoogste problemen (zooals dat van het bestaan van God, de vraag of de wereld een begin heeft gehad, of de ziel onsterfelijk is e.d.) verstrikt zich in tegenstellingen (zooals de studie der onderscheidene — met elkaar in strijd zijnde — leeringen der Rationalisten ons doet inzien). Ons kenvermogen is er niet op ingericht dergelijke vraagstukken tot oplossing te brengen....

Dat wij ons nochtans met dergelijke vraagstukken bezighouden — en bezig zullen blijven houden (reeds in den aanvang der negentiende eeuw viel weer een sterke opleving van het speculatieve denken — Fichte, Schelling, Hegel en Schopenhauer — te constateeren) bewijst dat de drang

47) Zie P. Carus: „Het Evangelie van Boeddha", vert. F. Ortt, den Haag, 1904, pag. 5 e.v.

48) Zie ook de studie: „De ziel, haar wezen en haar oorsprong" in: „Het probleem der ziel", pag. 7 e.v. Op pag. 44 lezen wij: „Uit de ontwikkelde beschouwingen vloeit voort, dat alleen voor de zelfbewuste, doch niet voor de persoonlijke „ziel" de prae-existentianistische opvatting, en dus ook de reïncarnatie-leer, verdedigbaar is.

Zoodat, bezien in het licht der natuurphilosophie, elke der in den aanvang van dit hoofdstuk beschouwde theorieën elementen van waarheid vertoont; dat hun onderlinge tegenstrijdigheden lang zoo scherp niet zijn als de voorstanders en bestrijders doen voorkomen; doch dat zij geen van alle in hun geheel te aanvaarden zijn, tenzij dan misschien de theosofische in hoofdtrekken en onder voorbehoud van bewijskrachtige argumenten harerzijds.

Waar de drang tot zelfhandhaving der zelfbewuste ziel plaats maakt voor den hooger, edeler, meer zuiver Goddelijken drang tot opgaan in het Universeele (vereeuwiging T.), daar is geen verlangen meer tot handhaving van het onderscheiden bestaan van deze individualiteit, en dus versmelt de ziel — nu de belemmering is weggenomen — krachtens haar Goddelijke neiging in hooger eenheid."

daartoe met onze menschelijkheid samenhangt. Hiervan was ook Kant zich bewust. [49])

Het komt mij voor dat hier niets tegen valt in te brengen, zoolang wij ons slechts bewust zijn van het feit, dat onze metaphysische stelsels slechts regulatieve [50]) beteekenis hebben en dat zij het stempel dragen van den persoon van den denker, aan wien zij hun aanzijn danken. Deze stelsels kunnen gezien worden als intellectueele hulpmiddelen in den levensstrijd, in den strijd tegen de buitenwereld, zooals dit dan ook door Hans Vaihinger werd gedaan. [51])

De theorie van het pneumat-energetisch monisme dient m.i. gezien te worden als een „intellectueel hulpmiddel" van groote waarde in den levensstrijd, als een stelsel van groote regulatieve beteekenis.

Het toont ons bovendien aan dat de natuurphilosoof onzer dagen een „gunstig vooroordeel" kan hebben t.o.v. van zekere leerstellingen, welke het meerendeel der natuurphilosofen der vorige eeuw (energetisch monisten) geneigd waren a priori te verwerpen, dat het geloof in een persoonlijk voortbestaan na het sterven past in het kader van ons modern natuurfilosofisch wereldbeeld.

In het jaar 1904 verscheen te Amsterdam een vertaling van Ortt's hand van Thomson Jay Hudson's boek: „De wet der psychische verschijnselen".

Zooals bekend mag worden verondersteld behoorde Hudson tot de bestrijders der geesten-hypothese. In het voorwoord van den vertaler merkt Ortt op, dat „Hudson's uiteenzettingen de groote waarde hebben, dat ze waarschuwen tegen een lichtvaardige aanname van de tusschenkomst van geesten in gevallen, waarin deze aanname volstrekt niet vereischt wordt." Nochtans „wijst het op eenzijdigheid en onvolledigheid, wanneer hij (Hudson) het bestaan van bewijzen, of althans van overwegende aanwijzingen voor spiritistischen invloed ontkent."

Ortt heeft een zeer belangrijk werk gedaan met de vertaling van dit boek in een tijdperk, waarin het parapsychologisch onderzoek in ons land

49) Zie zijn: „Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik" („Auflösung der allgemeinen Frage der Prolegomenen: Wie ist Metaphysik als Wissenschaft möglich?")

50) Regulatief = leiding gevend aan het onderzoek, uitsluitend met het doel eenheid te brengen in de verworven kennis.
Het verstand heeft, volgens Kant, constitutieve beteekenis — de reflecteerende oordeelskracht heeft, volgens hem, daarentegen slechts regulatieve beteekenis.

51) Zie zijn: „Philosophie des Alsob. System der theoretischen, praktischen und religiösen Fiktionen der Menschheit", Eerste druk, Leipzig, 1911.

nog in zijn kinderschoenen stond en het gevoels-spiritisme reeds vele aanhangers telde. De „verstandigen" onder hen maande het tot voorzichtigheid en bezinning. Voorts stelde dit boek personen, die a priori afwijzend stonden tegenover de geesten-hypothese, in staat zich nochtans bezig te houden met het onderzoek en de verklaring van verschijnselen, welke zich in de kringen der spiritisten heetten voor te doen.

In het jaar 1923 publiceerde hij in het tijdschrift: „De Tempel" zijn hoogst opmerkelijke tijdsbanen-hypothese ter verklaring der psychoskopie. Men vindt deze, op Einstein's relativiteits-theorie steunende, beschouwing terug in: „Het probleem der ziel."

Ik wees er hiervoor op, dat Ortt ons geen publicaties heeft geschonken welke het resultaat zijn van eigen experimenteelen arbeid op dit gebied. Daarentegen wel een overvloed van studiën die de vrucht zijn van langdurigen en nauwgezetten denkarbeid.

Een uitzondering vormen hier zijn droomstudiën.[52]) Weliswaar is hier geen sprake van laboratorium-onderzoek; echter wel van observatie van het eigen droomleven met de bedoeling iets naders van het subjectieve ik[53]) te weten te komen. Zekerlijk resulteert dit streven voor een deel uit den invloed welke van Eeden's droomstudiën[54]) op hem uitoefenden.

Ortt heeft, door dit droomonderzoek, enkele opmerkelijke dingen — op grond van eigen ervaringen — naar voren kunnen brengen. Allereerst een bestrijding van Jelgersma's meening dat de droomtijd van den wekdroom = nul zou zijn.[55])

Voorts dient er op gewezen te worden, dat hij de eerste was die in ons land de studie van het z.g. Dunne-effect ter hand nam[56]).

52) „Nieuwe beschouwingen over den droom en de droompsyche" en: „De droom, tweede boek", Seyffardt, Amsterdam.

53) „Bij ons zelven kennen wij ons subjectieve-ik het beste uit den droomtoestand" („Het probleem der ziel", pag. 67).

„Het is aannemelijk dat bepaaldelijk ons subjectieve-ik het ziele-element is dat den dood van ons lichaam overleeft. Uit hetgeen wij nu uit den droomtoestand omtrent ons subjectieve-ik weten, kunnen wij ons een voorstelling maken hoe de toestand van onze ziel na den lichamelijken dood zijn zal. In hoofdzaak dus met den droomtoestand vergelijkbaar." (L.c., pag. 68).

Het woord „subjectieve-ik" ontleent Ortt aan Hudson, volgens wien de mensch twee ego's bezit (het „objectieve ik", door Ortt „hersenpsyche" genoemd, en het „subjectieve ik" dat Ortt aanvankelijk („Nieuwe Beschouwingen enz.", pag. 14) gelijk stelde met de „droompsyche", maar waar hij later („De Droom", pag. 17) op terug gekomen is.

54) Zie mijn opstel over: „Dr. Fred. van Eeden als parapsycholoog" in: „T. v. P.", II, pag. 131.

55) „Nieuwe Beschouwingen enz.", pag. 55.

56) „De Droom", pag. 45.

Belangrijk is ook het feit, dat Ortt verband heeft weten te leggen tusschen het denken der natuurvolkeren (de z.g. prae-logische mentaliteit) en de uitingen van hetgeen hij de droompsyche noemt [57]). Hieruit blijkt dat hij oog heeft voor een belangrijk, ontwikkelings-psychologisch (vergelijkend-psychologisch) probleem.

Nochtans zijn er ook wel eenige bezwaren aan te voeren tegen Ortt's beschouwingen over het droomleven.

Evenals Spinoza, met wiens systeem Ortt's theorie zeer zeker verwantschap vertoont, is Ortt Rationalist (in den gunstigen zin van het woord [58])). Wanneer wij bedenken dat Ortt een voortreffelijk mathematicus en natuurkundige is, zoo kunnen wij ons daar geenszins over verwonderen.

Duidelijk spreekt Ortt's rationalisme uit een aantal zijner publicaties voor de (reeds lang niet meer bestaande) „Rein-Leven-Beweging" geschreven. Hier is een man aan het woord die te weinig oog heeft voor het instinct- en gevoelsleven. Op grond van dit feit heeft hij ook jarenlang de „taal" der psycho-analytici te weinig „verstaan". De laatste jaren is hierin echter — naar ik meen — een verandering ten goede gekomen....

Zijn rationalistische tendenties (mathematisch denken) [59]) hebben hem ook het sociale vraagstuk te simplistisch doen beschouwen [60]).

---

57) Zie de studie over: „De Volksziel" in: „Het probleem der ziel".

58) D.w.z. hij komt op voor de rechten der Rede. Zie het artikel: „Rationalisme" in het: „Encyclopaedisch Handboek van het moderne Denken", Arnhem, 1931.

59) „Hetgeen aanstonds treft, wanneer men Felix Ortt ontmoet — zoo schreef Dr. P. H. Ritter Jr. in het: „Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad" van 2 Juni 1926 — is zijn gemis aan lyriek. Deze mensch is in geen enkel opzicht uitbundig. Men krijgt veeleer den indruk, dat de zedelijke idealen die hij verdedigt, en waaraan hij een veelbelovend ambtelijk leven heeft opgeofferd, bij hem zijn voortgekomen uit een logisch gedachten-stelsel. Het denken heeft hier het leven beïnvloed, en dat leven heeft het hart zachtheid gegeven. Men speurt in Ortt nog altijd den ingenieur, men ontdekt den in aanleg wetenschappelijken mensch..."
Hoe typisch openbaart zijn mathematisch denken zich in zijn opstel over: „De pluraliteit der menschenziel" in zijn: „Het probleem der ziel" (tabel, pag. 243—244).

60) Bekend is zijn strijd voor productieve associaties. In zijn: „Felicia — Het boek van vervulling" (den Haag, 1905) schetst hij ons den ondergang eener kolonie. Er zijn eigen ervaringen in dezen roman verwerkt (de ondergang van de Kolonie van de Interne Broederschap te Blaricum tijdens de spoorwegstaking in 1903).
Wij verwonderen ons niet over het feit dat dergelijke gemeenschappen (Walden e.a.) (op een enkele uitzondering na) niet aan de gestelde verwachtingen beantwoord hebben, wanneer wij „zien" dat de leiders dezer kolonies geen strenge selectie toepasten. Zij trokken psychisch onevenwichtigen en maatschappelijke schipbreukelingen aan en men accepteerde hen, omdat men — op grond der broederschapsgedachte — meende daartoe verplicht te zijn, daarbij een bedenkelijk gebrek aan menschenkennis en psychologisch inzicht verradend.
Men hield geen rekening met onderbewuste strevingen, met de feiten waarvoor de psycho-analytici ons de oogen hebben geopend.....

In zijn, hier geciteerd, artikel spreekt Dr. Ritter van „een veelbelovend ambtelijk leven".

Van 1888—1899 was Ortt ingenieur bij den Rijks-Waterstaat, „een der bouwers van de Keulsche vaart, en die door zijn studies aangaande den invloed van wind- en barometerstand op de zeestanden, door zijn ontdekking van de wet der opwaaiing, als jong ingenieur zich nationale en internationale vermaardheid verwierf. Welke maatschappelijke mogelijkheden staken er niet in dezen jongen man? Een professoraat, een ministerschap misschien?

Een Nobelprijs. Ortt heeft zelf zijn carrière afgesneden, — hij is vrijwillig teruggetreden van het veld van eer. Niet naar buiten wilde hij zijn leven ontplooien, hij keerde zich naar binnen. Na een korte ongesteldheid, waarvoor hij genezing in het buitenland zocht, kwam er een kentering in zijn leven" (Ritter).

Onder den invloed der denkbeelden van den eminenten Russischen schrijver Lew N. Tolstoy ontwikkelde zich in hem de z.g. Christen-Anarchistische levensbeschouwing (wij wenschen vrij te leven, in onze vrijheid slechts beperkt door de liefde tot den naaste [61])). Ortt werd een actief bestrijder van den oorlog en het militairisme (actie voor dienstweigering [62])), hij wilde het kapitalisme bestrijden door de stichting van z.g. productieve associaties [63]); den strijd tegen het alcohol-misbruik bond hij aan door de propaganda voor de geheelonthouding....

Maar niet alleen den mensch (medebroeder) schonk hij zijn aandacht — ook onze „jongere broeders", de dieren, werden door hem niet vergeten [64]). Zoo kwam hij tot zijn strijd voor het vegetarisme [65]), tegen de vivisectie [66]) en voor de z.g. natuurgeneeswijze [67])....

---

61) Zie de studie: „Christen-Anarchisme" in de bundel studies: „De vrije mensch", Amersfoort, 1904.

62) „Denkbeelden van een Christen-Anarchist", Amersfoort, 1903; „Ethische consequenties der spiritualistische levensopvatting" in: „De vrije mensch", bundel studies. Zie ook B. de Ligt: „Vrede als Daad", Arnhem, 1931.

63) Zie hierover F. v. Eeden: „De blijde wereld", Amsterdam, 1903. Ortt heeft in een aantal tijdschrift-artikelen de oprichting van productieve associaties (coöperaties) bepleit.

64) Zie: „Mensch en Dier", Laren, 1916.

65) Reeds ettelijke tientallen jaren redigeert hij: „De Vegetarische Bode", het orgaan van den Ned. Veg. Bond.

66) Zie: „Ons Standpunt verdedigd door Felix Ortt", uitg. van den Ned. Bond tot bestrijding der vivisectie, 1927, tweede druk.

67) Bevordering der vivisectie-vrije geneeskunst (homoeopathie, hydrotherapie, enz.).

Hij nam zijn ontslag als ingenieur bij den Waterstaat [68]) en ging zich geheel aan zijn taak als maatschappelijk hervormer wijden....

Het is hier niet de plaats uit te wijden over Ortt's beteekenis als zoodanig, hier een opsomming te geven van de zeer vele geschriften, waarvan ik slechts enkele noemde, in den loop der jaren over zooveel verschillende onderwerpen, (en die toch alle met elkaar in verband te brengen zijn [69])) gepubliceerd. Er zij er hier alleen nog op gewezen, dat zijn theorie van het pneumat-energetisch monisme ook aan de z.g. humanitaire beweging (het Christen-Anarchisme) een wijsgeerigen ondergrond heeft geschonken. Het „universeele altruïsme" resulteert uit de ethiek van het pneumat-energetisch monisme. [70])

Mijn contact met Ortt dateert van het jaar 1917. Het was in het voorjaar van dat jaar, dat ik hem mijn eerste bezoek bracht — later door zoovele andere gevolgd.

Met J. S. Göbel [71]) en Dr. K. H. E. de Jong behoort Ortt tot het drietal bestudeerders der paranormale verschijnselen die mijn eerste schreden op het zoo moeilijke gebied der parapsychologie geleid hebben....

Ortt heeft niet alleen de ontwikkeling der parapsychologie uit occultisme en gevoels-spiritisme in Nederland van nabij gadegeslagen maar daar ook een werkzaam aandeel in gehad. Wij zijn hem daar dankbaar voor....

Wij hopen dat het ons gegeven moge zijn hem nog vele jaren arbeidend in ons midden te zien; moge deze verhandeling over zijn werk en zijn persoon er toe bijdragen, dat velen zich in zijn belangrijke en zoo uiterst helder geschreven publicaties zullen gaan verdiepen en met bewondering zullen opzien naar dezen „revolutionair" en „anarchist" die

68) „Hij ging inzien dat het hem niet meer mogelijk zou zijn, de officiëele functies te vervullen, die van een hoofdambtenaar naast zijn wetenschappelijk werk worden verlangd. Hij zag op tegen lucullische maaltijden met buitenlandsche autoriteiten en tegen het compareeren op audiënties in parade-tenu. Toen deed hij, gehecht als hij was aan de wetenschap, een eigenaardig voorstel. Hij verzocht geplaatst te worden in een bescheidener betrekking. O, ambitieuze baantjesjagers, geeft U eens een oogenblik rekenschap van deze daad! Een mensch die het werk zocht, en niet zichzelf! Maar men weigerde. Men beroofde zich van deze kostbare kracht, omdat men de wetenschap niet wilde losmaken van de parade. Toen ging Ortt. De Overheden hadden het innerlijk proces voltooid. Ortt verliet den Staatsdienst...." (Ritter).

69) Zie de opstellen: „Theosofie en Anarchisme" en „Ethische consequenties der spiritualistische levensopvatting" in de bundel studies: „De Vrije Mensch".

70) Zie het hoofdstuk over: „De Ethiek".

71) De oprichter-redacteur van: „Het Toekomstig Leven" (overl. 1916).

het accent van zijn leven op de synthese gelegd heeft, en die een der weinigen onder de filosofen is, die zijn beginselen ook in praktijk heeft gebracht....

Een der grooten onder ons, die zijn tijd steeds verre vooruit is geweest....

CATALEPSIE

(Proefnemingen met J. Riemersma)

door Dr. W. H. C. TENHAEFF.

Onder *catalepsie* hebben we te verstaan een samentrekking van alle willekeurige spieren van het lichaam, zoodat een algeheele verstijving optreedt. Meestal is de patient, die zich in den toestand van catalepsie bevindt, bewusteloos; hij kan geen willekeurige bewegingen maken doch alle deelen van zijn lichaam kunnen in den regel gemakkelijk worden bewogen en zij blijven dan staan in den stand, waarin men ze gebracht heeft. Bij lijders aan hysterie, melancholie en psychosen treedt de catalepsie wel aanvalsgewijze op. Na den aanval ontwaakt de zieke zonder herinnering aan hetgeen er is gebeurd. Soms zet hij onmiddellijk een gesprek of een handeling voort, waarin hij door den aanval werd verrast.

Nemen wij A. J. Riko's: „Handboek ter beoefening van het Magnetisme"[1]) ter hand, dan blijkt ons daaruit dat de magnetiseurs, welke in het midden der vorige eeuw bij herhaling in het openbaar optraden, hun proefpersonen gaarne cataleptiseerden.

Ziethier hoe men, volgens hem, bij het cataleptiseeren te werk moet gaan:

„Catalepsie van de armen. Men vat met de linkerhand den duim van den arm dien men wil cataleptiseeren en strekt den arm uit in de richting die men er aan wil geven; vervolgens begint men van de hersenen af, een lichte passe, waarbij men bij den schouder op de hoogte van de uitstrekkende spier even ophoudt, en vervolgens langs den arm tot over de hand doorgaat.

Na een paar van deze, met energie gedane passen, die men kan doen vergezeld gaan met warme beademing van den schouder, voelt de magnetiseur meestal een lichten schok in den arm van zijn sujet, die de cataleptische verstijving aanduidt, de arm kan nu aan zichzelf overgelaten worden; men kan de werking versterken door met beide handen te gelijk langs den arm nog een paar passen te maken.

Men weet dat men geslaagd is als: de houding van den arm dezelfde blijft;

1) den Haag, tweede druk, 1896, hoofdstuk VII.

als de arm, wanneer men lichtelijk op de hand klopt, een veerkrachtig op en neer gaande beweging vertoont;
als de gewrichten volkomen verstijfd en onbuigbaar zijn;
als de arm gedurende eenigen tijd een buitengewoon gewicht kan dragen.
De gecataleptiseerde arm kan in dezelfde houding voor een onbepaalden tijd gehouden worden. Men stelle een sterk persoon in dezelfde houding naast het sujet, hij zal altijd moeten eindigen met het tegen het sujet af te leggen....."
Niet alleen de armen van een proefpersoon werden, met behulp van mesmerische passen, gecataleptiseerd, doch mede de beenen, den hals... Zoo ontstond de „Algemeene catalepsie. Nadat men de armen en beenen van het sujet gecataleptiseerd heeft, brengt men de algemeene catalepsie voort, door de hersenen met eenige energieke passen te bewerken, en vervolgens er een paar te maken van voren tot de zonnevlecht, en van achteren van de kleine hersenen langs den rug; hierbij spargeert 2) men op de verschillende uitstrekkende spieren in den omtrek van hals, armen en beenen. Men kan een geheel gecataleptiseerd sujet met den hals en de hielen op de leuningen van twee stoelen leggen die men moet vasthouden....
Demagnetiseer eenig gecataleptiseerd lichaamsdeel bij gedeelten. B.v.: van den arm eerst de hand...... het is zeer merkwaardig, hoe het sujet allengs het gebruik van de gedemagnetiseerde deelen terugbekomt, terwijl de rest zijns lichaams niet in het minst onder zijn macht staat.... als waren die lichaamsdeelen dood. Een goed gecataleptiseerd lichaamsdeel is doorgaans gevoelloos voor pijn...."

Riko stond nog geheel in de ban van het fluïde-geloof. Hij spreekt van een „magnetische vloeistof" die „in het organisme gebracht wordt" en aldaar haar uitwerking heeft (pag. 60).

Wij weten echter — afgescheiden van het feit dat het bestaan van het z.g. fluïde nog geenszins bewezen mag worden geacht [3]) — dat een belangrijk aantal der verschijnselen, welke de mesmeristen (fluïdisten) aan de inwerking van het (voorals dus nog zeer hypothetische) fluïde meenen te mogen toeschrijven, ook door suggestie kunnen worden bewerkstelligd [4]).

Het is nu zeer waarschijnlijk te achten dat reeds de leerlingen van Patanjali [5]) zich door auto-suggestieve beïnvloeding in den cataleptischen toestand wisten te brengen. Wanneer wij een zijner voorschriften volgen

---

2) „Het spargeeren geschiedt door eerst de vingers samen te trekken en dan snel en krachtig uit te strekken. Sprenkelen dus." (Riko.)

3) Zie mijn: „Het Dierlijk Magnetisme", Amsterdam, 1922; K. H. E. de Jong: „De Parapsychologie", Haarlem, 1936, pag. 13.

4) Zie mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", den Haag, 1926, II, pag. 26.

5) Zie mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", III, pag. 137.

zoo wordt — volgens hem — het lichaam „als een stuk hout" (dus cataleptisch). [6])

Zooals uit mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research" [7]) blijken moge hebben de voorschriften van Pantanjali, eeuwen na zijn optreden nog opvolgers gevonden. Ook in onze dagen is er, dank zij Theosofen, Anthroposofen, Rozenkruisers [8]) e. d. belangstelling voor het Yoga-systeem en zijn er personen, die adem- en concentratie-oefeningen doen in de hoop, dat zij daardoor hun latente paranormale vermogens tot ontwikkeling zullen kunnen brengen. De heer J. Riemersma uit Grouw in Friesland is een van hen. Men zou hem een dilettant-fakir [9]) kunnen noemen. [10])

In het laatst van 1935 werd, door een lezer van ons tijdschrift, onze aandacht op hem gevestigd. Op Zondag 19 April 1936 lieten wij hem des namiddags enkele proeven van zijn bekwaamheid in het laboratorium der S. P. R. t. o. v. eenige artsen-leden onzer S. P. R. afleggen; op den avond van dien dag lieten wij hem zijn cataleptischen toestand demonstreeren voor de leden (en verdere belangstellenden) der afd. Amsterdam der S. P. R.

De heer Riemersma begon met ons te verzoeken enkele proeven op het gebied der telepathie te nemen. Bij deze proeven bleek ons reeds dadelijk, dat hier geen sprake was van telepathie doch slechts van spierlezen. Hetgeen hij ons te zien gaf was de bekende „tooneel-telepathie". [11]) Uit dien hoofde interesseerden deze proeven ons slechts zeer matig en wij verzochten hem — die deze proeven wenschte te laten nemen ten einde daardoor in de „goede" stemming te geraken — ons er niet al te lang mede bezig te houden.

Daarna kwam het catalepsie-experiment.

In tegenwoordigheid van slechts enkele personen [12]) plaatste hij zich voor een spiegel — zijn bovenlichaam was in gebogen houding, de kin

6) R. Schmidt: „Fakire und Fakirtum", Berlijn, 1908.

7) III, pag. 168.

8) Max Heindel: „Rozekruisers Cosmologie", Amsterdam, 1924.

9) Terwijl de Yogi streeft naar heiligheid en de ontwikkeling zijner paranormale vermogens als een bijkomstigheid ziet, streeft de fakir er juist naar zijn paranormale vermogens tot ontwikkeling te brengen — hij is een soort van toovenaar. De Yogi beschouwt zijn streven als iets minderwaardigs.

10) Zekerlijk is het streven van den heer R. niet zonder gevaar voor zijn lichamelijke en zielijke gezondheid. Wij hebben hem hier opmerkzaam op gemaakt.

11) Zie H. Price: „Confessions of a ghost hunter", Londen, 1935, pag. 253.

12) De aanwezigheid van veel personen stoorde hem.

stevig op de borst gedrukt, het linkerbeen hield hij achterwaarts gestrekt, beide handen steunde hij op zijn rechterknie, welke hij boog.

Volgens zijn mededeeling deed hij vervolgens zijn beenspieren zich samentrekken, waarna hij het lichaam langzaam aan voelde verstijven (het begon bij de voeten). Op een zeker moment (als de verstijving der knieën begon) hief hij de kin van de borst op en wanneer hij zichzelf dan in den spiegel aanzag werd hij bewusteloos.

Op dat oogenblik sloeg hij achterover en werd door twee personen opgevangen, die het geheel verstijfde lichaam naar twee gereedstaande stoelen droegen, waarna het over de beide stoelleuningen gelegd werd. Een der aanwezigen werd thans door zijn begeleider uitgenoodigd, te trachten het lichaam te doen doorbuigen door er met zijn volle zwaarte op te gaan hangen. Dit bleek niet mogelijk te zijn.

Na verloop van enkele minuten [13]) — nadat men den heer Riemersma tevoren op den grond gelegd had, waarbij enkele der aanwezige medici de gelegenheid kregen het lichaam van den proefpersoon te betasten — ontwaakte het sujet uit zijn auto-hypnotischen toestand....

In totaal bracht de heer Riemersma zich driemaal in cataleptischen toestand, waarvan twee maal tijdens onze samenkomst in het laboratorium.

Bij gelegenheid van deze samenkomst kreeg onze medische medewerkster mej. J. Aronsohn gelegenheid een eenvoudig onderzoek in te stellen. Hieronder volgt het resultaat harer bevindingen.

Tijdens den „kataleptischen toestand" die 3 à 4 minuten duurde, bevond de p.p. zich in zeer sterken tetanischen kramp-toestand. Alle lichaamsspieren, armen, beenen, buik, rug, nek waren gespannen en hard; pogingen om armen of beenen passief te bewegen hadden geen resultaat. De mond bleef eenigszins geopend, de m. masseter deed blijkbaar niet mede, de oogleden maakten een licht trillende beweging, 't bovenste ooglid was gemakkelijk op te lichten. De pupillen waren nauw en reageerden op licht.

De pols had een normale frequentie ± 80.

---

13) Volgens proefpersoon geeft hij zichzelf tijdens het concentreeren een soort van post-hypnotisch bevel. Hij ontwaakt na verloop van het te voren door hem vastgestelde aantal minuten...

Het zou gewenscht zijn een nader onderzoek in te stellen naar de juistheid van dit beweren. Vgl. du Prel: „Studiën" („Het Hoofduurwerk"), Ned. vert., Amersfoort, 1909; Valckenier Suringar: „Verschijnselen van Gedachten-overdracht", Wageningen, Kniphorst, pag. 336.

Voor andere dan deze oppervlakkige waarnemingen bleef geen tijd daar de p.p. door diep zuchten blijk gaf bij te komen en de normale beschikking over zijn willekeurig spierstelsel weer terug kreeg.

In normalen toestand bleken de peesreflexen aanwezig — eerder aan den lagen dan aan den hoogen kant. Van de slijmvliesreflexen ontbrak het pharynxreflex totaal.

Het geheel maakte op mij den indruk van het tetanisch stadium van chorea major.

S.P.R.
JAARVERSLAG VAN DEN SECRETARIS OVER 1935

Opnieuw kan ik in mijn jaarverslag met vreugde melding maken van het feit, dat *ons ledental* vooruitgaande is, hetgeen zeer zeker voor een belangrijk deel te danken is aan de afdeelingen. Op 31 Mei werd de afdeeling Den Haag gesticht (zie: „T. v. P.", VII, pag. 240), zoodat onze vereeniging thans drie afdeelingen telt. Door het doen houden van lezingen dragen zij in niet geringe mate bij tot de bevordering der belangstelling voor de parapsychologie in ons land.

Vijfde int. congres voor parapsychologie te Oslo. Bij gelegenheid van dit congres werd onze S. P. R. vertegenwoordigd door Dr. Herman Wolf en den secretaris. Bijzonderheden treft men aan in extra-nummer (November 1935) van het: „T. v. P." Onze deelname heeft o.m. tot gevolg gehad, dat ons contact met buitenlandsche zustervereenigingen zeer versterkt is geworden. De lezingen, welke de secretaris in Maart l.l. te Weenen, Budapest en Praag (op uitnoodiging) mocht houden (zie: „T. v. P.", VIII, pag. 143) mogen daar van getuigen.

Laboratorium. Op Zaterdag 23 November werd ons laboratorium officieel geopend (zie: „T. v. P.", VIII, pag. 46). Een woord van hartelijken dank aan allen, die er toe meegewerkt hebben dit belangrijke gebeuren te doen plaatsvinden, in het bijzonder aan ons lid den medicus S. C. M. Spoor, die ons niet alleen de localiteiten verschafte, maar zelfs nog een deel der inrichtingskosten voor zijn rekening nam, alsmede aan Ir. L. J. Koopman, die zich zoovele opofferingen in tijd en geld getroost heeft om ons laboratorium tot stand te doen komen. Er is in den loop van 1935 „in stilte" veel en belangrijk werk voor onze Vereeniging door den heer Koopman gedaan, waarvan slechts ik, zijn medewerker,

weet, en het is mij een behoefte daarvan, in dit verslag te getuigen.

Het wachten is nu op goede proefpersonen — reeds meldden enkele zich aan.

Een woord van dank ook aan onze leden de heeren J. Kakebeeke en W. van Gorcum, die geen middelen onbeproefd laten om in de kringen der spiritisten vertrouwen in en belangstelling voor onze S.P.R. te wekken. Wij weten nu eenmaal dat wij een belangrijk deel onzer proefpersonen uit de kringen der spiritisten moeten recruteeren. „No home circle, no medium" zegt de Engelsche onderzoeker H. Price [1]).

Proefnemingen. Niet alleen in het laboratorium worden onderzoekingen gedaan — ook daarbuiten. Dank zij Ir. J. Kooy en Notaris J. C. M. Kruisinga zijn wij in staat, in ons tijdschrift belangrijke bijdragen te doen verschijnen over het probleem der profetische droomen met fragmentarische congruentie. De Heer H. M. Haye, med. cand., is doende een uitgebreid onderzoek in te stellen op het gebied der psychoskopie. T. z. t. zal het resultaat hiervan in het: „T. v. P." worden gepubliceerd.

Verder bezochten wij onderscheidene personen, die beweerden over paranormale vermogens te beschikken. Ons bleek daarbij dat velen zich „geroepen" waanden, maar dat slechts enkele „uitverkoren" bleken te zijn. Vaak hadden wij daarbij ook gelegenheid ons te ergeren. Niet alleen over de bedriegelijke praktijken van onderscheidene dezer personen, maar ook over de stupide lichtgeloovigheid en domheid van vele hunner bewonderaars. Ook over het feit, dat zooveel geld in de zakken van bedriegers vloeit, dat wij zooveel nuttiger zouden hebben weten te besteden.

Ook dit jaar kan onze Vereeniging met vertrouwen de toekomst tegemoet gaan. TENHAEFF.

1) H. Price: „Rudi Schneider", Londen, 1930, pag. 48.

JAARVERGADERING.

De jaarvergadering werd op Zondag 10 Mei 1936 te Amsterdam gehouden in: „Het Nieuwe Huis".

De voorzitter opende om 10 uur de vergadering. Zooals gewoonlijk waren slechts weinig leden aanwezig (bij den aanvang ongeveer 20). De zaal begon zich eerst tegen 11 uur te vullen in verband met de voordracht van Dr. Herman Wolf, waarvoor groote belangstelling bestond, evenals voor de voordracht van Dr. Hans Bender, welke in de middaguren gehouden werd.

Prof. van Mourik Broekman wees er in zijn openingswoord op, dat onze S. P. R. zich in een toenemenden bloei mag verheugen (toename van het ledental, opening van het laboratorium, waardeering voor ons werk in het buitenland, enz.) Tot groot vermaak der aanwezigen las hij een spotdicht voor getiteld: „Leerstoel voor Parapsychologie", van de hand van A. H. van der Feen („Groot Nederland", Oct. 1935), dat eindigt met de woorden dat thans „'t Hoogst-geleerd gezag" weer zijn spoken predikt.

Daarna kreeg de secretaris gelegenheid de notulen der vorige vergadering op te lezen (zie: „T. v. P.", VII. pag. 235) alsmede zijn jaarverslag uit te brengen (zie: „T. v. P.", VIII, pag. 184).

Vervolgens kreeg de penningmeester het woord om zijn jaarverslag uit te brengen (dit zal alsnog gepubliceerd worden).

De kascommissie verklaarde, bij monde van Dr. K. H. E. de Jong, dat alle financieele zaken voortreffelijk geregeld zijn door den Heer Poortman. Hem werd décharge verleend. Een woord van dank voor zijn uitstekend beheer. Dr. de Jong en notaris A. C. van Mourik Broekman werden herbenoemd als leden der kascommissie.

Daarna bracht Dr. H. Wolf zijn verslag (bibliotheek) uit. Ook dit zal nog gepubliceerd worden.

De (periodiek) aftredende bestuursleden Dr. P. A. Dietz en J. J. Poortman werden, bij acclamatie, herkozen.

Bij gelegenheid van de rondvraag maakte de heer J. Ezerman (den Haag) de opmerking, dat de contributie te laag is. Hij wenscht deze verhoogd te zien, opdat onze S. P. R. meer gelden voor onderzoek beschikbaar moge hebben.

De secretaris merkt op, dat men in deze tijden niet tot contributieverhooging mag overgaan. Zekerlijk is er te weinig geld voor proefnemingen beschikbaar, maar wij moeten het ons ontbrekende niet langs den weg der contributie-verhooging zoeken te krijgen, maar door schenkingen.

De heeren F. de Haas (Dordrecht) en J. Richards (Rotterdam) stellen vragen over de begunstigers.

Ir. Koopman wijst er op, dat wij er zooveel mogelijk naar moeten streven, de begunstigers tot leden te maken.

De heer J. Oppenheim (den Haag) wenscht, dat bedriegers in het T. v. P. aan de kaak gesteld worden. De redactie moet verslagen opnemen van ontmaskeringen, zoo deze gedaan zijn.

De secretaris wijst er op, dat dit niet gewenscht is. Wij moeten de

ons ter beschikking staande plaatsruimte benutten om daarin artikelen te doen verschijnen die het onderzoek verder brengen. Bovendien zouden wij, wanneer wij aan het verlangen van den heer Oppenheim voldeden, weer allerlei personen gaan afstooten. Alleen in zeer bijzondere gevallen achten wij ons verplicht in te grijpen....

De heer K. van Munster (Beekbergen) wenscht het T. v. P. geheel in de „nieuwe spelling" gedrukt te zien.

De secretaris en Dr. Dietz verklaren zich daar echter tegen. Zij zijn geen bewonderaars der „nieuwe spelling". Ook onderscheidene leden blijken dit niet te zijn.

De Heer F. de Haas spreekt zijn vreugde uit over het feit, dat er thans drie afdeelingen zijn — de S. P. R. moet opbouwend werk verrichten en weinig of geen aandacht schenken aan de praktijken van „kleine bedriegers".

Na de rondvraag sloot de voorzitter de vergadering, om deze — na een korte pauze — te heropenen en het woord te geven aan Dr. Herman Wolf. Met groote aandacht volgden de vele aanwezigen zijn rede over: „Nieuwe experimenten met het trance-medium Mevr. Osborne Leonard." (Zie deze aflevering).

Om half drie sprak Dr. Hans Bender — eveneens voor vele aanwezigen — over: „Laboratoriumversuche über aussersinnliche Wahrnehmung". Deze rede zal binnenkort in het :„ T. v P." worden opgenomen.

Na afloop dezer voordracht maakten onderscheidene leden van de gelegenheid gebruik om het laboratorium te bezichtigen onder leiding van Ir. L. J. Koopman en den secretaris.

In zijn slotwoord wees de voorzitter er op, dat ook deze bijeenkomst wederom geslaagd mocht heeten, en sprak een woord van dank tot allen, die aan het welslagen hadden meegewerkt, in het bijzonder tot de heeren Dr. Wolf en Dr. Bender. TENHAEFF

DE DUIVEL VERJAAGD DOOR EEN KLONTJE.

„Een meisje van 16 jaar met diabetes, afkomstig uit een zeer streng Calvinistisch milieu, had af en toe een aanval" (in het Wilhelmina-Kinderziekenhuis te Utrecht) „doordat ze steeds om een kleinigheid wildwoedend werd. Ze vloekte dan, was des duivels en sloeg een taal uit welke een matroos zou doen blozen. Na den aanval had ze een retrograde amnesie, ze wist alleen dat ze „buiten zichzelf" geweest was. Een paar

klontjes suiker waren in staat haar weer geheel tot inkeer te brengen; ze was dan echter alles vergeten....."

Dit authentieke verhaal wordt in het Ned. Tijdschr. voor Geneeskunde van 13 Juni 1936 no. 24 blz. 2761 medegedeeld door den kinderarts E. Janssen te Utrecht.

Het schijnt mij goed toe dit in ons Tijdschrift vast te leggen, omdat zeker dergelijke uitbarstingen vroeger algemeen, en thans nog wel in sommige kringen, zullen worden toegeschreven aan bezetenheid door booze geesten. In zulke gevallen werden vaak bezweringsmiddelen met meer of minder succes toegepast. Nu hier het klontje suiker het gewenschte resultaat onmiddellijk vermocht te bereiken, kan in dit geval de hypothese van bezetenheid wel worden verworpen, te meer daar de verklaring onbetwistbaar gegeven wordt, n.l. dat het een patiënte was met een aanval van hypoglycaemie (tekort van suiker in het bloed.)

Het leerzame van dit geval is:

1e. hoe voorzichtig men met de hypothese van „bezetenheid" moet zijn, al wil ik in het algemeen de mogelijkheid daarvan niet ontkennen.

2e. hoe enorm de invloed is van lichaamstoestand op geestesuitingen.

Want waarom hypoglycaemie zoo'n duivelsch effect heeft, is nog allerminst duidelijk.

FELIX ORTT.

KLEINE AANTEEKENINGEN EN MEDEDEELINGEN.

Occultisme op Groenland. In het najaar van 1933 verschenen er in de N. R. Ct. een aantal brieven over Groenland van de hand van Dr. M. van Blankenstein. In brief XVI (1 Nov. 1933) lezen wij:

„De oude Groenlandsche maatschappij, voor zoover men van een maatschappij kon spreken, had geenerlei vorm van centraal verband. Zij bestond uit naast elkaar liggende gemeenschapjes, die ieder op zichzelf een afgesloten geheel vormden, en zelfs dat maar heel betrekkelijk. Een erfelijk gezag of een op eenigerlei wijze aangewezen gezag bestond er zelfs in die eenheden niet. De baas in de vestiging was de sterkste en de flinkste, d.w.z. de kranigste jager. Naar hem luisterde men gaarne en dat was dan de basis van zijn gezag.

Zeer gezaghebbend leider was ook de angakok, de geestenbezweerder. Hij beschikte over bovennatuurlijke krachten. Allerlei demonische wezens stonden hem ten dienste als hij ze opriep. Wij weten heel veel van de angakoks, omdat Gustav Holm dezen vorm van spiritisme nog in vollen bloei in Angmagssalik heeft aangetroffen en er een voortreffelijke beschrijving van geleverd heeft. Spiritisme is de juiste naam. Onder de plechtigheid danst en roffelt een trommel in het donker gemaakte vertrek alsof

onzichtbare handen hem hanteerden. De angakok zelf wordt solide vastgebonden. Hij zit naakt, met het bovenlijf op de beenen, en handen en polsen met vele knoopen achter zijn rug vastgebonden. Holm zag toe bij dit omzichtige werk; de angakok zelf wees hem er op, hoe hij stevig geboeid werd. Toen het licht weer werd aangestoken was de angakok nog gebonden, maar veel minder solide...."

Soortgelijke verschijnselen zijn ook bij andere natuurvolkeren waargenomen. [1]) Na het jaar 1848 zien wij in Amerika en Europa eenige personen optreden, die ons soortgelijke verschijnselen te zien gaven. Ik denk hier aan Koons en Tippie [2]), de gezusters Fox [3]), D. D. Home [4]), de gebroeders Davenport [5]) e.a. Hun optreden bracht de gemoederen in beweging en de pennen in beroering. Er waren personen, die geloofden dat hier onbekende lichaams- of zielekrachten in het spel waren, anderen spraken van de geesten der overledenen. De overgroote meerderheid zag in hen bedriegers en goochelaars.

Toen de gebroeders Davenport in het najaar van 1864 een bezoek aan Londen brachten, veroorzaakte dat een ware opschudding in deze stad. Eenige goochelaars maakten hier een handig gebruik van om de verschijnselen, welke de gebroeders te zien gaven, na te bootsen. Het bracht hun veel geld op en bovendien waren duizenden hun dankbaar omdat zij het bedrog, dat naar de meening van die duizenden door de gebroeders, die zich voor mediums uitgaven, gepleegd moest worden, aan de kaak stelden....

In het jaar 1871 verscheen in het: „Quarterly Journal of Science" een rapport van de hand van William Crookes, F. R. S. getiteld: „Experimental Investigation of a New Force". Deze verhandeling werd weldra door eenige andere, soortgelijke gevolgd. [6]) Zij betreffen onderzoekingen van dezen eminenten geleerden met o.m. het medium D. D. Home, welke — tegen veler verwachting in — positieve resultaten opleverden. Crockes heeft met deze onderzoekingen de basis gelegd van het experimenteel onderzoek der z.g. fysische mediumieke verschijnselen. Hetgeen in latere jaren door onderzoekers als A. v. Schrenck Notzing [7]), Harry Price [8]) en E. Osty [9]) gedaan zou worden, zou in laatste instantie niets anders zijn dan een voortbouwen (met behulp van een steeds meer het

1) Zie o.m. H. Kluin: „Het Geestesleven der Natuurvolken", den Haag, 1924, pag. 103, Buffalo Child Long Lance: „Zwartvoet", Amsterdam, Scheltens & Giltay, pag. 65.

2) Emma Hardinge: „Modern Am. Spiritualism", pag. 307. Voorts E. Hardinge Britten: „Onderzoekingen in het spiritisme", Ned. vert., den Haag, 1905, pag. 86.

3) A. L. Underhill—Fox: „De ontbrekende schakel", Ned. vert., Amsterdam, 1904.

4) R. Tischner: „Das Medium D. D. Home", Mutze, Leipzig.

5) T. L. Nichols: „A biography of the brothers Davenport", Londen, 1865.

6) „Researches in the phenomena of spiritualism", „reprinted from the quarterly journal of science", Londen, 1874.

7) Zie o.m. zijn: „Experimente der Fernbewegung", Stuttgart, 1924 en zijn: „Gesammelte Aufsätze zur Parapsychologie", Stuttgart, 1929.

8) Zie o.m. zijn: „Rudi Schneider", Londen, 1930.

9) Zie o.m. zijn: „Les pouvoirs inconnus de l'esprit sur la matière", Parijs, Alcan.

volmaakte nabij komende laboratorium-techniek) op de grondslagen, door Crookes gelegd.

Wij weten thans dat naast de zich voor mediums uitgevende „goochelende" bedriegers de „echte" mediums staan, en dat de telekinesie behoort tot het goed geconstateerde feitenmateriaal der parapsychologie. [10])

Wij hebben ook gronden om aan te nemen dat onder de natuurvolkeren meer mediums worden aangetroffen dan onder de cultuurvolkeren [11]) en zoo houden wij rekening met de mogelijkheid dat de angakok wel eens wat meer (anders) kan zijn geweest dan (alleen maar) een goochelaar. Wij verwerpen de mogelijkheid niet dat hij o.m. een soort van „Poltergeist"-medium was. [12]) De zekerheid ontbreekt ons hier echter. Deze zullen wij eerst dan kunnen krijgen wanneer parapsychologisch geschoolde ethnologen zich — meer dan dit tot op heden het geval was — met het onderzoek der shamanen (tooverartsen, toovenaars) gaan inlaten. T.

10) Zie o.m. P. A. Dietz: „De strijd om de parapsychologie", in: „T. v. P.", V, pag. 1.

11) Zie mijn opstel: „Is het mediumschap een verschijnsel van regressie?" in: „T. v. P.", V, pag. 103.

12) Zie mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 98.

BOEKBESPREKING.

Dr. K. H. E. DE JONG. *De Parapsychologie.*

Volksuniversiteitsbibliotheek. Erven Bohn, Haarlem. Geb. f 1,90.

In den beknopten omvang van 223 bladzijden van het kleine formaat der bekende Volksuniversiteitsbibliotheek is Dr. K. H. E. de Jong er in geslaagd een overzicht te geven van zoo goed als alle belangrijke verschijnselen der parapsychologie.

Dat hij hierbij enkele categorieën, zooals de apporten, het leischrift, de doordringing der stof, de geestenfoto's slechts even aanstipt en er zeer skeptisch tegenover staat, pleit voor zijn critischen zin. Dat deze zich ook bij een spiritist, zooals Dr. de Jong ongetwijfeld niet aarzelen zal zich te noemen, niet behoeft te ontbreken, bewijst trouwens het heele boekje. Reeds in den derden regel der voorrede verklaart de schrijver: „Het opzettelijk bedrog op dit gebied is schrikwekkend" en herhaaldelijk komt hij hier nog op terug. Uit den aard der zaak heeft Dr. de Jong niet alles kunnen behandelen; rekening houdende met de beperkte ruimte die hem werd toegestaan, is de rijkdom aan inhoud van dit kleine boek inderdaad bewonderenswaardig te noemen en de schrijver heeft de kunst verstaan, steeds het meest belangrijke op den voorgrond te plaatsen. Dat hij daarbij, zonder aan de buitenlandsche tekort te doen, ook de Nederlandsche onderzoekingen niet is voorbijgegaan, valt zeer te prijzen.

Ofschoon de schrijver zich in de eerste plaats aan de feiten houdt, beseft hij ten volle de waarde daarvan voor het denken, voor het wereldbeeld in het algemeen. In het bijzonder wijst hij (pag. 140 noot) op de mogelijkheid dat de helderziendheid ons de overtuiging zou schenken, „dat de binnen het bereik der

zintuigelijke waarneming vallende eigenschappen der voorwerpen toch meer objectief zijn, dan met zekere „philosophische" zienswijze overeenstemt".

Ook verklaart hij zich tegen het absoluut determinisme (pag. 167) waartoe anders zeer licht de erkenning van het feit der prognosie ons zou kunnen leiden.

Minder goed kunnen wij ons vereenigen met 's schrijvers tendens het wijsgeerig materialisme te willen handhaven. Ook moeten wij betreuren, dat hij een critiek op de theorie der vierdimensionale ruimte ontleent aan Mw. Lize Deutmann (pag. 58) terwijl deze, blijkens haar uitlatingen daarover, van deze theorie geen syllabe heeft begrepen. Haar redeneeringen omtrent vierdimensionale „supermassieve" voorwerpen, die zich op „onnoemelijk verren afstand" zouden moeten bevinden, raken kant noch wal. Een vierdimensionaal superlichaam zou zich in onze ruimte slechts in zijn driedimensionale doorsneden kunnen vertoonen.

Dus: een zeer lezenswaardig boekje, dat voor den geringen prijs zeer veel geeft en uitstekend als inleiding kan dienen. Het is tot den laatsten tijd bijgewerkt. Wij wenschen den schrijver een welverdiend succes toe.

Dr. P. A. DIETZ.

SAMUEL P. HAYES, Ph. D., *Facial Vision or the Sense of Obstacles.* Perkins Publications No. 12, June 1935.

Tijdens ons verblijf in de Ver. Staten in den vorigen winter brachten wij ook een bezoek aan „Perkins Institution and Massachusetts School for the Blind" te Watertown, een voorstad van Boston. Dit is een zeer bekend en reeds een eeuw bestaand blindeninstituut, fraai gelegen aan de Charlesriver. Behalve de paar honderd blinde kinderen heeft het de bijzonderheid van zich te specialiseeren voor de opvoeding van tegelijk blinde en doofstomme leerlingen. Daarvan zijn er een stuk of zes onder de leiding van miss Inis B. Hall thans in de school aanwezig. Ook de gouvernante van Helen Keller werd indertijd in Perkins opgeleid. Miss Hall toonde ons verschillende van haar leerlingen, o.a. een jongetje van een jaar of vier, die spoedig na zijn geboorte geheel blind en doof was geworden en nu pas in het Instituut was aangekomen. Er was ook een jongen van 20 jaar ongeveer, Winthrop Chapman. Hij was bezig in een donkere kamer te werken aan meetkunde met braille-schrift. Met hem kon ik mij heel goed verstaan: hij sprak een vrij goed gearticuleerd Engelsch en verstond zelf door twee vingers op den mond van den bezoeker te leggen. Hij vroeg allerlei over Holland en ik moest voor hem het „Onze Vader" in het Nederlandsch opzeggen.

Perkins' Institution geeft ook een reeks geschriften uit. Het bovengenoemde is van zijn psychologischen adviseur, Professor S. P. Hayes. Het behandelt het veronderstelde zien met de huid of den hinderniszin der blinden. Hier is reeds veel over geschreven en geëxperimenteerd. Prof. Hayes gaat de verschillende onderzoekingen over dit onderwerp na. Het was reeds lang opgevallen, dat er blinden zijn, die ondanks hun handicap zich vrij gemakkelijk voortbewegen: op de een of andere wijze schijnen zij de aanwezigheid van voorwerpen te bemerken. Ofschoon dit vermogen in zeer ongelijke mate bij het eene of bij het andere individu optreedt, wordt aan het voorkomen ervan eigenlijk niet getwijfeld. Daarvoor komt het te typisch in een aantal gevallen voor, terwijl het ook door reeksen van nauwkeurige experimenten is vastgesteld. Iets anders is de verklaring

van het verschijnsel. De meeste onderzoekers schrijven het effect aan gewone zintuigelijke indrukken toe. Deze kunnen dan van het gehoor afkomstig zijn (de aandacht van den blinde is speciaal op klanken geconcentreerd), of ook van druk van de lucht op de huid, speciaal van het voorhoofd, of van waargenomen temperatuurverschillen. Heller b.v. wilde in de negentiger jaren het verschijnsel geheel door geluidsverschillen verklaren. Waarschijnlijk is, dat verschillende factoren samenwerken. De huid van het voorhoofd schijnt een bijzondere rol te spelen, waardoor sommigen aldaar een verhoogde werking van den tastzin — dus eventueel functioneerend op afstand, of anders fijne luchtstroomen opmerkend — aannamen. Een onderzoeker, de blinde Pool Dolanski, besluit echter op grond van vele proeven tot de juistheid van de geluidsverklaring. De localisatie op het voorhoofd is dan niets dan een vrees-reactie van de huid, te vergelijken met rillingen, kippevel etc. — Door enkelen wordt een verband met parapsychologische verschijnselen gelegd. Zoo spreekt Gerhardt van „telaesthesia"; Jules Romains in zijn „Vision extra-rétinienne" van een zien met de huid. De reeds lang bekende lichaampjes van Ranvier, die zich overal in de huid bevinden, zouden eigenlijk geatrophieerde primitieve oogen zijn, die in bepaalde omstandigheden weer in werking zouden kunnen treden.

Opgelost is de zaak nog geenszins. Prof. Hayes doet daartoe ook geen poging; zijn brochure vat de onderzoekingen van tot heden toe samen. Zijn geschrift is in de bibliotheek der S.P.R. opgenomen.

J. J. POORTMAN.

INHOUD:

Nieuwe experimenten met het trance-medium Mrs Osborne Leonard . . . . Dr. H. Wolf.

Bij gelegenheid van den zeventigsten verjaardag van Ir. Felix Ortt . . . . Dr. W. H. C. Tenhaeff.

Catalepsie . . . . Dr. W. H. C. Tenhaeff.

Jaarverslag S. P. R.

Jaarvergadering S. P. R.

De duivel verjaagd door een klontje . . . . Ir. F. Ortt.

Occultisme op Groenland.

Boekbespreking.

KRITISCHE BESCHOUWING OMTRENT RETROGRADE PSYCHOSKOPIE

door Dr. P. A. DIETZ.

Wij plegen voorloopig en wat oppervlakkig de helderziendheid te onderscheiden in die in de ruimte (of het nù) en in den tijd, en deze weer in die in de toekomst (prognosie) en in het verleden (retroskopie).

Deze laatste doet zich bijna altijd voor in den vorm van de zoogenaamde retrograde psychoskopie, vulgo psychometrie genaamd, waarvan de eigenaardigheid is dat een of ander concreet voorwerp als uitgangspunt voor de „schouw" van het medium dienst doet.

De prognosie laat zich over het algemeen vrij zuiver constateeren. Ik bedoel, wanneer een „schouw" van het toekomende heeft plaats gevonden, een voorspelling dus, zonder dat er sprake geweest kan zijn van een logische deductie, van een afleiden eener waarschijnlijke toekomstigheid uit de voor het normale weten beschikbare gegevens dus, dan kunnen wij ook in den regel onweerlegbaar vaststellen, dat hier een te buiten gaan der, voor het menschelijk bewustzijn geldende, tijdgebondenheid heeft plaats gevonden. Slechts zelden kan hier nog twijfel bestaan, àls eenmaal het feit van het voorzien der toekomst langs paranormalen weg is geconstateerd. Ik zal hier een zeer bepaald geval aanhalen, waarbij nog een andere uitleg mogelijk is, omdat het het alternatief duidelijk demonstreert.

Mevr. Mc. Alpine zit in het laatst van de maand Juni 1889 aan den oever van een meertje op een landgoed in Castleblaney. Plotseling krijgt zij, terwijl zij op het in den zonneschijn blikkerende heldere wateroppervlak staart, het visioen van een langen man, die zich in het water werpt en verdrinkt. Een week later pleegde juist op dezelfde plek een zekere Espie zelfmoord door verdrinking. [1])

Heeft Mevr. Mc. Alpine hier werkelijk in de toekomst gezien of las zij in het nù de plannen, de zelfmoordfantasie van den man, die zich weldra van het leven zou berooven en, naar uit een achtergelaten briefje bleek, reeds tevoren deze plaats had uitgezocht? Was het dus telepathie van het onderbewustzijn of wel een soort voorspook van wat gebeuren zou, gedirigeerd naar de plaats, waar hij zijn voornemen eenige dagen later zou ten uitvoer brengen? (dus iets als het phantasmogenetisch centrum van Myers), of, derde mogelijkheid, een echte toekomstschouw?

1) Sidgwick Committee: Report on the census of hallucinations. Proceed. Vol. X pag. 332.
Zie ook F. W. H. Myers: De Menschelijke Persoonlijkheid. Vert. Nico v. Suchtelen, Amsterdam, 1921, pag. 216.

Definitief antwoord kunnen wij hierop pas geven als onze kennis veel omvattender en veel zuiverder is dan thans, zoodat wij waarlijk essentieele onderscheidingen kunnen maken in deze dingen, waar wij nu nog slechts naar uiterlijke overeenkomsten verschijnselen-groepen formeeren.

Dat er echte prognosie bestaat, wordt daardoor natuurlijk niet twijfelachtig, daartoe bieden zich te vele gevallen aan van voorspelling van gebeurtenissen, zóó onverwacht en onoverlegd, dat er geen sprake kan zijn geweest van een plan, reeds bestaande in een levend bewustzijn. Veel moeilijker is het eenzelfde scherpe beslissing te geven inzake het zien van het verleden. Ten eerste al omdat afdoende controle veel bezwaarlijker is. Een reëele gebeurtenis kan een voorspelling te niet doen dan wel ze bevestigen, maar juist in dit laatste geval blijft er geen twijfel: de twee te vergelijken gegevens liggen beide beschikbaar en kunnen worden beoordeeld.

Moeilijker is het bij het zien in het verleden. Dit is onherroepelijk verdwenen, wanneer het tweede gegeven: het visioen van den psychometrist, zich aanbiedt. Directe, ondubbelzinnige controle is hier niet zooals bij de prognosie mogelijk, wij moeten ons òf tevreden stellen met vermoedens òf met herinneringen. Maar juist deze herinneringen, op zichzelf al min of meer onzeker materiaal, plaatsen ons voor nieuwe vraagstukken: zijn zij zelve dan wel het objectieve verleden het materiaal waaruit de psychoskopist putte? Ontbreken positieve herinneringen, dan resten ons alleen min of meer gefundeerde vermoedens ter beoordeeling van de juistheid der retroskopie. En ik heb hier nog wel alleen het oog op de zgn. „unwissentliche Versuche", waarbij dus een directe telepathische communicatie tusschen proefleider en proefpersoon is uitgesloten.

Men weet dat juist het „psychometrische" materiaal buitengewoon troebel en onzeker is, buitengewoon moeilijk te schiften naar den graad zijner betrouwbaarheid. Nergens zoozeer als in deze materie is het noodzakelijk, het onwillekeurig verschaffen van directe gegevens door goed- of afkeuringen, door veelzeggend zwijgen, door een nauw te bedwingen gelaatsuitdrukking te vermijden. Nergens zooals hier kan de „psychometrist" met het beruchte „visschen" zooveel halen uit een ongeoefende of te enthousiaste onderzoeker; nergens zooals hier kan er gegoocheld worden met vaagheden, met voor tweëerlei uitlegging vatbare uitlatingen, nergens zoo gemakkelijk een schijnsucces worden behaald.

Ik wil mij dan ook, om een principieele kritiek op dit belangrijk probleem te geven, beperken tot het beste wat ons op het gebied der psychometrie

ter beschikking staat en als zoodanig gelden ongetwijfeld de experimenten van Dr. Pagenstecher met Mw. de Reyes de Z. De beschrijvingen zijn gedétailleerd en helder; waar misschien de hooge ouderdom van Pagenstecher een zekeren twijfel aan de correctheid zijner waarnemingen zou kunnen rechtvaardigen, daar geeft ons de getuigenis van een in de psychical research ervaren onderzoeker als Dr. Walther Prince volkomen het recht, de juistheid der mededeelingen als boven alle wantrouwen verheven te aanvaarden.

In het kort willen wij de omstandigheden, waaronder de proeven genomen werden, beschrijven.

Mevr. de Reyes de Z., een zeer intelligente Mexicaansche dame, werd door haar arts, den reeds hoogbejaarden Dr. Pagenstecher, in diepe hypnose gebracht en verviel dan in een eigenaardigen trance-toestand, gekenmerkt door een volkomen katalepsie en anæsthesie. De voorwerpen werden haar onder een doek tusschen de geheel verstijfde vingers geschoven, die zich automatisch er omheen sloten zonder ze te betasten. Zij geeft dan hare visionaire indrukken weer, hetzij spontaan, hetzij in antwoord op een aantal stereotype en door Pagenstecher mede gepubliceerde vragen. Na het eindigen van het experiment bestaat geen amnesie en het medium is in staat nader gedétailleerde beschrijvingen te geven, teekeningen te maken, enz.

Pagenstecher is nu, zooals uit den ondertitel van zijn boek [2]) reeds blijkt, er zeer van overtuigd, dat Mevr. de Reyes in staat is van het haar ter hand gestelde voorwerp de geschiedenis „af te lezen", m.a.w. dat een werkelijk „teruggaan" in het verleden geheel analoog aan het schouwen van de toekomst plaats vindt. Hij is daarvan zelfs zoozeer overtuigd, dat hij andere opvattingen, met name die van telepathie al te licht telt en daardoor niet altijd de moeite neemt, zich voldoende tegen deze en andere mogelijkheden te vrijwaren.

Toch is het ongetwijfeld een vraag van zeer fundamenteel belang. Hebben wij hier werkelijk met rechtstreeks waargenomen tijdsbeelden uit het verleden te doen, met echte retrograde psychoskopie? Pas als deze beantwoord is in positieven zin, komen er andere aan de orde. Bv. welke rol het voorwerp hierbij speelt, de door Pagenstecher enthousiast aangehangen theorie van het „psychisch beslag", de tijdsbanentheorie van Ortt enz.

---

2) Die Geheimnisse der Psychometrie oder Hellsehen in die Vergangenheit. Mutze. Leipzig 1928. Evenzoo noemt hij zijn eerste in het Engelsch geschreven boek: Psychometry or past events seership.

Om tot een conclusie te komen, die onafhankelijk kan worden geacht van vooropgestelde meeningen of vage onderstellingen, is het noodig eenige der meest typische experimenten tot in détails aan een critisch onderzoek te onderwerpen. Tweemaal geeft Pagenstecher aan het medium een object uit de Egyptische oudheid in handen. Het eerste is een mozaiekje, waarmede 4 maal geëxperimenteerd wordt (in November 1919); het tweede een handschrift uit het museum der familie Icaza, dat 3 maal wordt gebruikt (Dec. 1925—Januari 1926).

Mevr. de Reyes wist niet welk voorwerp zij in handen had, aan den proefnemer was het wel bekend. Hij rekent deze tot zijn „derde serie", waaronder hij verstaat: „Visionen, deren Wahrheit weder durch die Aussage glaubwürdiger Zeugen, noch durch sogenannte Indizien zu erweisen sind, welche aber auf Grund unserer historischen, wissenschaftlichen oder sonstigen Kenntnisse so sehr in dem Bereiche des Möglichen, um nicht zu sagen des Wahrscheinlichen, einbegriffen erscheinen, dasz wir füglich auch sie als erwiesen zu betrachten das Recht haben, wenn wir die lückenlose Serie der als wahr erwiesenen Visionen desselben Mediums in betracht ziehen". [4])

Mevr. de Reyes geeft nu naar aanleiding van het eerste object telkens een zeer uitvoerige en levendige beschrijving van een visioen dat blijkbaar de begrafenis van een pharao moet voorstellen, naar men onderstelt die van Khafra of Chephren uit de vierde dynastie, ± 4000 jaar voor Christus. In bonten optocht aanschouwt zij den stoet der klaagvrouwen, van in het wit gekleede priesters, soldaten, de koninklijke familie, het volk. De sarcophaag met het lijk van den pharao wordt op de schouders van zes negers gedragen. In den stoet loopen ook zeven en dertig prachtig opgetuigde kameelen. De beelden waren zoo scherp en de beschrijvingen zoo levendig, dat de Mexicaansche kunstenaar Velasquez naar de vier gecombineerde visioenen een teekening heeft kunnen ontwerpen, die in het werk van Pagenstecher is opgenomen. [5])

De halsketting geeft haar in nog bonter schouwing een feest aan het hof der pharaonen te zien, eveneens ingeleid door een pralenden koninklijken stoet, met troepen kameelen en met rijke sieraden getooide olifanten.

Ongetwijfeld heeft Pagenstecher gelijk als hij uitroept: [6]) „Es dürfte

3) Visioen XXXV Exp. 17, 18, 19 en 23. pag. 78 en visioen XXXVI Exp. 113, 114 en 115. pag. 85.

4) pag. 63.

5) pag. 81.

6) pag. 83.

wohl, der Wissenschaft halber, der Mühe sich lohnen, dasz Aegyptologen und Historiker diesen Fragen gegenüber Stellung nähmen, um diese ganze Schilderung auf ihre Echtheit zu prüfen: denn die Tatsache, falls es sich um eine solche handeln sollte [7]), dasz im Jahre 1919 es dem menschlichen Geiste möglich gewesen ist, unabhängig von Raum und Zeit, sich bis in das Jahr 4000 vor unserer Zeitrechnung zurück zu versetzen und uns genaueste Kunde zu geben über ein damals abgelaufenes Ereignis: diese erstaunliche Tatsache dürfte es doch wert sein, sich eingehend mit ihr zu beschäftigen, denn alltäglich ist sie eben nicht!"

Inderdaad, maar het is hier de vraag, of wij wel met „Tatsachen" in den zin als Pagenstecher meent, te doen hebben!

Nu wijst hij wel op een aantal détails in beide visioenen, die door onze kennis van de Egyptische oudheid bevestigd worden en meent dat wij niet kunnen onderstellen, dat Mevr. de Reyes daarmede bekend was. Wij krijgen echter den indruk, dat deze dame, die hij als zeer intelligent beschrijft, voor een Mexicaansche een meer dan gewone ontwikkeling bezat. En er staat tegenover, dat verschillende andere bizonderheden beslist òn-Egyptisch aandoen, zoo bv. de zware baarden der mannen en de doodkist, die door dragers werd getorst, terwijl in het algemeen de dooden in Egypte òf in booten op den Nijl of in nabootsing daarvan in een bootvormige slede naar hun graf werden vervoerd. Dit alles zou echter nog niet in staat zijn om ons het geloof in de historische betrouwbaarheid te ontnemen, wanneer niet eenige zeer belangrijke gegevens ons dit zoo te zeggen ad oculos demonstreerden. Ik hecht niet al te veel waarde aan het feit, dat een palmenboschje wordt beschreven als bestaande uit „dadel- en cocospalmen", terwijl de cocospalm niet in Egypte voorkomt. Verschillende palmsoorten lijken genoeg op elkander om een vergissing mogelijk te maken.

Bedenkelijker is het, dat „rijk opgetuigde kameelen" en dito olifanten in beide optochten een groote rol spelen.

In het oude Egypte kende men echter nòch kameelen, nòch olifanten. Het kameel is in het bewustzijn van een twintigste eeuwer zoo zeer opgenomen in het geheele cultuurbeeld, dat hij zich van Egypte maakt, dat het meer dan begrijpelijk is, dat ook iemand van behoorlijke ontwikkeling dit karakteristieke dier in de Egyptische oudheid plaatst, als hij niet toevallig weet, dat het pas door de Arabieren in het Nijlland werd ingevoerd. Met den olifant is de associatie met Egypte minder

7) spatieering van schrijver dezes.

nauw, maar wij kunnen ons zeer goed begrijpen, dat een Mexicaansche als Mevr. de Reyes toch in het algemeen den olifant in haar gedachte met Afrika verbond. Door deze twee zeer essentieele fouten vervalt m.i. de authenticiteit der visioenen als werkelijke tafereelen uit het oude Egypte. Het zijn producten eener fantasie, die in den trance-toestand tot meer dan buitengewone praestaties in staat blijkt te zijn.

Natuurlijk verliezen daardoor ook een aantal andere „historische" visioenen van Mevr. de Reyes hun waarde. Zoo geeft zij bijv. wanneer haar Mexicaansche oudheden in handen worden gegeven, zeer levendige beschrijvingen van offeranden, feesten, militaire oefeningen, der oude Azteken. Maar, waar haar kennis van de geschiedenis van haar eigen land voorzeker tamelijk uitgebreid is, zijn wij hier nog minder gedwongen een werkelijk schouwen van het verre verleden te aanvaarden.

Het merkwaardige blijft, dat in aansluiting aan Egyptische oudheden zich Egyptische, aan Mexicaansche zich Mexicaansche visioenen aansluiten, waar Pagenstecher ons verzekert, dat het medium nimmer notie heeft van wat zij in handen krijgt. Ook de voorstelling, die de proefleider zich maakt van den aard van het voorwerp schijnt niet den doorslag te geven. Als Pagenstecher experimenteert met een klein stukje vezelachtighoutige substantie, dat hij voor een fragment van het omhulsel van een mummie houdt, worden visioenen van oud-Mexico opgewekt: Indianen, die uit plantenbast een soort papier fabriceeren. Het bleek dan ook, dat het proefobject een stukje van een Mexicaansche codex was. Hieruit zou dan wel blijken, dat het voorwerp zelf, clairvoyant waargenomen, de gangmaker der visioenen is, maar verder mogen wij dan ook niet gaan.

Nog leerzamer is de nauwkeurige studie van „Visioen IV" [8]). Als psychoskopische inductor fungeert hier een klein stukje marmer, waarvan in de eerste zitting (20 Nov. 1919) Pagenstecher verder nog niets weet. Het geïnduceerde visioen is vaag. Een plein bij maneschijn; op den achtergrond een groot wit gebouw met een toren waar een brandende lantaren uithangt, het ziet er uit als een kerk. „Het komt mij voor, of men een stad aan het bouwen is".

Nadat Pagenstecher te weten is gekomen, dat het stukje marmer van het Forum Romanum afkomstig is en opgeraapt in de nabijheid van den tempel van Castor en Pollux, oriënteert hij zich zooveel mogelijk hierover en neemt inzage van een werk van Eugen Petersen, „Vom alten Rom", dat met vele fraaie foto's is verlucht van de ruïnen van het oude Rome.

8) L.c. pag. 30. Experiment 26.

Met deze kennis toegerust, neemt hij nu nog twee proeven (26 en 28 Nov.) en stelt hierbij de volgende vragen: [9])

„Ziet ge zuilen, hoeveel en waar?

Ziet ge triomfbogen en waar?

Ziet ge iets van ruïnen? Waarom ruïnen?"

De vragen zijn zeer suggestief, zij doen onmiddellijk aan een oude ruïne en speciaal de tweede vraag direct aan het Romeinsche forum denken en de resultaten zijn dan ook veel definitiever.

Hetzelfde visioen van een plein bij maanlicht duikt weer op, maar preciseert zich:

26 Nov. „Het is nacht en de maan schijnt vol en helder. Ik bevind mij op een groot plein. Vlak tegenover mij zie ik drie zuilen (a) van wit marmer en daarbovenop als een dak groote blokken marmer. Een eind achter deze drie zuilen, aan den linkerkant, zie ik zes zuilen (b), ook van marmer, ze staan in een rij. Op den achtergrond rechts zie ik nog meer zuilen, drie daarvan zijn rond, maar de vierde is vierhoekig." (c)

De beschrijving van den onderlingen stand: drie zuilen vlak tegenover, op den achtergrond *links* zes zuilen in een rij, *rechts* vier zuilen, thans met de toevoeging „tot een boog vereenigd", wordt nog op 28 Nov. herhaald. In het tweede visioen wordt nog van „bouwen" gesproken, in het derde juister van „op den grond verstrooid liggende stukken van marmerblokken en van verwoeste muren."

Pagenstecher herkent onmiddellijk naar deze beschrijving het Forum Romanum en in bijzonderheden: a) de drie zuilen van den tempel van Castor en Pollux, b) de zes zuilen van den Saturnustempel, c) den triomfboog van Septimius Severus. Het op den achtergrond staande gebouw met den toren dat in alle drie visioenen genoemd wordt is het tabularium (T), waarvan de beschrijving en een door Mevr. de Reyes later gemaakte ruwe teekening heel aardig met de werkelijkheid kloppen. De détails zijn te nauwkeurig om uit de gestelde vragen te kunnen worden verklaard, maar.... zij zijn alle tezamen zeer duidelijk zichtbaar op een foto van het forum, voorkomende in het genoemde werk van Petersen; de plaat is gereproduceerd in „die Geheimnisse der Psychometrie". [10])

De vraag, die zich nu voordoet is deze: kunnen wij uit uitlatingen

9) Ook op de eerste zitting werden, zooals de gewoonte was bij zijn vroegere proefnemingen, eenige vragen gesteld, maar deze zijn van zeer algemeenen aard en kunnen geen aanwijzingen geven.

10) L.c. pag. 32.

van het medium beslissen omtrent dit alternatief: Welke is de oorsprong der (juist gebleken) gegevens, het Romeinsche forum zelve of de bewuste afbeelding, resp. de voorstelling, die van deze afbeelding in de herinnering van Pagenstecher was achtergebleven? Daarbij is vooral de onderlinge perspectivische verhouding van de beide tempels en den triomfboog van belang.

Op de foto (zie de schets fig. 1) staat de Castor-Pollux tempel (C.P.) links, de drie zuilen in een vrijwel frontale rij, meer naar rechts de

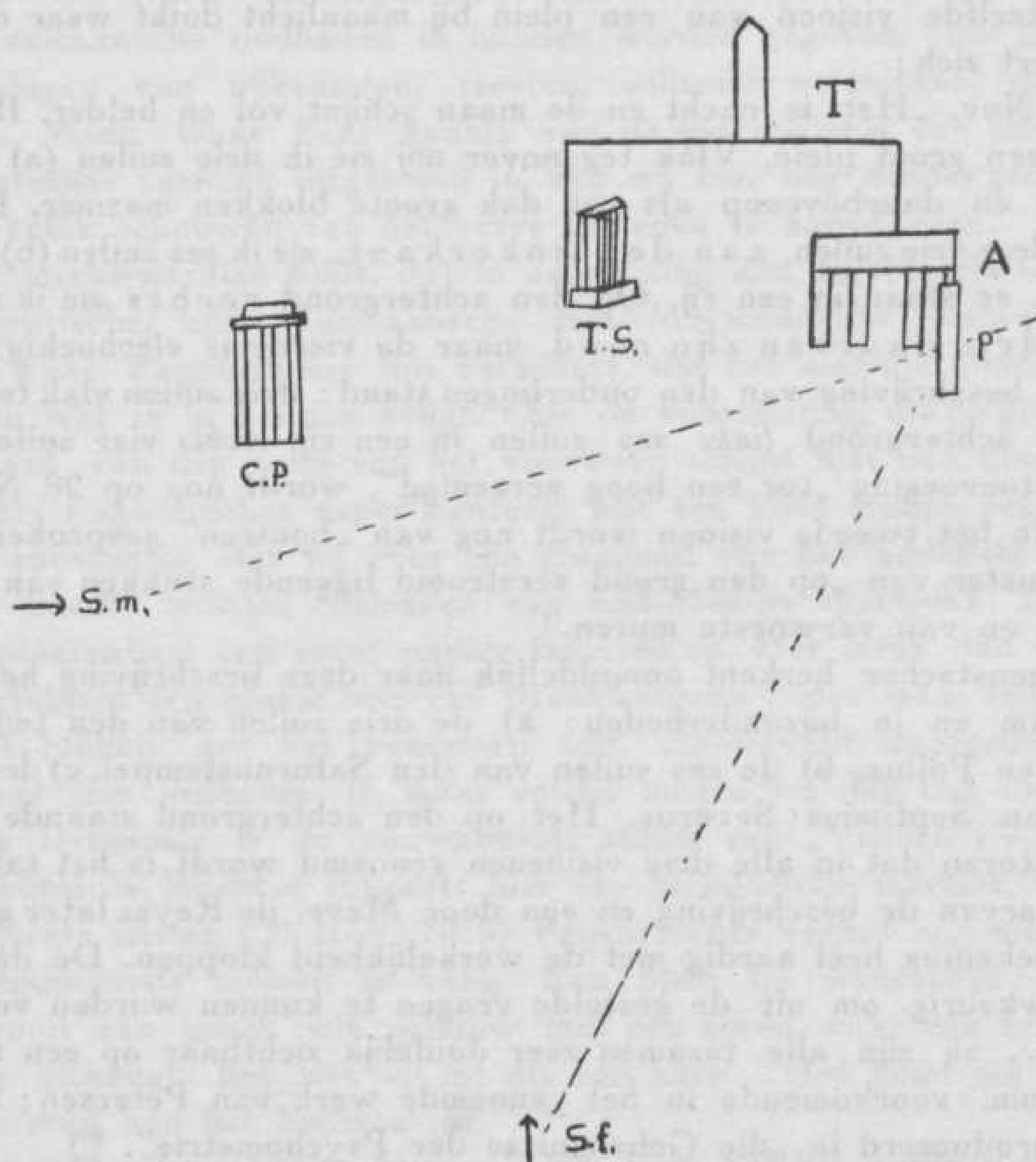

Fig. I. Onderlinge stand der gebouwen op het Forum Romanum, op de fotografie uit het werk van Petersen. Naar Pagenstecher l.c. pag. 32. C.P. Tempel van Castor en Pollux. T.S. Tempel van Saturnus. T. Tabularium op den achtergrond. A. = Triumphboog (Arcus Severi). P. = vierkante pijler. S.f. Standpunt van den fotograaf. S.m. Door Pagenstecher aangenomen stand van het medium.

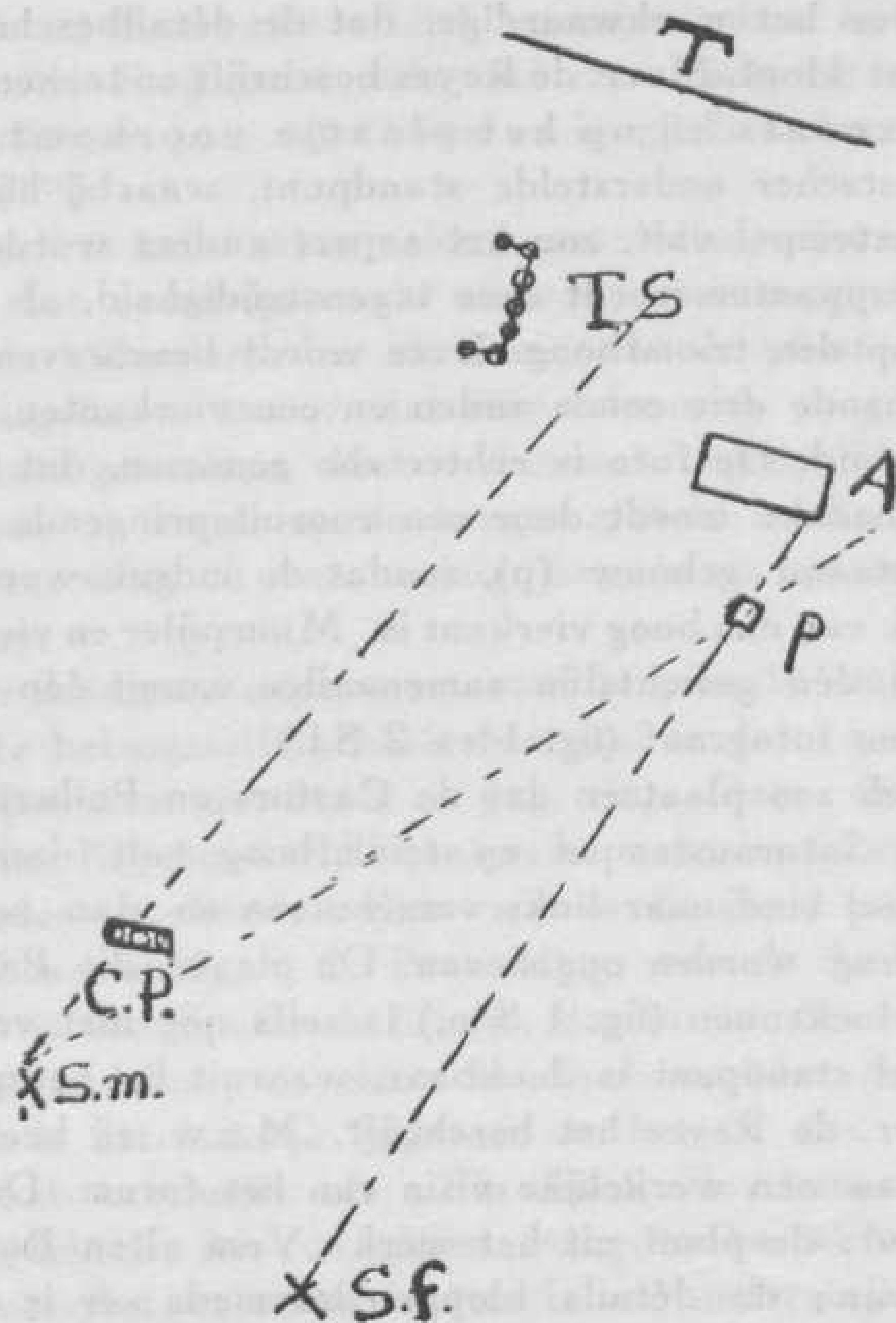

Fig. II. Hetzelfde als fig. 1, volgens den plattegrond van het Forum Romanum, uit Winkler's Encyclopaedie, Vijfde druk, Dl. VII. Tegenover pag. 529. De stippellijnen stellen in beide figuren voor de bliklijnen van uit de aangegeven standpunten naar dien vierkanten pijler.

Saturnus-tempel (T.S.) kenbaar aan de zuilen, waarvan twee ongeveer frontaal, de andere in een loodrecht daarop bijna zuiver tangentiaal geplaatste reeks staan, geheel aan den rechterkant de triomfboog van Severus (A). Dit komt niet overeen met de beschrijving van Mevr. de Reyes, die C.P. vlak voor zich, T.S. links en A. rechts ziet. Pagenstecher meent daarom te mogen aannemen, dat zij het forum van een ander standpunt (S.m.) ziet, inderdaad zou van hieruit de Saturnustempel links, die van Castor en Pollux rechts vallen. (fig. 1 en 2 S.m.)

Nu is echter het merkwaardige, dat de détailbeschrijving hiermede in het geheel niet klopt. Mevr. de Reyes beschrijft en teekent den Saturnustempel geheel zooals hij op het plaatje voorkomt; gezien vanuit het door Pagenstecher onderstelde standpunt, waarbij hij links van den Castor en Polluxtempel valt, zou het aspect anders worden.

Nog veel frappanter wordt deze tegenstrijdigheid, als we onze aandacht vestigen op den triomfboog. Deze wordt beschreven (in het tweede visioen) als hebbende drie ronde zuilen en een vierkanten. Natuurlijk zijn alle vier zuilen rond. De foto is echter zoo genomen, dat toevalligerwijze de vierde zuil bedekt wordt door een vooruitspringende muurpijler van een dichterbij staand gebouw (p), zoodat de indruk wordt gewekt, dat de eene hoekzuil van den boog vierkant is. Muurpijler en vierde zuil kunnen echter alleen in één gezichtslijn samenvallen vanuit één bepaald standpunt, dat van den fotograaf (fig. 1 en 2 S.f.)

Wil men zich zoo plaatsen dat de Castor- en Polluxtempel perspectivisch tusschen Saturnustempel en triomfboog valt, dan moet men zijn standpunt een heel eind naar links verschuiven en dan zou onmiddellijk het optisch bedrog worden opgeheven. De plaats, die Pagenstecher aan het medium wil toekennen (fig. 1 S.m.) is zelfs nog niet ver genoeg naar links. Geen enkel standpunt is denkbaar, waaruit het perspectivisch beeld zoo is als Mevr. de Reyes het beschrijft. M.a.w. zij heeft haar visioen niet ontleend aan een werkelijke visie van het forum. De conclusie ligt dus voor de hand: de plaat uit het werk „Vom alten Rom" is de ware oorsprong daarvan; de détails kloppen hiermede; er is dan echter een fout gemaakt in de onderlinge verwisseling van stand tusschen de beide tempelruïnen. [11])

Het is dan ook te begrijpen, dat het medium later van zichzelf zegt, dat zij temidden van haar visioen staat, „ohne den Platz wechseln zu können, als ob am Boden festgelötet" [12]): voor een plaatsverwisseling ontbreken haar nl. de noodige gegevens.

Het zal uit deze beide voorbeelden blijken, hoe noodzakelijk een gedétailleerde critische beschouwing van de uitspraken eener psychometriste is en hoe noodig het is, voorzichtig te wezen bij het maken van conclusies. Het is zeker te veel gezegd als naar aanleiding van deze forum-visioenen Pagenstecher enthousiast uitroept „dasz das Medium die Erscheinungen

11) Wij zullen zien, dat ook in het visioen van den schipbreukeling een litteeken boven het linker in plaats van het rechteroog wordt geplaatst. (pag. 205).

12) l.c. pag. 39 noot.

nicht etwa wie im Panorama erblickt, sondern, dasz es sozusagen *lebend mitten zwischen den Ereignissen steht und diese miterlebt und daher genau dieselben Empfindungen* hat, wie wenn es körperlich den Standpunkt einnähme .... enz." [13])

Paragnostisch is het visioen zeker, maar alles wijst er op, dat Mevr. de Reyes, op het spoor gebracht door de zeer suggestieve vragen van Pagenstecher, de bijzonderheden uit diens, aan de plaat ontleende, voorstelling heeft afgelezen, m.a.w. dat hier telepathie en geen echte retroskopie heeft plaats gevonden. Het is dan ook begrijpelijk, dat pas nadat P. zich van een en ander op de hoogte gesteld heeft, de visioenen van het medium, eerst vaag en van weinig beteekenis, plotseling helder en duidelijk worden.

Het merkwaardigste experiment van de geheele reeks, waarvoor terecht de meeste belangstelling heeft bestaan, is dat van 30 Maart 1921. (Visioen X Experiment no. 96, l. c. pag. 46). Daar de behandeling in „Geheimnisse der Psychometrie" eenigszins summier is en het hier vooral op bijzonderheden aankomt, zullen wij in dit geval putten uit de meer gedétailleerde beschrijving in de Proceedings van de American S. P. R. [14])

Het object is een Spaansch briefje, dat in een flesch in zee drijvende gevonden werd en door visschers in de buurt der Azorische eilanden opgevischt. Dit is het feitelijk gegeven en het is dus onjuist, wanneer Pagenstecher het beschrijft als „Ein durch Flaschenpost ans Land gespülter Abschiedsbrief, *der von einem untergehenden überseeischen Dampfer aus ins Meer geworfen war*". Dit laatste is een onderstelling, die blijkbaar aan de uitspraken van het medium ontleend en vervolgens op het voorwerp overgedragen is. Overigens is de opzet van deze proef zoo uitstekend dat zij bijna volmaakt te noemen is. Inhoud en herkomst waren aan het medium onbekend en evenzeer aan alle aanwezige personen. De brief werd in een verzegelde enveloppe aan Mevr. de Reyes in handen gegeven. Hij was vergezeld van een tweeden, eveneens verzegelden brief, door den Heer J. W. H. in Tokio geschreven. Ook deze brief was aan de aanwezigen onbekend, beide waren van hun aankomst in Mexico tot op den dag der proefneming bij een notaris in bewaring gegeven; zij werden pas na het experiment door dezen in tegenwoordigheid van 4 getuigen,

---

13) l.c. pag. 39. De hier cursief gedrukte woorden zijn in het origineel gespatieerd.

14) Walter Franklin Prince: Psychometric experiments with Senora Maria Reyes de Z. l.c. Vol. XV, pag. 189.

waaronder Dr. Walter Prince, geopend en voorgelezen, nadat geconstateerd was, dat alle zegels ongeschonden waren.

Het eerste briefje, op een haastig afgescheurd stukje papier geschreven, luidde vertaald: „Het schip zinkt. Vaarwel mijn Luisa. Zorg dat mijn kinderen mij niet vergeten." Hierop volgde een onderteekening, waarvan alleen de eerste twee letters Ra leesbaar zijn. Als een soort postcriptum volgt nog: „Habana. Dat God u en mij moge beschermen. Vaarwel."

In den tweeden brief verhaalt de heer J. W. H., een handelsman van wereldreputatie, die sinds lang met Pagenstecher bevriend was, hoe hij op een reis met zijn privéjacht in Habana kennis maakte met een dame, wier man sinds eenige jaren spoorloos was verdwenen. In zijn laatsten brief van voorjaar 1915 deelde haar echtgenoot haar mede, dat hij verplicht was binnen een maand naar Europa te reizen. Hij zeide niet met welk schip hij zou gaan nòch den juisten datum van zijn vertrek. In dien tijd waren zeereizen zeer gevaarlijk, wijl de Duitsche duikbootenoorlog op zijn hoogtepunt was. De vrouw vermoedt nu, dat hij zich op de Lusitania heeft ingescheept die op 7 Mei 1915 werd getorpedeerd. Weliswaar komt hij niet op de passagierslijst voor, maar hij had, als politiek vluchteling door de Spaansche regeering gezocht, reden zijn waren naam te verbergen.

Het briefje kwam na eenige omzwervingen in Havana terecht; een invloedrijk persoon meende dat de brief wel voor bedoelde dame bestemd zou zijn, omdat zij Luisa en hij Ramon heette. [15])

De brief bevat verder het signalement van den onderstelden schrijver, blijkbaar volgens opgave van zijn vrouw:

Groot, flink postuur, zonder dik te zijn, blanke gelaatskleur, zwarte oogen en dik zwart haar: typisch Spaansch uiterlijk. Dichte wenkbrauwen; boven het rechteroog een duidelijk zichtbaar litteeken. Volle zwarte baard, groote adelaarsneus, breed voorhoofd. Zijn naam is Ramon Penoles. [16]) Hij is 35 jaar oud.

Mevrouw de Reyes geeft haar beschrijving, zooals gewoonlijk in

15) Een merkwaardige discordantie! In de Duitsche vertaling van den in het Spaansch geschreven brief laat Pagenstecher J. W. H. de weduwe Lucia noemen „genau so wie auf dem Papier bemerkt". (Geheimn. Psychometrie pag. 51). Dit moet een drukfout zijn. In het artikel van Walter Prince luidt de vertaling: „because of the name Luisa written on the paper and which is her name". (L.c. pag. 225).

16) In het verslag van Prince is de familienaam uit politieke overwegingen nog niet ingevuld.

antwoord op door Dr. Pagenstecher gestelde vragen, die echter ditmaal in het geheel niet suggestief konden wezen, daar deze niets wist omtrent het gegeven object dan alleen dat het briefje waarschijnlijk in emotioneele omstandigheden geschreven was en dat een nauwkeurige persoonsbeschrijving van groote waarde zou zijn. Zij bevindt zich in haar visioen aan boord van een groot stoomschip. Ofschoon de zee kalm is, verkeeren de passagiers, waarvan de meeste Engelsch spreken, in groote opwinding en loopen wanhopig over het dek. Eenige doen zwemvesten om. Vlak voor zich ziet zij een grooten, tamelijk gezetten man met blanke gelaatskleur, groote zwarte oogen, zwart haar en zware wenkbrauwen; het voorhoofd is breed, een adelaarsneus, hij draagt een vollen baard en snor, zij schat hem tusschen 35 en 40 jaar. Het is een echt Spaansch type. Boven het linkeroog een breed litteeken. Zij beschrijft hoe de man een blad uit een notitieboekje scheurt, daarop tegen een zijwand van een hut met potlood een paar regels schrijft. Daarna volgen een paar hevige explosies. De man houdt even op met schrijven, voegt er dan nog eenige woorden aan toe. Hij stopt het opgerolde papier in een flesch, sluit die stevig door de kurk tegen een wand te stooten en werpt de flesch in zee. Daarna heviger ontploffingen: het schip zinkt. De Spanjaard roept uit: „Dios mio, mis hijos." (Mijn God mijn kinderen).

Tijdens en na dit visioen verkeert Mevr. de Reyes de Z. in hevige opwinding en beeft over het geheele lichaam. Na uit de hypnose te zijn ontwaakt, geeft zij nog nadere bijzonderheden, waarvan hier alleen van belang zijn, dat zij nu zegt, dat het litteeken boven het *rechteroog* zit. Den volgenden dag 31 Maart 1921, geeft zij nog eenige details. [17])

a.) De schipbreukeling was een politieke banneling, die onder een aangenomen naam in Havana woonde met zijn vrouw, twee kinderen en zijn broer.

b.) Zijn ware naam is niet Ramon — , maar die mag niet publiek worden gemaakt; zijn broer kan daardoor gevaar loopen.

c.) Zijn weduwe is tweemaal in een andere stad gaan wonen. [18])

d.) Het litteeken boven de rechterwenkbrauw kwam door een geweerschot en werd opgeloopen tijdens een politiek oproer; de kogel bleef onder de huid steken.

Welke theorie men hier ook de voorkeur zal geven, ongetwijfeld hebben wij hier te doen met een paragnostisch feit van groot belang.

17) Walter Prince l.c. pag. 235.
18) Volgens Prince vermoedelijk onjuist.

Mevr. de Reyes verklaart, dat de brief in twee afdeelingen is verdeeld: immers enkele woorden worden als post scriptum toegevoegd. Zij geeft een beschrijving van een persoon, die volkomen overeenstemt met het in het begeleidend schrijven gegeven signalement. Hare verklaringen kloppen met den inhoud van den brief en met de omstandigheid, dat deze in een flesch uit zee werd opgevischt en van den schrijver later niets meer gehoord werd. Niets daarvan was aan de aanwezigen bekend. Pagenstecher heeft dit nog eens uitdrukkelijk in een bizondere verklaring op zijn woord van eer verzekerd.

Evenals in de beide vorige gevallen, kunnen we nu naar den oorsprong van het visioen vragen. Telepathie van den kant der aanwezigen is hier uitgesloten. Nu was echter de brief van J. W. H., waarin de geschiedenis van de flesch en het signalement stonden opgegeven, in de kamer, in verzegelden omslag aanwezig. Deze heeft Mevr. de R. niet in handen gehad. Dit is in het overigens zoo voortreffelijk opgezette experiment, het eenige détail, dat men nog iets beter had kunnen inrichten, indien men den brief voorloopig nog bij den notaris had gelaten. Er zijn echter in de lange reeks proeven geen gegevens bekend, waaruit zou mogen worden afgeleid, dat zij ook helderziend was ten opzichte van eenig willekeurig voorwerp in hare nabijheid. Bovendien geeft zij dien avond nog eenige aanvullende berichten, die juist blijken, maar niet in den bewusten brief vermeld waren. Wij moeten dus in dit geval naar een meer omvattende verklaring zoeken.

Het is dan van belang, zekerheid te hebben omtrent de herkomst van den brief. In Spaansch sprekende gebieden zijn de namen Luisa en Ramon zeer algemeen en er zullen in Havana wel meer echtparen gewoond hebben, die zoo heetten, waarbij nog komt, dat de onderteekening Ramon min of meer hypothetisch is; er kan net zoo goed Ramiro staan.

Maar alle twijfel of wij hier wel te doen hebben met den afscheidsbrief van den bedoelden Ramon (Penoles) wordt opgeheven door de identiteit van het handschrift. Walter Prince publiceert (l.c. tegenover pag. 239) het facsimile van een, eveneens met potlood geschreven, brief en deze is onmiskenbaar met dezelfde hand geschreven. Zelfs is de overeenkomst, gezien de omstandigheden, waarin het afscheidsbriefje geschreven is, verrassend groot, eenige in beide brieven voorkomende woorden, zooals de naam Luisa in den aanhef, hijos (kinderen), olvides (vergeet) zijn zoo goed als identiek, gezwegen van diverse zeer karakteristieke letters. Deze uiterste noodkreet van een stervende is dus zeker aan het goede adres gekomen.

Wederom komt nu de meest waarschijnlijke verklaring ter sprake, waarbij verschillende mogelijkheden moeten worden overwogen.

a) De zeer critische Moser [19]) en ook Baerwald [20]) zijn de meening toegedaan, dat wij hier te doen hebben met telepathie op grooten afstand en putten (abzapfen) uit het bewustzijn van de in het geval betrokken personen, in casu Mevr. Luisa Penoles en den heer J. W. H., die respectievelijk in Havana en in Tokio verblijf hielden. De beide in het vertrek aanwezige brieven zouden dan als bemiddelaars hebben gediend om zoo te zeggen den weg te wijzen. Het geval is dan analoog aan het verschijnsel zoo vaak bij Mrs. Piper en andere spiritistische media geconstateerd, dat gebeurtenissen uit het leven van een overledene, die aan enkele nog levende, maar niet aanwezige personen bekend zijn, worden beschreven. Alleen pleegt het bij dezen in anderen vorm te geschieden, doordat nl. een „geest" verschijnt en voorvallen uit zijn eigen leven, meestal zeer fragmentarisch, verward verhaalt.

b) Helderziendheid. Mevr. de Reyes de Z. ontleent de elementen van haar visioen aan den inhoud van de beide brieven en vooral aan dien van J. W. H. Het grootste deel kan hieruit worden verklaard; toch blijft deze theorie, die anders speciaal bij dit medium veel voor heeft, in gebreke, wanneer wij ook de op 31 Maart verschafte gegevens in aanmerking nemen, die niet in de bedoelde brieven stonden. Bovendien hebben wij geen aanwijzingen, dat zij ook in staat was kennis te nemen van den inhoud van brieven, die haar niet direct in handen werden gegeven.

c) Echte retrograde psychoskopie. Indien wij aan het beginsel van het kleinst mogelijke aantal verklaringsprincipes willen vasthouden, kan men inderdaad met deze beide theorieën en strict genomen enkel met de eerste volstaan. De dramatische scène aan boord kunnen wij dan op rekening van de fantasie van Mevr. de Reyes schrijven, van wie wij reeds gezien hebben, dat zij geneigd is in haar trancetoestand sterk geobjectiveerde beelden te scheppen. Terecht merkt Baerwald op, dat de levendige beschrijving, die Mevr. de R. geeft van de gebeurtenissen op het zinkende schip „nur dem üblichen Bilde (entspricht), das wir uns alle von einem derartigen Unglück machen."

Hiertegen dient te worden aangevoerd, dat het evenzeer overeenkomt met het waarschijnlijk-werkelijk verloop van zulk een tragische gebeurtenis. M.a.w. de voorstelling, die Mevr. de R. geeft is op zijn minst genomen zeer

19) F. Moser. Der Okkultismus. Täuschungen und Tatsachen, II, pag. 533—'38.
20) In Dessoir. Der Okkultismus in Urkunden, II, pag. 254.

plausibel. Natuurlijk is het onmogelijk, het stricte bewijs te leveren, dat haar treffend visioen geheel conform is aan een werkelijkheid, die zich vijf jaar tevoren heeft afgespeeld. Maar dat het zich zeldzaam goed voegt in het geheel der gegevens, zooals ze te onzer beschikking staan, is m.i. onweerlegbaar en het komt mij alleszins gewettigd voor, aan te nemen, dat hier een werkelijk „zien in het verleden", een echte retroskopie, dus analoog aan de zooveel beter geconstateerde proskopie, heeft plaats gevonden.

Wel doemen hier direct allerlei nieuwe problemen op. In hoeverre houdt dit als objectief gezien verleden verband met de herinnering van levende personen, *of wellicht zelfs met die van overledenen?* Naar men weet zijn sommige Engelsche psychical researchers van meening, dat eenige feiten, die de naievere spiritisten verklaren als mededeelingen, die een ter plaatse aanwezige geest doet, moeten worden opgevat als telepathie vanuit het postmortale droomleven van gestorvenen. Is ook een verleden retroskopisch te bereiken, dat nooit door eenig zelfbewust wezen werd beleefd: bv. scènes uit geologische tijdperken, toen er nog geen menschen op aarde bestonden? De proeven van Denton met fossielen komen mij niet voldoende gewaarborgd voor. Er is reden om te onderstellen (eenige uitkomsten van Rhine pleiten er voor) dat zelfs bij de helderziendheid in het nù het niet van belang ontbloot is, dat een, al of niet direct aanwezig persoon van een en ander kennis draagt. Moet dit (langs normalen weg verkregen) weten wellicht voor het medium den weg banen waarlangs het voorwerp te bereiken is? Althans gemakkelijker te bereiken? Misschien is dit wel de reden, waarom tot nog toe nooit nieuwe ontdekkingen langs helderzienden weg zijn gedaan. [21]) Geldt misschien iets dergelijks voor tooneelen uit het verleden? Is het trouwens nog wel zeer speculatieve „geheugen der natuur" (het Akasha der Indiërs), de „nog bestaande voorbije tijd", een samenvatting van het geheugen der menschheid of is het daarvan onafhankelijk? En in het eerste geval, wijzigt het zich als die herinnering vervaagt of vervalscht wordt? Of geldt deze wijziging alleen de bewuste herinnering en blijft in het onderbewustzijn alles in zijn oorspronkelijken staat behouden? Vragen te over, vragen, die nog, zooals bijna alles in de parapsychologie, op beantwoording wachten.

In elk geval, juist de nauwkeurige studie van een zoo bijzonder begaafde paragnoste als Mevr. de R. bewijst ons weer, hoe gecompliceerd dergelijke verschijnselen plegen te zijn, hoezeer het subjectieve en het objectieve hier gemengd voorkomen, hoe moeilijk het is ze te scheiden. Het

---

21) Eenige daarop betrekking hebbende berichten (du Prel, Wasielewski) zijn te vaag, die van „zieners" van diverse occulte scholen ten eenenmale onbetrouwbaar.

moeilijkst is wel het probleem of wij het recht hebben ze te willen scheiden en of tusschen subjectief en objectief in de psychische wereld wellicht slechts een gradueel verschil bestaat, dat wel onderscheiding, maar geen stricte scheiding rechtvaardigt. Waarbij wij van het diepere vraagstuk, in hoeverre dit in de materieele wereld door te voeren is, nog afzien.

DUNNE-EFFECT OF TOEVAL?

Overzicht en mathematische analyse van een waarnemingsreeks door één proefpersoon, omvattende 785 dagen met 1207 notities.

I. *Overzicht en subjectieve beoordeeling*

door J. C. M. KRUISINGA.

De publicatie van enkele *op zich zelf staande* gevallen van Dunne-effect in de Mei-aflevering van het Tijdschrift voor Parapsychologie was voor Dr. Ir. Kooy en mij aanleiding om de wenschelijkheid te bespreken van publicatie der resultaten, die een *langere reeks* waarnemingen van *denzelfden* proefpersoon kan opleveren.

Daar ik ieder door mij sedert 1 April 1934 waargenomen geval zoo spoedig mogelijk met een min of meer uitvoerige toelichting aan Dr. Kooy placht te rapporteeren, en zelf de doorslagen van deze rapporten in chronologische volgorde heb bewaard, viel de keuze op mijn eigen proefreeks, te eerder waar Dr. Kooy gedurende het eerste halfjaar van 1936 te veel door zijn werk op het gebied der quantenmechanica in beslag werd genomen om naast de wiskundige analyse ook nog het opstellen der resultaten van zijn eigen langere waarnemingsserie op zich te nemen.

Tijdens de Pinksterdagen 1936 bespraken wij nog eens uitvoerig de door mij waargenomen gevallen. Zooals ik in het T. v. P. van Maart 1936 reeds heb toegelicht, kan de primaire beoordeeling van ieder geval slechts een volkomen subjectieve zijn. Naar dit oordeel waren er, omstreeks begin Juni 1936, ruw genomen 100 min of meer positieve waarnemingen van opgetreden Dunne-effect op rond 1200 afzonderlijke droomnotities; Dr. Kooy bracht in overleg met mij gedurende de 3 dagen van zijn bezoek een verdere schifting tot stand, waarna slechts de gevallen van de hierna op te stellen lijst tot het verdere onderzoek naar de toevalskans werden toegelaten.

De beoordeeling van Dr. Kooy is uit den aard der zaak een geheel andere dan die van mij: als niet mathematisch geschoold man kan ik mij minder gemakkelijk geheel inleven in de wetten van het toeval, en vind een zonderlinge *combinatie* van gebeurtenissen, zij het ook op langen termijn na den droom, nu eenmaal belangwekkender dan twee scherp bepaalde waarnemingen van eenvoudigen aard, elk op een termijn van enkele uren. Het is mij wel bekend dat deze instelling tegenover het vraagstuk onjuist is, maar menigmaal kost het mij moeite om een zekere intuitieve beoordeeling voor een meer logische te laten varen.

Reeds vóór onze bespreking heb ik me meermalen erover beklaagd dat positieve resultaten na November 1935 vrijwel uitgebleven zijn; een dergelijk uitblijven heeft onvermijdelijk tot gevolg dat men gaat twijfelen of het verschijnsel inderdaad bestaat, dat men probeert om zijn eigen vroegere waarnemingen voor hallucinaties te verslijten, en zoekt naar diverse veronderstellingen, die het mogelijk zouden maken om al het geobserveerde tot een waarde van nul te herleiden; kortom men gaat langzamerhand een houding tegenover proscopie innemen die in haar negatief apriorisme misschien even verkeerd is als een te lichtgeloovige, zij het dan ook niet heelemaal zóó erg.....

Echter: dank zij die periode zonder resultaten heb ik enkele vorige waarnemingen kunnen wegcritiseeren, doordat ik ze op alle mogelijke wijzen op logische reduceerbaarheid heb onderzocht, en waar ik ook thans uiterst critisch ben in mijn rapporten aan Dr. Kooy, meen ik dat de beoordeelingsmaatstaf bij de publicatie, door het schrappen van enkele twijfelachtige gevallen uit de jaren 1934 en 1935, over de geheele serie genomen dezelfde is.

Mogelijk heeft ook de frequentiewisseling van de waarnemingen eenige beteekenis. Den samenhang van de frequentie-inzinking met mijn persoonlijken lichamelijken of geestelijken toestand kan ik op geen enkele wijze aantoonen; dat ze echter bestaat geloof ik wel, want voor een binnen de perken van het normale (dwz. mathematisch wetmatige) toeval liggende afwijking lijkt mij de inzinking te geprononceerd.

En daar ze naar mijn idee niet wiskundig geoorloofd is, en ook niet van de buitenwereld afkomstig kan zijn — want men kan niet aannemen dat er seizoenen of perioden zouden bestaan met méér of minder Dunne-effecten, alsof het hier rupsen- of meikeverplagen gold — ligt samenhang met den toestand van lichaam en geest wel voor de hand.

Met het oog op de mogelijke beteekenis voor den psycholoog of den mathematicus geef ik als aanhangsel de frequentiegrafiek [1]; alle gevallen waarin òf Dr. Kooy òf ik zelf aan onmogelijkheid van reductie twijfelde, zijn daaruit weggelaten, evenals uit het beknopt overzicht der gevallen en uit de lijst waarin de frequentie der onderscheiden droomelementen voor ieder geval is opgesomd. Deze noodzakelijke algemeene opmerking moge aan het beknopt overzicht vooraf gaan, daar ik anders verplicht zou zijn een àl te veelvuldig gebruik te maken van de woorden „onvoorzien" en „onverwacht".

In een geval dus bv. als no. 188, waar sprake is van het graven van een echoput, dient vooropgesteld te worden dat mijn zoontje zich niet reeds vóór den droom wel eens onledig had gehouden met een soortgelijk werkje, evenals bv. in gevallen als no. 761 de lezer zich vertrouwd moet maken met de gedachte dat mogelijke quaesties ten aanzien van den zoon van den heer K., niet ook reeds enkele dagen te voren een onderwerp van gesprek of attentie hadden gevormd.

Waar nog ten opzichte van een enkel onderdeel logische inductie niet uitgesloten behoeft te zijn geweest (als bij no. 743 — regenval te Rotterdam — 752 — horizontaal en verticaal gekrabbel — 789 — vergaan van de Gaai — en 819 — bezoek aan de grot te R.) is dit uitdrukkelijk vermeld.

Het spreekt van zelf dat ik aan ernstige en onpartijdige onderzoekers gaarne de gelegenheid zal geven de oorspronkelijke gedétailleerde rapporten in te zien en de gepubliceerde gevallen aan critiek te onderwerpen, mits in sommige gevallen de geheimhouding van namen en feiten gewaarborgd wordt.

En dan nog iets: mijn familieleden lezen de notities niet. Men zou kunnen veronderstellen dat een geval als no 435 maakwerk van mijn vrouw is, of dat zij jongens met levende salamanders op strategische punten posteert, mannen met keeshondjes huurt of garagehouders overhaalt om twee ijzeren staafjes bij de motorkap te houden. Staat men hier ongeloovig tegenover, dan baat geen ander verweer mijnerzijds dan het verzoek om deze enkele gevallen te beschouwen in het verband van de overige.

---

1) Een mooie grafiek is het feitelijk niet geworden; tevergeefs trachtte ik de frequentie door een curve overzichtelijker te maken; ik hoop evenwel dat de simpele opstelling van de lijntjes — samen met de percentages — een behoorlijk overzicht verschaft.

Hieronder volgt de korte omschrijving der waarnemingen.

1934.

10. 5 Apr. Ballonopstijging mislukt door storm. Leider in mantel met roode streep. Iemand vraagt me nà de mislukking of de ballon nog opgaat.
21 Mei. Ballonopstijging mislukt door te sterke wind. Leider in costuum met rooden armband. Iemand vraagt nà scheuring van den ballon of hij nog opgaat. Interval 46 d. (Zie voorts T.v.P. Sept. 1935, p. 262).

19. 10 Apr. Vliegtuigen vliegen onder linnen koepel.
19 Mei. Persfoto: oefening Royal Air Force in hal van groot gebouw, waarbij (model)vliegtuigen onder tegen een koepel vliegen. 39 d.

84 23 Juni. Ossenwagen (zie T.v.P. 1935, p. 263) 2 d. (telepathie buiten beschouwing latende).

88 24 Juni. Zilveren „vaas" (zie T.v.P. Sept. 1935, p. 264) 1 dag (telepathie buiten beschouwing latende).

89 24 Juni. Puntbroodjes met ham (T.v.P. Sept. 1935, p. 263) 1 dag (als boven).

90 24 Juni. Een bisamrat; hij bijt niet. Heeft geen tanden.
24 Juni. Mijn vrouw brengt een rat van hard deeg mee uit Hameln. 1 d. (als boven).

120 19 Juli. Mesje in badkuip (zie T.v.P. Sept. 1935, p. 264) 2 d.

128 22 Juli. Drie hengelaars verdronken. Gebouw met open deur, op tafel en in open lade veel geld: papier en zilver. Ik waarschuw iemand daarvoor, lade en deur op slot. Ik tracteer de drie hengelaars op bier in een kroegje — ze zijn dus niet dood.
N.B. In record 129, van den zelfden nacht, aansluitend op 128, ben ik hoofdgetuige bij strafzitting.
15 Aug. Krantenbericht: 3 hengelaars vermist, later bleek in tegenstelling met de meening van hun vrouwen dat ze niet verdronken waren: eenigen tijd later werden ze gearresteerd wegens oplichting van winkeliers met een „wisseltruc". 24 d.

149 28 Juli. Foto van het Dunne-effect; het is een roode gloed, hangende voor een spiegel, parabolisch van vorm (in record: vorm als van projectiel).
7 Aug. Ik krijg tegen hoofdpijn een roode, zg. Mininsche lamp met parabolischen reflector om de pijnlijke plek te bestralen. Daar ik er eerst onhandig mee ben, oefen ik me voor den spiegel. 10 d.

154 1 Aug. *Aardbeien* met ammonia!
1 Aug. Dochtertje krijgt blaar door wespensteek, en vertelt me dat er ammonia op is gedaan. 1 d.

156 3 Aug. We graven een diep gat in het strand naar kostbaarheden, mijn dochtertje komt terug en hervat haar graverij, trekt een zeildoek weg waaronder de schop gestaan heeft.

4 Aug. In krant: Lutinetoren weer aangebracht.
9 Aug. In krant: syndicaat tot exploitatie gevormd. 2 d. (of minder waarschijnlijk 6 d.)
164 8 Aug. Schoolvriend, die niet herkend wil worden (zie T.v.P. 1935, p. 265) 35 d.
187 24 Aug. Henry Hegener, redacteur van „Het Vliegveld" waarschuwt den garagehouder Muller dat zijn producten in de redactioneele kolom zouden worden afgekeurd, ook al werd advertentie van die producten opgenomen. (Toelichting: H. en M. hebben niets met elkaar te maken; circa 1½ jaar vóór droom kwam ik voor het *laatst* in de garage M. om het wrak te zien van een Pander van een kennis van mij, die daarmee tegen een seinpaal was opgevlogen; de associatie garage M. — vliegongeval kan dus licht worden gemaakt)
24 Aug. Het vliegtuig van den heer Hegener glijdt tijdens de Nederlandsche Rondvlucht in den start af en wordt vernield. Het is een „Waco" die ook in het Vliegveld wel geadverteerd wordt; er zijn er in Nederland maar twee. 25 Aug. Ik spreek te Gilze-Rijen den heer H. en debiteer een kleine hatelijkheid over een vereeniging waarmee „het Vliegveld" in relatie staat. Hij wil het mopje in het verslag (van de Ned. Rondvlucht) opnemen, doch bedenkt zich, en zegt: „laat ik het maar liever niet doen, zelfs niet in de redactiekolom" 1 d. (of minder waarschijnlijk 2 d.; mogelijk ook een integratie in den tijd).
188 26 Aug. Een echoput, met kabel over katrol.
26 Aug. Mijn zoontje maakt in zandhoop een put, en zegt dat dit een echoputis. Er boven is een klosje, waarover een touwtje loopt. 1 d.
210 4 Sept. Krijgsraad. Verdachte wordt erg barsch behandeld; het is „zeer ernstig" — hij krijgt 50 cent boete.
4 Sept. Krijg het mij toen nog onbekende boek „Frank van Weezel's Roemruchte Jaren" te leen, waarin verscheidene soortgelijke krijgsraadzittingen voorkomen. 1 d.
273 2 Oct. (Een soort nachtmerrie, waaruit ik wakker word met de woorden: „the Aspasia of the schoolroom").
2 Oct. Nog met een soort beklemming vanwege den benauwden droom loop ik dadelijk naar beneden, maak de boekenkast open en haal er uit een boek van A. Moszkowsky, „Die Insel der Weisheit". Vermoedelijk nog „slaapdronken" blader ik het boek — waarin inderdaad een passage over Aspasia voorkomt — door, meenende den obsedeerenden zin, met het heele nachtmerrieachtige tooneel dat me bij het wakker worden ontglipt is, dáár weer te vinden. Tot mezelf komend besef ik de dwaasheid van die poging, want ik weet heel goed wat er in dat boek over A. wordt verteld.
3 Oct. 's Avonds lees ik in de courant dat Moszkowky is overleden. 2d. (andere verschijnselen buiten beschouwing).
275 4 Oct. Ik ga boksen, want het wordt geen „echte" bokspartij; ik zal niet geslagen worden.

4 Oct. In Handelsblad een malle plaat van bokswedstrijd tusschen Charlie Chaplin en Carnera. 1 d.

319 30 Oct. Engelsche legerofficier zonder distinctieven, op rechtermouw een *Duitsch* kruis, vorm: „ijzeren kruis". Samen met hem ontmoet ik een militair in khaki, waarnaast Sir John Simon in Nederl. mariniersuniform.

9 Dec. In de courant: mededeeling van Sir John Simon dat vreemde troepen, o.a. 200 à 300 Nederl. mariniers, naar Saarland gezonden zullen worden. Ook Engeland zal deelnemen.

11 Dec. In de courant (Handelsblad) een uitvoerig artikel, waarin gevraagd wordt: welke distinctieven zullen die troepen dragen? Een eenvoudige band om arm of pet zal volgens het Hbl. voldoende zijn. 40 d. en 42 d.

332 5 Nov. Iemand klopt roet uit een kachelpijp. Hij spuit het eruit met stoom. Hierbij een zwemwater. In het zand beweegt een hoofd: het is een zwemster die onder het water zwemt, zelfs onder het zand. Bij de kachelpijp maakt het water een bocht naar rechts.

17 Nov. Groote uitgraving, waar zand wordt gehaald voor aanleg van straten. Keet, waarin benzinepomp voor wegpompen van grondwater. Machinist beklaagt zich tegenover mij over de uitlaatgassen in de dichte keet, en zou graag iets willen hebben voor afvoer, „al was het maar een kachelpijp". Bij de keet maakt de langwerpige uitgraving een bocht naar rechts. In het laagstaande water zie ik met verbazing hoe het opwellende grondwater halfbolvormige verhoogingen van het oppervlak veroorzaakt, ter grootte van- en in vorm gelijk aan een menschenhoofd. 13 d.

340 10 Nov. Hond met een kip in de sloot.

10 Nov. Hond bijt in een sloot een eend dood. 1 d.

350 17 Nov. Regenjas bespuwd met tabak van een sigarenpeukje, de regenjas is tegelijk een voorloopige koopacte. Het is niet aanbevelenswaardig (aldus genoteerd; wàt niet aanbevelenswaardig was, weet ik niet; ik werd wakker gemaakt).

1 Dec. Geroepen bij een verren cliënt (in 1927 voor het laatst gezien). Hij wil iets vermaken, wat niet kan in verband met andere zaken. Is wat kindsch, bespuwt mijn regenjas (wegens koude in die boerderij aangehouden!) met stukken sigarenpeukje, tengevolge van ongearticuleerd spreken. Heb groote moeite om hem te overtuigen dat hij geen „voorloopig testament" kan maken, zooals zijn idee is. 14 d.

352 18 Nov. Met drie anderen in een schuur. Iemand roept: „verraad!" Er zit een man op de vliering van die schuur, die ons stuk voor stuk wil doodgooien met baksteenen. (Doodsbenauwd word ik wakker!).

18 Nov. Naar dr. Brevet te Arnhem, die een nieuw huis bouwt. Ook de kolenschuur bekeken, met mijn vrouw, mevr. B. en dr. B. „Nu zul je wat moois zien", zegt dr. B., en in de schuur staat —

door de bouwvakarbeiders met krijt op den muur geschreven — een zesregelig rijmpje, dat ik ter vermijding van „beleediging van het hoofd van een bevrienden staat" maar niet zal publiceeren.... Men mag uitzoeken wie het is: de schuur staat van Ostadestraat 5, en ik hoop dat de kolen het rijmpje geen kwaad hebben gedaan. Wie het ook moge zijn, „bloedhond, moordenaar en Volksverrader", zóó stond het er. 1 d.

400 11 Dec. Winkelétalage. Aquarellen van brandnetels en grassen door Dürer. Ook vazen waarin uitgeknipte planten uit die aquarellen.

11 Dec. Dr. Pinkhof (assistent aan den Hortus Botanicus) zendt me verzoek om in verband met zachten winter waarnemingen te berichten van vroeg- of dóórbloeiende planten (echter géén gras en doovenetels!) en zoo mogelijk afgesneden exx. te zenden, omdat die geëxposeerd zullen worden. 1 d.

429 19 Dec. Optocht Joodsche Invalide. Mannen en vrouwen met rietjes in de hand (als voelhorens gehanteerd).

19 Dec. In Handelsblad: De Joodsche Invalide zal zich aan blindenzorg gaan wijden. 1 d.

435 21 Dec. Kinderboekje over foutieve spelling. Plaatjes tusschen tekst, als rebus. Bladzijde met vreemde woorden, xylogeen, polygeen, xylophoon, ooievaar, oover.

27 Dec. Uit een door het hoofd der school op 24 Dec. gebracht (ons onbekend, zooals van zelf spreekt) boekje, geeft mijn vrouw aan mijn zoontje — dat ziek was — een dictee op. Nadat hij het dictee heeft opgeschreven laat mijn vrouw het aan mij zien. Na 34 vreemde woorden, als: privilege, sergeant, garage, ingenieur, regiment, chocolade etc. komt het woord „ooievaar". Ik vraag mijn vrouw om het boekje te zien (E. Vrieze, serie 4 M. pag. 11, uitgave van Goor en Zonen) en het blijkt mij nu dat zij bij de opgave van het dictee het woord „ooievaar" ingelascht heeft. Het woord komt in het bewuste dictee *niet* voor. Op mijn vraag hoe ze eraan gekomen is, antwoordt zij dat zij het hooger op de bladzijde gezien heeft, en het erbij heeft genomen. Inderdaad staat het iets boven het dictee, in oefening 14: Tegen d.. winter vertrekt d.. ooievaar weer. Dit is dus blijkbaar een invuloefening, bedenkelijk congrueerende met het droomelement „rebusplaatjes tusschen den tekst". 7 d.

N.B. Een preferentie voor het element „ooievaar" kan in den droom van 20—21 Dec. worden verklaard door de ongerustheid waarin ik dien nacht verkeerde omtrent het lot van de Uiver. [2]) Ten aanzien van de samenstelling van het leerboekje, dat natuurlijk vóór 1935 werd uitgegeven, en ook — zij het ook iets minder —

2) Dit is te meer evident door het woord „oover" dat natuurlijk „uiver" beteekent, doch in verband met „foutieve spelling" met 2 o's is gespeld. Nl. „oover" in plaats van „over".

met betrekking tot de keuze van mijn vrouw uit de woorden boven het werkelijke dictee, is de verklaring niet zoo eenvoudig.

438 23 Dec. Jampot, twee levende salamanders glijden eruit.

23 Dec. Straatjongens laten me een aluminiumbeker zien, waarin ze beweren een salamander te hebben. Midden in den winter wenschte ik het beest werkelijk te zien, waarop ze den beker schuin hielden; er zat werkelijk een salamander in, die ze in een slootje levend gevangen hadden. 1 d.

N.B. Temperatuur daalde van 21—24 Dec., zoodat symboliseering van ontwakende natuur na kortsten dag door „kruipend leven" wel uitgesloten schijnt. Een levende salamander omstreeks Kerstmis is geen alledaagsch verschijnsel.

456 29 Dec. Een man met een misvormde hand, vingers dun, krom, slap en gedegenereerd.

29 Dec. Mij onbekende vrouw met identiek gebrek. 1 d.

1935:

466 1 Jan. Wolken drijven *onder* mijn raam voorbij.

1 Jan. Rookwolk drijft onder mijn balcon voorbij. 1 d.

487 9 Jan. Met mijn vrouw in groote stad, mijn vrouw in mantel met bontkraag, heeft een paraplu. Ze laat de paraplu bij ongeluk vallen, doch loopt „ijskoud" door zonder er naar om te zien.

N.B. Ik heb mijn vrouw nooit met een paraplu gezien; wij gebruiken geen paraplu's en hebben ze ook niet.

12 Jan. Terwijl we samen in Amsterdam zijn, leent mijn vrouw van portier Parkhotel een paraplu, daar ze wegens de koude alleen een bontmantel heeft meegenomen en geen regenjas (het begon dien dag omstreeks den middag te regenen en te sneeuwen) Ik erger me aan het ding, daar ze er onhandig mee manoeuvreert (de weinige zorg die zij — in droom — voor de paraplu toont, kàn correspondeeren met het feit — in werkelijkheid — dat het voorwerp niet haar eigendom is) 4 d.

497 3 Febr. Onze witte foxterrier heeft zwarte jongen.

3 Febr. Iemand vraagt me of onze hond nog geen jongen gehad heeft na het laatste mislukte nest (zijnde in April 1931) 1 d.

N.B. Die jongen van 1931 waren zwart, de hond is wit.

510 10 Febr. Gebouw te Enschede waarin een podium en groote marmeren kubussen. Ik eet daar; na het eten geen fruit, doch wèl vingerkommen, waarin ik mijn handen afspoel.

11 Mei. Gebouw te Enschede (omstreeks 200 m. verwijderd van gebouw in droom) waarin podium en groote marmeren kubus. Ik spoel mijn handen in een kom, die me toegereikt wordt. 90 d.

511 10 Febr. Mr. van Rossem en zijn vrouw hebben *samen* een Dunne-effect. Mevr. van Rossem had gedroomd van een wit hondje met een rood jasje, en dat Mr. v. R. een geruit pak had. En het keeshondje hàd ook een rood jasje.

10 Febr. Dr. Kooy is bij ons gelogeerd. Ik had hem de notitie laten

lezen, en op een tochtje dat we 's namiddags samen met mijn vrouw maakten, kregen we het over de onwaarschijnlijkheid dat we dien dag een wit hondje met een rood „jasje" zouden zien. Voor de grap loofde ik tien gulden uit voor zoo'n beest. Op dat oogenblik liepen we in de bosschen bij den vuurtoren van Hellendoorn. We reden daarna via Nijverdal en Wierden terug naar Vriezenveen, doch wegens gladheid (er viel dien dag 3,8 mm sneeuw) namen wij niet den slechten weg Wierden—Vriezenveen, doch den omweg over Almelo, die beter was.
In Almelo riep mijn vrouw: „Daar heb je hem!" en inderdaad liep daar een heer (zekere mijnheer van Sliedrecht die in de Groote Straat een Sigarenmagazijn „de Valk" exploiteerde) met een wit keeshondje dat een rood-met-zwart *geruit* dekje omhad. 1 d.

524 18 Febr. Auto met spiegelende voorruit (dit geval is uitvoerig beschreven in T. v. P. 1936, p. 70 e.v.) 1 d.

535 21 Febr. Samen met 2 anderen noteer ik Dunne-effecten; ik lees hun o.a. voor: „uit huis komende, vind ik geld". Daarbij zeg ik: „en nu zou je denken dat ik dien dag een mooi blinkend kwartje vond? Neen hoor, ik vind nooit geld."
21 Febr. Vicky, mijn dochtertje, vindt om 11.00h een dubbeltje op straat. 1 d.
N.B. Ik heb inderdaad nog *nooit* geld gevonden.

562 4 Mrt. Een mijnheer Sm*ed*enberg (kommies der D. B.; de eenige persoon van dien naam dien ik ken) adviseert om een publieke veiling niet te doen doorgaan. Ik ben kwaad.
4 Mrt. Mijn collega van Tright uit den Ham brengt me een bezoek, en vertelt me dat hij quaestie heeft met een notaris Sm*itt*enberg, met wien hij samen een veiling heeft. Hij zegt o.a. dat hij desnoods dan de heele veiling niet wil houden. 1 d.
N.B. Om begrijpelijke redenen zijn de namen veranderd.
De verwisseling der lettercombinatie is echter volkomen analoog aan de werkelijkheid.

571 8 Mrt. Mr. X moet me scheren; hij wil niet, maar hij krijgt van Gedeputeerde Staten een brief dat hij het moet doen, anders komt er een verordening en kost het de gemeente veel geld.
8 Mrt. Mr. X houdt me in zijn auto op straat aan en maakt me eenige ongegronde verwijten, wil dan doorrijden, zeggende: „Ik heb geen tijd om u aan te hooren." Ik zeg: „U moet; ik rijd gewoon met u mee naar uw kantoor." Na eenig tegenstribbelen gaf hij toe; nu bleek het dat een advies, dat ik als notaris aan een zijner ondergeschikten had gegeven, er naar zijn idee toe zou leiden dat hij quaesties met Gedeputeerde Staten zou krijgen. Van deze geheele verwarring was ik volkomen onkundig, en de houding van X was tamelijk bespottelijk. 1 d.

579 12 Mrt. Een slokje uit een beker met vergif. Een lapje van f 50 wordt verbrand.

11 Mei. Een slokje uit een beker met water, waarin chinine (of iets dergelijks) is opgelost. Een minuut of tien eerder dien zelfden avond verzoekt iemand mij voor een soort proefneming om al mijn geld aan hem te geven. 60 d.

588 16 Mrt. Guyot zal blinden leeren zien.

N.B. Guyot opende naar ik meen te Groningen de eerste inrichting voor doofstommenonderwijs.

16 Mrt. In Handelsblad: foto van de opening van een blindeninstituut te Haren bij Groningen. 1 d.

589 16 Mrt. Garagehouder heeft bij motorkap van mijn auto het volgende apparaat gemaakt: twee koolspitsen zijn evenwijdig aan elkaar bevestigd in een flens, die door het wiel van de auto of zoo iets in draaiende beweging gehouden wordt. Het dient om het autovlaggetje 's avonds te verlichten.

N.B. Dit laatste is een amusante poging tot rationaliseering: zoo'n raar ding moet toch een doel hebben!

16 Mrt. (Bij het vallen van de schemering) auto onderweg kapot. Een garage opgebeld. De monteur — de heer Boessenkool te Hengelo — ontdekt dat er iets hapert aan het asje van de benzinepomp. Haalt per auto een ander asje. Als hij terugkomt (inmiddels is het donker geworden) laat hij mij in het schijnsel van de z.g. stadslichtjes van de auto de beide asjes zien, om te toonen welke fout het oude asje heeft. Hij legt de beide asjes (die zwart zijn van olie e.d. en die de dikte hebben van dikke griffels, of wil men liever: van koolspitsen) naast elkaar ter vergelijking. 1 d.

610 23 Mrt. Dasspeld in den vorm van een uil.

26 Mrt. Mijn vrouw koopt op een modeshow twee jurken, op beide zit een das, waarop een beschilderde houten versiering in den vorm van een uil. 4 d.

633 8 Apr. Aankoop van een autobusdienst te Lorentz, daardoor loopen de aandeelen Alg. Unie Hengelosche Textielfabriek op. De Deensche loten, genaamd Ooievaartjes, zijn overal inwisselbaar.

Dit geval is uitermate gecompliceerd, en zal naar ik hoop door Dr. Kooy worden toegelicht. Het interval bedraagt 1 d.

684 23 Mei. Douglas; één vleugel is los. Van binnen is alles verspannen met slappe linnen buisjes. Toch kan de romp niet buigen.

20 Juni. In Hbl. een zot bericht over een Russisch zweefvliegtuig, dat geheel is samengesteld uit linnen buizen, en dat opgeblazen kan worden, waardoor het behoorlijk stijf wordt, zoodat men ermee kan vliegen. Het bericht is natuurlijk een canard geweest. 28 d.

N.B. Dat ik van een Douglas droomde die aldus „versterkt" was, kwam omdat ik 23 Mei naar Amsterdam zou gaan; op de lijn Twente—Amsterdam waren toen voor het eerst Douglastoestellen in gebruik, waarin ik nog nooit had gezeten.

716 14 Juni. Een man met een paraplu op van matglas.

14 Juni. In Hbl. een advertentie van doorzichtige paraplu's (vermoedelijk een soort geoliede dunne stof?) 1 d.

742 28 Juni. In Sleeuwijk op de rivier. Men maakt me attent op een vuurtoren rechts. Het lichtpuntje is nauwelijks te zien; dat komt door de „tweede breking van het licht in den dampkring". Aan het aantal seconden van de flikkering is te zien hoeveel km. atmosfeer het licht doorloopen heeft.

12 Juli. Een eerst op 8 Juli te voorziene gebeurtenis maakt het noodzakelijk dat ik met de auto van Vriezenveen *via Utrecht* naar Wemmel bij Brussel rijd. Hiervoor moet men het veer Gorinchem—Sleeuwijk over (in Gorinchem ben ik in de jaren 1916 en 1917 een keer of vier geweest; op het bewuste veer ben ik *nooit* geweest, al kende ik het wel bij name). Omstreeks een kwartier na zonsondergang gingen we de rivier over. Een van mijn medereizigers (ik had drie andere personen in de auto) vestigde onze aandacht op Venus, die laag boven den horizon stond, en hevig flikkerde, zooals die planeet dat bij ongelijkmatige verwarming van den bodem (de rivier en haar oevers; het was een warme dag geweest) dat vaker pleegt te doen. 14 d.

N.B. Uit het droomelement „2e breking in den dampkring" blijkt wel reeds in den droom zelf dat met den „vuurtoren" geen aardsch object, doch een hemellichaam bedoeld is. Bovendien staan er aan de rivieren geen vuurtorens.

743 28 Juni. In Rotterdam, over de Maasbrug. Water in een gracht is woest en staat tot de huizen.

28 Juni. In avondblad Handelsblad, dat echter den volgenden morgen hier besteld wordt (28 Juni, 8.30 v.m.) een bericht dat te Rotterdam een „wolkbreuk" was geweest; de hoeveelheid regen bedroeg 45,3 mm. 1 d.

N.B. Te Vriezenveen echter ook in den nacht van 26 op 27 Juni een onweersbui: neerslag 19,7 mm., hetgeen erg veel is voor één bui. Verband met verleden is dus niet uitgesloten.

746 1 Juli. Ik vaar met een motorboot op zee, in de buurt van Huisduinen. We halen meermalen koeien in. Op den terugweg bots ik met die boot bijna tegen een tafel en een wagen aan; de tafel staat op den weg (!) en de wagen er naast. De koeien in zee zijn niet zwemmende, doch volledig zichtbaar, met pooten en al.

1 Juli. Daar de droom zeer levendig was, waagde ik me — voor het eerst in de proefreeks — aan een „verwachting": een botsing van schepen. Meer niet.

In het Zondagochtendblad van het Handelsblad, dat destijds nog bij ons per post besteld werd, dus Maandagmorgen 1 Juli, lees ik inderdaad op de voorpagina van een botsing van de Harwichboot met een boot Harwich—Esbjerg. Ik vond dit eigenlijk maar een slap geval, en draaide de courant om. Op de achterpagina staat een groote foto van een koe, die midden in het water staat:

blijkbaar ergens in zee, een eindje van het strand af, want er is op den achtergrond niets dan horizon en een paar visschersscheepjes. 1 d.

752 3 Juli. Rouw-enveloppe, geen adres. Hierop verwarde aanteekeningen, verticaal en horizontaal.

13 Juli. Vlak na landing met een ballon op een boerderij te Galmaerden (België) vraagt de boer mij om toezending van de foto's die ik van de landing had gemaakt. Ik verzocht hem om zijn adres op te schrijven; hij scheurde een stuk van een rouw-envelop af, die in de vensterbank lag en schreef daarop zijn adres. Ik stak het papier in den zak. 1½ Uur later kwamen de menschen die mij met de auto achternagereden hadden. Een van hen maakte mij erop attent dat ik nog enkele notities van de ballonvaart moest maken, en daar ik verder geen papier bij me had, noteerde ik een en ander op den achterkant van de enveloppe. 11 d.

N.B. Dat ik mijn aanteekeningen inderdaad — de envelop berust bij Dr. Kooy — horizontaal èn verticaal op de achterzijde zette, kan een onbewust gevolg van den droom zijn geweest. Het kan echter ook een gevolg zijn van de beschikbare ruimte op het papier. Ik schrijf anders in het algemeen niet „kris-kras".

Naar aanleiding van het geval „rouwenveloppe" nog een opmerking: meent men dat ik nà het incident te Galmaerden wel wat conformer daarvan zou gedroomd hebben, dan moge men zich vergasten aan notitie no *775*, ddo. 17 Juli 1936, dus 4 dagen nà het incident. Ze luidt onverkort:

„Koebrugge (een buurman van me, die een café heeft) heet Leemans. Hij komt de goederen van zijn apotheek voor brandschade verhoogen op de polis. Hij heeft een envelop met rouwrand waarop ik de aanteekeningen moet zetten. Ik plak er een stukje rouwrand bij op om de andere cijfers te bedekken, en later nog een stukje." Lijkt dit er méér op?

761 7 Juli. Mijnheer K...... kan slecht met zijn zoon overweg.

7 Juli. Een half uur na de notitie, terwijl ik uit de badkamer kom, zegt mijn vrouw tegen me: Het is toch zoo vervelend bij die mijnheer K......, zijn zoon is nu klaar en hij weet niet wat hij met hem moet beginnen. 1 d.

773 15 Juli. Ik kom zekeren Bramer op de fiets tegen; ik zie hem niet, waarop hij me zijn naam toefluistert. Dàn merk ik hem op!

15 Juli des vm. om half tien kom ik dien Bramer op de fiets tegen. 1 d.

782 22 Juli. Ik eet zeer taaie eend, en sardines.

22 Juli krijg ik van den jachtopziener van iemand te Hengelo een eend cadeau (we eten nooit eend, wel eens een enkele maal kip) 23 Juli eten we het dier op; het is practisch oneetbaar, zoo taai. [3])

---

3) Jammer dat men een cadeau zoo moet omschrijven, maar ter wille van het onderzoek had ik in dit geval tòch liever een taaie dan een eetbare eend.

Ik vraag het meisje of er nog wat anders in den kelder is; ze brengt mij wat pilchards (een ordinair soort sardine) 2 d.

789 25 Juli. Godsdienstoefening in een vliegtuig; de priester zegent bemanning en passagiers, de machine zal moeten noodlanden.

9 Aug. wordt in de couranten een kladnotitie gepubliceerd van den Roomsch-Katholieken verslaggever Jos. van Langen, welke notitie op zijn lijk is gevonden na het vergaan van de Gaai. Hierin staat — nadat een abnormaal snelle daling en een knal is vermeld — „een wees-gegroet en een schietgebedje tot St. Christophorus". 15 d.

N.B. Een jaar of wat vóór den droom heb ik eens gelezen van het celebreeren van een R.K. mis in een vliegtuig, zoodat logische inductie — de Gaai verging 20 Juli — niet uitgesloten is. Het was mij 25 Juli bekend dat er een Roomsch-Katholiek onder de passagiers was, en ook dat de noodlanding door hem voorzien had *kunnen* zijn, daar men aan den grond de claxon van het ingetrokken landingsgestel had gehoord.

792 26 Juli. Een schoen vliegt in brand doordat er een *brandend* voorwerp in valt vanaf een tafel. Onder die tafel staat ook een *petroleumtoestel*, dat ook gaat branden. Ik knijp er een spons met water over uit.

27 Juli. Ik stoot met *electr. waterketel* tegen een tafel. Het *kokende* water loopt in een schoen die op een stoel naast de tafel staat. Ik droog de schoen af met een handdoek. 2 d.

N.B. Het is hier een geval van associatie tusschen kokend water en brand plus bluschwater, tusschen spons en handdoek, en tusschen petroleumstel en electr. waterketel.

819 9 Aug. In kolenmijn met gele klinkermuren. Iemand zegt: straks komt u in turfmolm. Angst dat men de electr. lampen zal uitdraaien.

17 Aug. In de grot te Rechouchamps (dit was misschien 9 Aug. logisch te voorzien geweest). Ergens staat een bak met turfmolm, naar ik eerst meen, maar als de gids er zijn lamp op laat schijnen zie ik dat het een soort bruine aarde is; hij gebruikt die om in een gat te gooien naar een onderaardsche beek. Hij draait de lampen achter ons uit, naarmate we verder de grot in gaan. 9 d.

831 16 Aug. De winter komt aan; droevige stemming: wat zullen de kinderen het beroerd krijgen. 't Zal jaren duren: de ijstijd komt weer. IJzige blauwe lucht met cirrostratus.

17 Aug. In Luik gezocht naar lectuur; op titels afgaande een paar detectivestories gekocht en een boekje door Dennis, getiteld „La Fin du Monde". Hierin is beschreven hoe de aarde door de koude zal te niet gaan. 2 d.

842 27 Aug. In Stork's fabriek. Vloeren zijn paars met geel.

N.B. Deze droom was zeer levendig en gedétailleerd. Ik waagde voor de tweede maal gedurende de proefreeks een „verwachting": Op het kerkhof te Wemmel, waartegenover we 13 Juli 1936

hadden gelogeerd, waren alle grafkransen paars met geel; ook vroeger was mij dit in België altijd opgevallen. Ik besloot dus tot een sterfgeval van iemand van de (mij geheel onbekende) familie Stork.

27 Aug. keek ik zorgvuldig de courant na, zonder resultaat; in het ochtendblad van 28 Aug. stond echter inderdaad een overlijdensadvertentie. De persoon in quaestie was C. T. Stork. 2 d.

Aan deze notitie zit nog iets meer vast; het interval is echter langer en het effect minder geprononceerd.

846 1 Sept. Een leelijk horizontaal geribbeld vaasje met geel-bruine interferentiekleuren. Een humoristisch weekblad, genaamd „Funerarities" (een macaber grapje van de droompsyche! Het begint met „Fun" en eindigt met „rariteiten" maar het geheel doet sterk denken aan „funérailles"!) Daarop menschen in dracht als tijdens Shakespeare, één met afgeknot kegelvormige hoed op.

1 Sept. Mijn dochtertje brengt van een verjaarspartijtje een horizontaal geribbeld eau-de-colognefleschje mee, met bruinachtige interferentiekleuren in het glazuur, en een afgeknot kegelvormig hoedje van zilverpapier. 1 d.

852 6 Sept. Zandbergen. Er loopt stroomend water door en de zandbergen kruimelen in elkaar.

6 Sept. Bij een nieuw aangelegde straat is een waterleidingbuis kapot; hoopen zand smelten in het stroomende water weg. 1 d.

866 17 Sept. IJzeren rek over keldergat van mijn huis is kapot. Kinderen halen de tralies er uit.

19 Sept. De kinderen halen mij om het rek over het keldergat bij onzen buurman even weg te halen, want er zitten kikkers onder, die ze willen vrijlaten. 3 d.

891 25 Sept. Een boer zendt een volmacht, die ik hem ter onderteekening gestuurd had, met mijn eigen naam onderteekend terug. Ik maak me kwaad.

28 Sept. Een dame zendt me een volmacht, die ik haar ter onderteekening gestuurd had, ook inderdaad door haar onderteekend terug, doch vult mijn naam als gevolmachtigde in (wat de volmacht onbruikbaar maakt, daar een notaris natuurlijk geen gemachtigde bij zijn eigen acte kan zijn). Ik maak me wat kwaad; mijn klerk lacht en zegt: „ziet u wel dat niet alleen boeren zulke fouten maken". 4 d.

911 5 Oct. Ik zaag me met een broodzaag in mijn voeten.

5 Oct. Mijn vrouw brengt uit Almelo een broodzaag mee. 1 d.

N. B. We werkten al ruim 2 jaar met de oude zaag, zonder handvat.

927 11 Oct. Een oude landkaart, het is de laatste van zes kaarten. Praehistorisch N. W. Europa: Skandinavië en Twente. Gerrit B... is er ook bij.

Titelblad verm.

—

foto's van bl. 241.

bl. 241 t/m 253

bl. 287 en 288.

16 Oct. Ik ontvang een prospectus van de firma van Gorcum te Assen met verkleinde facsimile's van oude landkaarten: een zg. „folder", waarop 5 kaarten zijn afgebeeld, de laatste van die 5 is er een van Twente en overige oostelijke streken van ons land. Na inzage van het prospectus leg ik het op de kantoortafel. Ongeveer 10 minuten daarna krijg ik bezoek van Johan B....., een broer van Gerrit B....., uit den droom. Johan B..... woont te Wierden en komt zelden, dwz. omstreeks 2 of 3 keer per jaar, hier, alléén regelmatig met Mei, voor belastingzaken. 6 d.

Aanvullend détail: in droom denk ik eerst dat de kaart voorstelt Twente en Engeland, later zie ik Twente en zuidelijk deel Skandinavië. Op de kaart van Van Gorcum is het noorden rechts in plaats van boven, wat ik nog nooit bij een kaart gezien heb, en daardoor zie ik eerst óók niet goed wat het voorstelt.

941 17 Oct. La face de la lune. Iemand heeft de obsessie — en hij ziet dat werkelijk ook — dat de maan „scherpere trekken" krijgt; het is dan een prinses geworden. Ze springt uit de maan en buigt zich voorover. Die man is overtuigd dat het zoo is.

25 Oct. Ik krijg van een onbekende een buitengewoon zonderlinge brochure, uitgaande van de stelling dat de aarde een persoonlijkheid is. Het boekje vangt aan (in het Duitsch) met „Mutter Mond", springt dan over op de aarde, en vertelt het een en ander van de structuur daarvan. De aarde zou volgens den schrijver evenals de mensch bestaan uit beenderen, vleesch en bloed. „Der Rücken ist gekrümmt". Er zijn nog meer aanvullende détails, en er bestaat ook verder nog een vrij gecompliceerd verband tusschen droom en incident, waarvan de toelichting mij te ver zou voeren. 9 d. [4])

956 22 Oct. De deurbel gaat steeds. Het blijkt dat een schelkoord geheel blank is, de isolatie is er afgegaan.

22 Oct. Ik bel aan bij den heer T..... te Almelo. De knop van de bel (electrische bel) blijft in het kokertje steken, en de bel raast door. De vrouw des huizes vertelt me dat de knop kapot is; inderdaad zie ik nu ook dat één van de schroefjes waarmee ze in het deurkozijn zit, ontbreekt, tengevolge waarvan het drukcylindertje scheef in het contactkokertje wordt gedrukt en vastklemt. 1 d.

978 3 Nov. Een vliegtuig met Fransche vlag, naar voren wapperend uit de ringvormige NACA-kap van luchtgekoelde motor (dus tegen de bewegingsrichting in strak uitstaand).

10 Nov. Dr. Kooy vertelt me op een wandeling te Vriezenveen van den dood van een Fransch legervlieger (den zoon van Pascal Forthuny). Deze steeg op den dag van den Wapenstilstand (11 Nov. 1918) met een vliegtuig op, waaraan een Fransche vlag was bevestigd. De vlag raakte in de schroef; door het snelheidsverlies

4) M.i. is het herhaald nadruk leggen op „obsessie" en „overtuiging" in de droomnotitie een belangrijke factor voor de beoordeeling van de scherpte van deze observatie. De brochure berust bij Dr. Kooy.

of om andere redenen werd de machine onbestuurbaar en sloeg tegen den grond. 8 d.
981 4 Nov. De heer L. H. vraagt me of hij geen nicotinevergiftiging zou kunnen hebben. Hij rookt 3 kistjes sigaren van 100 per maand.
1 Dec. Na op 30 Nov. „belet" gevraagd te hebben, brengt L. H. (die evenals ik al langer dan 10 j. te Vriezenveen woont) ons een bezoek. Meenende dat hij wel sigaren zou rooken (die ik niet rook) trachtte ik na het „belet" vragen op 30 Nov. in het dorp een kistje sigaren van 25 te krijgen; dit had de winkelier niet in den prijs dien ik wilde besteden. Van 50 stuks dan? Ook niet. Dus toen maar een van 100 gekocht, tegen mijn zin, want ik had er verder niet veel aan. Ik wilde echter een bepaald merk hebben, omdat een vriend van ons die sigarenfabriek heeft.
1 Dec. komt dus L.H.; ik maak het kistje open en bied hem een sigaar aan. Hij bedankt, zeggende dat hij halverwege de sigaar last van de nicotine krijgt. Wil wèl een sigaret. 27 d.

N.B. In de elf jaar dat ik hier woon, heb ik den heer L.H. één keer op een vergadering, en één keer particulier ontmoet, de laatste maal minstens een jaar voor den droom.

1936
1103 28 Febr. Boven op een molen. Mijn vrouw glijdt er af, ik zie haar om een bocht van den weg naar beneden verdwijnen. Ik glijd er zelf ook af, maar niet erg hard, ik moet een handje helpen en een soort priksleebeweging maken.
29 Febr. In Handelsblad een foto, genomen van de kap van een molen af; iemand zit op een schuin neerhangende wiek. 2 d.
1109 5 Maart. Tot mijn middel in het water in een plas. Een trap met bovenste trede net onder water, dus (!) 2 m. diep. De plas loopt leeg en het is een kamer, 2 kamers. Mijn broek is vuil, mijn jas niet.
23 Maart. Ik ben zoo dom om gekleed in een kano te gaan zitten in een cementen zwembad dat bij de reede van Funchal in de zee is vooruitgebouwd. Binnen de tien tellen ben ik omgeslagen, en sta zoo nijdig als een spin tot mijn middel in het water, met een goede broek aan (het was in het ondiepe deel, het zwembad is inderdaad toevallig 2 meter diep verderop).
25 Maart loop ik langs dat zwembad, en zie dat het heelemaal leeggepompt is; het ziet eruit als een groote cementen kelder zonder dak, of als betonnen fundeering van een huis (ongeveer 20 bij 10 m.) 18 d.

Het laatste nummer van deze proefreeks is 1207, verdere resultaten zijn niet bereikt tot op den datum van dat nummer, 25 Mei 1936.

Op verzoek van Dr. Kooy heb ik, ten einde hem een grondslag en de noodige getallen te verschaffen voor zijn berekeningen, bij ieder verondersteld Dunne-effect nagegaan hoe vaak het doorslaggevende droom-

element reeds gedurende de proefreeks vóór den (verondersteld) proscopischen droom in mijn notities was opgetreden.

Mijn persoonlijke meening is, dat men niet behoeft na te gaan en zelfs niet moet nagaan hoe vaak een dergelijk element nà den droom — beter gezegd: na de ontdekking van het proscopisch effect — in andere droomen optreedt. Uit ervaring weet ik maar al te goed dat de droompsyche bij gebrek aan beter graag de elementen van „geslaagde droomexperimenten" herkauwt; dat — om een voorbeeld te nemen — de mariniersuniform uit no. 319 direct na het bericht van uitzending van mariniers naar het Saargebied recidiveerde. Zoo ook de rouwenveloppe uit no. 752. Het leek me daarom zelfs beter voor de statistiek om dergelijke repetities niet in de rekening te betrekken; de verklaring ervan is m.i. een zuiver psychologische.

Voor de aldus op te stellen frequentielijst van droomelementen heb ik de elementen in de meeste gevallen tot een véél eenvoudiger en algemeener vorm gereduceerd. De reden hiervan ligt voor de hand. Nemen wij b.v. een geval als van de koe in zee (no. 746) dan spreekt het van zelf dat we uit dit synthetische beeld, uit deze „coïncidentie" van twee elementen òf de *koe*, òf de *zee* moeten kiezen voor een opstelling van frequenties, daar we anders vermoedelijk een geheele lijst van nullen krijgen. Immers juist het *onwaarschijnlijke* van samentreffen van twee nietassociabele elementen zooals een koe en een zee, kan een begin van bewijs vormen voor het bestaan van een proscopisch effect, en vormt ook het vaste punt waarvan de bewijsvoering zal uit moeten gaan.

Het droomen over *koeien* is echter volstrekt niet onwaarschijnlijk; we krijgen aldus in onze frequentiereeks te doen met getallen, waarin een mathematicus de kansen op constellatie van koeien en zeeën kan uitdrukken. Droomt men bv. 2 keer per maand gemiddeld van een koe, en drie keer per jaar van een zee, dan is er een zekere kans dat op een gegeven oogenblik de koe in den droom in de zee loopt. Wordt nu ook de kans berekend op het zien van een reëele koe in een echte zee, dus op de zg. „realisatie" van de onwaarschijnlijkheid, en vervolgens de kans dat die realisatie zich binnen het geconstateerde interval manifesteert, eerst dàn is de berekening geschikt om in verband met de andere gevallen, die op soortgelijke wijze door cijfers moeten zijn uitgedrukt, bezien te worden.

De frequentielijst van de enkelvoudige elementen is als volgt:
Eerste kolom: nommer der notitie, tweede kolom: het vereenvoudigde

element, waarbij ik óók getracht heb een soort „grootsten gemeenen deeler" te vinden tusschen den droom en de gebeurtenis; derde kolom: interval (realisatietermijn) en vierde kolom: aantal malen in de reeks, dat het element vóór den droom is opgetreden.

Men zal dadelijk inzien dat bij de lage nummers der reeks de frequentie niet scherp kan worden uitgedrukt; immers om een gemiddelde te vinden is een groote hoeveelheid materiaal noodig. Heb ik zoo bijv. bij no. 84 nog nooit te voren van een ossenwagen gedroomd, dan zegt dat minder dan dat ik er bv. bij no. 1000 nog nooit van gedroomd zou hebben.

In sommige gevallen, nl. bij elementen, die eenigszins vaag omlijnd schijnen, die wel eens te voren zijn „aangeraakt", of waarvoor een te klein aantal notities beschikbaar was, heb ik voor de frequentie een a of een b ingevuld. Dit zijn *schattingen*; de a beteekent dat de frequentie vermoedelijk zal zijn van de orde van eens per maand, en de b van de orde van eens per jaar. Bij 500 notities per jaar — zooals in het onderhavige geval ongeveer — wordt dat dus ruw genomen resp. 1 op de 40 en 1 op de 500.

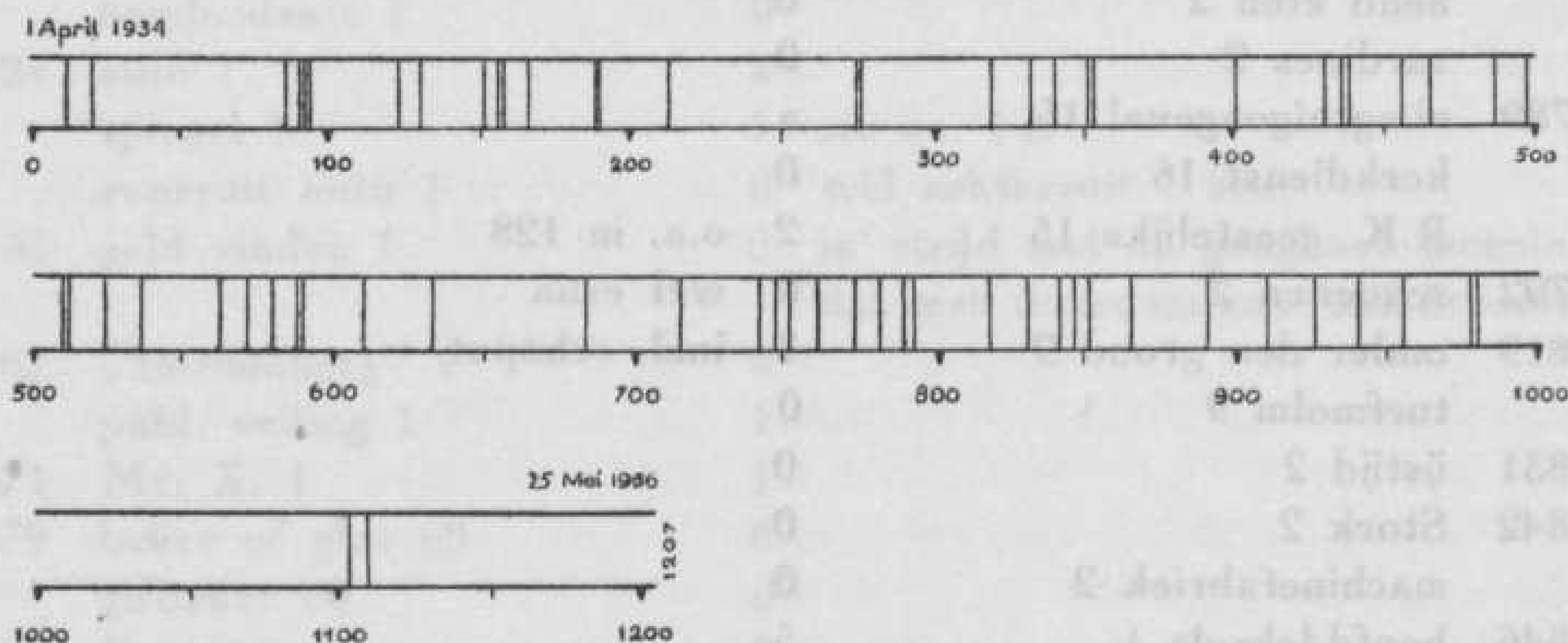
10	ballon 46	a	
19	vliegtuig 39	a	
84	ossen 1	0	
88	uiteenvallen voorwerp 1	0	
89	broodjes 1	0	
90	rat 1	b	
120	mes 2	b	
128	hengelen 24	0	
	geld wisselen 24	b	
149	roode gloed 10	0	
	spiegel 10	b	
154	ammonia 1	0	
156	graafwerk 6	0	
164	Visser 35	0	ook niet er na
	vermomming 35	0	
187	Hegener 1	0	één keer er na
	vliegtuigongeval 1	2	er na: a (klopt vrijwel met 2 + 1 op 180)
188	put 1	0	
210	rechtszitting 1	1	

273	Aspasia 2	0	
	Moszkowski 2	0	
275	boksen 1	0	
319	Sir John Simon 40	0	
	mariniers 40	0	
	Engelsche militair 40	1	bij droom no. 19
	ijzeren kruis 40	0	
332	kachelpijp 13	0	
	zwemmer 13	0	
340	hond 1	a	
	sloot 1	0	
	kip of eend 1	0	
350	regenjas 13	0	
	tabakspuwen 13	0	
	acte 13	0	vreemd genoeg
352	verraad 1	0	
	schuur 1	1	
400	planten 1	6	
	gras 1	1	
	brandnetels 1	0	
	afgesneden planten 1	0	
429	gebrekkigen 1	2	
	Joodsche Inv. 1	0	
	blinden 1	0	
435	ooievaar *7*	3	incl. 1 keer van uiver, beide andere keeren van het *dier*, niet van het *woord* ooievaar
	taalfouten *7*	0	
	rebus *7*	0	
438	salamander 1	1	(salamander*vel*)
456	gebrek 1	3	
	idem aan hand 1	0	
466	wolken 1	4	
487	paraplu 4	0	
497	hond 1	a	
	jonge honden 1	0	
510	marmeren kubus 90	0	
	podium 90	0	

	vingerkom 90	0	
511	hond 1	a	
	hondendekje 1	0	
524	auto 1	a	
	spiegel 1	1	zie no. 149
	voorruit auto 1	0	wèl achterruit 1 keer
535	geld vinden 1	0	in strijd met de gangbare meening dat men daarover zoo vaak droomt!
562	„Smedenberg" 1	0	
	publ. veiling 1	1	
571	Mr. X. 1	1	
579	beker of glas 60	6	
	gifbeker 60	0	
588	Groningen 1	0	
	blinden 1	1	zie 429
	gebrekkigen 1	4	zie 429, 456
589	griffelvormige staafjes (2) 1	0	N.B. Booglampen met evenwijdig loopende spitsen schijnen niet te bestaan.
610	uilen 4	0	
	daspelden 4	0	
633	autobus 1	1	
	loten 1	0	
	ooievaar 1	5	zie ook 435
684	linnen buizen (als brandslang) 28	0	
716	paraplu 1	2	incl. valscherm
742	Sleeuwijk 14	0	
	vuurtoren 14	3	was overigens geen vuurtoren in droom vermoedelijk!
	ster 14	0	vóór de proefreeks wel eens.
743	weersomstandigheden algemeen 1	a	
746	koe 1	1	maar dat was een os
	zee 1	a	
752	rouwenveloppe 11	0	zie opm. bij 535
761	de heer K. 1	0	
	zijn zoon 1	0	

773	Bramer 1	0	
782	eend 2	2	o.a 340
	eend eten 2	0	
	sardines 2	0	
789	vliegtuigongeval 15	a	
	kerkdienst 15	0	
	R.K. geestelijke 15	2	o.a. in 128
792	schoenen 2	0	wel erna
819	onder den grond 9	2	incl. echoput
	turfmolm 9	0	
831	ijstijd 2	0	
842	Stork 2	0	
	machinefabriek 2	0	
846	hoofddeksels 1	5	
	vazen 1	3	
852	graafwerk, zand 1	3	o.a. 156
866	kelderrek 2	0	
891	volmacht 4	0	zie opm. bij 350
	mijn handteekening 4	1	
911	mes of zaag 1	2	(snijdend voorwerp)
	zaag, broodzaag 1	0	
927	landkaart 6	2	
	oude idem 6	0	
	kaart van Twente 6	0	
941	de maan 9	0	
	personificatie van voorwerpen 9	0	
956	deurbel, bel 1	0	
978	Fransche vlag 8	0	
	vlag op vliegt. 8	0	
981	L. H. 27	0	
	sigaren 27	1	n.l. 350
	nicotine 27	0	
1103	molen 2	1	
	OP een molen 2	0	
1109	nat worden door water 18	0	

Verspreiding der oogenschijnlijk proscopisch getinte waarnemingen in de notitienummers der proefreeks:

Of in cijfers: aantallen per 50 notities

0 — 50	2	600 — 650	2
50 — 100	4	650 — 700	1
100 — 150	3	700 — 750	3
150 — 200	5	750 — 800	6
200 — 250	1	800 — 850	4
250 — 300	2	850 — 900	3
300 — 350	3	900 — 950	3
350 — 400	2	950 — 1000	3
400 — 450	4	1000 — 1050	0
450 — 500	4	1050 — 1100	0
500 — 550	4	1100 — 1150	2
550 — 600	5	1150 — 1207	0

Eerste 1000 notities: 64 stuks of 6,4%
Latere 207 notities: 2 stuks of ong. 1%

Ik zou dit artikel willen besluiten met de hoop uit te spreken dat er uit een serie als de bovenstaande door een deskundig onderzoeker gegevens zijn te putten, die ons behulpzaam kunnen zijn bij de beantwoording van de vragen of „helderziendheid" in de toekomst inderdaad voorkomt en dit bestaan wiskundig kan worden bewezen, en zoo ja of de eigenschap om min of meer fragmentarisch toekomstige incidenten te kunnen waarnemen meer algemeen verbreid is dan men vóór Dunne aannam, zij het ook dermate versluierd en vertroebeld door geassocieerde elementen dat zelden of nooit door „niet paranormaal begaafden" scherpe en

ondubbelzinnige waarnemingen kunnen worden verricht. Indien dit mocht blijken juist te zijn, en de hypothese van Dunne aldus ook door de resultaten van deze waarnemingsserie wordt bevestigd, blijkt wel uit het beknopte overzicht dat de Redactie mij toestond te geven, dat het „onderbewustzijn" of de „droompsyche", of mogelijk zelfs de „transcendente psyche" andere evenementen belangwekkend heeft gevonden dan de waarnemer persoonlijk. Anders gezegd: voor haar is een salamander in een potje iets van geheel dezelfde orde als de uitzending van een Volkenbondsleger. [5]) Merkwaardig genoeg heeft zij gedurende de geheele proefreeks niet of nauwelijks „gepreageerd" op gebeurtenissen die den waarnemer zelf iets meer dan een voorbijgaande belangstelling hebben ingeboezemd, en heeft — in tegenstelling met hetgeen andere proefpersonen omtrent haar werkzaamheid schijnen te hebben ervaren — voorvallen van onaangenamen aard tot dusverre volkomen voor hem verborgen weten te houden.

Waarvoor de waarnemer ten slotte zeer dankbaar mag zijn.

NASCHRIFT.

Men blijft twijfelen. Terwijl ik enkele zeer verwarde en uitgebreide notities nog eens doorlees, bekruipt mij de gedachte dat de kans op een zuiver *toevallige*, fragmentarische „pseudo-realisatie" van een droom in hooge mate wordt beinvloed door het aantal niet-naspeurbaar-associabele elementen dat in de notitie voorkomt. Een eenigszins getraind waarnemer bereikt al spoedig één tot twee dozijn afzonderlijke elementen per notitie, die op veelsoortige wijze tot droomincidenten gecombineerd schijnen. Zoo bv. in een droom van 10 Mrt. 1935: een auto, een viaduct, de Batjanstraat in den Haag, eenige Poolsche Joden, Deensch, Fransch en Engelsch, een oude dame die het op mij voorzien heeft (gelukkig geen Dunne-effect!), een iris, een paar moderne winkels, een sterke verbuiging van een zwak werkwoord, keisteentjes, Madeira, een oud-Hollandsche herberg, een ronde tafel, een circus, een deftige partij, een Japansch kamerscherm, muiterij, een roode driehoek, twee sombrero's van astrakan, flensjes, stroohulzen, een fresco van linnen en een internationalen oplichter.

Welgeteld 23 elementen, met een kans op pseudo-realisatie die vermoedelijk 10 op 1 is.

5) En waarom ook niet? Vermoedelijk is zij niet gebonden aan hoop, vrees, afschuw en begeerigheid, die ten slotte de belangstelling van het individu, en daarmede de vertroebelende elementen in het manifeste droombeeld veroorzaken.

Immers: rijdt een auto tegen een voorwerp op dat op een scherm gelijkt: congruentie op 2 punten. Zegt mijn dochtertje van 9 jaar dat er een viaduct in elkaar „gevald" is: contrast-congruentie op 2 punten. Zie ik op een schilderij van Jan Steen een herbergscène met pannekoeken op een ronde tafel: congruentie op 3 punten, enz. enz. Men kan er een boek mee vullen zonder over eenige fantasie te beschikken. Men zou bijna zeggen dat het bij een soortgelijken droom — ik heb deze notitie willekeurig uit de meer gedétailleerde gekozen — geen kunst is, zoowel om associaties met het verleden te vinden als om op een termijn van een paar dagen verscheidene „voor publicatie geschikte", maar desondanks toch altijd nog bedenkelijke pseudo-realisaties te beleven.

Maar men *blijft* twijfelen, want dit valt erg tegen.... En dus schijnen droomen met een overdaad van zonderlinge elementen het toeval tòch betrekkelijk weinig kans te geven. Bij den droom van 10 Mrt. 1935 kan ik het in het vrij verre verleden hoogstens brengen tot enkele congruenties op 2 punten, als auto-viaduct, Poolsche Joden — den Haag (tijdens den wereldoorlog) herberg — den Haag, auto — roode driehoek (waarschuwingsbord) flensjes — ronde tafel, keisteentjes — Madeira, en soortgelijke banale combinaties, die feitelijk voor het grijpen liggen en weinig inhouden. De meeste dergelijke kaleidoscopische droomen blijven voor ons onderzoek zonder veel resultaat, al schijnen ze zoo veelbelovend. Ik zou bijna durven aannemen dat het ontaarde wenschdroomen zijn, die de droompsyche den waarnemer voorhoudt: „droom nu maar eens *van alles*, dan kan het nooit missen".

Dr. Kooy heeft terecht gezegd dat de droompsyche (mogelijk op aansporing van haar vader, den „Schlafschutz") een tegenstandster van het onderzoek is, waarmee niet te spotten valt! Alle subjectieve twijfel wordt uitsluitend door de lagen en listen der droompsyche veroorzaakt. Voor mij persoonlijk bijvoorbeeld was — ondanks al het voorafgaande — het groote aantal droomelementen dat zij maandenlang tegen mij in het strijdperk bracht, een formidabele negatieve factor bij de beoordeeling of al mijn zoogenaamde waarnemingen nu eigenlijk wel wetenschappelijke waarde hadden.

En inderdaad ben ik nòg van meening dat men (in het bijzonder in het systeem van notitienummering, in plaats van nummering der afzonderlijke droombeelden, waarvan het aantal gemiddeld ongeveer 5 keer zoo groot is) aan allerlei opzichtige pseudo-realisaties plaats inruimt tusschen de nog altijd vaag omlijnde veridieke verwezenlijkingen — àls die werkelijk bestaan.

Een veiligheidsfactor van 100 (dus de voorstelling van een mathematische kans van 1/10.000 door 1/100) lijkt me bij deze proefreeks volstrekt geboden, want het trucje van onze niet te onderschatten tegenstandster om door middel van een betrekkelijk klein aantal droomelementen een aanzienlijk grooter aantal combinatiemogelijkheden als het gezochte proscopische effect te doen optreden, is zoo geraffineerd als men het slechts van een menschelijke droompsyche kan verwachten.

S. P. R.
JAARVERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER OVER 1935.

De stijging van het ledental der S. P. R., die ondanks de ongunst der tijden voortdurend blijft aanhouden, heeft ook op de financiën onzer Vereeniging een gunstigen invloed uitgeoefend. Bedroeg de in 1933 ontvangen contributie slechts f 657.87, die voor 1934 f 957.91 (f 954.41 + f 13.50), in 1935 werd voor dat jaar geïnd f 1604.26, hetgeen met de reeds in 1934 voor 1935 ontvangen f 71.— het totaal der contributie over 1935 op f 1675.26 brengt. Met ontvangen rente ad f 99.94 en f 21.— voor toegangsbewijzen van niet-leden tot de jaarvergadering komt het geheel der inkomsten op f 1803.70, tegen f 1269.88 het vorige jaar. Tegenover deze grootere inkomsten staan echter ook veel grootere uitgaven. Uitgegeven werd o.a.: voor het „Tijdschrift voor Parapsychologie" f 845.— (vorig jaar f 494.73), subsidie aan de Afdeelingen f 344.25 (vorig jaar f 40.—), extra-subsidie aan de Bibliotheek f 50.—. Behalve gewone uitgaven zooals toelagen aan de privaat-docenten (f 200.—), administratieve en reiskosten, kunnen als buitengewone uitgaven gereleveerd worden: f 180.— voor het drukken van den catalogus der bibliotheek en f 100.17 tegemoetkoming in de kosten van het bijwonen van het Internationale Parapsychologische Congres te Oslo aan twee bestuursleden. Voor onderzoekingen werd niets uitgegeven; aan het nieuw opgerichte Ned. Laboratorium voor Parapsychologie werd echter f 145.— geschonken. Al deze uitgaven hadden echter tot gevolg, dat de uitgaven de inkomsten met f 409.39 hebben overtroffen, terwijl het vermogen der Vereeniging mede in verband met eenig koersverlies op de effecten van f 2796.85 tot f 2257.75, dus met f 539.10 is teruggeloopen. Het Bestuur heeft zich niettemin verantwoord geacht deze meerdere uitgaven te doen. Ook hier gaat „de cost" „voor de baet uit". Wil de Vereeniging in dezen tijd van haar opbloei de aandacht op zich blijven ves-

tigen, dan moet zij niet voor elke uitgave terugschrikken en mag zij voor dat doel een gedeelte van het geld, dat vroeger is terzijde gelegd, aanwenden. Op den duur moeten natuurlijk de uitgaven weer door de inkomsten gedekt worden. Teneinde aan te toonen, dat dit reeds vrij spoedig weer het geval kan zijn, wijs ik op het volgende. De uitgaven voor het drukken van den catalogus en de bijwoning van het congres te Oslo komen niet terug; door het sluiten van een nieuw contract met den heer Wegelin wordt de uitgave voor het Tijdschrift voor Parapsychologie van 1936 af lager; voor het subsidieeren der Afdeelingen is in 1936 een nieuw stelsel ingevoerd, n.l. dat de subsidie niet in Januari, maar in den zomer, voor het begin van het nieuwe seizoen wordt uitgekeerd. Daardoor is deze uitgave, ook omdat de Afdeelingen zoozeer op ondersteuning aandrongen, voor één keer, doch ook slechts voor een keer, hooger dan gewoonlijk geweest. Op deze wijze is er hoop, dat de S. P. R. een volgend jaar niet achter zal blijven om aan den algemeenen roep naar een sluitende begrooting te voldoen. Ik mag echter niet nalaten erop te wijzen, dat de f 7.50, voor een aantal oudere leden zelfs slechts f 5.—, van onze contributie eigenlijk niet voldoende zijn om het eigenlijke doel onzer Vereeniging, n.l. het parapsychologisch onderzoek, tot zijn recht te doen komen. Immers, gaat van deze contributie het abonnement op het T. v. P. en de f 1.— per lid afdeelingssubsidie, waarover de Afdeelingen en het Hoofdbestuur het thans eens zijn geworden, af, dan blijft er, gezien ook de gewone loopende uitgaven, niet voldoende over om het parapsychologisch onderzoek daadkrachtig ter hand te nemen. Daarvoor zou de S. P. R. donaties moeten ontvangen, die thans, na de oprichting van het Parapsychologisch Laboratorium, een uiterst vruchtbare besteding zouden kunnen vinden.

Voor de verdere cijfers, ook voor die van de balans, mag ik naar den hierbij gevoegden staat verwijzen. Als effecten bezit de S. P. R. thans een aandeel van f 1000.— Incassobank en f 800.— 4 % Nederland. Deze berusten thans in een afzonderlijke administratie bij de firma Schill & Capadose te den Haag. In 1935 lootte f 200.— 4 % Nederland uit. Op het boekje bij de Rijkspostspaarbank was 31 Dec. 1935 f 462.05 belegd. In het afgeloopen jaar is voor de S. P. R. bij den postchèque- en girodienst een eigen postrekening geopend onder het ronde nummer 258900. — De inhoud van het z.g. Laboratoriumfonds, dat de Vereeniging eenigen tijd geleden had ingesteld, groot f 105.—, is bij de oprichting van het Ned. Laboratorium voor Parapsychologie aan deze instelling ter hand gesteld. —

Studievereeniging voor „Psychical Research". Finantieel overzicht over 1935.

	Kasboek				Ontvang-sten		Uitgaven	
Saldo debet 1 Jan. 1935	*f*		*f* 36	13	*f*		*f*	
Spaarbankboekje	800	—	400	—				
Effecten	1181	83	976	—				
Ontvangsten								
Contributies: over 1934	13	50			13	50		
over 1935	1634	51	30	25	1604	26		
over 1936	65	—			65	—		
Rente	99	94			99	94		
Toegangsbewijzen	21	—			21	—		
Uitgaven								
Abonnementen Tijdschrift voor Parapsychologie			845	—			845	—
Toelagen privaat-docenten			200	—			200	—
Onkosten 1e secretaris over 1934			40	—			40	—
Onkosten penningmeester en 2e secretaris over 1935			31	42			31	42
Subsidie Afdeelingen			344	25			344	25
Reis- en verblijfkosten			55	—			55	—
Zaalhuur			17	—			17	—
Bibliotheek			250	—			250	—
Ned. Laboratorium voor Parapsychologie			145	—			145	—
Catalogus			180	—			180	—
Congres te Oslo			100	17			100	17
Grammophoonplaten			5	25			5	25
De uitgaven overtroffen de ontvangsten met					409	39		
Saldo credit op 31 December 1935:								
Postcheque en girodienst *f* 60.06								
Fa. Schill & Capadose „ 61.85								
In kas „ 38.40			160	31				
	f 3815	78	*f* 3815	78	*f* 2213	19	*f* 2213	09

Ten slotte wil ik ook hier nog eens den heer en mevrouw Dietz bedanken voor de moeite van het waarnemen van het penningmeesterschap tijdens mijn verblijf in het buitenland.

BALANS PER 1 JAN. 1936.

Activa			Passiva		
Rijkspostspaarbank	*f* 462	05	Contributie 1936	*f* 65	—
Effecten	1681	51	Vordering 1e Secretaris	108	75
Interest	26	90	Vermogen	2257	75
Vordering oude Mededeelingen	0	73			
Bijdrage bibliotheek over 1936	100	—			
Kas	160	31			
	f 2431	50		*f* 2431	50

De penningmeester:
J. J. POORTMAN

BIBLIOTHEEK VAN DE NED. STUDIEVER. VOOR „PSYCHICAL RESEARCH".

Sinds den druk van den catalogus 1935 is de bibliotheek door aankoop en schenking met een groot aantal boeken verrijkt. Een zeer belangrijke schenking was die van het oud-bestuurslid, den heer H. N. de Fremery, die reeds vroeger een deel van zijn bibliotheek aan de S.P.R. had afgestaan. Deze laatste schenking is thans nog niet geheel gecatalogiseerd en zal later in een supplement op den catalogus worden opgenomen.

Voorts zijn de belangrijkste nieuwe aanwinsten sinds Mei 1935 de volgende:

J. Hansen, Zauberwahn, Inquisition und Hexenprozesse im Mittelalter. (1900).
R. Tischner, Das Medium D. D. Home. (1925).
G. Pagenstecher, Die Geheimnisse der Psychometrie. (1928).
M. Sage, Die Mediumschaft der Frau Piper. (1921).
G. van Rijnberk, Occultisme, wetenschap en leven. (1934).
B. Diederich, Von Gespenstergeschichten, ihrer Technik und ihrer Literatur. (1903).

P. H. van der Velde, Uit de wereld der onzienlijke dingen. (1930).
F. Moser, Okkultismus. Täuschungen und Tatsachen. 2 Bde. (1935).
K. Kiesewetter, Die Geheimwissenschaften. (1895).
H. P. Blavatsky, De geheime leer. 3 dln. met register. (1907—1911).
Fr. H. Wood, After thirty centuries. (1935).
Langton (Edw.), Supernatural. The doctrine of spirits. (1934).
David Gow, (ed.), Ask the spirits ; a symposium. (1934).
Bhagavan Das, The science of peace. (2d ed. 1921).
J. W. Dunne, Buiten de grenzen van den tijd. (1935).
Ch. L. Tweedale, Man's survival after death. (4th. ed. 1931).
P. A. Dietz, Mensch en droom. (1935).
J. H. Schultz, Das autogene training. (2e Aufl. 1934).
W. H. Evans, How to be a medium. (1936 ?).
Alexis Carrel, L'homme, cet inconnu. (1936).
J. Th. Addison. La vie après la mort dans les croyances de l'humanité. (1936).
Nea Walker, Trough a stranger's hands. (1935).
Eranos-Jahrbuch (1935).
G. van Rijnberk, Martines de Pasqually. (1935).
Hans Bender, Psychische Automatismen. (1936).
W. Y. Evans—Wentz, Tibetan Yoga and secret doctrines. (1935).
H. Price, Confessions of a ghost-hunter. (1936).
P. Brunton, A search in secret Egypt. (1936).
W. E. Peuckert, Pansophie. Ein Versuch zur Geschichte der weissen und schwarzen Magie. (1936).
K. Groos, Die Unsterblichkeitsfrage. (1936).
Sam. P. Hayes, Facial vision or the sense of obstacles. (1935).

W.

KLEINE AANTEEKENINGEN EN MEDEDEELINGEN.

J. W. F. WEREMEUS BUNING OVER HET ONTSTAAN VAN ZIJN GEDICHT: „MARIA LECINA".

Op 18 December 1935 hield de heer J. W. F. Weremeus Buning te Brussel een lezing voor de: „Vlaamsche Club" over het ontstaan van zijn gedicht: „Maria Lecina" (zie: „Het Vaderland", 20 Dec. 1935). In verband met hetgeen ik in mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie" 1) heb gezegd over het verband tusschen mediumniteit en genialiteit komt het mij gewenscht voor het navolgende in ons tijdschrift vast te leggen.

Het werk van den kunstenaar — zoo zeide de spreker — is een ambacht, waarop de genade soms meer rust dan op een ander. Men moet er niet te veel en vooral

1) Utrecht, 1934, pag. 231.

niet te geheimzinnig over praten. Te vaak wordt er op een dwaze wijze over gesproken.....

Toen spr. in 1932 te Rotterdam aan boord van het s.s. de Amazone klom, had hij in jaren niet geschreven en hij was ook allerminst van plan dit te doen. Hij had een periode achter zich als adviseur van de Amsterdamsche tooneelvereeniging, welke met een teleurstelling was geëindigd, daar dit gezelschap failliet ging. Hij had er echter veel van geleerd, daar hij was gaan beseffen, dat kunst een dienend iets is: men moet niet alleen voor zichzelf schrijven. De kunstenaar moet het publiek weliswaar niet naar de oogen zien, maar hij moet het met al zijn feilen en gebreken in het hart dragen......

Hij voelde zich direct thuis aan boord, in de wereld van zijn voorgeslacht, waaronder hij vele zeelieden telde. Andere voorouders waren dominé's, aan wie hij zijn eenvoudig en oprecht geloof dankt. En.... van zijn grootmoeders kant heeft hij Spaansch bloed in de aderen! In Vigo zette hij voet aan wal, liet er zijn schoenen poetsen voor een bedrag waar een heele schoenpoetsersfamilie een week van kon leven, maar kreeg als compensatie een roode roos ten geschenke. Was hij al verliefd op de zee, nu werd hij op slag verliefd op Spanje. Een gelukkig gesternte voerde hem naar een kroeg, waar hij onder de bekoring kwam van het lied eener farozangeres, dat als refrein „porqué?" had. Hier schoot de muze hem een derde pijl door het hart, hij werd verliefd op die zingende stem. In die dagen schreef hij een vierregelig „ulevellenrijm" met als slot „porqué, Maria?". Hij vergat het snel en eerst veel later, nadat hij begonnen was zich rekenschap te geven van het ontstaan van het gedicht, vond hij dit document terug. Het schip deed Barcelona aan, waar hij met eenige leden der bemanning ging passagieren. In de buurt van de roode lantaarns raakten zij in een bar verzeild. Hier klopte de muze niet aan, maar sloeg met de vuist op tafel. Hij kwam te zitten naast een taxigirl, die hem zeide: „Mijn naam is Maria Lecina, wat biedt u?" Hij antwoordde dat hij nog nooit een vrouw voor haar liefde betaald had. Toen zij vernam dat Buning een dichter was, zeide zij, dat hij dan eerst een gedicht moest schrijven en haar vast vijf peseta's voorschot voor een shawl geven. Dit laatste deed hij en met een briefkaart uit Genua was de voorgeschiedenis afgeloopen. Hier verlieten zijn medepassagiers het schip en bleef hij alleen achter. Hij vervolgde zijn tocht naar Sicilië, maar hij begon zich onrustig te voelen, er zat hem iets dwars.

Op een middag werd hij plotseling wakker uit zijn slaap, stond op en schreef de eerste strofe van „Maria Lecina" op. Hij schreef verder. Hij, die tot nu toe niet aan poëzie gedacht had, werd a.h.w. door een sterke hand geschud, die hem tot schrijven dwong. Hij at niet meer, sliep niet meer, had de verzenkoorts. Eén gedachte bezielde hem, te luisteren naar de strofen, die in hem opkwamen en die op papier te zetten. Steeds schreef hij maar nieuwe strofen. Geen verhaal, geen vorm had hij bedacht, zij wàren er plots. Het slot schreef hij voor het midden, de tiende strofe voor de negende.

Op de terugreis bood het vertrek uit Vigo moeilijkheden door den dichten mist, welke er hing. De kapitein zeide: „Straks komen wij het schip Almacht nog tegen". Hoewel hij niets wist van de over dit schip in omloop zijnde legenden, ging hij er een gedicht over schrijven, de ballade van kapitein Jan van Oordt.

Tot zijn ergernis, want hij schreef ook nog aan „Maria Lecina" en wie schrijft er nu — aldus spr. — twee gedichten tegelijk? Hij wilde nu „Maria Lecina" tot een gedicht in honderd strofen maken, zooals er boven staat, maar schrapte er één.... om een criticus, die, naar hij zeker wist, ze zou gaan tellen, de moeite van het overtellen te bezorgen.

Aan dit relaas ziet men wat een toevallige en persoonlijke factoren er bij de wording van een gedicht te pas komen. Een enkele ontbrekende schakel, in de keten van op zichzelf niet belangrijke gebeurtenissen, die het gedicht deden ontstaan, en het ware ongeschreven gebleven. De heer Buning haalde het voorbeeld aan van Coleridge 2), die zijn gedicht Kubla Khan niet voltooide, omdat hij gestoord werd door iemand, die aan zijn deur klopte. Het schrijven van een gedicht, dat zoo ontstaan is als „Maria Lecina", is geen groote verdienste, volgens spr. Hij had de muze slechts te laten kloppen, verzon zelf geen woord, maar paste slechts later de verschillende stukken aan elkaar, het moeilijkste deel van het werk. Wie zoo de dichtkunst beoefent is wellicht de gelukkigste dichter, maar niet de vormvolmaakste. Ieder vogeltje zingt nu echter eenmaal zooals het gebekt is. Bij een dergelijke wijze van dichten is het goede ons gegeven, aldus de heer Buning — het slechte is geschreven........ De poëzie is een wonder, waarover men geen al te intellectueele bespiegelingen moet houden...... men moet werken naar eigen aanleg. Het schrijven van een tooneelcritiek in de 20 minuten, welke nog beschikbaar zijn voor de laatste editie van de krant gedrukt wordt, is veel moeilijker dan het opschrijven van een gedicht, dat U als een rijpe vrucht in den mond valt. In de spreuk natura artis magistra ligt de waarheid hier besloten......

T.

2) Zie J. Charpentier: „Coleridge. Le somnambule sublime", Parijs, 1928.

BERICHTEN.

Onze medewerker Ir. J. M. Kooy Jr. promoveerde op 9 Juli l.l. tot doctor in de wis- en natuurkunde (Leiden) op een proefschrift getiteld: „Theorie der optische activiteit."

Een zijner stellingen luidde:

„De mogelijkheid dat het menschelijk bewustzijn in bepaalde passieve toestanden iets van niet natuurwetenschappelijk afleidbare toekomstige gebeurtenissen zou kunnen aanvoelen of in scherpere vorm gewaar zou kunnen worden, is niet uitgesloten en zelfs op grond van het thans bekende feitenmateriaal waarschijnlijk; een streng wetenschappelijk onderzoek, ten einde practische zekerheid in deze kwestie te verkrijgen, is zeer wel uitvoerbaar."

Over enkele weken zullen de navolgende boeken verschijnen:

1. Parapsychologische Studiën verzameld door Dr. P. A. Dietz en Dr. W. H. C. Tenhaeff. Deze bundel, welke bij de Fa. H. J. W. Becht te Amsterdam verschijnt, bevat (herziene) opstellen van de hand van onderscheidene medewerkers van het T. v. P. (hoofdzakelijk) in de eerste drie jaargangen van dit tijdschrift verschenen.
2. Dr. P. A. Dietz: Telepathie en Helderziendheid. Den Haag, N. V. H. P. Leopold's U. M.
3. Dr. W. H. C. Tenhaeff: Het Spiritisme. Den Haag, N.V. H. P. Leopold's U. M.
4. Harry Price: Een parapsycholoog vertelt zijn ervaringen . . . . Ingeleid en van aanteekeningen voorzien door Dr. W. H. C. Tenhaeff, vertaald door Yge Foppema, Erven J. Bijleveld, Utrecht.

INHOUD:

Kritische beschouwing omtrent retrograde psychoskopie . . . . Dr. P. A. Dietz.

Dunne-effect of toeval? . . . . J. C. M. Kruisinga.

S. P. R. Jaarverslag van den Penningmeester over 1935 . . . . J. J. Poortman.

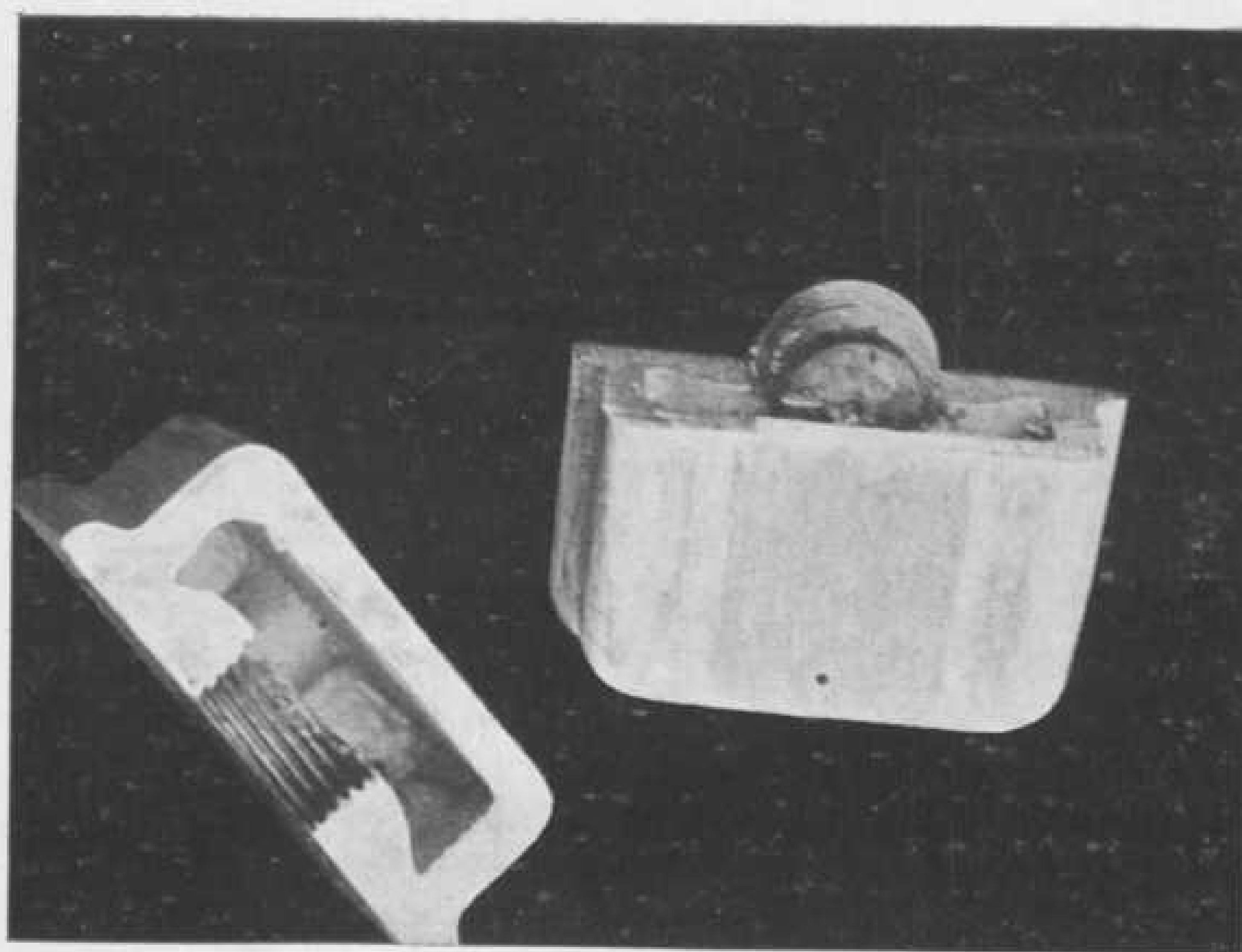
Bibliotheek van de Ned. Studiever. voor „Psychical Research".

J. W. F. Weremeus Buning over het ontstaan van zijn gedicht „Maria Lecina" . . . . T.

Berichten.

Afbeelding 1

Afbeelding 2

Mededeeling uit het Laboratorium der S. P. R.
Directeur Dr. W. H. C. Tenhaeff, Utrecht.

AARD- OF WICHELROEDE-STRALING

door Irs. L. J. KOOPMAN
en P. D. VAN OUWERKERK. Zie IC 287

De bedoeling van dit artikel is na te gaan, of en in hoeverre men geloof moet slaan aan de verschillende raadgevingen van de zijde van fabrikanten van toestellen ter bescherming tegen aardstraling en aanprijzingen en waarschuwingen van wichelroede-loopers.

Aanleiding tot het navolgend beschreven onderzoek was het volgende geval. De familie E. te R. leefde al sinds jaren onder een psychische depressie, die haar ontstaan had gevonden in het vaste geloof, dat er in haar huis geen veilig plekje tegen aardstraling meer was. Sommige planten in den tuin verdorden spoedig, de beide reeds eenigszins bejaarde echtgenooten voelden zich steeds onprettig, dan weer dit, dan weer dat. Zij hadden wel eens gelezen, dat „aardstraling" de oorzaak kon zijn van hun klachten en werden in hun overtuiging à plus forte raison gesterkt na het bijwonen van een lezing, die een Duitsch wichelroede-looper uit Oberbayern eens hier gehouden had. Sindsdien hadden zij geregeld geld geofferd door aankoop van apparaten ter afscherming, benevens aan vele verschillende wichelroedeloopers, die meestal allen tot verschillende conclusies kwamen, alléén daarin overeenstemmend, dat er straling was en men dit of dat afweermiddel moest toepassen, dat de roedeloopers dikwijls zelf konden leveren.

Het eerste „apparaat", dat één onzer te zien kreeg, was het zoogenaamde „Erdstrahlenschutz-Apparat" der firma Hupfer & Golz, te Plauen i. V.

Dit voorwerp (afb. 1.) bestond uit een blokje gegoten aluminium ter grootte van circa 9×6,5 cm., hoog 2,5 cm.; in den bodem van dit blokje bevond zich een rond stukje koper.

Verder was het Al-blokje voorzien van een firma-plaatje, waarop stond: „D. R. P. a. Grösse Z, Preis *20 RM.* Nachahmung, Verletzung u. Oeffnen der Apparate wird strafrechtlich verfolgt!"

In de eerste plaats stelden wij pogingen in het werk te weten te komen, of er van een „D. R. P. a." d. w. z. „*D*eutsches *R*eichs*p*atent *a*ngemeldet" sprake was en zoo ja, dan interesseerde ons vooral de technisch-

natuurwetenschappelijke basis dezer constructie en de conclusie van het patent.

Ons patentbureau te Berlijn heeft op ons verzoek hiernaar een onderzoek ingesteld en wij ontvingen het volgende antwoord:

„Die von uns angestellte Ermittlung hat ergeben, dass vom 1.1.1933 bis heute „eine Patentanmeldung auf einen der Namen Hupfer und Golz nicht bekannt „gemacht und auch ein entsprechendes Patent nicht erteilt worden ist. Es kann „daher nicht festgestellt werden, ob die auf dem uns übersandten Firmenschild „enthaltene Angabe „D.R.P.a." richtig ist oder nicht. Der auf dem uns über„sandten Firmenschild enthaltene Hinweis „„Nachahmung, Verletzung u. Oeffnen „der Apparate wird strafrechtlich verfolgt"", hat bei uns die Vermutung erweckt, „dass nicht nur die Angaben über die Wirkung der Apparate, sondern auch die „Angaben über die Patentanmeldung schwindelhaft sind."

De genoemde firma zendt nog op aanvraag een circulaire, die te lang is om hier in haar geheel te worden afgedrukt, maar waaruit wij eenige passages citeeren:

Het opschrift luidt:

„Erdstrahlen und wie sich Menschen und Tiere vor den schä„digenden Auswirkungen derselben schützen können.

„Wir wollen keinesfalls die Menschheit aus dem Grunde, um Geschäfte zu ma„chen, beunruhigen, sondern aus rein idealistischen Bedürfnissen heraus, der „Menschheit klar legen, warum sie sich schützen soll vor den Erdstrahlen ...

„Am häufigsten ist bei Leiden wie Gicht, Rheuma, Ischias, Schlaflosigkeit, Mü„digkeit am Morgen nach dem Aufstehen in den Gliedern, Schwindel und Uebel„keitsgefühl, nervöse Störungen, innere Unruhe, schwere Träume und Herzbe„schwerden die Ursache darin zu weitaus grösstem Teile zu suchen, dass sich „die Betten oder der Arbeitsplatz im Bereiche von Kraftfeldern des Unter„grundes (Erdstrahlen) befinden.

„Warum denn leiden und verzweifeln, wenn oft noch Hilfe mög„lich ist, denn auch in den schwersten Fällen kann doch noch Hilfe möglich „sein......

„Auch wir haben mit unserem neuesten und exakt arbeitenden Entstrahlungs„apparat (die neueste Erfindung auf dem Gebiete der Abschirmtechnik) schon „so manchen Menschen und Tieren Hilfe bringen können......

„Auch kann er von jedermann selbst (ohne Mithilfe eines Rutengängers) auf„gestellt und überall hin mitgenommen werden, z.B. ins Bad, in die Sommer„frische, auf Reisen usw., denn wenn er in die Mitte der Wohnung oder Hauses „gelegt wird, ist sofort entstrahlt und es können keine schädigende Wirkungen „mehr auftreten.

„Die Rätsel der sogenannten Unglücks- oder Todeskurven sind teilweise auf die „Sensibilität der Fahrer zurückzuführen, wie man neuerdings vielfach festgestellt „hat. Auch hier kann man sich durch Einlegen eines unserer Apparate im Auto „schützen, vor allen Dingen sensible Fahrer......

„Selbst wer die Wirkung der Bodenstrahlung noch nicht an seinem Körper „bemerkt hat, tut gut daran, sich zu schützen, denn es könnte einmal zu spät „sein. Kein vernünftig denkender Mensch wird sich den neuesten Forschungen „über die schädigenden Wirkungen der Erdstrahlung, die sich immer und immer „wieder bei Menschen, die sich in den Strahlen aufhalten, gezeigt hat, im Inter„esse seiner und seiner Angehörigen Gesundheit ablehnend gegenüber verhal„ten können......

„Wenn auch auf diesem Gebiete manchmal von unwürdigen Geschäftemachern „gefrevelt wird, so soll man doch bedenken, dass es auch noch „Menschen gibt, die in erster Linie darauf bedacht sind, „ihren Mitmenschen zu helfen......

„Gerade im Interesse der Kinder, sollte der Sache viel Be„achtung geschenkt werden.

Het slot dezer circulaire — waaruit het bovenstaande slechts een bloemlezing is — is de moeite waard:

„Bei etwaigem Interesse bitten wir um eine Anfrage, denn unser Wünschelru„tengänger, Herr Hupfer (anerkanntes Mitglied des Reichsverbandes für das „Wünschelrutenwesen e.V. Berlin) führt sämtliche Beratungen und „Untersuchungen betr. Erdstrahlen kostenlos und unver„bindlich aus. Zugleich empfiehlt sich Herr Hupfer zu Untersuchun„gen bei Wasserbeschaffung in jeder Menge. Preis hierfür auf Anfrage."

De tekst dezer circulaire bevat geen met natuurwetenschappelijke redenen gefundeerd betoog, maar uitsluitend waarschuwingen, bangmakingen en bovenal aanbevelingen tot het koopen der voorwerpen, grootte Z à 20 RM., grootte I à 40 RM.!

Wij zijn daarop aan het werk gegaan en openden, niettegenstaande het verbod, op ons risico het aluminium voorwerp door het dwars middendoor te zagen, gelijk uit afbeelding 2 te zien is.

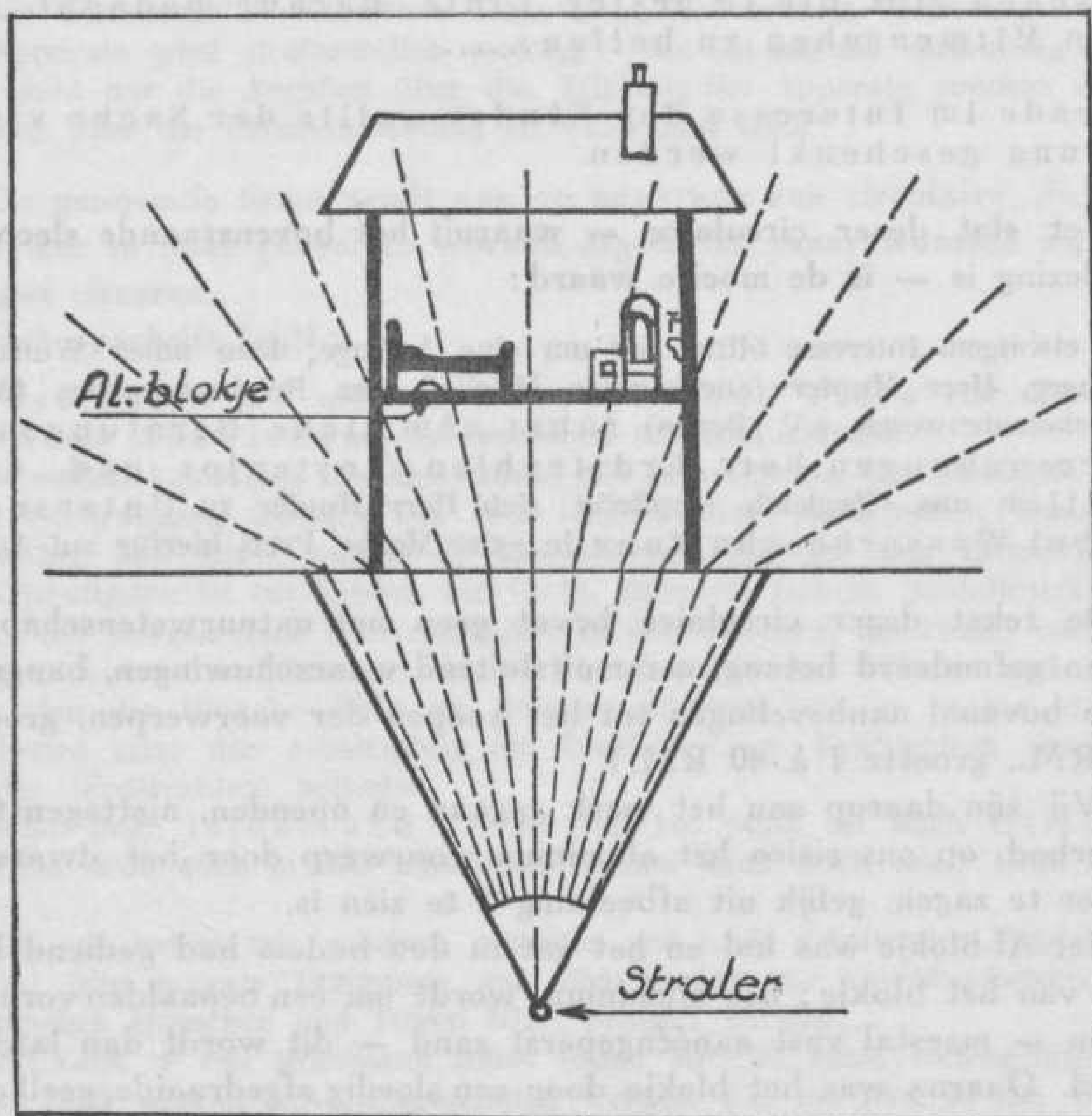
Het Al-blokje was hol en het gat in den bodem had gediend bij het gieten van het blokje; het aluminium wordt om een bepaalden vorm heengegoten — meestal vast aanééngeperst zand — dit wordt dan later verwijderd. Daarna was het blokje door een slordig afgedraaide, geelkoperen moer, voorzien van wat consistentvet in den draad, dichtgeschroefd. De vraag, waarom het Al-blokje juist hol moet zijn, dringt zich thans aan ons op.

Ook dit heeft in het geheel geen werkelijk physisch gefundeerde reden en diende er waarschijnlijk alléén voor om den kooper die het toch tegen het verbod in — door nieuwsgierigheid gedreven, mocht openen, te sug-

gereeren, dat het wellicht nog met een of ander gas gevuld was. Bij eenig nadenken zal men direct tot de conclusie komen, dat dit onmogelijk is, daar het gas tusschen den draad van de koperen moer en het aluminium zou ontwijken.

Wat zou de bedoeling van het Al-blokje nu in werkelijkheid zijn?

Uit de nietszeggende circulaire krijgt men den indruk, dat het Al-blokje ertoe dient de straling te absorbeeren. Op welke wijze zou dit mogelijk kunnen zijn?

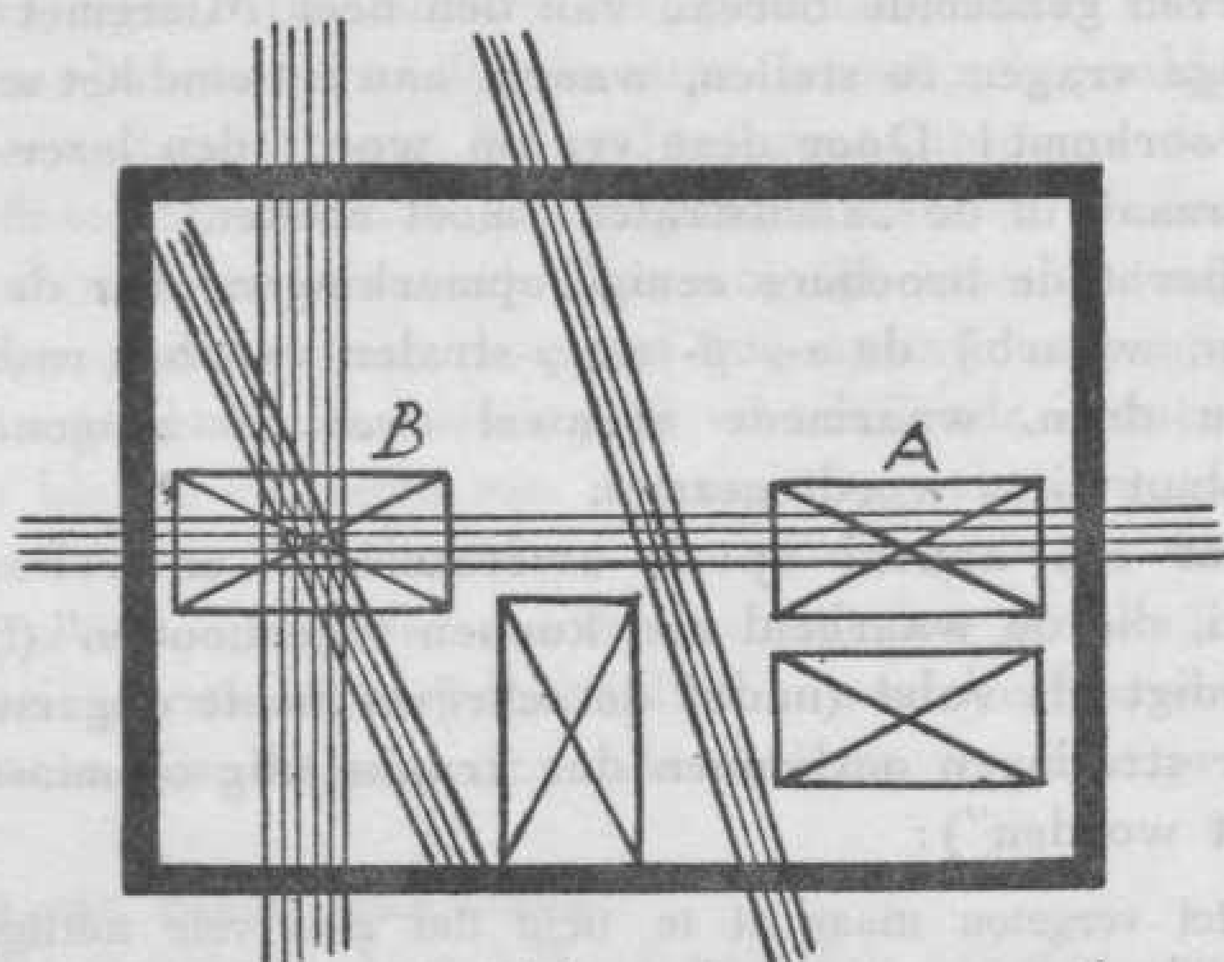

Afbeelding 3

In afbeelding 3 hebben wij geschetst, hoe een stralenkegel, uitgaande van een bepaalden straler (bepaalde steensoorten, stroomende wateraders enz.) zich naar het aardoppervlak en vandaar verder in huis zou uitbreiden. Men kan hier een centraal projectie-punt aannemen, de straling breidt

zich dan naar alle richtingen uit. Ons interesseeren thans slechts die gedeelten der straling, die naar boven doordringen als een kegel van divergeerende stralen. Wij zien dan, dat ons huis in de schets flink getroffen wordt. Wij willen hierbij opmerken, dat gevallen, waarbij bijv. slechts een plekje van eenige vierkante centimeters getroffen wordt, theoretisch en practisch onbestaanbaar zijn — altijd in de gevallen van „aardstraling" — daar zulk een stralenbundel zich steeds divergeerend uitbreidt.

De bescherming — in het bovenomschreven geval het kleine Al-blokje, dat midden onder het bed geplaatst wordt — staat midden in de straling, uit deze situatie kan men al terstond zien, dat van een „bescherming" of een „absorptie" geen sprake is!

A en B Bedden bestraald, andere zijn „vrij" gezet

Afbeelding 4

In afbeelding 4, die wij ontleend hebben aan de reclame-brochure van het Eerste Nederlandsche Bureau voor wichelroede- en bodem-onderzoek tegen gezondheidschadende aardstralen, van den Heer Mieremet te 's-Gravenhage, kan men thans gemakkelijk zien, hoe onzinnig leeken op technisch-physisch gebied voorstellingen van bepaalde stralingen kunnen geven. Welk deel van het electromagnetisch spectrum — vanaf de Hertz'sche golven tot de γ-stralen van het Ra-C toe — men ook neemt, *er is geen sprake van*, dat dit door een Al-blokje als hierboven omschreven, zou worden afgeschermd. Het is van physisch standpunt bekeken de grootste nonsens en het is de hoogste tijd, dat tegen dergelijke dingen ernstig gewaarschuwd wordt.

Een eventueel „suggestieve" werking, die het voorwerp misschien op sommige kwalen zou kunnen hebben, staat natuurlijk op een geheel ander plan, maar daarvoor is de prijs van 20 RM. resp. 40 RM. een fantastisch bedrag, waarin woekerwinst zit!

Toch worden er steeds — helaas veel te veel — koopers voor dergelijke nuttelooze voorwerpen tegen de gevraagde hooge prijzen gevonden, die aan de mystieke, wonderlijke verhalen der verkoopers — in dit geval volgens de genoemde circulaire den heer Hupfer als wichelroede-looper en tegelijk „Firmeninhaber" — geloof slaan.

Niet alleen in Duitschland, ook in ons land worden dergelijke reclamebrochures uitgegeven.

Het zooeven genoemde bureau van den heer Mieremet begint in zijn brochure eenige vragen te stellen, waarin aan het eind het woord „kankersterfgeval" voorkomt! Door deze vragen wordt den lezer gesuggereerd, dat hij de oorzaak in de „aardstralen" moet zoeken.

Verder bevat de brochure eenige opmerkingen over de verschillende stralensoorten, waarbij de α-, β- en ν-stralen van het radium ook nog dienst moeten doen, waarmede evenwel over de zoogenaamde „aardstralen" absoluut niets wordt gezegd.

Dan komt een aanval op de „wetenschap" en wel speciaal op de „H. H. medici, die de waarheid niet kunnen tegenhouden" (!); dit schoone hoofdstuk eindigt als volgt (nadat de schrijver heeft opgemerkt, dat „het bestaan dezer stralingen ontkennen dus krankzinnig of minstens achterlijk genoemd moet worden"):

„de H.H. Medici vergeten maar al te licht dat zéér vele nuttige uitvindingen, „welke zij dagelijks met succes gebruiken, juist door leeken zijn uitgevonden!

„Deze werden eveneens voor zwendelaars uitgemaakt en zoo mogelijk vervolgd „en veroordeeld, of zoo het kon, geheel te gronde gericht. Dan werden hun uit- „vindingen „genaast" en de soms inmiddels verarmd gestorven uitvinder verge- „ten. Maar zelfs als het geen leeken waren, verging het hen niet beter, 't is „een algemeen bekend feit, dat de WelEd.Zeergel. H.H. voor hunne collega's even „unfair zijn dan voor de leeken. Dus daarom niet getreurd! Veritas vincit!"

Gelukkig vindt de schrijver dezer brochure nog een uitzondering en hij haalt een artikel aan van Dr. P. H. v. d. Hoog in het Vaderland, dat hoogstwaarschijnlijk niet met de bedoeling geschreven is als aanbeveling voor een of anderen roedelooper te dienen, maar de strekking heeft op het reusachtig veld van onderzoek, dat nog braak ligt, attent te maken. Na nog eenige aanbevelingen voor zichzelf komt de schrijver tot het

„Résumé: Laat nog heden Uw huis onderzoeken! Gij zijt het verplicht tegenover Uzelf en tegenover Uw huisgenooten. De prijs, die zoo laag mogelijk gesteld „is, (voor Den Haag en omstreken Fl. 10.—) kan en mag voor U geen beletsel „zijn."

De lezer oordeele thans zelf!

Een tweede geval van minder ernstigen aard, maar toch zeer belangrijk, omdat het aantoont, hoe een roedelooper soms niet alleen zichzelf, maar, wat erger is, ook anderen beïnvloeden kan door zijn overtuigend, suggestief geredeneer, is het volgende:

Er meldde zich voor korten tijd, eerst schriftelijk, daarna persoonlijk, bij ons laboratorium een jongmensch aan, dat beweerde sterk op de verschillende stralingen, die zuivere metalen uitzenden, te reageeren; zijn handen namen boven verschillende metaalsoorten bepaalde, steeds weer reproduceerbare standen aan. Hij wilde ons aantoonen, dat deze standen steeds weer dezelfde waren boven bepaalde metalen en aan deze standen herkende hij dan de metaalsoort. Zoo mogelijk moesten wij hem chemisch zuivere metalen geven, opdat de proef zoo nauwkeurig mogelijk zou zijn. Wij hadden voor deze proefneming 10 verschillende elementen ter grootte van 1 cm^2 in blanco couverts van nummers voorzien, verpakt. Deze nummers verwezen naar een tabel in een apart gesloten couvert. Om elk genummerd couvert was weer een blanco couvert gedaan; dit alles was door assistentie-personeel, onafhankelijk van ons uitgevoerd, om eventueele gedachtenoverdracht van de onderzoekers op den proefpersoon uit te sluiten.

De gang van zaken was aldus:

Er werden eerst uit de nabijheid van den proefpersoon alle metalen voorwerpen verwijderd, de laboratorium-tafel was gelijmd (zonder spijkers). Thans werden de gesloten couverts één voor één op tafel gelegd, de proefpersoon hield de rechterhand er boven en de vingers namen dan een bepaalden stand aan. Dikwijls verstijfde daarbij de hand, meestal tegelijk met den arm, soms ook het lichaam gedeeltelijk. Het gezicht nam daarbij vaak een verwrongen uitdrukking aan, de oogen puilden dan uit. In een enkel geval verstijfde het geheele lichaam. Het geheel maakte op onzen medischen medewerker den indruk van tetanie, de toestand van den proefpersoon kwam overeen met het in het Tijdschrift v. Parapsychologie van Juli 1936 beschreven geval „Riemersma", maar dan in een beginnend stadium.

Toen de 10 couverts achtereenvolgens op deze wijze behandeld waren, werden deze geopend en met de tabel geverifieerd.

Couvert No	bevatte :	symbool	atoom No.	werd door P. P. aangeduid als
I	tin	Sn	50	lood (zeker !)
II	zink	Zn	30	zilver
III	koper	Cu	29	onbekend (hevig afkeerige reactie)
IV	antimoon	Sb	51	koper
V	wolfram	W	74	„lijkt op goud"
VI	lood	Pb	82	ijzer (zeker)
VII	zilver	Ag	47	aluminium
VIII	ijzer	Fe	26	tin (zeker)
IX	nikkel	Ni	28	goud of zilver (zeker een edelmetaal)
X	aluminium	Al	13	onbekend.

In de gevallen „onbekend" had de hand een stand aangenomen, die P. P. zelf onbekend was.

Indien men nu een natuurlijke „metaalstraling" aanneemt, die op specifieke wijze het bepaalde metaal zou aanduiden, zou dit uitsluitend veroorzaakt kunnen worden door een verschil in golflengte der straling, die weer met de interatomaire eigenschappen verband houdt.

Vergelijkt men nu de atoomnummers der „geraden" elementen met die der werkelijk in de couverts aanwezige metalen, dan zou men slechts in één geval van een bepaalde overeenstemming kunnen spreken en wel in geval V, waar de P. P. „goud" raadde en er inderdaad wolfram aanwezig was. Het atoomnummer van W is 74 en van Au 79. In alle andere gevallen was er geen verband.

Uit bovenstaand resultaat is gemakkelijk te zien, dat P. P. in geen enkel geval het juiste element aangegeven heeft.

Verder hebben wij den P. P. geblinddoekt en legden wij afwisselend een Al-plaat en Cu-plaat op tafel : 2 keer raadde P. P. mis en 2 keer goed. Afscherming met doorzichtig celluloid (Dr. Wüst) had geen resultaat. Ten laatste namen wij alles weg, den P. P. in den waan latend, dat wij er een ander metaal neergelegd hadden. Nu gaf P. P. echter Cu aan.

Summa summarum kunnen wij dus zeggen : een in alle deelen negatief resultaat.

De P. P. deed ons nog verhalen van door hem aangegeven wateraders, zijn adviezen bij opgravingen, die alle voor 100 % juist zouden zijn geweest. Men kan thans begrijpen, wat deze verhalen waard zijn. Na-

tuurlijk willen wij hiermede niet zeggen, dat een zoogenaamde natuurlijke materiaalstraling niet zou bestaan. In dit verband herinneren wij slechts aan het belangrijke onderzoek van Dr. Wüst te München, waaruit blijkt, hoe belangrijk deze kwestie is als zij werkelijk op wetenschappelijke basis onderzocht wordt.

Maar in ieder geval heeft ons deze proef aangetoond, dat men aan verzekeringen van niet-physisch onderlegde P. P.'s zonder meer geen geloof kan slaan.

Wij onderzochten verder het geval van een roedelooper, die meende, dat een met meekrap [1]) geverfde wollen deken „straling" kon tegenhouden.

Om de waarde van de beschermende eigenschappen van zulk een wollen deken te beoordeelen, zullen wij den gedachtengang „afscherming tegen straling" even consequent volgen.

Als de „aardstraling" zou vallen in het gedeelte van uiterst korte golven van het electromagnetisch spectrum [2]) (dus de γ-stralen van het radium met een golf van $\lambda = 0{,}48.10^{-8}$ cm. tot $\lambda = 0{,}072.10^{-8}$ cm. lengte) dan weten wij, dat deze stralen zoo „hard" zijn, dat zelfs na doorstraling van een looden plaat van vele centimeters dikte nog sporen van deze γ-stralen kunnen worden vastgesteld. Lood heeft een hoog atoomgewicht (207) en daarom wordt lood steeds als beschermend materiaal tegen röntgen- en γ-stralen van het radium C gebruikt. Het is ook mogelijk andere materialen, bijv. bepaalde steensoorten als bescherming te

1) Dr. J. van der Zwaal, bedrijfschef van het Laboratorium „Physica" der Gem. Universiteit te Amsterdam schrijft ons:

Meekrap werd vroeger bereid uit de wortels der meekrap-plant, die o.a. in Zeeland veel werd geteeld. Deze wortels bevatten glucoside, dat onder invloed van sommige fermenten ontleed wordt in druivensuiker en kleurstof.

Een der glucosiden wordt ontleed in alizarine en suiker.

Een ander „ in purfurine.

Alizarine = $C_{14}H_8O_4$

Purfurine = $C_{14}H_8O_5$

Bereiding van meekrap.

De wortels van de plant worden gedroogd en tot fijn poeder gestampt. Na verwijdering van den bast blijft de fijne meekrap over.

Door vermenging met aluin verkreeg men Turksch rood

„ „ ijzeroxyde een zwarte verfstof.

Tegenwoordig wordt alizarine bereid uit koolteer, vandaar dat de meekrapteelt niet veel meer beteekent.

2) Het electromagnetisch spectrum is de schaal, waarin alle stralensoorten volgens golflengte gerangschikt zijn.

gebruiken, maar daar deze een veel geringere „dichtheid" dan lood hebben, moet de aequivalente dikte dezer lichtere materialen veel en veel grooter worden genomen om een gelijke bescherming als door lood te verkrijgen; het spreekt vanzelf, dat dit door berekening en ook door proefondervindelijk experiment wordt vastgesteld.

Als er dus een ondergrondsche radioactieve straler van bepaalde intensiteit aanwezig zou zijn, dan kan men zich gemakkelijk voorstellen, dat deze straling zelfs van een diepte van vele meters onder het aardoppervlak naar boven tot in de woonhuizen kan doordringen, tenzij er beschermende materialen als boven aangeduid van hoog atoomgewicht in den weg liggen. (Wij laten hier natuurlijk buiten beschouwing de vermindering der stralingsintensiteit door absorptie, benevens door het quadraat van den afstand.)

Indien er dus sprake zou zijn van radioactieve stralen, dan zou men zich alléén door het aanbrengen van dikke looden platen op efficiënte wijze daartegen kunnen beschermen. Om de aanwezigheid van radioactieve straling te constateeren, hebben wij evenwel in geen geval een roedelooper noodig — het is in de physica en techniek steeds aanbevelenswaardig een meetinstrument, waarbij een biologische factor de hoofdrol speelt, uit te schakelen — wij kunnen de aanwezigheid van radioactieve straling vaststellen met behulp van normale in de techniek bekende meetinstrumenten. Het zal echter wel niet voorkomen, dat in ons land of misschien wel in geheel West-Europa radiumertslagen van zulk een groot Ra-gehalte worden aangetroffen, dat hiermede op de bovenomschreven wijze rekening moet worden gehouden. Door sommige roedeloopers wordt beweerd, dat stroomend water „radioactieve" straling zou produceeren, deze bewering is zoo van allen grond ontbloot, dat het niet de moeite waard is hierop nader in te gaan.

Over de eigenschappen van de röntgenstralen, de grensstralen, het ultra-violet, de zoogenaamde „lichtstralen" (het voor het menschelijk oog zichtbaar gedeelte van het electromagnetisch spectrum) zullen wij hier niet spreken, daar deze voor ons doel niet in aanmerking komen.

Wij komen verder aan het gebied der infraroode golven met een lengte van 0,34—0,0008 mm; ook deze komen niet in aanmerking in dit verband besproken te worden, daar het doordringend vermogen dezer stralensoorten veel te gering is.

Daarentegen vertoonen de stralensoorten bij langer wordende golf

weer de eigenschap te kunnen doordringen, dat zijn de golven van 0,34 mm —10 cm lengte, die door Dr. Paul E. Dobler, physicus te Heilbronn a. N. als de werkelijke aardstralen worden aangezien; verder de ultrakorte golven van 10 cm—10 m en ten slotte de nòg langere Hertz'sche golven.

Meestal wordt gerekend met de reciproke waarde der golflengten: de frequentie, de cm- en m-golven worden ook wel hoogfrequente trillingen genoemd.

De bescherming tegen deze stralensoort moet op geheel andere wijze geschieden dan tegen radioactieve stralensoorten, nl. door middel van een zoogenaamde faraday'sche kooi; de kamers der huizen, die door deze straling worden getroffen, moeten met ijzergaas van bepaalde maaswijdte bekleed worden; deze kooi moet weer worden geaard.

Wij hebben hiermede een overzicht gegeven van de bekende stralensoorten, die tezamen het „electromagnetisch spectrum" vormen.

Uit deze opmerkingen omtrent het doordringvermogen der verschillende stralensoorten kan men thans zien, hoe naief de opvattingen der propagandisten van „Entstrahlungsapparate" enz. zijn. Het spreekt vanzelf dat, waar radioactieve straling in staat is, vele centimeters lood, resp. aardlagen van vele meters aequivalente dikte te doordringen, zij zeker niet door een wollen deken — al of niet met meekrap geverfd — zal worden tegengehouden. De meekrap doet hier absoluut niets aan toe of af, wij hebben ten overvloede — hoewel dit niet voor de vorming van ons oordeel noodzakelijk was — een wollen deken met meekrap geverfd en daarnaast tegelijkertijd een gewone, niet-geverfde wollen deken, met zachte röntgenstralen (d.z. röntgenstralen van lange golf, dus van betrekkelijk gering doordringvermogen, teneinde in het doorlichtingsbeeld een zoo groot mogelijk contrast te verkrijgen) doorlicht: op het zinksulfide scherm was in het geheel geen verschil in absorptie tusschen de beide dekens te zien.

Thans zal iedereen begrijpen, dat nòch een wollen deken, nòch een Al-blokje van circa 9×6 cm straling van welke soort ook kan tegenhouden. Van een bescherming tegen hoogfrequente trillingen door de genoemde voorwerpen is natuurlijk geen sprake; al deze met groote propaganda aanbevolen dingen maken op den vakman een belachelijken indruk, maar het groote publiek vliegt er steeds weer opnieuw in.

Onze bedoeling was niet een tot in alle technische en physische détails uitgewerkt verslag over de eigenschappen der verschillende stralensoorten te geven, maar uitsluitend een waarschuwende stem tegen de

klinkende propaganda van de zijde der fabrikanten en handelaars in „beschermende toestellen" te doen hooren.

Het vraagstuk der aardstraling, hetzij van onderaardsche wateraders, hetzij van metalen uitgaande, is een kwestie, waarmede al veel geleerden zich hebben beziggehouden. De resultaten van hun onderzoekingen zijn vaak heel verschillend; één der physici, die, zooals wij hierboven reeds opmerkten, een zéér breed opgezet onderzoek gedaan heeft, is Dr. Joseph Wüst van de afdeeling voor experimenteele biologie (Prof. Dr. Romeis) der Universiteit te München. Dit onderzoek heeft merkwaardige uitkomsten, in samenwerking met Professor Dr. Wimmer (eveneens physicus) als roedelooper, opgeleverd en het Bestuur der S. P. R. heeft het daarom van belang geoordeeld, Dr. Wüst uit te noodigen op 8 Mei 1937 voor de afdeeling Amsterdam een voordracht over zijn werk te houden.

Amsterdam, 1 September 1936.

Litteratuur: Roux's Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen, Bd. 131, 1934: Dr. J. Wüst und Dr. Joseph Wimmer: „Ueber neuartige Schwingungen der Wellenlänge 1—70 cm in der Umgebung anorganischer und organischer Substanzen sowie biologischer Objekte."

Zeitschrift für Wünschelrutenforschung, 2. Heft, XVII. Jahrgang, Febr. 1936: Dr. J. Wüst: „Weitere Versuche zur Klärung der physikalischen Seite des Wünschelrutenproblems."

Dr. Paul E. Dobler: „Physikalischer und photographischer Nachweis der Erdstrahlen", Frankenverlag Sommer & Schorr, Feuchtwangen, 1934.

NASCHRIFT:

Eén onzer Duitsche collega's heeft op ons verzoek de firma Hupfer & Golz te Plauen i.V. bezocht en schrijft ons het volgende:

„Bei dieser Gelegenheit wurde unserem Vertreter mitgeteilt, dass die Firma H. en G. selbst nicht mehr existiert, da die beiden Besitzer sich vor kurzer Zeit getrennt haben.

Der in Ihrem Schreiben vom 11.8.36 bereits erwähnte Apparat für die Abhaltung von Erdstrahlen wird nach wie vor hergestellt und sowohl durch Herrn H. als auch durch Herrn G. vertrieben. Es existieren zwei Ausführungen, von denen das kleinere Modell ca. RM. 25.— kostet,

während der grössere Apparat zum Preise von RM. 40.— verkauft wird. Es handelt sich um einen vollständig geschlossenen Messingklotz, der nach Angaben der Hersteller im Innern einen luftleeren Raum besitzen soll. Eine Oeffnungsmöglichkeit für den Messingklotz, die äusserlich sichtbar ist, besteht nicht.

Ich selbst bin zu dem Eindruck gekommen, dass die Apparatur *nicht* auf einer richtigen physikalischen Basis beruht.

Unserer Ansicht nach lohnt es sich nicht, in dieser Sache weiteres zu unternehmen; wir lassen sie deshalb auf sich beruhen."

DE VIERDE DIMENSIE

door Dr. Ch. H. VAN OS
Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.

G. Hodson and A. Horne, Some Experiments in Four-dimensional Vision. Rider, 1933.

Onder de occultistische litteratuur der laatste decenniën nemen de theosofische werken een bijzondere plaats in. Verschillende theosofische leiders, zooals Annie Besant, Leadbeater, en anderen, hebben in tal van boeken aan de wereld medegedeeld, wat zij zooal door middel van hun helderziendheid hebben waargenomen. Tot deze groep behoort nu ook de heer Geoffrey Hodson.

Wat in deze boeken aanstonds opvalt, is de stelligheid van toon, waarmede alles gezegd wordt. De parapsychologie is met veel zorg en moeite bezig, de realiteit der supernormale vermogens boven alle twijfel te verheffen; aan een studie van de wetten, die de werking dezer vermogens beheerschen, is zij nog nauwelijks toe. Daar verder het bewijs voor het bestaan dezer vermogens op het oogenblik hoofdzaak is, beperkt het onderzoek zich vrijwel uitsluitend tot gevallen, waarin het resultaat der supernormale waarneming langs normalen weg kan worden gecontroleerd. Geheel anders is dit alles in de theosofische litteratuur. De schrijvers verzekeren met de grootste stelligheid, in het bezit van supernormale vermogens te zijn; zij beschrijven uitvoerig de „etherische" en „astrale" organen, op de werking waarvan deze vermogens berusten. Zij verzekeren, dat het gebruik dezer vermogens en organen voor hen even gewoon is en met hetzelfde gemak geschiedt, als het gebruik der gewone zintuigen bij een normaal mensch. En zij gebruiken deze vermogens om allerlei dingen te onderzoeken, die voor onze wetenschap nog ontoegankelijk zijn, of aan

het onderzoek waarvan zij zich nog slechts korten tijd gewaagd heeft. De bouw der atomen, de vroegere geschiedenis van de aarde en van het menschdom, het leven na den dood — dit alles heeft geen geheimen voor hen.

Wat moeten wij van dit alles denken? Tot nu toe is van eenig contact tusschen deze theosofen en de wetenschappelijke parapsychologen nauwelijks sprake geweest. Het schijnt beneden de waardigheid dezer leiders te zijn, hun vermogens op dezelfde wijze te laten controleeren als sommige andere metagnomen dit hebben gedaan; waarschijnlijk zijn zij van oordeel, dat zij belangrijker werk te doen hebben. Misschien heeft ook het resultaat van het onderzoek, indertijd namens de S. P. R. naar de prestaties van Mevr. Blavatsky ingesteld, een blijvende verwijdering tusschen de beide groepen ten gevolge gehad. In elk geval, waar dus directe controle is uitgesloten, staan ons slechts twee middelen ten dienste:

1e. De overeenstemming na te gaan tusschen de resultaten van het helderziende en van het gewone wetenschappelijke onderzoek, waarbij dan liefst de wetenschappelijke resultaten van lateren tijd moeten dateeren dan de langs occulten weg verkregene.

2e. De onderlinge overeenstemming vast te stellen tusschen de resultaten van verschillende waarnemers.

Wat het *eerste* dezer controlemiddelen betreft, kan men zeggen, dat de uitkomsten der wetenschap tot nu toe weinig geschikt zijn, vertrouwen te wekken in de mededeelingen der theosofen. Wat Annie Besant en Leadbeater in hun werk „Occult Chemistry" mededeelen over den bouw der atomen, heeft weinig of niets te maken met hetgeen sedert het verschijnen van dit werk op dit gebied gevonden is. De geologische tijdrekening, die door Mevr. Blavatsky in „The Secret Doctrine" gegeven wordt, en die door de latere theosofen is gehandhaafd, wijkt geheel af van degene, die thans in de wetenschap algemeen aanvaard wordt. En — om nog een voorbeeld te noemen — wat Leadbeater over den oorsprong van het Christendom mededeelt, klinkt zoo wonderlijk, dat een nadere bevestiging langs gewonen weg dringend noodig is, voor men er eenige waarschijnlijkheid aan kan toekennen.

Wat nu het *tweede* controlemiddel betreft, moet men toegeven, dat de mededeelingen der theosofische leiders onderling in volkomen harmonie zijn. En dit maakt de mogelijkheid van bewust *bedrog* vrijwel gelijk nul. In dit opzicht sluit ik mij gaarne aan bij wat Kees Meijer indertijd reeds schreef in zijn boekje over de Theosofie. Dat een enkel persoon zijn halve leven systematisch liegt, kan men zich desnoods nog voorstellen; maar dat

een tamelijk uitgebreide groep van personen tezamen en in vereeniging zou liegen, tientallen jaren lang, zonder dat dit ooit uit zou lekken, zonder dat zich ooit onder hen of in hun onmiddellijke omgeving een verrader zou bevinden, — dat is niet aan te nemen. Voorloopig kunnen wij aan de goede trouw dezer menschen niet twijfelen.

Het ongelukkige is nu echter, dat ook buiten de groep der theosofen zich mannen en vrouwen bevinden, die met dezelfde stelligheid op het bezit van occulte vermogens aanspraak maken. Alice Bailey, Rudolf Steiner, Max Heindel en anderen hebben eveneens boeken geschreven met allerlei openbaringen. En wat zij te zeggen hebben, stemt wel in vele opzichten met de mededeelingen der theosofen overeen, maar wijkt er toch ook in belangrijke bijzonderheden van af. Vergelijkt men dit alles met elkaar, en onthoudt men den een het vertrouwen niet, dat men den ander schenkt, dan moet men wel tot de conclusie komen, dat de werking der „occulte zintuigen" toch niet zoo onfeilbaar is, als het eerst wel zou lijken. En de verleiding is groot, al deze „waarnemingen" als subjectieve hallucinaties te verwerpen.

Intusschen geloof ik niet, dat het vraagstuk hiermede van de baan is. Dezelfde kwestie wordt in een ander verband besproken door Mattiesen in zijn standaardwerk „Der jenseitige Mensch". In het algemeen gesproken, kan men het vraagstuk op de volgende wijze formuleeren:

Er zijn — dit mag zoo langzamerhand toch wel als bewezen worden beschouwd — supernormaal begaafden, wier mededeelingen in vele gevallen gecontroleerd en bevestigd zijn geworden. Deze zelfde menschen doen nu ook vaak mededeelingen, die niet direct kunnen worden gecontroleerd, bijv. omtrent het leven na den dood, omtrent verschillende soorten van geesten, enz. En nu doet zich het geval voor, dat de mededeelingen, die van verschillende personen afkomstig zijn, maar al te vaak met elkaar in strijd blijken, en bovendien dikwijls in overeenstemming zijn met de godsdienstige en andere overtuigingen, die de percipiënten van te voren bezaten. Wat moeten wij hiervan denken? Zouden de supernormale vermogens opeens alle betrouwbaarheid verliezen, zoodra zij zich trachten te richten op dingen, die buiten de gewone stoffelijke wereld gelegen zijn? Welke verborgen oorzaken zijn hier aan het werk?

Een, vrij plausibel, antwoord op deze vraag kunnen wij als volgt geven: Ook bij controleerbare supernormale waarnemingen wordt het resultaat der waarneming in zeer verschillenden vorm aan het bewustzijn van den percipiënt aangeboden. Toekomstige gebeurtenissen bijv. worden soms juist zoo waargenomen, als zij later werkelijk geschieden; soms treden allerlei

afwijkingen op, bijv. bij het Dunne-effect; soms ook wordt de toekomst alleen op symbolische wijze aangeduid, bijv. een sterfgeval door vlammen. Mattiesen onderstelt nu, dat wij bij „waarnemingen" van het hiernamaals de mogelijkheid niet behoeven uit te sluiten, dat de psyche van den percipiënt werkelijk met een onbekende realiteit contact heeft gekregen; het resultaat van deze waarneming zal dan echter op symbolische wijze aan het bewustzijn van den percipiënt worden aangeboden, en bij deze symbolisatie zullen allicht die symbolen gebruikt worden, waarmede de percipiënt vertrouwd is. Zoo kan men verklaren, dat de beschrijvingen van het hiernamaals in den regel van de godsdienstige overtuigingen van den ziener afhangen.

Om deze onderstelling te toetsen, zou men verschillende occulte kosmologieën zorgvuldig moeten vergelijken, aan de voornaamste bijzonderheden een symbolische beteekenis moeten toekennen, en op deze wijze moeten trachten, de oorspronkelijk bestaande tegenstrijdigheden tot harmonie te brengen. Er ligt hier m.i. een interessant veld van onderzoek braak.

Een aanhanger van de filosofie van Kant zou hier kunnen opmerken, dat, wat zooeven gezegd werd van de supernormale waarneming, eigenlijk ook voor de gewone zintuiglijke waarneming geldt. Immers, de wereld, die de zintuigen ons voortooveren, is niet de werkelijk buiten ons bestaande wereld, de wereld der „Dinge an sich", maar op zijn best een symbolische weergave van deze laatste. Dit blijkt hieruit, dat de wereld, waarin wij wanen te leven, geconstrueerd blijkt te zijn met behulp van bepaalde „aanschouwingsvormen" en „categorieën", waarvan het uiterst onwaarschijnlijk is, dat zij ook voor de wereld der „Dinge an sich" zouden gelden. Het verschil tusschen de gewone en de supernormale waarneming zou dan uitsluitend hierin bestaan, dat bij de gewone waarneming alle normale menschen hetzelfde stelsel van symbolen gebruiken, terwijl bij de supernormale waarneming een stelsel van symbolen gebruikt wordt, dat telkens slechts voor een bepaald mensch of voor een bepaalde groep van menschen geldigheid bezit.

Kant kende slechts één stelsel van dergelijke „categorieën", namelijk dat stelsel, dat bij de opbouw van de mechanica van Newton gebruikt wordt. Daar hij deze mechanica voor het laatste woord der natuurwetenschap hield, wordt de mogelijkheid van andere stelsels zelfs niet door hem overwogen. In den loop der negentiende en der twintigste eeuw is bij verschilleude beoefenaren der wis- en natuurkunde de overtuiging opgekomen, dat onze geest nog over andere stelsels van categorieën beschikt, die even-

tueel zouden kunnen worden gebruikt. De werkelijkheid zou dan uit verschillende „gebieden" bestaan, die elk het meest ongedwongen door een bepaald stelsel van categorieën zouden worden gesymboliseerd. Voor die gebieden, waarmede wij in het dagelijksch leven en in de gewone techniek in aanraking komen, is het stelsel van Newton ongetwijfeld het meest geschikte; voor de wereld der atomen is daarentegen een nieuw stelsel noodig, en in de quantentheorie tracht men een dergelijk stelsel te geven — een poging, die ongetwijfeld met veel succes is bekroond, al zijn nog niet alle moeilijkheden opgelost.

Er duikt hier nu een nieuwe kwestie op. Onder de fundamenteele begrippen der klassieke wis- en natuurkunde onderscheiden degene, die op *ruimte* en *tijd* betrekking hebben, zich door een zekere „aanschouwelijkheid". Dit heeft waarschijnlijk Kant bewogen, een scherp onderscheid te maken tusschen de „aanschouwingsvormen" en de „categorieën"; een scheiding, waarvan het in het licht van een grondiger analyse meer dan twijfelachtig is, of zij kan worden gehandhaafd. Maar ook de „categorieën", bijv. die der causaliteit, bezitten een zekere evidentie, een zekere natuurlijkheid. De fundamenteele begrippen van relativiteits- en quantentheorie daarentegen zijn van uiterst abstracten aard, zooals wel blijkt uit de vele half of heelemaal mislukte pogingen tot populariseering. Zal nu de toepassing van een zeker stelsel van categorieën niet door het redeneerende en abstraheerende verstand, maar door middel van een directe perceptie, een supernormale waarneming geschieden, dan moet dat stelsel voor den percipiënt toch wel een dergelijke aanschouwelijkheid bezitten als het gewone stelsel voor den normalen mensch. Zijn er nu aanwijzingen, dat zoo iets mogelijk is?

Eén stelsel van begrippen is er, waarvoor deze vraag al vaak gesteld en besproken is, namelijk het stelsel, dat ten grondslag ligt aan de meerdimensionale meetkunde, zooals zij door de wiskundigen ongeveer sedert het midden der negentiende eeuw wordt beoefend. Hinton heeft getracht, een methode tot ontwikkeling van het voorstellingsvermogen te geven, waardoor men er toe zou kunnen komen, vierdimensionale figuren te aanschouwen. En — nu komen wij weer op theosofisch gebied — Leadbeater deelt mede, dat de „astrale wereld" vierdimensionaal is en dat het „astrale zien" werkt door middel van een vierdimensionaal aanschouwingsvermogen.

Bij Leadbeater kan men niet zeggen, dat die vierdimensionaliteit een integreerend element in het systeem is geworden. Zoodra men de uit-

voerige beschrijvingen der hoogere gebieden leest, stelt men zich alles weer heel gewoon driedimensionaal voor. Maar het vraagstuk, of andere aanschouwingsvormen dan de gewone kunnen worden verworven en gebruikt kunnen worden voor het kennen van zekere gebieden der werkelijkheid, blijft bestaan.

In dit opzicht is nu het werk van Hodson en Horne: „Some Experiments in Four-dimensional Vision" een interessante poging. Meer dan een poging is het niet en het resultaat is vooralsnog vrij mager, zooals de schrijvers zelf ook wel toegeven. Maar waar op dit gebied nog niet veel anders mogelijk is dan schuchtere pogingen, zou het niet voorzichtig zijn, iets zonder meer te verwerpen.

De heer Hodson behoort, zooals boven reeds gezegd werd, tot de theosofische groep. In zijn boeken wordt herhaaldelijk naar de werken van Leadbeater c.s. verwezen. Hij ziet de ijlere lichamen van den mensch, de engelen en de elfen, de atomen, enz. op dezelfde wijze als de andere theosofen. In één opzicht onderscheidt hij zich van zijn voorgangers: hij doet althans pogingen, om aannemelijk te maken, dat hij in het bezit van supernormale vermogens is. In het onderhavige werk, en eveneens in „The Science of Seership" van denzelfden schrijver, worden verschillende zittingen beschreven, waarbij controleproeven plaats vonden. Zoo moest de clairvoyant de standen van verschillende planeten opgeven, die dan met de gewone astronomische gegevens werden vergeleken; er werden hem buisjes in handen gegeven met verschillende stoffen, waarvan hij de eigenschappen moest beschrijven; hij moest een stroom electronen waarnemen en zeggen, hoe deze door een magneet beïnvloed werd, zonder dat hij den stand van den magneet kende. Jammer genoeg worden de verslagen dezer zittingen niet in extenso gegeven. Sommige dingen klinken vrij overtuigend, op andere oogenblikken krijgt men den indruk, dat de deelnemers wel wat spoedig tevreden zijn geweest. Het ware te wenschen, dat de heer Hodson dergelijke zittingen zou willen houden met onderzoekers, die de knepen van het vak kennen.

Bij de proeven, waarover het beschouwde boek in hoofdzaak handelt, kreeg Hodson een houten kubus in handen, dien hij tegen zijn voorhoofd drukte. Hij moest nu trachten waar te nemen, hoe deze kubus zich „in de vierde dimensie" uitstrekte. Hierbij wordt dus uitgegaan van de onderstelling, dat onze driedimensionale wereld een „doorsnede" is van een vierdimensionale, zoodat de ons omringende lichamen verlengsels bezitten, die zich in deze ruimere uitgebreidheid uitstrekken. Wij kunnen om te

beginnen deze onderstelling laten voor wat zij is en de vraag stellen, of Hodson werkelijk een vierdimensionale figuur heeft kunnen aanschouwen.

De beschrijving, die Hodson van zijn visioenen geeft, kan geïnterpreteerd worden — en wordt ook door Horne zoo geïnterpreteerd — als een beschrijving van een langgerekt vierdimensionaal prisma, waarvan een loodrechte doorsnede een kubus is. Het „voorstellingsvermogen", dat noodig is om deze beschrijving te kunnen geven of te kunnen volgen, gaat echter niet verder dan wat iedere wiskundige bezit, die zich met de meerdimensionale meetkunde bezighoudt. Onwillekeurig toch maakt men zich bij de studie dezer meetkunde een soort van voorstellingen om de redeneering te ondersteunen en dit gelukt soms zoo voortreffelijk, dat men werkelijk de illusie krijgt, de meerdimensionale figuren te zien — tot de een of andere bijzonderheid ons toch weer tot het besef brengt, dat het maar een illusie is. Met dit soort voorstellingsvermogen kan men de beschrijvingen van Horne volledig volgen. Zelf geeft hij ook ronduit toe, dat het hem niet gelukt is, vier loodrecht op elkander staande lijnen werkelijk voor zich te zien. In dit opzicht heeft hij het dus minder ver gebracht dan Leadbeater, die uitdrukkelijk verklaart, dat een vierdimensionale hyperkubus voor hem iets zeer gewoons geworden was.

Eén bijzonderheid is er, die misschien wel op een vierdimensionaal voorstellingsvermogen wijst. Op een zeker oogenblik had Hodson de gewaarwording, dat hij zich in het middelpunt van den kubus bevond, die hem ontzaglijk vergroot toescheen; en wel zag hij alle zijvlakken tegelijk, zonder dat hij zich behoefde om te draaien. Horne neemt nu aan, dat de percipiënt zich in een zeker meta-organisme ergens op de loodlijn bevond, in het middelpunt van den kubus op de ruimte van den kubus opgericht, en vanuit dit standpunt op de ruimte van den kubus neerzag. De verklaring klinkt buitengewoon verleidelijk, maar nadere overdenking doet toch bezwaren oprijzen. Om op de aangegeven wijze werkelijk te kunnen zien, zou men een oog moeten bezitten met een driedimensionaal netvlies en een zenuwstelsel van correspondeerende complicatie; en over deze dingen wordt zelfs niet gesproken. Men zou evengoed kunnen aannemen, dat het meta-organisme den kubus omhulde en doordrong; het netvliesbeeld, dat bij de verklaring van Horne noodig is, valt dan eenvoudig met den physischen kubus samen en het meta-organisme behoeft de driedimensionale ruimte niet te verlaten. Om hier een beslissing te kunnen treffen, zou men heel wat meer over dit geheimzinnige meta-organisme moeten weten.

Toegegeven moet worden, dat het werkelijk bestaan van een vier-

dimensionaal voorstellingsvermogen buitengewoon moeilijk te bewijzen zal zijn. Men zou den percipiënt vragen kunnen stellen over eigenschappen der vierdimensionale figuren, die *niet* door een eenvoudige generalisatie uit de eigenschappen der driedimensionale kunnen worden afgeleid. De schrijvers opperen een onderzoek der regelmatige lichamen; ik zou willen wijzen op de zoo belangrijke eigenschappen der vierdimensionale draaiïngen. Het ongelukkige is alleen, dat men hier in hoofdstukken der meetkunde verzeild raakt, waar het gewone driedimensionale voorstellingsvermogen van de meesten onzer nog wel eenige scholing en ontwikkeling noodig heeft.

Een tweede vraag is, of met het door Hodson geziene werkelijk eenige physische of hyperphysische realiteit correspondeert. Er zijn nu twee interpretaties van „de vierde dimensie" in omloop:

1e. Men kan de vierdimensionale ruimte identificeeren met de „astrale wereld" der theosofen.

2e. Men kan, zooals dat in de relativiteitstheorie geschiedt, de vierde dimensie met den *tijd* identificeeren, zoodat de vierdimensionale wereld het verleden, het heden en de toekomst omvat.

Wat het zooeven genoemde prisma betreft, wordt door de schrijvers in het midden gelaten, welke interpretatie de voorkeur verdient. Er is echter ook een zitting gehouden, waarbij de *tweede* interpretatie in het middelpunt stond. Hierbij volgde Hodson de tijdbaan van zijn eigen lichaam tot zijn geboorte toe en omgekeerd in de richting van de toekomst. Hierbij trad een toestand in, waarbij Hodson elk besef van tijd verloor en de geheele tijdbaan hem één enkel meta-organisme toescheen, waarbij elk moment met elk ander moment samenhing. Een analoge gewaarwording is reeds vroeger door Hinton beschreven in zijn „Scientific Romances". De schrijvers knoopen hieraan eenige beschouwingen vast over de psychometrie, waarbij zij tot dezelfde theorie komen, die door onzen landgenoot Felix Ortt ontwikkeld is.

Samenvattend, kunnen wij van dit boek zeggen: „Dankbaar tot op zekere hoogte, maar niet voldaan". Het ware te wenschen, dat dergelijke proeven ook door anderen werden gedaan; het was in ieder geval een interessante variatie in het parapsychologisch onderzoek.

VOLKSKUNDE EN PARAPSYCHOLOGIE

door Dr. W. H. C. TENHAEFF

Dr. P. C. M. SLUIJTER:
„IJslands Volksgeloof", Haarlem, 1936

In het jaar 1846 gebruikte G. J. Thoms [1]) voor het eerst het woord „Folklore" ter aanduiding van de studie der gebruiken, overleveringen, geloofsvoorstellingen, plechtigheden en vermaken van die klassen bij beschaafde volkeren, welke in mindere mate onder invloed der algemeene intellectueele ontwikkeling leven, dus in de eerste plaats de plattelandsbevolking.

Het woord „folklore" is een internationaal woord geworden (evenals het woord „psychical research"), ofschoon de Franschen, Duitschers en Nederlanders (Vlamingen) ook hun eigen woorden hebben om er datgene mede aan te duiden, wat de Engelschen thans „folklore" plegen te noemen.

De Fransche „vertaling" van het woord „folklore" luidt „traditions populaires" en „blason populaire"; de Duitsche, Nederlandsche en Vlaamsche „folkloristen" plegen wel van „Volkskunde" te spreken. [2])

Reeds lang voordat men van „folklore" of „volkskunde" sprak, waren er personen, die zich bezighielden met de studie van onderwerpen, die thans onder het begrip volkskunde vallen. Ik denk hier aan de gebroeders Grimm, aan de Engelsche achttiende eeuwsche volkskundigen Brand en Bourne en aan de Nederlandsche voorloopers der huidige folkloristen Sweerts, Bekker en Van den Berg. [3])

J. Rasch, redacteur van het maandblad: „Eigen Volk", geeft in zijn boekje: „Ons Volksleven", steunende op de: „Catalogus van de Afd. folklore der Kon. Bibliotheek" te 's-Gravenhage, de navolgende indeeling van onderwerpen behoorende tot de volkskunde.

I. Volksgeloof.
II. Zeden, gebruiken en gewoonten.
III. Volkswetenschappen.
IV. Volkstaal.
V. Volkslitteratuur.

1) In het tijdschrift: „Athenaeum" van Aug 1846.
2) Zie J. Rasch: „Ons Volksleven", Haarlem, „Eigen Volk", pag. 8.
3) Zie J. Rasch: „Ons Volksleven", pag. 7.

VI. Volkslied en volksmuziek.
VII. Volksdansen.
VIII. Volkstooneel, poppenkast, marionetten.
IX. Volksspelen, speelgoed.
X. Volkskunst.
XI. Volkskleederdrachten.

Is de studie der volkskunde van beteekenis voor den parapsycholoog? Deze vraag kan niet anders dan bevestigend worden beantwoord. Ik wees hier reeds op in mijn in 1922 te Amsterdam verschenen boekje: „Het Dierlijk Magnetisme" (pag. 182). In het bijzonder de studie van het volksgeloof, van een aantal gebruiken en gewoonten, van de volkswetenschappen alsmede van de volkslitteratuur, mag door den parapsycholoog niet verzuimd worden.

Vergeten wij toch niet, dat wij in vele dezer verhalen den neerslag van massa-waarnemingen aantreffen, zoodat vele verhalen voor het vergelijkend parapsychologisch onderzoek zeer zeker van waarde zijn. [4])

En ook de verhalen, waarvan men kan zeggen dat ze onvoldoende gewaarmerkte berichten zijn met betrekking tot „gezichten", geestverschijningen, trancetoestanden e.d., kunnen voor het vergelijkend onderzoek van waarde zijn.

Vanzelfsprekend is ook de parapsychologie, op haar beurt, als een voor den volkskundige onzer dagen onontbeerlijke hulpwetenschap te beschouwen.

In den vijfden jaargang van dit tijdschrift heb ik een opstel gewijd aan de vraag of het mediumschap gezien dient te worden als een verschijnsel van regressie dan wel als een verschijnsel van evolutie. [5]) In deze verhandeling ben ik tot de erkenning gekomen, dat het zeer aannemelijk te achten is, dat wij twee typen van paranormaal begaafden moeten onderscheiden en dat het vulgaire mediumschap gezien dient te worden als een verschijnsel van regressie. „De mensch — zoo schrijft Dacqué [6]) — was eerst „natursichtig" op een wel zoo goed als „naturhaft-somnambulen Weise", om later, met de langzame ontwikkeling van de groote hersenen (welke de zoölogische geschiedenis ons toont), meer en meer bewust „hellsichtig" en ten slotte „intellektuell" te worden..."

---

4) Zie mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 13 e.v.
5) Opgenomen in de door Dr. P. A. Dietz en mij verzamelde: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936.
6) „Natur und Seele", München, 1926.

Indien de „homo faber" (technische mensch) van heden gezien dient te worden als een „gedegenereerde" „homo divinans" (magische mensch), zoo is het waarschijnlijk te achten, dat de herinnering aan den magischen mensch van het verre verleden in de „volkslitteratuur" (mythen, sagen en sprookjes) voortleeft. E. Dacqué [7]), P. A. Dietz [8]) e.a. zijn deze meening toegedaan.

Maar niet alleen de herinnering aan den magischen oer-mensch leeft in een aantal volksverhalen voort — ook die aan zieners uit het nabije verleden, welke onder de bewoners van de een of andere landstreek geleefd hebben, of aan verschijnselen (men denke hier aan de spookverhalen!) welke door leden van het voorgeslacht geconstateerd zijn. Vanzelfsprekend zijn deze verhalen, die van mond tot mond gegaan zijn, niet meer in alle opzichten betrouwbaar te noemen. De fantasie heeft een aantal van deze verhalen vervormd. Maar de parapsycholoog herkent — onder de vaak fantastische inkleeding — het nuchter geconstateerde paranormale verschijnsel.

Als voorbeeld diene hier het verhaal: „Het Gezicht" in den bundel: „Drentsche Legenden" verzameld en naverteld door J. H. Bergmans—Beins en in 1933 te Assen verschenen.

Het betreft een boerenknecht, die inwoonde bij een boer op den Hondsrug. De boer had veel met hem op en wilde hem graag houden.

Op een nacht werd de knecht wakker en kon den slaap maar niet weer vatten. Hij meende, dat er iemand in zijn kamertje was. Toen hij over den rand van de bedstede keek, zag hij een donker voorwerp staan, waarin hij tot zijn schrik een doodkist herkende. De kist was open en er lag een lijk in. Hij kon het gelaat niet onderscheiden, maar duidelijk zag hij het haar. Rillend kroop hij onder de dekens, maar dadelijk kwam hij weer overeind en greep naar de schaar die in zijn naaikist lag. Hij boog zich voorover en kon juist een lok knippen van het hoofd, dat hij vaag onderscheidde. Hij ging nu weer liggen, bij zich zelf denkende: „Ik heb een beetje haar afgeknipt en zal nu morgen kunnen zien, wie van de huisgenooten ik vannacht dood zag."

Den volgenden morgen was hij nieuwsgierig, wie een haarlok zou missen, maar toen hij in de woonkamer kwam, was er geen der aanwezigen die een haarlok miste. Ten slotte bleek hem dat hij het zelf was bij wien een flinke lok van zijn haar was weggeknipt.

De vroolijke en flinke knecht veranderde geheel. Hij deed traag zijn werk en was prikkelbaar en ontevreden. Toen de tijd van inhuren kwam, wilde hij niet bij z'n baas blijven. Het gelukte den boer niet zijn knecht over te halen te blij-

7) „Urwelt, Sage und Menschheit", München, 1924.

8) „Het Occultisme in de Sprookjes" in: „T. v. P.", I, pag. 220. Opgenomen in de hierboven genoemde: „Parapsychologische Studiën".

ven. Zoo vertrok hij naar een dorp, dat verscheidene uren gaans van z'n vorige woonplaats verwijderd was. Geruimen tijd later kreeg hij een onweerstaanbaar verlangen om zijn ouden boer eens op te zoeken. Het verlangen werd zoo sterk, dat hij besloot de reis te wagen en een dag naar „Oostermoer" uit gasten te gaan. De boer en de boerin waren verheugd hem weer te zien en noodigden hem 's nachts te blijven. Hij liet zich bepraten en sliep dien nacht op zijn oude kamertje. Bij het naar bed gaan dacht hij in het geheel niet meer aan het „gezicht" dat hij langen tijd geleden daar had. Hij sliep spoedig in.

'sMorgens kwam de boer den „langslaper" wekken en tot zijn niet geringe schrik vond hij hem dood in bed liggen. Hij werd uit het huis van zijn ouden meester begraven, en zoo geschiedde het dat de kist op dezelfde plaats stond, waar hij die had zien staan.

Ofschoon ik niet gaarne zou willen beweren dat wij hier met een authentiek verhaal te doen hebben zoo meen ik nochtans dat kennis van het tweede gezicht [9]) en van het z.g. repercussie-verschijnsel [10]) aan dit verhaal ten grondslag ligt.

Opmerkelijk — en pleitend voor ons geloof dat reëele ervaringen aan het ontstaan van dergelijke verhalen ten grondslag liggen — is dat de knecht het gelaat van den doode niet te zien kreeg. De studie der gezichten leert ons immers dat de „censuur" in een aantal gevallen het beeld vervormt (afweer-reactie). [11])

Bij Ploss-Bartels lezen wij in zijn boek: „Das Weib" (I, pag. 444) dat de Zevenburgsche Zigeunermeisjes haar menstruatie-bloed met tot stof verbrande appelkernen in de spijs van den door hen tot echtgenoot begeerden jongeling mengen en A. de Cock [12]) weet ons te vertellen, dat de Vlaamsche jongeling, die de liefde van een meisje wil winnen, haar een peperkoek schenkt, die door hem eenigen tijd lang onder de oksels op het bloote lijf gedragen is en zoodoende van zijn zweet doortrokken werd.

De volkskundigen der vorige eeuw waren, onder invloed van het in die dagen nog zoo populaire wijsgeerig materialisme (energetisch monisme), in den regel slechts geneigd in deze „Liebeszauber" alleen maar dwaze (en ook eenigszins vieze!) hocus pocus te zien. De parapsycholoog denkt hier echter onwillekeurig aan de proeven van den Franschen onderzoeker A. de Rochas [13]), die later door den Duitschen arts Dr. Rudolf Tisch-

9) Zie mijn opstel: „Het Tweede Gezicht" in: „T. v. P.", VII, pag. 34.

10) Zie mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", den Haag, 1926, I, pag. 129 e.v.

11) Zie P. A. Dietz: „De paragnostische droom", „T. v. P.", I, pag. 39.

12) „Tooverij in liefdezaken", „Volkskunde", XII, pag. 140.

13) „L'Extériorisation de la sensibilité", Parijs, Chamuel.

ner [14]) zijn nagedaan — aan het z.g. envoûtement en aan het geloof aan de psychofysische emanatie [15]) . . . . . .

Aan het fluïde-geloof (het geloof in de psychofysische emanatie) wordt de parapsycholoog ook herinnerd door onderscheidene volksgeneeskundige gebruiken, gelijk ik in mijn opstel over: „Het Dierlijk Magnetisme in de Volksgeneeskunst" [16]) reeds heb trachten aan te toonen . . . .

De ervaring heeft ons geleerd dat er zeer waarschijnlijk verband bestaat tusschen bodemgesteldheid en paranormale begaafdheid. Ik denk hier b.v. aan het z.g. tweede gezicht, dat in sommige deelen van Europa endemisch schijnt te zijn.

In den zesden jaargang van het: „T. v. P." heeft Prof. Dr. A. G. van Hamel een belangrijke bijdrage geleverd over: „Supranormale verschijnselen op IJsland" waarin hij er op wijst, dat paranormale verschijnselen zich frequent door alle eeuwen heen onder de bewoners van IJsland hebben voorgedaan. Zij zijn — om hier met Dacqué te spreken — kennelijk nog meer „natursichtig" dan de bewoners onzer groote steden.

Een zijner leerlingen, mej. P. C. M. Sluijter, is op 29 Mei l.l. tot doctor in de letteren en wijsbegeerte gepromoveerd op een belangrijke dissertatie over: „IJslands Volksgeloof".

„Deze studie beoogt een vergelijking te geven tussen het volksgeloof zoals dit in de Islendingasögur tot uiting komt en zoals wij het vinden in verzamelingen van volksverhalen uit later tijd . . . . Ik moet natuurlijk afzien van elke verklaring dezer volksgeloofmotieven en bepaal mij tot het geven van vergelijkingen van de saga's (= oude, overgeleverde geschiedenissen) met latere volksverhalen . . . ."

In het eerste hoofdstuk vertelt de schrijfster ons „dat het ons bij het lezen van de Oud-Noorse saga's sterk treft, hoe dikwijls daarin melding wordt gemaakt van personen, die de toekomst vooruit weten, of op de hoogte zijn van gebeurtenissen, welke zich op verre afstand afspelen. En ook heden ten dage is hun aantal op IJsland nog legio. Men maakt daarbij een scherp onderscheid tussen hen, die in bijzondere gevallen en dan uit bepaalde voortekens tot toekomstige gebeurtenissen concluderen, en anderen, die het zonder dergelijke aanwijzingen doen en bij wie het voorspellen, het twede gezicht of het zien van geesten een aangeboren gave is."

14) „De uitscheiding van het gewaarwordingsvermogen", „T. v. P.", II, pag. 87.
15) Zie hetgeen ik op pag. 51 van den loopenden jaargang van dit tijdschrift over den toestand van „rapport" heb geschreven.
16) Zie mijn: „Het Dierlijk Magnetisme", pag. 159.

Hetgeen ons in dit geschrift het meeste interesseert dat zijn, vanzelfsprekend, de verhalen over zieners en hun verschijnselen, over „gezichten", dubbelgangers, geestverschijningen en spoken.

Wij vergelijken deze verhalen, op onze beurt, met het door de onderzoekers der Engelsche S. P. R. en anderen bijeengebrachte standaardmateriaal, om daarbij tot de erkenning te komen, dat hier overal een groote mate van overeenstemming te constateeren valt. In deze overeenstemming is zeer zeker zoo niet een bewijs, dan toch een krachtig argument gelegen ten gunste der stelling, dat zoowel eertijds als in het meer nabije verleden op IJsland vele „helderzienden" e.d. werden aangetroffen. Voorts is in deze overeenstemming een argument te meer ten gunste van de betrouwbaarheid van ons standaardmateriaal gelegen. Zij komt dus allen groepen verschijnselen ten goede....

Enkele voorbeelden ter illustratie.

„Ziet men zijn eigen *ovipur*, dan is men ten doode opgeschreven; ziet men die van een ander, dan is dit dikwijls een voorteken van diens spoedige dood. Sigurbjörg moet haar vader Magnús van 't veld roepen om te komen koffiedrinken. Zij ziet hem echter in de keuken zitten; om onbegrijpelijke redenen durft zij hem niet aan te spreken. Even later komt haar zusje Puriour van het veld terug; haar vraagt men nu haar vader uit de keuken te halen. Maar Puriour zegt zeer verbaasd, dat hij nog aan 't maaien is op het veld. Een ogenblik later komt hij inderdaad daarvan terug. De winter daarop sterft Magnús...." (Pag. 17).

Wanneer wij Bilderdijk's briefwisseling met de hoogleeraren M. en H. W. Tydeman (I, 390) opslaan, dan lezen wij daarin dat hij op 18 Maart 1813 aan hen schreef: „Wij hebben in een Noordhollandsche meid eene geestenzienster, die ook reeds tweemaal mij in mijn afwezen gezien heeft. Doch ik verhaal U dit liever mondeling, zooals mijne vrouw het van haar verstond, dan in een brief".

Op 6 Juli schreef Bilderdijk aan de Tydemans: „Het is zoo, gij hebt lang uitgesteld mij te schrijven, en ik heb er dagelijks naar verlangd, want ondanks mijn geestenzienster en onverwachte wijze van sterven, leef ik nog." (Briefw. T., I, pag. 409).

Zoowel Puriour als Bilderdijk's dienstbode zagen „een dubbel". Wij willen hier in het midden laten of wij hier in beide gevallen met een en hetzelfde verschijnsel te doen hebben [17]) — belangrijk is hier dat zoowel

17) Zekerlijk zijn er verschillen van fenomenologischen aard tusschen de onderscheidene gevallen van dubbelgang aan te wijzen. Zie mijn: „Het Spiritisme", den Haag, 1936, pag. 110 e.v.

in het Nederlandsche als in het IJslandsche volksgeloof het verschijnsel van den dubbelgang voorkomt en dat zoowel in het geloof van ons volk als in dat der IJslanders het zien van iemand's dubbel beschouwd wordt als de aankondiging van zijn op handen zijnden dood.

Wanneer wij nu bedenken, dat de uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen ons

1. vertrouwd hebben gemaakt met het verschijnsel van den dubbelgang [18]) en

2. aan het licht hebben gebracht dat

a. een opeenhooping der gevallen van door telepathie verwekte geloofwaardige (pseudo-) hallucinaties te constateeren valt in het stervensuur der hallucinatie-verwekkers;

b. het uittredingsverschijnsel zich bij herhaling bij verzwakte en stervende personen voordoet [19])

dan kunnen wij niet anders dan erkennen dat kennis van het verschijnsel van dubbelgang aan het IJslandsche volksgeloof met betrekking tot het zien van eigen en anderer [20]) dubbelganger of „geest" (*ovipur)* ten grondslag moet liggen.

Op pag. 20 vertelt Dr. Sluijter ons, dat de IJslanders bijzonder veel gewicht hechten aan voorspellingen van stervenden. Ook dit geloof komt den parapsycholoog verre van ongerijmd voor. [21])

Het parapsychologisch onderzoek heeft aan het licht gebracht, dat een toestand van verlaagd bewustzijnsniveau (passieve toestand, hypnose, slaap) een toestand is, welke onze geschiktheid om als telepathen, „zieners" e.d. op te treden begunstigt. Het heeft ons vertrouwd gemaakt met den paragnostischen „droom" (slaap- of nachtgezichten) [22]).

„In het leven der Noordelijke volken — aldus Dr. Sluijter — speelt de droom, in vroeger tijden en nu nog, een zeer belangrijke rol. Vele gewichtige gebeurtenissen — gevechten, huwelijk, dood en natuurrampen —

---

18) Zie Myers, Gurney en Podmore: „Phantasms of the living", Londen, 1886; C. P. van Rossem: „Twee occulte problemen", den Haag, 1933; W. H. C. Tenhaeff: „Het Spiritisme", den Haag, 1936.

19) Zie mijn: „Het Spiritisme", pag. 110 e.v.

20) Zie over het zien van het eigen fantoom o.m. G. Delanne: „Les apparitions mat. des vivants et des morts", Parijs, 1909, I, pag. 382; E. Osty: „La vision de soi" in: „Revue Métapsychique", 1930, pag. 185.

21) Zie: „T. v. P.", VIII, pag. 60 (Lichamelijke gezondheid en mediumschap).

22) Zie mijn opstel over: „De paragnostische „droom" " in: „Haagsch Maandblad", Deel XXV, No. 6 (Juni 1936).

worden in den droom aangekondigd. Verborgen dingen uit heden en verleden worden er in geopenbaard.... Het is wel opvallend, dat alle dromen in de Oudnoorse literatuur precies uitkomen. Nu zal men in de onrustige tijden van bloedwraak en veten dikwijls in afwachting van een overval geleefd hebben en dan is een droom over een op handen zijnde aanval der vijanden psychologisch te verklaren [23]). Zodra echter het aantal der vijanden en hun gedragingen tot in de kleinste kleinigheden overeenkomen met de latere werkelijkheden hebben wij natuurlijk te maken met literaire opsmuk [24]). De sagaschrijvers en -compilatores hebben de droom n.l. dikwijls gebruikt als hulpmiddel om verschillende delen van een saga met elkaar te verbinden. Het feit alleen echter, dat zoovele dromen in de saga's vermeld en als echt beschouwd worden, rechtvaardigt een vergelijking met dromen uit later tijden. Ook dan is de gave om te dromen en dromen uit te leggen op IJsland nog algemeen. Een eerste vereiste voor „ware" dromen is, dat men van nature *berðreyminn* is en liefst in de eenzaamheid leeft, verder dat men, door aan zijn dromen aandacht en geloof te schenken, het droomvermogen tracht te bevorderen [25]), anders gaat het langzaam verloren.

Naar den inhoud van de droom kunnen wij twee grote groepen onderscheiden, n.l. symbolische en rechtstreekse dromen." (Pag. 40).

Wat betreft de „rechtstreekse dromen" zoo kan aan het aan geen twijfel onderhevig zijn, of wij hebben in een aantal dezer droomen analoga te zien van de paragnostische „droomen" door hedendaagsche parapsychologen verzameld en gepubliceerd. Hetzelfde geldt met betrekking tot een aantal symbolische slaapgezichten.

„Levende personen verschijnen, op enkele uitzonderingen na, in de Oudnoorse dromen altijd in de gedaante van een dier. Dikwijls is het hun eigen *fylgja* [26]), die dus hun individueele karaktertrekken en lichamelijke eigenschappen vertoont....... in latere droomfolklore komen geen

---

23) Zie P. A. Dietz: „Mensch en Droom", Leiden, 1935, pag. 217 e.v. T.

24) Dit kan ik niet onderschrijven. De schrijfster bedoelt wel: „...hebben wij in een aantal gevallen te maken met literaire opsmuk." T.

25) Zie hetgeen Dr. Ir. J. M. J. Kooy Jr. in den zevenden jaargang van dit tijdschrift (pag. 241 e.v.) heeft geschreven over het constateeren van Dunne-effecten in de eigen droomen. T.

26) „Wat ook de oorsprong van het geloof in fylgjur zij, in de saga's moeten wij hen in de eerste plaats beschouwen als wezens in diergedaante, waarin het levensbeginsel van een persoon is vervat. Zij begeleiden dezen mens dan steeds en worden door helderzienden vóór zijn komst waargenomen...." (Pag. 84).

fylgjen meer voor; zij zijn vervangen door verschijningen der levende personen zelf." [27]) (Pag. 44—47).

„Men kan in een droom op de hoogte komen van dingen die zich, zowel in tijd als in ruimte, ver of nabij afspelen. Ook kan men van levenden, doden en allerlei bovennatuurlijke wezens [28]), waarschuwingen krijgen of belangrijke aankondigingen vernemen ...." (Pag. 48).

Doden ziet men wel hoofdzakelijk in wakende toestand maar toch ook in dromen. De verschijning kan tot doel hebben een vriend of bloedverwant te melden, dàt en hóé men is gestorven .... De latere volksverhalen wemelen van z.g. *draumvitjanir*, waarbij stervenden of zij, die juist zijn omgekomen, dit feit — veelal in strofen [29]) — aan hun vrienden en verwanten mededelen. Men ziet de doden in de toestand, waarin zij in het stervensuur verkeerden en herinnert zich na de droom de gesproken strofen. Zo droomt iemand, dat zijn vriend, die als vrijwilliger in de oorlog was gegaan, plotseling in huis staat, bleek en met een rode bouffante om de hals. Hij was, zoals later bleek, door een granaat gedood." (Pag. 52).

Wie denkt hier niet aan de door Myers, Gurney en Podmore verzamelde gevallen van verschijningen van stervenden en overledenen? [30])

In mijn: „Beschouwingen over mediums en mediumschap" [31]) heb ik o.m. het probleem der aandachtsrichting bij de paragnosie ter sprake gebracht.

---

27) Er zij er hier op gewezen dat men eertijds de gewoonte had de eigenschappen van een familie met behulp van dierfiguren te symboliseeren (zie H. W. M. J. Kits Nieuwenkamp: „Europeesche „Totemdieren" ", Haarlem, „Eigen Volk").

Wij vragen ons af in hoeverre de studie van het droomleven ons inzicht in het ontstaan der heraldische figuren en wat daarmede samenhangt kan verhelderen ...

28) Zeer merkwaardig is het feit dat het wezen dezer bovennatuurlijke wezens wisselt met de tijden. „Zodra de goden door de komst van het Christendom tot duivels zijn geworden, zijn zij niet meer te verheven om in dromen te verschijnen., iets wat bij een levend geloof in hen onmogelijk zou zijn geweest." (Pag. 59). Wie denkt hier niet aan de paragnostische „droomen" onzer huidige media waarin — onder invloed van hun spiritistisch geloof — de geesten der overledenen verschijnen. Hadden zij in het antieke Hellas of Rome geleefd, hun „berichtgevers" zouden ongetwijfeld goden zijn geweest. „Het transcendentale subject van het medium ontleent echter aan de hem (haar) eigen spreektaal (wereldbeschouwing), en aan die welke hem (haar) door zijn (haar) omgeving wordt gesuggereerd, de stof, waarmede het de berichten zal bekleeden" schreef ik in deel II, pag. 88 van mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research" (den Haag, 1926).

29) Hier staan wij voor het probleem der „dichtende geesten". Zie: „T. v. P.", V, pag. 285.

30) Zie P. A. Dietz: „Telepathie en Helderziendheid", den Haag, 1936, pag. 127.

31) „T. v. P.", VIII, pag. 54

In dit verband zij hier gewezen op de navolgende passage uit de dissertatie van mej. Sluijter.

„Zoals men vroeger droomde van bloedwraak, strijd en alles wat daarmede samenhing, zijn het later, als in rustiger tijden veeteelt en visserij in het middelpunt der belangstelling staan, b.v. verloren schapen die men, door een droomgezicht ingelicht, terugvindt...." (Pag. 48). Ook inzake de vraag, of het mediumschap al dan niet erfelijk dient te worden geacht [32]) levert het IJslandse volksgeloof ons gegevens.

„Al blijkt dus, dat vrijwel iedereen dergelijke dingen kan voorspellen [33]), er bestaan toch zeer vele *forspáir* of *framsynir menn*, bij wie deze gave zeer speciaal te voorschijn treedt [34]). Njáll, die als rechtsgeleerde zijns gelijke niet had, wordt als volgt geschilderd: *vitr var hann ok forspár, heilráðr ok goðgjarn, ok varð allt at ráði, that er hann réð monnum.* [35]) In zijn geslacht is de voorspellingsgave erfelijk; zij is overgegaan op zijn zoon Helgi...... Op het eind van de achttiende eeuw leefde de timmerman-schrijnwerker Oli-Isfeld, beroemd om zijn kunstvaardigheid, maar niet minder omdat hij de toekomst kon voorspellen en ook plaatselijk in de verte zag. [36]) Hetzelfde vermogen had in de negentiende eeuw Ingunn Daviosdottir. Geen van haar kinderen erfde deze gave volkomen, alleen Sigfús en Guorún in geringe mate. Het meest leek op haar Mekkin Olafsdóttir, haar kleindochter, die ook de fylgjur van alle mensen en plaatsen zag. De zoons van deze Mekkin erfden wel niet haar helderziendheid in wakende toestand, maar waren weer bijzondere *draumamenn* („droomers") en Gunnar en Sigurjón, de jongsten, ook droomuitleggers." (Pag. 19—21).

Het derde hoofdstuk van de dissertatie van mej. Sluijter is gewijd aan: „Geestverschijningen en Spoken".

„Uitgaande van de verschijningen zelf, kunnen wij een onderscheid maken tussen *svipir, afturgöngur en fylgjur.*

Onder *svipir* moeten wij in later tijd in de meeste gevallen verstaan verschijningen van niet-aanwezige personen die in levensgevaar verkeren

32) „T. v. P.", VIII, pag. 67.

33) Dit houdt dus in de erkenning dat wij in aanleg allen „helderzienden" zijn. Zie: „T. v. P.", VIII, pag. 1

34) Wij zouden gaarne weten of er in het volksgeloof ook een en ander te vinden is over temperament en karakter der paranormaal begaafden. Zie mijn: „Bijdragen tot de psychologie der media" in: „Parapsychologische Studiën verzameld door Dr. P. A. Dietz en Dr. W. H. C. Tenhaeff", Amsterdam, 1936.

35) Hij was wijs en had de voorspellingsgave. Hij wilde voor ieder het beste; zijn raadgevingen werden opgevolgd.

36) Zie A. G. v. Hamel: „IJsland oud en nieuw", Zutfen, 1933.

of reeds gestorven zijn. Het zijn in ieder geval absoluut onschadelijke geesten." (Pag. 62).

Over de „reden van hun verschijnen" lezen wij op pag. 62 : „Personen, die door een ongeval zijn omgekomen, verschijnen dikwijls aan hun nabestaanden om dezen te doen weten dat en hoe zij om het leven zijn gekomen .... Sölvi Saemundsson bezat de gave van voorspelling en helderziendheid en had o.a. voorspeld, dat zijn zoon Saemundur vóór hem zou sterven. Eens op een herfstavond ging de oude Sölvi, die toen op Sandhóll woonde, naar buiten, kwam echter spoorslags weer binnen, haalde moeilijk adem en zei : „nu is het dus gebeurd". Hij vertelde daarop aan zijn huishoudster, dat hij buiten Saemundur — op dat moment in Olafsfjord — gezien had ; het water droop uit zijn kleeren : hij zal dus verdronken zijn. Inderdaad kwam drie dagen later een bode uit Olafsfjord met het bericht, dat Saemundur op dezelfde avond, dat zijn vader hem gezien had, verdronken was."

De schrijfster wijst er op dat dit verhaal uit de tweede helft der 19de eeuw een parallel is van de oudere gevallen (saga's). Wij, op onze beurt, verwijzen hier weer naar de parallellen uit het standaardmateriaal („Phantasms of the living" e.d.).

Naast de geloofwaardige (pseudo-) hallucinaties van het gezicht kent de parapsycholoog ook de geloofwaardige (pseudo-) hallucinaties van het gehoor, de reuk, de smaak enz. Zij blijken ook in de IJslandsche folklore bekend te zijn. (Pag. 66 „Men hoort de svipir" ; pag. 68 „Invloed op andere zintuigen".)

„Voor de komst van de svipir wordt men overvallen door machteloosheid en slaperigheid. Men bezigt hiervoor dezelfde uitdrukking : saekja at, die in de saga's gebruikt wordt, wanneer fylgju iemand bezoeken." (Pag. 69).

In dit geloof ligt de erkenning dat zeer vele „zieners" zich tijdens hun visioenairen toestand in trance bevinden. [37])

In dit verband zij gewezen op den „droomer" Hermann Jónasson, over wien de schrijfster ons op pag. 56 e.v. verhaalt. „De meeste van zijn dromen nu ontving hij door toedoen van .... Ketill úr Mörk, de bekende figuur uit de Njála .... De toestand, waarin hij steeds, als Ketill hem verscheen, verkeerde, vergelijkt Hermann met een soort schijndood of hypnose. Hij noemt dergelijke dromen *leiðsluðraumar* (hypnotische dromen), omdat hij helemaal onder invloed en afhankelijk van den droomman is. Hij hoort alles wat rondom hem gebeurt en heeft een onverzwakt gezichts- en verstandelijk vermogen, maar de geestelijke en lichamelijke gevoelens zijn vager, doffer,

37) Zie: „T. v. P.", VIII, pag. 18.

dan wanneer hij „gezond" is. Hij kan geen levensteken geven en is absoluut machteloos. De droomman leest echter gedachten en beantwoordt die.

Behalve de leidsludraumar onderscheidt Hermann verder nog *vökuðraumar* — een soort waarschuwing, die in een toestand van vermoeidheid en tussen slaap en waken in door de gedachte flitst —, *ðaglátaðraumar* — dromen over de gebeurtenissen van de volgende dag —, en *líkingaðraumar* — symbolische dromen, die uitgelegd moeten worden ...."

„Volksverhalen-verzamelaars .... delen de spoken (afturgöngur) in verschillende categorieën in .... Wij kunnen dan onder de spoken in de eerste plaats diegenen onderscheiden, die tijdens hun leven al een boosaardige natuur hadden, dan de te vondeling gelegden, de gierigaards en ten slotte .... die om de een of andere reden steeds op één bepaalde plaats verschijnen, of zich willen wreken op de levenden .... Geldduivels noemt het volk degenen, die bij hun dood zelfs niet van het goud kunnen scheiden en het daarom op een bepaalde plaats verbergen — waar zij het dan geregeld komen opzoeken — of het met zich meenemen in het graf." (Pag. 72—74).

In mijn verhandeling over: „Plaatselijke spookverschijnselen"[38]) heb ik er op gewezen, dat „wanneer het nu juist is, dat de mensch zich, na het „loslaten" van zijn lichaam, aanvankelijk in een soort van droomachtigen toestand bevindt, het geenszins onaannemelijk te achten is, dat een aantal menschen na hun dood „spoken", d.w.z. zich gedragen als menschen, die zich door dwangvoorstellingen en dwanghandelingen geplaagd zien, als een soort van slaapwandelaars, daar een dergelijke toestand van bewustzijnsinzinking, zooals wij zagen, in hooge mate het ontstaan van dergelijke verschijnselen bevordert.

Het zullen vooral zij zijn, die zich reeds op aarde door een sterk (onvervuld) wenschleven van hun medemenschen onderscheidden, en het bevreemdt ons derhalve geenszins, dat de traditioneele spokende geesten die van gierigaards, wraakzuchtigen e.d. zijn, dus van menschen met een sterk sprekend affectleven."

Dr. Sluijter's dissertatie leert ons dat ook voor IJsland deze traditie geldt.

Het moge waar zijn — en ik twijfel daar geen oogenblik aan — dat de volksfantasie veel heeft bijgedragen tot het ontstaan dezer verhalen, ik ben er evenzeer van overtuigd dat ook waarnemingen van paranormale verschijnselen door de bewoners van dit merkwaardige eiland gedaan gezamenlijk een factor vormen die zeer zeker mede tot het ontstaan dezer verhalen aanleiding heeft gegeven ...

38) „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 75.

Onder *fylgjur* verstaat men op IJsland volggeesten. De schrijfster geeft ons op pag. 84 e.v. allerlei bijzonderheden over het fylgjur-geloof. Wij komen hier op onderwerpen, die voor den parapsycholoog onzer dagen als zoodanig van minder belang zijn [39]), reden waarom ik ze hier onbesproken laat. Hetzelfde geldt met betrekking tot de onderwerpen der volgende vier hoofdstukken („Geesten in de natuur", „Magie in de levenden", „Onstoffelijke en stoffelijke magie buiten den mens", „Tovenarij".)

In haar inleiding erkent de schrijfster trouwens zelf dat slechts de eerste drie hoofdstukken „gegevens bevatten op het gebied der parapsychologie" en dat zij met haar „laatste vier hoofdstukken verschillende malen het terrein van het sprookje betreedt."

In het vijfde hoofdstuk maken wij o.m. kennis met het geloof in het booze oog — dit merkwaardige oeroude geloof, dat wij bij zoovele volkeren aantreffen en waaraan S. Seligmann een uitgebreide studie wijdde. [40])

Laten wij thans nog even terugkeeren tot hoofdstuk I. De schrijfster wijdt daarin ook aandacht aan het geloof in z. g. voorteekenen.

Onder deze voorteekens zijn er enkele waarover wij, dank zij de parapsychologie, thans eenigermate anders denken dan het meerendeel der folkloristen der vorige eeuw.

„Als Rósa Olafsdóttir in de zomer van 1860 op een keer het etensbord van haar dochtertje Rósa vult, komt haar daaruit een sterke aardlucht tegemoet. Zij proeft van de spijs en vindt dat hij ook naar aarde

---

39) Op pag. 92 e.v. wijst de schrijfster er op, dat zoowel in het oude als in het jongere volksgeloof sprake is van strijd met spoken (geesten). Er zij er hier op gewezen, dat reeds in den Bijbel van een dergelijken strijd sprake is (men denke aan den strijd van Jacob met Jahweh (Genesis XXXIII: 24—30).
De Weensche hoogleeraar in de theologie Dr. R. Hoffmann heeft in het: „Zeitschrift für Parapsychologie" (1928, pag. 91) een belangrijke studie over: „Parapsychisches bei dem Apostel Paulus" gepubliceerd. Hij wijst er op dat de apostel van zichzelf getuigt (2 Korinthe 12: 7) dat hem een Satansengel gegeven was, om hem vuistslagen te geven, opdat hij zich niet te veel zou verheffen. Hoffmann is nu geneigd hier te denken aan de zelfkastijding (voortvloeiende uit een ambivalente instelling tegenover het eigen ik) welke wij wel bij hysterici aantreffen. Bij enkele personen (Eusapia Palladino, Eleonora Zugun e.d.) zien wij zelfkastijding op paranormale wijze optreden.
Zie mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 110 alsmede mijn opstel over: „Een geval van pseudo-bezetenheid" in: „T. v. P.", III, pag. 76.

40) „Die Zauberkraft des Auges und das Berufen", Hamburg, 1922. In de: „Nieuwe Arnhemsche Courant" wijdde ik een aantal jaren geleden eenige: „Parapsychologische Brieven" (Nos. 159—163) aan dit probleem.

smaakt. Het is echter onmogelijk, dat er iets van dien aard in het eten is geraakt. Sindsdien is er steeds een aardsmaak aan de spijs, die op het bord wordt gedaan, tot de moeder het ten slotte niet meer gebruikt. Enige tijd later sterft het dochtertje. Men beschouwt de aardsmaak en de aardlucht als voortekens van dit sterfgeval. Gísli Olafsson ziet een bloedkleurige streep achter de kiel van een schip, als dit de landingsplaats verlaat. Hij vreest nu het ergste, want ditzelfde had hij al eens eerder gezien en toen was het schip met man en muis vergaan. Zijn angst blijkt niet ongegrond." (Pag. 14).

In mijn studie over: „„Hallucinations véridiques", waarnemingen van het paranormale en paranormale waarnemingen" [41]) heb ik er op gewezen, dat hier in een aantal gevallen zeer waarschijnlijk geloofwaardige illusies in het spel zijn — het eten smaakt slechts naar aarde voor de „proefster", het water ziet slechts bloedkleurig voor den „ziener". Wij hebben hier te doen met een waarnemings-anomalie, met een illusie — echter met een paranormale illusie.

In mijn bovengenoemde studie heb ik ook gewezen op het feit, dat de ervaring ons leert, dat ook dieren soms „phantasms" schijnen te zien. [42])

Ook de IJslandsche volkskunde kent verhalen van dieren die reageerden op verschijnselen van paranormalen aard, blijkens de dissertatie van mej. Sluijter. (Pag. 15).

Ik wil deze bespreking niet eindigen zonder de hoop uit te spreken dat Dr. Sluijter op den eenmaal ingeslagen weg voort moge gaan. Zoowel de parapsychologie als de folklore zal zij daarmede een dienst bewijzen. Een jonge en zoo ernstige wetenschappelijke werkster als zij, blijkens haar dissertatie is, zal in den kring onzer arbeidsgemeenschap gaarne opgenomen worden.

---

41) „Parapsychologische Studiën".

42) Zie ook mijn verhandeling over: „Dierpsychologie en Parapsychologie" in: „T. v. P.", V, pag. 163.

WAT ZIJN „INVALLENDE GEDACHTEN"?

door Dr. P. A. DIETZ

Iedereen weet bij ondervinding wat wij onder invallende gedachten hebben te verstaan. Op een gegeven moment komt een herinnering of voorstelling plotseling tot ons bewustzijn zonder direct verband met datgene, wat juist in het centrum onzer aandacht stond. Hoe minder het daarmede verband houdt, des te verrassender is voor ons zelf deze „inval" en het is niet te verwonderen, dat primitief denkende volkeren geneigd waren, al deze invallen aan den invloed van een buiten henzelf staand wezen, een duivel, daemon of god toe te schrijven — vooral wanneer zij voor den persoon zelf van eenig belang waren of later bleken te zijn.

De psychologie heeft zich ook met dit symptoom bezig gehouden en de verklaring gezocht, uitgaande van het beginsel der associatie. Naar men weet leert de associatietheorie, de oudste en meest simplistische hypothese omtrent het wezen van het bewustzijn, dat de elementen daarvan op een bepaalde, voor elk persoon weer anders gestructureerde wijze samenhangen. Dit geldt zoowel voor de elementaire gevoelens en herinneringen als voor de concrete en abstracte voorstellingen. Deze zijn dus bij ieder mensch op een bepaalde wijze aan elkander geketend of, juister gezegd, netvormig verbonden, want elke voorstelling enz. hangt met een groot aantal bewustzijnselementen samen; het geheel dezer associatieve verbindingen is dan beslissend voor den constructieven bouw der persoonlijke psyche. Om een voorbeeld te geven: het woord „hond" zal bij een hondenliefhebber de voorstelling oproepen van eenige fraaie rashonden, gepaard met een positieven (van aangenamen aard zijnden) gevoelstoon; bij een kind, dat pas hevig van een grooten hond geschrokken is, zal het angst veroorzaken; bij een eenzame juffrouw komt de gedachte aan haar gestorven lieveling op; bij iemand anders misschien aan een door hem veracht mensch. Het associatie-experiment, zooals het vooral door Jung op uitgebreide schaal is ingevoerd in de experimenteele psychologie, bestaat hierin, dat men iemand onverwacht zulk een woord (prikkelwoord) toeroept, waarop hij dan met de bij hem het eerst opkomende gedachte (reactiewoord) moet antwoorden. Van bijzonder belang is hierbij ook de tijd, die verloopt tusschen prikkel en reactie. Deze methode heeft ook in de parapsychologie reeds hare toepassing gevonden. Ik verwijs hier naar de, ook in ons tijdschrift

gepubliceerde onderzoekingen van Whately Carington.[1]) Nu draagt deze „eerst-invallende gedachte", die in het experiment zoo'n groote rol speelt, wel een eenigszins ander karakter, dan wat men in het dagelijksch leven daaronder verstaat. Terwijl de eerstgenoemde veelal een direct te vatten verband heeft met het op dat moment in het bewustzijnscentrum (aandachtscentrum) aanwezige gegeven (nl. het prikkelwoord), is dat met de tweede soort juist niet het geval. Men verbaast er zich integendeel min of meer over, hoe op die of die plek, bij die of die gelegenheid ons plotseling een naam, een persoon, een gebeurtenis invalt of een gevoel overvalt, dat er schijnbaar niets mee te maken heeft. Dit komt hiervandaan, dat het wel degelijk aanwezige associatief verband ons niet altijd bewust behoeft te zijn. Bekend is het bv. hoe sterk bepaalde geuren herinneringen opwekken. Het is nu mogelijk, dat een situatie, bv. onze aanwezigheid op een bepaalde plaats, een schijnbaar lang vergeten voorstelling weer zeer levendig doet worden, enkel omdat een zeer zwakke geur wordt waargenomen, die ook in het geheel der vroegere waarneming een zekere rol speelde. De waarneming, die als de eigenlijke reactieprikkel werkt, behoeft zelfs niet eens tot het bewustzijn te zijn gekomen.

Een lichtelijk komisch geval kan ik uit eigen ervaring meedeelen. Bij mijn terugkeer uit Indië maakten wij eenige dagen een hevigen storm door op de westkust van Portugal; ik was zwaar zeeziek. Nauwelijks voer ons schip den Taag binnen, of alle leed was vergeten. Ik ging, geheel frisch, in Lissabon aan wal. Op een groot plein voelde ik plotseling weer in lichten graad de symptomen der zeeziekte opkomen: duizeligheid, onpasselijkheid. Pas toen bemerkte ik, dat het plaveisel van het plein, zooals vaak in zuidelijke landen, uit mozaïek bestond, waarin een aantal witte golflijnen op grijzen achtergrond. Deze „golven" bezorgden mij, door hun associatief verband met echte golven, mijn onaangename gewaarwordingen.

Maar niet altijd is het associatief proces zoo gemakkelijk te ontdekken. Het kan nl. ook onbewust verloopen en toch van grooten invloed zijn. Het is in de eerste plaats Freud, die ons heeft leeren inzien van hoeveel belang juist de dusgenaamde verdrongen voorstellingen waren, die, juist door hun associatieve verbindingen, talrijke zoogenaamde „nerveuze symptomen" in het leven konden roepen, die op het eerste gezicht volkomen onbegrijpelijk zijn.

Stellen wij ons bv. voor, dat uit mijn bewustzijn de herinnering aan de zeeziekte geheel verdwenen was, dan zou het kunnen gebeuren, dat nòch ik nòch iemand anders zou kunnen begrijpen, waarom ik bij het zien van

1) W. Whately Carington, Nieuwe onderzoekingen met betrekking tot het wezen van trance-persoonlijkheden. Tijdschr. v. Parapsychologie, VII, p. 209 e.v..

elke slingerende lijn mij zeer onaangenaam zou voelen. Naar men weet berust de psycho-analytische therapie grootendeels op de bewustmaking van zulke schijnbaar verloren herinneringen, daar mèt de bewustwording der associatie het ziekte-symptoom vaak verdwijnt.

Omgekeerd weten wij allen, dat het ons soms onmogelijk is ons een woord (vaak een naam) te binnen te brengen; hoe meer wij ons inspannen, hoe minder het gelukt. Er is dan een psychische remming aanwezig. De beste methode is dan eenigen tijd onze bemoeiingen te staken; veelal valt het gezochte ons dan vanzelf in. M.a.w. het associatieproces heeft onbewust een gladder verloop.

De echte „spontaan invallende" gedachten, die ons zelf vaak verbazen door hun grilligheid, hun schijnbaar willekeurig opkomen buiten verband met onzen momenteelen gedachtengang — de psychologie verklaart ze door zulke onderbewuste associatieve processen, waarvan de afzonderlijke phasen slechts moeilijk zijn na te speuren.

Is deze verklaring in alle gevallen voldoende? Natuurlijk kan zulk een proces alleen op deze wijze verloopen als al de schakels van de keten in het bewustzijn aanwezig zijn. Dit is soms zeer moeilijk aan te toonen en met name geldt dit voor het beginpunt van de keten, n.l. den de facto aanwezigen prikkel (een prikkelwoord, maar ook een of andere desnoods zeer vluchtige waarneming van anderen aard), die noodzakelijk is om het geheele mechanisme in werking te stellen.

Wij hebben een groot aantal gegevens, die het aannemelijk maken, dat zeer vaak een associatief proces niet uitgaat van een normaal-zintuigelijken prikkel, maar van een buitenzintuigelijke gewaarwording. Deze kan zijn òf van telepathischen òf van helderzienden (kryptoskopischen) aard. Niet ten onrechte kenschetst Heymans ons de telepathie (de kryptoskopie kende of erkende hij vermoedelijk niet) als „het invallen van de gedachten van een ander".

Wij zullen drie dergelijke, nog niet gepubliceerde gevallen nader bespreken.

Het eerste is mij vermeld door den heer E. Bokhorst te Deventer. Deze schreef mij op 4 Juni 1936 den volgenden brief:

„Mijnheer,

Vorige week was ik, gelogeerd bij familie te Ouderkerk a. d. Amstel, in den vroegen morgen aan het droomen over „Zimbabwe". De klank meer dan het begrip, want ik trachtte mij voor den geest te stellen, hoe deze

overblijfselen uit vroeger tijd er wel uit zouden gezien hebben en slaagde daarin niet. Wel dacht ik (in mijn droom) aan afbeeldingen van andere Afrikaansche bouwsels, maar verwierp deze, omdat Zimbabwe anders moest zijn, omdat de geleerden het oneens waren, welk volk daar gewoond heeft. Wel was er aandacht voor de uitspraak van de eerste letter: een gewone Hollandsche Z of Tz of Ts. Ten slotte werd het Ts, omdat de onderzoekingsreiziger Frobenius, waarschijnlijk een Duitscher, wel de Duitsche uitspraak als de meest in overeenstemming met de gebruikelijke spreekwijze zal aangenomen hebben.

Wakker geworden, verwonderde ik me over zoo'n zinledigen, onbelangrijken droom, die me toch helderder bijbleef dan andere.

Dienzelfden morgen beneden gekomen, sloeg ik de Telegraaf open ± half 10 en vond daarin een artikel over Zimbabwe met een illustratie, die echter in geen enkel onderdeel overeenkwam met de verschillende voorstellingen, die ik in den droom had trachten te maken.

De krant was 's morgens ± 7 uur al bezorgd en had al dien tijd ongeopend op tafel gelegen.

In geen maanden is er bij ons thuis over Zimbabwe gesproken of heb ik er iets over gelezen en evenmin erover gedacht. Ook kan ik mij niet herinneren ooit iets gedroomd te hebben, dat hiermee eenigszins vergeleken kan worden."

Op mijn verzoek om den juisten datum op te geven kon de heer B. narekenen, dat het 24 Mei moest geweest zijn. Inderdaad vinden wij in het Zondagsblad van de Telegraaf van dien dag, vijfde blad, een geïllustreerd artikel „In het dal der vergeten eeuwen" door Henri van Wermeskerken, dat handelt over de geheimzinnige ruïnen van Zimbabwe in Rhodesia, waarvan niemand den oorsprong kan vermoeden.

Tweede geval. Gedurende mijn vacantie werd, eenige jaren geleden, mijn spreekuur op de polikliniek waargenomen door mijn collega Dr. v. d. L.. Toen deze op 26 September 1932 zooals gewoonlijk zich omstreeks half tien des morgens naar de polikliniek, gelegen op den Gedempten Burgwal in den Haag, begaf, schoot hem dicht bij het gebouw, zonder eenige te bevroeden reden, te binnen: „Wat is het toch eigenlijk naar als iemand „van der Bil" heet. Iedereen lacht daar zoo'n beetje om. Als ik zoo heette, zou ik mijn naam laten veranderen. Ik heb wel eens gehoord dat er menschen zijn, die eigenlijk zoo heeten, maar zich overal „van der Bilt" noemen". Hij begint met het spreekuur en de eerste patiënt, die zich aan-

meldt, heet tot zijn groote verrassing „van der Bil". Het was een nieuwe patiënt; hij stond nog niet in de boeken ingeschreven; hij was mijn collega onbekend. Onder de bijna 16.000 patiënten, die sinds 1925 mijn spreekuur hebben bezocht, draagt alleen deze eene persoon dien naam.

Derde geval. Verleden week zegt de pleegzuster, die mij op de polikliniek assisteert, plotseling tot mij: „Herinnert u zich nog wel dien mijnheer Ilpendam [1]), die vroeger beneden mij gewoond heeft, dien hebben wij zeker in ruim anderhalf jaar niet hier gezien".

„Hoe kom je daar nu zoo ineens bij?" vraag ik ietwat verwonderd. „Ik weet het niet, het schoot mij zoo maar te binnen".

Het is ongeveer half twaalf, het spreekuur is afgeloopen. Na tien uur mogen er feitelijk geen patiënten meer worden toegelaten, maar aan dezen regel wordt niet te streng de hand gehouden, een enkele „druppelt nog wel eens door", zooals we dat noemen. Ik maak mij gereed om weg te gaan, als er wordt geklopt en... de heer Ilpendam treedt binnen. Niet geringe verbazing, vooral van zuster M. Hij komt nu niet als patiënt, maar vraagt een verklaring in verband met zijn vroegere behandeling. Ik vraag hem of hij dien ochtend soms al in de wachtkamer is geweest, maar hij zegt een minuut tevoren te zijn binnengekomen en verontschuldigt zich over zijn laat komen.

Deze drie eenvoudige, op zichzelf onbeteekende voorvallen, kunnen ons veel te denken geven. Zij zijn als kijkgaatjes, die ons beter inzicht in den bouw van ons psychische wezen kunnen geven dan de best uitgewerkte theorie. De laatste twee zijn alleen te verklaren — van het eeuwig gezochte „toeval" moeten we toch nu wel afstand doen — als telepathie. Geen van beide keeren is deze echter speciaal op den persoon gericht geweest, die den indruk kreeg. In het tweede zeker niet, want de heer van der van der Bil verwachtte niet Dr. v. d. L. (hem onbekend), maar zeker mij te zullen aantreffen op de polikliniek. In het laatste is dit minder zeker. Wel wilde de heer v. I. mij spreken, maar het is zeer goed mogelijk, dat hij zich hierbij ook zijn vroegere bovenbuurvrouw, waarvan hij wist, dat zij op de polikliniek als verpleegster werkzaam was, voor den geest heeft gehaald. Dr. v. d. L. kreeg den inval op straat voor het gebouw der polikliniek; van der Bil moet toen reeds in de wachtkamer hebben gezeten, daar hij als eerste patiënt reeds vroegtijdig aanwezig geweest moet zijn. In no. 1 eindelijk is het op tafel liggende dagblad blijkbaar het „movens"

1) Pseudoniem.

van den halfdroom. Hier dus helderziendheid; het onbewust verlangen van den halfslapende naar zijn Zondagochtendblad, voornamelijk uit gewoonte voortkomend, kan hier de richtlijn aangegeven hebben. Uit dit alles blijkt, dat het mogelijk is, dat onze invallende gedachten een exogene oorzaak hebben. De belangrijkste conclusie is wel, dat zij als prikkel kunnen dienen voor het in werking stellen van een reeks associaties. Hoe vaak en in welke gevallen weten wij niet, waarschijnlijk veelvuldiger dan wij vermoeden. Want het is zeer goed denkbaar en zelfs waarschijnlijk, dat de eigenlijke „aanstoot", de paranormale prikkel dus, menigmaal niet tot het bewustzijn doordringt — juist zooals dit met een normaal-zintuigelijken het geval kan zijn, en dat alleen de associatieve overwegingen bewust worden. De heer v. d. B. zal wel geen bespiegelingen over zijn vervelenden naam gehouden hebben; alleen deze zijn het, die bij Dr. v. d. L. opkomen, niet de vermoedelijke gedachten van den patiënt, die wel op zijn ziekteverschijnselen gericht zullen zijn geweest. Wie zal zeggen, hoe vaak paranormale invloeden, niet tot bewustzijn gekomen in hun eigen gedaante, toch een beslissenden invloed hebben gehad en een wending gegeven hebben aan ons geheele leven. Het is niet ondenkbaar, dat wat men gewoonlijk met wat vagen term den „invloed van het milieu", de „sfeer" noemt, in wezen hiertoe moet worden teruggebracht.

Tegenover de drie boven vermelde plaats ik een ander geval van zeer treffenden aard. Een dame deed mij het volgende verhaal: Eenige jaren geleden rijdt zij in een tram op weg naar huis. Bij een halte ontstaat een opstopping van tramwagens; zij hoort vertellen, dat er een ongeluk gebeurd is. Daar de tram lang blijft stilstaan, wordt zij ongeduldig, stapt uit en loopt den verderen weg naar huis. Korten tijd daarna wordt zij opgebeld uit het ziekenhuis: het was haar eigen vader, die bij het auto-ongeluk om het leven was gekomen. Zij hield veel van hem en heeft het zichzelf bijna niet kunnen vergeven, dat haar intuïtie zoo ten eenenmale ontoereikend gebleken was. De tegenstelling is wel zeer opmerkelijk: totaal onbeteekenende, ook voor den persoon zelf onbelangrijke feitjes worden paranormaal waargenomen; een tragische gebeurtenis gaat geheel ongemerkt voorbij aan ons extrasensorieel waarnemingsvermogen. Het waarom daarvan ontgaat ons nog ten eenen male.

Hebben diegenen gelijk, die aannemen, dat ons onderbewustzijn in voortdurend en volledig contact met den geheelen geestelijken en materieelen kosmos staat en dat de barrière valt binnen de grenzen onzer eigen persoonlijkheid, n.l. tusschen het onderbewuste en het bewuste geestesleven,

zoodat wij eigenlijk onderbewust alwetend zouden zijn? Zoo ja, waarom wordt dan deze afscheiding zoo dikwijls, haast valt te zeggen: bij voorkeur, overschreden door totaal onbelangrijke boodschapjes, terwijl zij onoverkomelijk blijkt voor veel, dat ons diep aangaat? Welk een raadselachtig iets toch, dat vrije baan maakt voor onbeteekenende feitjes, als de aanwezigheid van iemand met een wat eigenaardigen naam in de wachtkamer, als een artikel in de krant, dat men een oogenblik later toch te lezen krijgt, en dat den weg verspert aan het bericht van een geliefd iemand, die op nog geen honderd meter afstand ligt te sterven. Reeds Maeterlinck besprak dit zonderlinge feit in zijn „L'hôte inconnu".

Of.... ligt de afscheiding tusschen onze totale, bewuste plus onbewuste psyche èn het andere daarbuiten? Dezelfde vragen kunnen dan nog wel worden gesteld, maar zijn toch niet meer zoo moeilijk te beantwoorden. Het is dan iets begrijpelijker, dat het een zich gemakkelijker overhevelt dan het andere, zonder dat het nu bepaald enkel van de psychische instelling van den ontvanger behoeft af te hangen. Slechts een nauwkeurige studie van het feitenmateriaal in al zijn details zal ons op den duur hierop een antwoord kunnen geven.

EEN BLIJKBAAR GEVAL VAN DUNNE-EFFECT

Op 26 Aug. j.l. is bij het huis naast dat, waarin ik woon, een ongeval gebeurd: een schilder stapte mis, viel een verdieping naar beneden en bekwam een gecompliceerde beenbreuk (zie de bladen). De toeschouwers waren nogal ontdaan: het bot was zichtbaar en de man verloor vrij veel bloed. Een der buren spreidde een deken over het slachtoffer heen tot de ziekenauto kwam, waarbij echter de voet — met witte broekspijp — en de wond nog onder de deken te voorschijn kwamen.

De heer B., die in het huis, dat geschilderd werd, woont en ook onmiddellijk na het ongeval ter plaatse was, heeft in verband hiermee klaarblijkelijk een Dunne-effect gehad. Enkele dagen van te voren heeft hij een ongewoon levendigen droom gehad, die gedeeltelijk met het toekomstige voorval overeenstemde. Wel komt het naar beneden vallen er als zoodanig niet in voor; dhr. B. gaf iemand een slag en die iemand was nog wel een vrouw, maar het gevolg was, dat die persoon *uitgestrekt* lag (naar zijn meening dood) *met een deken* geheel over haar heen, waar *de voet* met *witte* kousen en schoenen *onder uitstak*. In den droom was de

voet rechts, het hoofdeinde links; in de werkelijkheid omgekeerd, maar het betrof in beide gevallen het *rechterbeen*.

De droom had nogal indruk op den droomer gemaakt, zoodat hij hem — tegen zijn gewoonte — aan de bewoonster van het huis, mevr. M.—v. S., vóór het ongeval plaats had, meegedeeld heeft. Mevr. M.—v. S. bevestigt dit.

Zouden soms de griezelige bijzonderheden van het bot en het bloed wel aanleiding hebben gegeven tot het Dunne-effect, maar niet in den droom voorkomen, omdat zij verdrongen zijn en wel tot de meer abstracte voorstelling van een doode?

J. J. POORTMAN

BOEKBESPREKING

GERARD VAN RIJNBERK, *Un thaumaturge au XVIIIe siècle, Martines de Pasqually*. Librairie Alcan, Parijs, 1935.

De periode voor de Fransche revolutie is in menig opzicht een merkwaardige, om niet te zeggen „curieuse" tijd in de geschiedenis van Frankrijk, niet het minst wat betreft het occultisme. Een zeker aantal personen slaagden er in de belangstelling hunner tijdgenooten gaande te maken en invloed uit te oefenen door zich te beroepen op geheimzinnige vermogens en bovenmenschelijke wijsheid. De meest populaire onder deze ietwat twijfelachtige figuren zijn Cagliostro en de graaf de St. Germain; minder bekend is Martines de Pasqually, aan wien onze landgenoot G. van Rijnberk een grondige, in het Fransch geschreven studie heeft gewijd.

Het gaat niet langer aan de „occultisten" zonder pardon te doodverven als pure charlatans. Dat in het leven van Martines de Pasqually supranormale verschijnselen resp. vermogens een zekere rol hebben gespeeld, is waarschijnlijk. Jammer, dat de berichten door de geheimzinnigheid waarmede de „meester" zich omhulde, te vaag en te schaarsch zijn, om ons zekerheid te geven omtrent hun aard en hun uitgebreidheid. Het verhaal van zijn verschijning aan zijn in Frankrijk verblijvende vrouw, bij zijn sterven te Port-au-Prince op Haïti, 20 Sept. 1774, heeft voor den parapsycholoog, bekend met de „Phantasms of the Living", niets ongeloofwaardigs.

Toch gaat ons inziens de schrijver te ver, als hij naar aanleiding hiervan spreekt van „une preuve de plus de la *puissance* dont Martines jouissait sur ce que les occultistes appellent „l'Astral" " (pag. 32). De

phantasmata, vooral van „the dying", zijn veelvuldig geconstateerd bij personen, die gedurende hun leven niet de minste supranormale vermogens bezaten. Eerder wijzen de op pag. 44 vermelde optische en akoestische verschijnselen in deze richting.

Inderdaad zullen wij dus niet geneigd zijn Martines aan te zien als „un avonturier, un escroc, un simulateur." Eerder met den schrijver (pag. 128) als „un de ces hommes exceptionnels, doués d'un dynamisme psychique extraordinaire", m.a.w. als een „medium." Jammer maar, dat hij aan den tijdgeest heeft toegegeven en met zijn gaven niets beters wist te doen dan fluks een uiterst geheimzinnige orde te stichten, verdeeld in zooveel en zooveel graden, waarbij een daverende titulatuur wel de hoofdzaak leek. Zoo betitelt hij zichzelve als „Un des sept principaux Chefs des douze Etendards d'Israël" en verzamelt in zijn „Ordre des vrais Chevaliers Maçons Elus Coens de l'Univers" een aantal „Grands Architects" en „Elus de Zorobabel." Het doel van de orde met dezen geweldigen naam was niet minder dan geregelde gemeenschap met de wereld der reine geesten te onderhouden en zelfs den Christus op te roepen en aldus het godsrijk op aarde te herstellen. Een zorgvuldig uitgewerkt geheim ritueel moest hiertoe het middel zijn.

Natuurlijk achtte hij zich ook verplicht zijn uitverkoren volgelingen, de „Beau-Croix" van een „geheime leer" te voorzien. Deze berustte op een zeer willekeurigen, maar schijnbaar diepzinnigen uitleg van den Pentateuch, vooral van Genesis. De beste elementen ervan zijn ontleend aan de Kabbala. Zooals meestal bij de Fransche occultisten is het een sterk sexueel gekleurd mysticisme. Ik heb den indruk, dat van Rijnberk, ook al spreekt hij van een „phraséologie souvent enfantine et maladroite", toch de waarde van dit esoterisme te hoog aanslaat. De medegedeelde fragmenten uit het „Traité de la Réintégration" geven ons geen al te hoog denkbeeld van het genie van den schrijver.

Martines de Pasqually was ongetwijfeld geen alledaagsch man. Toch vragen wij ons af, of hij belangrijk genoeg is en of de wetenschappelijke speurzin, waarvan de schrijver van dit voortreffelijk opgestelde boekje blijk geeft, niet beter besteed ware geweest aan belangwekkender figuren. Kunnen de uitvoerige lijsten der „ingewijden", die ons pag. 94—98 en pag. 103—111 worden voorgelegd, ons nog wel interesseeren? De leer van Martines de Pasqually is een — naar onze meening verdienden — vroegen dood gestorven en leeft nog slechts een nabestaan van twijfelachtige waarde in de occulte school der „Martinisten", genoemd naar de Saint-Martin, een leerling, die van zijn meester in menig punt afweek.

Een aantal documenten, voornamelijk brieven tusschen leden der orde gewisseld en een uitvoerige biographie besluiten het werkje, dat een voorbeeld van een goede historiographische studie mag worden genoemd.

F. MOSER, *Der Okkultismus, Täuschungen und Tatsachen.*
Orell Füssli Verlag, Zürich 1935, 2 dln.

De twee zware, rijk geïllustreerde deelen van dit belangrijke boekwerk moeten het resultaat zijn van een waren reuzenarbeid. In geen enkel gebied van wetenschap toch is het materiaal zoo verspreid, zoo tegenstrijdig, van zoo verschillende en vaak zoo moeilijk juist te schatten waarde. Mevr. Dr. Hoppe—Moser is erin geslaagd het belangrijkste uit de chaotische litteratuur over occultisme, magnetisme, spiritisme en parapsychologie te verzamelen; men zal haar werk zelden tevergeefs opslaan, als men zich wil orienteeren over de tallooze onderzoekingen (of helaas ook pseudo-onderzoekingen) op deze gebieden. Zoodoende vormt het bijna een encyclopaedie dezer wetenschappen, zooals tot nog toe in de Duitsche taal niet verschenen was.

De ondertitel van het werk drukt het reeds voldoende uit: de schrijfster is maar al te zeer overtuigd, hoevele „Täuschungen" zich met de „Tatsachen" vermengen, zoo zelfs, dat zij de eerste vooraan plaatst. M.a.w. zij stelt zich op het eenig juiste, het kritische standpunt. Over het algemeen geloof ik ook wel te kunnen zeggen, dat haar oordeelvellingen, zoowel de positieve als de negatieve, den spijker op den kop treffen. Dat zij b.v. de materialisatiephaenomenen van Eva C. niet als echt erkent, pleit voor haar kritischen zin.

Deze algemeene instemming met het oordeel van de schrijfster sluit natuurlijk verschil van opinie op eenige ondergeschikte punten niet uit. Zoo zijn b.v. onder het hoofdstuk Telepathie ook de proeven der Society for Psychical Research met Blackburn en Smith opgenomen zonder dat daarbij is vermeld, dat deze experimenten door de latere bekentenissen van Blackburn op zijn minst van twijfelachtige waarde zijn geworden. Het verzuim van de S.P.R. in de Proceedings zelve hieraan de noodige aandacht te besteden, is hiervan ongetwijfeld de voornaamste oorzaak. Evenzoo kunnen wij het feit, dat de belangrijke onderzoekingen van Heymans, Brugmans en Weinberg ontbreken, toeschrijven aan en verontschuldigen door de weinige bekendheid, die nu eenmaal het Hollandsche geestesleven in het buitenland geniet, een euvel, dat gelukkig de laatste jaren steeds minder wordt.

Een ernstiger tekortkoming acht ik het, dat aan de onderzoekingen van Osty met Rudi Schneider niet de aandacht is geschonken, die de be-

langrijke uitkomsten verdienen, zoodat ik over het algemeen den indruk heb, dat de schrijfster zoo onderzoeker als medium niet ten volle recht doet. Het minste voldoet ons, uit een kritisch oogpunt bezien, het hoofdstuk over het dierlijk magnetisme; ik geloof, dat de schrijfster hier haar oordeel minder straf gehouden heeft dan in de overige deelen van het werk.

Om een zeer globaal overzicht te geven van den rijken inhoud: Het werk begint met een vrij uitvoerige bespreking van eenige bekende hoofdfiguren uit de psychical research: Crookes, Zöllner, Fechner, Wallace, Lombroso, de groep der Engelsche psychical researchers. Bijzonder fraai zijn de bijgevoegde portretten, zoo van de groote pioniers van het onderzoek als van de mediums.

Na een wat lang uitgevallen inleiding begint de eigenlijke bespreking der verschijnselen. Zeer goed gezien is het, dat de schrijfster eerst grondig de psychologische grensgebieden: het onderbewustzijn, den droom, hypnotisme, hysterie, splitsing der persoonlijkheid behandelt. De afkeer, die nog veelvuldig in de ouderwetsche „occultistische" en „spiritistische" kringen bestaat tegen het kennis nemen van deze phaenomenen, uit vrees, dat, door hun verband met de eigenlijke parapsychologische verschijnselen, deze laatste hun sentimentswaarde zullen verliezen, dient zooveel mogelijk te worden bestreden. Daarop, den hoofdinhoud der beide deelen uitmakend, komen achtereenvolgens de telepathie, de helderziendheid in ruimte en tijd en daarna de physische verschijnselen ter sprake.

Als de groote voortreffelijkheid van dit boek wil ik nogmaals met nadruk wijzen op den rijken inhoud, de veelvuldigheid van het gegeven detail, de onpartijdigheid en den klaren kritischen geest, die overal valt te bespeuren en die het van waarde maken voor een ieder, die zich op dit nog zoo duistere gebied, vol van voetangels en klemmen, wil oriënteeren. „Diese Arbeit ist notwendig" zegt de schrijfster en wij kunnen hiermee ten volle instemmen.

Toch moet ik ook eenige bezwaren te berde brengen. Als het grootste voel ik, dat de schrijfster er niet in geslaagd is — een trouwens ook uiterst moeilijke taak — het overweldigende materiaal voldoende te beheerschen en te organiseeren. Daardoor heeft het werk iets verbrokkelds, ongelijkmatigs gekregen en aan overzichtelijkheid ingeboet. Reeds in het historisch gedeelte werkt een te ver ingaan op het détail der onderzoekingen, op het pro en contra, storend. Het is niet goed te begrijpen, waarom glossolalie, xenoglossie, het Mars-, het Arabische en het Sanskrietschrift van Hélène Smith onder telepathie worden behandeld, het geval Burnier echter onder hypermnesie.

Stigmatisatie, vuurvastheid, spookverschijnselen worden terloops aangeroerd en zonder veel samenhang ondergebracht bij diverse kategoriën.

Dezelfde ongelijkmatigheid treft ons in eenige algemeene uitspraken. In den aanvang verluidt het: „der Okkultismus wächst sich immer mehr zu einer schweren Gefahr für die Allgemeinheit aus und nimmt zum Teil direkt gemeingefährliche Formen an, heillose Verwirrung in den Köpfen auch der Gebildeten anrichtend." Aan het einde van haar arbeid gekomen, blijkt de schrijfster volkomen doordrongen van de waarde der occulte wetenschap voor de toekomst, leeft zij in het fiere bewustzijn aan iets groots te hebben meegewerkt: „Es ist etwas Groszes, das Wissen um eine Wahrheit, die Zukunft hat"; weet zij volkomen naar waarde te schatten de kostbare gegevens, die de parapsychologische wetenschap biedt en die alleen kunnen dienen tot bouwstof voor wat onze huidige cultuur maar al te zeer ontbreekt: een bevredigende wereld- en levensvisie. „Dieses Buch ist der Jugend gewidmet", luidt haar opdracht en inderdaad alleen de toekomst is deze groote taak voorbehouden, al valt het te betwijfelen, of het reeds de tegenwoordige, zoo sterk op het uiterlijke en het collectieve ingestelde jeugd zal zijn, die haar zal vervullen.

Aan Mevr. Moser zij hier de hartelijke erkentelijkheid betuigd van de jonge groeiende wetenschap der parapsychologie voor haar, zeker niet feillooze, maar ernstige en grootsch opgezette arbeid.

Dr. P. A. DIETZ

Parapsychologische Studiën, verzameld door Dr. P. A. DIETZ en Dr. W. H. C. TENHAEFF, Athenaeum-bibliotheek, Becht, Amsterdam, f 5.90.

De eerste jaargangen van dit — in 1928 opgerichte tijdschrift — zijn reeds geruimen tijd uitverkocht, zoodat aan de navraag, die er geregeld is, niet kon worden voldaan. De samenstellers van bovengenoemden bundel hebben daarom (zoo schrijven zij in het Voorwoord) met vreugde het aanbod van den uitgever aangenomen om een aantal artikelen, verschenen in de eerste drie jaargangen, te doen herdrukken. Zoo vindt men dan hier een aantal opstellen bijeen, die nog steeds hun waarde hebben behouden en nu gemakkelijker toegankelijk zijn voor den ruimen kring van belangstellenden, die allengs voor de parapsychologie in Nederland is ontstaan. Uit de inhouds-opgave stippen wij b.v. het belangrijke artikel van dr. Dietz „Over de Waarheid en de Waarde der Occulte Verschijnselen" aan, verder o.a. van dr. K. H. E. de Jong „De Neo-Platonici en het Occul-

tisme", van dr. Tenhaeff „Hallucinations véridiques", in het geheel 25 artikelen. Ook zijn enkele bijdragen uit latere jaargangen dan de eerste drie van dit tijdschrift opgenomen, benevens de vertaling van een recente rede door dr. Tenhaeff te Weenen, Boedapest en Praag gehouden over „Nederlandsche Onderzoekingen en Hypothesen". Wij hopen, dat er zooveel interesse voor dezen bundel zal blijken te bestaan, dat er spoedig een vervolg op zal kunnen verschijnen. Men bedenke ook, dat bij een verzamelwerk over een bepaald onderwerp dit vaak kernachtiger en boeiender door verschillende schrijvers wordt belicht, dan ooit door een enkelen auteur zou kunnen gebeuren.

J. J. POORTMAN

UIT DE PERS

Naar aanleiding van het artikel over Aard- of Wichelroedestraling in deze aflevering nemen wij het volgende over (Zie N. R. Ct. 29 Aug. 1936, Avondblad).

WICHELROEDE EN BIOLOGIE

Lautenschlager (Biol. Zentralblatt 56: p. 356—379, 1936) heeft een aantal proeven genomen om na te gaan of de met behulp van de wichelroede aangetoonde „aardstralen" een biologischen invloed zouden bezitten. Daartoe liet hij een aantal wichelroedeloopers met jarenlange ervaring met de wichelroede de een duidelijke werking aanwijzende plaatsen, waarbij de wichelroede een uitslag vertoont, aanwijzen en koos dan die plaatsen voor onderzoek uit, waar door alle loopers steeds een duidelijk positief resultaat werd verkregen. Op die plaats werd een soort proefstal gebouwd, waarin achtereenvolgens verschillende dieren werden gehouden en op hun gedrag, voedselzoeken, nestbouwen enz. bestudeerd. Hij zorgde er voor, dat de stal zoowel de gevoelige streep, als een daar buiten liggend gedeelte omvatte, waar de wichelroede niet aansloeg en nam pijnlijke voorzorgen in acht, opdat zijn proefdieren de gevoelige gebieden naar het uiterlijk, noch naar andere met gewone zintuigen waarneembare kenmerken konden onderscheiden. Als proefdieren fungeerden muizen, witte muizen, guineesche biggetjes, hoenderen en duiven. De beide laatste proefdieren lieten ten opzichte van hun gedrag geen eensluidende conclusies trekken, des te duidelijker gedroegen zich de gebruikte zoogdieren, die alle in de meerderheid

der proeven de neutrale, niet gevoelige plek opzochten en daar hun functies verrichtten, ook al werd de heele stal zoo nu en dan omgedraaid om de dieren als het ware in de war te brengen. Steeds kwam een duidelijke voorkeur voor de neutrale zone van den stal voor den dag.

BERICHT

In verband met drukke werkzaamheden van de beide Redacteuren is de Heer J. J. Poortman te den Haag opgetreden als Secretaris der Redactie.

Men wordt verzocht alle artikelen, te bespreken boekwerken en andere correspondentie, de Redactie betreffende, te willen zenden aan zijn adres: van Boetzelaerlaan 73, den Haag (tel. 555921).

Redactie en Uitgever

INHOUD

Aard- of Wichelroedestraling . . . . . . Ir. L. J. Koopman
Ir. P. D. van Ouwerkerk
De Vierde Dimensie . . . . Prof. Dr. Ch. H. van Os
Volkskunde en Parapsychologie . . . . . . Dr. W. H. C. Tenhaeff
Wat zijn „Invallende gedachten"? . . . . . Dr. P. A. Dietz
Een blijkbaar geval van Dunne-effect . . . J. J. Poortman
Boekbespreking — Uit de Pers — Bericht

